Dr Alexei Palii

DICȚIONAR de dificultăți și surprize ale limbii române

Editura EPIGRAF

Alexei Palii

DICȚIONAR
DE DIFICULTĂȚI ŞI SURPRIZE
ALE LIMBII ROMÂNE

Prefață de Dumitru Irimia

Chişinău • 2008

Scanned with OKEN Scanner

CZU 811.135.1'374
P 14

© *Epigraf S.R.L.*, 2008. Drepturile rezervate.

Redactor: *Elena Grosu*
Corector: *Ala Rusnac*
Coperta: *Veronica Mariţ*
Machetare computerizată: *Natalia Atamanenco*

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din RM

Palii, Alexei
Dicţionar de dificultăţi şi surprize ale limbii române / Alexei Palii. Prefaţă de Dumitru Irimia – Ch.: *Epigraf S.R.L.*, 2008 (F. E.-P. *Tipogr. Centrală*). – 248 p.

ISBN 978-9975-947-55-8
811.135.1'374

Epigraf S.R.L.
str. Bucureşti 60/11, Chişinău, MD-2012, Republica Moldova
tel./fax 22.85.87, 22.59.80. e-mail: epigraf@mtc.md
Tiparul executat la Firma Editorial-Poligrafică *Tipografia Centrală.*

ISBN 978-9975-947-55-8

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Limba este un organism viu. Dinamica sa interioară stă în strînsă legătură cu istoria poporului căruia i-a dat şi îi asigură identitatea, cu societatea în cadrul căreia îndeplineşte multiple funcții: de cunoaştere, de comunicare a cunoaşterii, de instituire a raportului dintre individ şi instituțiile statului, de întemeiere, ca limbaj artistic, de lumi posibile. Mutațiile care se produc în societate, pe de o parte, în ființa culturală a vorbitorului, pe de alta, se reflectă în limbă, fie în tendințe organice de evoluție, pe care aceste schimbări le-au determinat, fie în greşeli de întrebuințare. Cercetătorul limbii este chemat, din această perspectivă, să identifice ceea ce este tendință şi ceea ce este întrebuințare greşită, din cauza ignoranței subiectului vorbitor, a lipsei lui de cultură generală sau de cultură lingvistică.

Temeiul ştiințific pentru cunoaşterea/recunoaşterea acestei distincții, care rămîne, totuşi, relativă în momentul cercetării, stă înainte de toate în înțelegerea raportului dintre ipostazele limbii din concepția lui Eugen Coşeriu: **sistem–normă–vorbire**. Este tocmai acesta terenul, foarte bine cunoscut, pe care îşi aşează cercetarea şi interpretarea limbii lingvistul Al. Palii. Cu această întemeiere, lingvistul, care alternează stilul ironic cu stilul grav, demonstrativ, se înscrie într-un "dialog" ştiințific cu alte lucrări similare, cu dicționare generale ale limbii şi cu DOOM, cele doua ediții, exprimîndu-şi şi susținîndu-şi punctul de vedere cu argumente care țin de istoria limbii, de etimologia termenilor neologici, de comparația între limbi (mai cu seamă, între limbile romanice), de imperativul distincțiilor semantice şi stilistice, deopotrivă în folosirea terminologiei ştiințifice şi în comunicarea lingvistică.

Bun cunoscător al dinamicii interioare a limbii, în care **norma** aspiră să impună modele de întrebuințare a **sistemului** în **vorbire**, autorul prezentului **Dicționar** orientează vorbitorul în folosirea corectă şi totodată cu eleganță şi adecvare stilistică a limbii române, prin (cu) referire permanentă la sistem şi la modul în care norma (în diferitele ei variante: fonetică, morfologică, semantică, stilistică) îl reprezintă. Autorul face distincții bine argumentate între omonime şi termeni poli-

Scanned with OKEN Scanner

semantici, stabileşte sau restabileşte raporturi între cuvinte şi familiile lor sau între cuvinte şi modele de formare din perspectiva sistemului sau a unor microsisteme lexicale sau derivaţionale, infirmă raporturi stabilite în chip eronat, introduce criterii morfologice pentru identificarea/distingerea sensului unor termeni omofoni, îşi aduce în sprijin accentuarea cuvintelor pentru relevarea unor distincţii semantice, subliniază existenţa unor semantizări speciale în interiorul unei opoziţii mascate între numirea şi perceperea realităţii (ca în discutarea termenilor ***eliberator, agrarian*** etc.), respinge dezvoltări semantice (prin calc lingvistic) în contradicţie cu specificul limbii române sau chiar cu logica verbalizării lumii (precum întrebuinţarea verbului ***a realiza*** cu sensul de *'a vinde'*).

Prin soluţiile propuse în întrebuinţarea controversată, ezitantă sau de-a dreptul incorectă a termenilor lexicali sau a foneticii, morfologiei şi sintaxei lor, prin rigoarea ştiinţifică a comentariilor şi prin atitudinea stilistică a autorului, **Dicţionarul** este o foarte bine-venită călăuză în respectarea ***normei***, pentru adecvarea permanentă a discursului, scris sau oral, la exigenţele situaţiei de comunicare, cu permanenta luare în atenţie a ***sistemului***, stimulînd, totodată, vorbitorul să apere identitatea şi expresivitatea limbii române.

Dumitru Irimia,
profesor, doctor, Universitatea *A.I. Cuza* din Iaşi

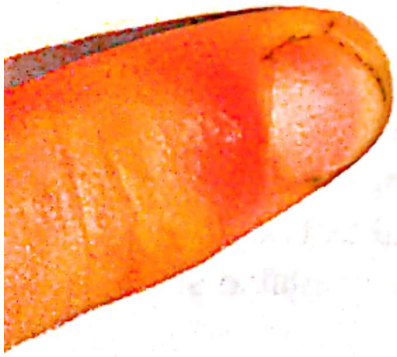

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT-ÎNAINTE

Ce este un dicționar de dificultăți ale limbii? Patrimoniul surselor lexicografice româneşti conține cîteva *dicționare de dificultăți*, însă fiecare dintre autorii acestora înțelege în mod individual noțiunea de „dificultate de limbă", de aceea şi dicționarele sînt foarte diferite sub aspectul materiei pe care o prezintă. Amintim în acest sens *Dicționarul de dificultăți ale limbii române* de Gabriel Angelescu (Editura *Coresi SRL*, Bucureşti, 1993) şi *Dicționarul de dificultăți ale limbii române* de Andrei Crijanovschi (Editura *Arc* şi Editura *Museum*, Chişinău, 2000). Acesta din urmă, prin volumul său impresionant, se pare că vrea să-l convingă pe destinatar că limba română este creată mai mult din... dificultăți. Oare toate faptele de limbă, prezentate în acest dicționar, sînt cu adevărat dificultăți? De exemplu, dacă pornim chiar de la începutul registrului, nu este clar de ce sînt considerate dificultăți de limbă unele cuvinte cum ar fi *abdomen, a absenta, abuz* şi altele. Poate oare vreun vorbitor să spună *eu absent, tu absenți* în loc de *eu absentez, tu absentezi*? În primul rînd, e greu de imaginat un asemenea vorbitor. În al doilea rînd, chiar dacă cineva ar spune *eu absent, tu absenți*, acest caz ar fi un accident, o greşeală a vorbitorului, dar nu o dificultate intrinsecă a sistemului limbii. Pentru că **nu orice greşeală comisă de vreun vorbitor, cu atît mai mult una virtuală, trebuie considerată dificultate a unei limbi ca sistem de semne.**

Poate că în aceste cazuri e mai potrivit să vorbim nu de dificultăți ale limbii, ci de greşeli ale vorbitorilor? Cu atît mai mult cu cît termenul *dicționar al greşelilor de limbă* este deja încetățenit în lexicografia noastră (a se vedea, de exemplu, Valentin Guțu, *Dicționar al greşelilor de limbă*, Editura *Arc*, Chişinău, 1998).

Însă nici termenul *greşeală de limbă* nu este lipsit de cusur. Probabil, ar fi mai potrivit să vorbim nu de *greşeli de limbă*, ci de *greşeli ale vorbitorului*, dar cel mai exact ar fi termenul *greşeală de limbaj*, pentru că greşelile respective se află nu în *limba națională*, ci în *limbajul* unuia sau al mai multor vorbitori. Greşeala nu este altceva decît o abatere de la normă. Însă norma este o categorie istorică, prin urmare şi relativă, de aceea este relativă şi abaterea de la normă. Cu atît mai mult cu cît normele limbii române, mai ales cele ortografice, sînt foarte fluctuante şi, uneori, neîntemeiate.

Scanned with OKEN Scanner

Din raţiunile expuse mai sus, credem că fac bine autorii care găsesc alte denumiri pentru asemenea dicţionare, cum ar fi: *Cuvîntul potrivit la locul potrivit* de V. Mîndîcanu (Editura *Cartea Moldovenească*, Chişinău, 1979); *Puţină gramatică* de Al. Graur (Editura Academiei Române, Bucureşti, 1987). Apropo, Al. Graur a găsit o denumire ingenioasă şi plastică pentru unele dificultăţi de limbă care îl „ademenesc" pe vorbitor să... comită greşeli: *capcanele limbii române*. Invenţia savantului a fost preluată de Rodica Lăzărescu, autoarea *Dicţionarului de capcane ale limbii române* (Editura *Corint*, Bucureşti, 2006).

Dar să revenim la noţiunea de „dificultate de limbă". Ce este totuşi o dificultate de limbă? În opinia noastră, despre dificultate de limbă putem vorbi în următoarele trei cazuri.

***Primul caz:* cînd un fapt de limbă iese din tiparele sistemului limbii din care face parte.** Vorbitorii însuşesc tiparele limbii materne (structurile morfologice, derivative, de compunere a cuvintelor, sintactice, semantice) încă din fragedă copilărie, apoi „toarnă" în ele, pe tot parcursul vieţii, materialul de limbă. Astfel, cine a însuşit de mic că *a munci* are formele *muncesc, munceşti, munceşte, muncim, munciţi,* ştie prea bine că *a cinsti* formează *cinstesc, cinsteşti, cinsteşte, cinstim, cinstiţi.* Tot la fel ştie şi formele celorlalte verbe care fac parte din acelaşi microsistem (conjugarea a patra). Exact aşa se întîmplă şi cu declinarea substantivelor, a adjectivelor, cu sensurile cuvintelor etc. Prin urmare, cînd un fapt de limbă este conform cu sistemul limbii din care face parte, el nu generează probleme de funcţionare şi de aceea nu prezintă o dificultate de limbă.

Lucrurile stau altfel atunci cînd un fapt de limbă nu este conform cu sistemul, adică iese din tiparele sistemului respectiv. Acest fapt constituie o dificultate, pentru că generează probleme de funcţionare. Iată un exemplu.

Vorbitorii au însuşit microsistemul unei serii de cuvinte de tipul *a marca – marcaj, a sonda – sondaj, a finisa – finisaj, a bara – baraj, a surmena – surmenaj, a cupla – cuplaj,* în care substantivele *marcaj, sondaj, finisaj, baraj, surmenaj, cuplaj* numesc acţiunile de a marca, a sonda, a finisa, a bara, a surmena, a cupla şi, respectiv, rezultatele acestor acţiuni. De aici s-ar putea crede că *balotaj* exprimă acţiunea de a balota şi rezultatul ei, ceea ce este cu totul greşit, pentru că, potrivit normei literare, *a balota* înseamnă „a strînge în baloturi", iar *balotaj* înseamnă „situaţie în care, la o alegere, nici un candidat nu a întrunit majoritatea de voturi prevăzută de lege".

Scanned with OKEN Scanner

***Al doilea caz:* cînd forma unui fapt de limbă, recomandată de normă, nu coincide cu cea firească, în corespundere cu sistemul.** Vorbitorii care nu cunosc norma, vorbesc aşa cum cere sistemul, iar cei care o cunosc se împart în două categorii: unii respectă norma, alţii respectă sistemul. De aici apar fluctuaţiile şi haosul. Iată un exemplu.

Vorbitorii de limbă română care cunosc mai puţin normele limbii literare percep cuvîntul *calm* numai ca pe un adjectiv (de exemplu, *privire calmă, caracter calm*), tot aşa ca pe alte adjective de tipul *bun, rău, strîmb* etc. De la aceste adjective au fost formate substantivele *bunătate, răutate, strîmbătate* etc., pe care norma le-a înregistrat ca fiind literare. Dar uite că vorbitorii care au făcut un pas mai departe şi au creat perechea *calm – calmitate*, în conformitate cu microsistemul *bun–bunătate, rău–răutate, strîmb–strîmbătate*, s-au pomenit a fi în afara normei, pentru că ea (a se vedea DEX, DOOM) nu înregistrează substantivul *calmitate.*

De ce, totuşi, vorbitorii au creat cuvîntul *calmitate*? E limpede: pentru că au nevoie de un substantiv care să exprime „starea de linişte deplină în care se află un segment de realitate (cerul, marea, omul, animalul etc.)". Ei bine, ar spune cineva, dar această stare de linişte deplină poate fi exprimată de cuvîntul *calm.* Aici trebuie să amintim a doua oară că vorbitorul simte sistemul limbii şi tocmai de aceea percepe cuvîntul *calm* ca pe un adjectiv (cum ar fi *bun, rău, strîmb*), nu ca pe un substantiv (cum ar fi *bunătate, răutate, strîmbătate*). Fără cuvîntul *calmitate*, vorbitorul percepe microsistemul amintit ca pe unul şchiop, vorba regretatului lingvist Alexandru Graur.

***Al treilea caz:* cînd forma unui fapt de limbă, recomandată de normă, nu coincide cu cea întîlnită frecvent în uz.** Ca urmare, între formele respective apare o concurenţă, o luptă pentru existenţă, care deseori se termină cu biruinţa uneia dintre ele şi cu înfrîngerea celeilalte. Iată un exemplu.

Nimic mai cunoscut, mai vechi şi mai drag decît cuvîntul *bunică*. Nu întîmplător acesta este un derivat diminutival de la adjectivul *bună*. Iar atunci cînd a început să nu mai fie perceput ca diminutiv, poporul a mai creat un diminutiv – *bunicuţă*. I s-au creat şi două forme de genitiv-dativ: *bunicăi – bunicii.* Dar, ca să vezi, noul DOOM, spre deosebire de cel vechi, scoate în afara normei forma *bunicăi*, recomandînd numai *bunicii*. Parcă nu se puteau lăsa ambele, aşa cum s-a procedat în cazul altor cuvinte? Nu cred că vorbitorii, mai ales copilaşii care stau mai mult cu bunicile, vor da ascultare normei. Pentru că atunci cînd vorbeşti despre bunica, trebuie

Scanned with OKEN Scanner

să ai mai multe cuvinte ca de obicei. Iar despre normă ei vor putea zice în acest caz aşa cum a zis şi poetul: *ce e val ca valul trece*.

Încă un exemplu: apariţia cuvîntului *cangrenă* în unele sectoare izolate ale uzului limbii române şi de aici în normele academice este inexplicabilă. Vorba e că în limba franceză, de unde ar fi provenit cuvîntul cu pricina, există forma *gangrène* (nu *cangrène*). În latină de asemenea e *gangraena* (nu *cangraena*). Chiar şi în greacă e *gángraina*. Doar în italiană e *cancrena*, însă etimologiştii nu susţin că *cangrenă* ne-ar fi venit din italiană. De exemplu, Alexandru Ciorănescu dă ca etimon franţuzescul *gangrène* şi adaugă: „oricît ar fi de incorectă, forma cu *c-* pare a fi înlocuit definitiv forma etimologică, cu siguranţă datorită unei apropieri instinctive cu *cancer*" (a se vedea Alexandru Ciorănescu, *Dicţionar etimologic al limbii române*, Editura SAECULUM I.O., Bucureşti, 2002).

S-ar putea presupune şi o altă versiune, şi anume că unii vorbitori dintre cei care primii au avut nevoie să utilizeze acest cuvînt l-au preluat din italiană. Şi chiar dacă o fi fost aşa, sau dacă o fi fost aşa cum crede Ciorănescu, era oare cazul ca norma (DEX, DOOM) să înregistreze forma *cangrenă* ca fiind literară, iar *gangrenă* ca fiind neliterară? Faptul că norma academică recomandă *cangrenă* nu înseamnă altceva decît că ea îi influenţează, ba chiar îi obligă pe vorbitori să renunţe la forma corectă şi să o adopte pe cea greşită. De ce nu s-a procedat ca în cazul cuvîntului *carafă*? Deşi toată Moldova spune *garafă*, norma recomandă forma *carafă*, aşa cum este în neogreacă (*karafa*), în franceză (*carafe*) sau în italiană (*caraffa*). De altfel, în italiană acest lexem îşi are etimologia în cuvîntul arab *garrafa*. Prin urmare, şi din acest etimon îndepărtat al cuvîntului românesc *carafă* am putea deduce că norma ar trebui să prevadă scrierea lui cu *g*, adică *garafă*.

În cazul cuvîntului *cangrenă* avem un fenomen invers decît cel firesc: norma nu se formează de la ceea ce se constată şi se cerne în uz, ci invers, norma exercită presiune asupra formării uzului.

Nu împovărăm acest *Cuvînt-înainte* cu prea multe situaţii similare, recomandîndu-le cititorilor să le observe în registrul dicţionarului (de exemplu, cuvîntul *cancerigen* ş.a.).

După cum vedem, în cazul al doilea conflictul apare între normă şi sistem, iar în cel de-al treilea – între normă şi uz. În ambele cazuri, norma este „parte în conflict". Mai mult, anume norma este factorul care generează conflictul. Tocmai aceste conflicte îl pun deseori pe vorbitorul de limbă română în dificultate, cu atît mai mult cu cît numărul

Scanned with OKEN Scanner

lor este impresionant (probabil, nimeni nu le-a numărat vreodată). În plus, normele ortografice ale limbii române, prin fluctuația lor neîntemeiată (anume neîntemeiată), uneori lasă impresia că nu sînt menite să reglementeze scrisul, ci să-l deruteze pe cel care scrie. Acum ele tind să se orienteze spre ortografiile altor limbi, din care facem împrumuturi (deseori inutile). Normele actuale nu permit adaptarea cuvintelor împrumutate la sistemul limbii române, dar îl obligă pe vorbitor să le utilizeze (să le scrie, iar uneori şi să le pronunțe) ca în limba din care au venit. Adică, rezultă că pentru a vorbi şi a scrie corect româneşte, trebuie să cunoaştem ortografiile limbii engleze (*weekend*), limbii franceze (*rendez-vous*), limbii spaniole (*junta*), limbii germane (*föhn*) etc. Numeroasele exemple incluse în registrul prezentei lucrări demonstrează concludent această aserțiune.

În această ordine de idei, Rodica Lăzărescu menționează în *Cuvîntul către cititor* din dicționarul său, citat ceva mai sus: „Să nu uităm un «amănunt», pe care autorii (DOOM-ului) îl ignoră, că româna este o limbă fonetică, deci orice «pas» către adaptare e bun făcut şi trebuie încurajat, chiar dacă această adaptare e destul de dificilă în cazul cuvintelor de origine neromanică". Apoi încheie disperată: „Asistînd, aproape neputincioşi, la procesul de degradare a limbii române, dar şi la uşurința cu care sînt acceptate unele «inovații», nu ne rămîne decît să ne întrebăm, într-o bună zi, dacă mai e «dulce şi frumoasă limba ce-o vorbim»".

Dicționarul de față îşi propune să-l ajute pe vorbitorul de limbă română să se descurce mai uşor în această luptă „triunghiulară" dintre normă, sistem şi uz şi să înfrunte în mod onorabil dificultățile. Îndemnîndu-i pe vorbitori să respecte normele (pentru că *dura lex, sed lex*), dicționarul încearcă totuşi să demonstreze că şi ele sînt relative, iar uneori chiar păgubitoare. Cu alte cuvinte, dacă ne permitem o abatere de la normă, ea trebuie să fie întemeiată şi să reflecte o evoluție mai avansată a limbii decît o face norma.

Prezenta lucrare îl consideră pe vorbitor, mai ales pe cel cu un bun simț al limbii, nu doar o persoană care îşi satisface necesitățile de comunicare respectînd în mod pedant normele, ci şi un adevărat creator de limbă (cine altcineva a creat şi a dezvoltat limba dacă nu chiar vorbitorii?). De aceea uneori îl invită să observe „pe viu", prin exemplele din registrul dicționarului, ce se întîmplă în triunghiul *sistem–normă–uz* şi să considere mai presus de toate sistemul limbii, care deseori este numit poetic *firea limbii, sufletul limbii, spiritul limbii, specificul limbii* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Tabletele incluse în dicționar nu-i dau eventualului utilizator răspunsuri seci de tipul „greşit" sau „corect", dar încearcă să-i şi demonstreze de ce e corect sau de ce e greşit. El este destinat, mai întîi de toate, cititorului intelectual, nu doar specialiştilor, de aceea utilizează o terminologie şi un stil accesibil marelui public. Acei care îl vor răsfoi vor găsi în el şi multe curiozități, surprize care îi vor face să revină la el pentru a se delecta în clipele de răgaz. Aşadar, le dorim tuturor lectură plăcută şi utilă.

Alexei Palii, doctor în filologie

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

bg. – limba bulgară
cf. – confer
engl. – limba engleză
etc. – etcetera
fig. – figurat
fr. – limba franceză
germ. – limba germană
gr. – limba greacă
gram. – gramatică
it. – limba italiană
jur. – domeniul juridic
lat. – limba latină
med. – medicină
nr. – număr
pag. – pagină
pol. – limba poloneză
polit. – politică
reg. – regionalism
rom. – limba română
rus. – limba rusă
sec. – secol
sl. – limba slavă (veche)
sp. – limba spaniolă
suf. – sufix
ş.a. – şi alţii
tc. – limba turcă
ţig. – limba ţigănească
vol. – volum

Lista selectivă a dicţionarelor la care se face referire (cu denumirile lor şi în formă abreviată)

DAS = Elena Grosu, *Dicţionar de antonime sinonimizat*, Editura *Epigraf*, Chişinău, 2007.

DCLR = Rodica Lăzărescu, *Dicţionar de capcane ale limbii române*, Editura *Corint*, Bucureşti, 2006.

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Editura *Logos*, Bucureşti, 1997.

DD = Andrei Crijanovschi, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române*. Editura *Arc* şi Editura *Museum*, Chişinău, 2000.

DE = *Dicţionar enciclopedic*, Editura enciclopedică, Bucureşti, 1993 (încă neterminat).

DEI = I.-A. Candrea, G. Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, 1931.

DEIT = *Dizionario etimologico* (italian), Ediţia întîi, Rusconi Libri, Genova, 2003.

DEL = Elena Comşulea, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni*, Editura *Ştiinţa*, Chişinău, 1998.

Scanned with OKEN Scanner

DELR = Alexandru Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, Editura *Saeculum* I.O., Bucureşti, 2002.

DER = *Dicționar enciclopedic român*, Editura politică, Bucureşti, 1962-1966.

DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică *Iorgu Iordan*, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura *Univers enciclopedic*, Bucureşti, 1998.

DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Editurile *Arc* şi *Gunivas*, Chişinău, 2007.

DGL = Valentin Guțu, *Dicționar al greşelilor de limbă*, Editura *Arc*, Chişinău, 1998.

DLRLC = Academia Republicii Populare Romîne, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Editura Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1953-1957.

DLRM = Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din Bucureşti, *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1958.

DOOM = Academia Română, Institutul de Lingvistică *Iorgu Iordan –Al. Rosetti*, *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura *Univers Enciclopedic*, 2005.

DP = Doina Dascălu, *Dicționar de pleonasme*, Editura *Vox*, Bucureşti, 1997.

DS = Elena Grosu, Dicționar de sinonime, Editura *Epigraf*, 2007.

DULR = Lazăr Şăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Editura *Mydo Center*, Iaşi, 1997.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică *Iorgu Iordan – Al. Rosetti*, *Micul dicționar academic*, Editura *Univers Enciclopedic*, Bucureşti, 2001-2003.

MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura *Saeculum* I.O., Bucureşti, 2002.

SDE = Academia de Ştiințe a RSS Moldoveneşti, Institutul de Limbă şi Literatură, *Scurt dicționar etimologic al limbii moldoveneşti*, Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, Chişinău, 1978.

Scanned with OKEN Scanner

A (AL, AI, ALE). Pentru acei care au însuşit bine regula acordului articolului posesiv *a* (*al, ai, ale*) utilizarea lui nu generează nici un fel de probleme. Din manualele de gramatică am înţeles că trebuie să scriem *carte* ***a*** *vecinului, cărţi* ***ale*** *vecinului, cîine* ***al*** *vecinului, cîini* ***ai*** *vecinului.* Aşadar, alegem forma *a, ale, al* sau *ai* în funcţie de genul şi numărul obiectului posedat (indicat prin cuvîntul determinat): *carte* ***a*** (feminin singular), *cărţi* ***ale*** (feminin plural), *cîine* ***al*** (masculin singular), *cîini* ***ai*** (masculin plural).

Din păcate însă, manualele (şi profesorii) dau ca exemple doar situaţii dintre cele „clasice", „uşoare", care se încadrează perfect în regulă şi nu fac probleme. Or, în realitatea comunicării lucrurile nu sînt întotdeauna chiar atît de simple. Iată un exemplu (denumirea unui articol dintr-o lege) care ne poate provoca dureri de cap: *Principiile de activitate ale Curţii Supreme de Justiţie.* Mulţi vorbitori se vor pomeni în încurcătură: formal, ar trebui să se scrie *principiile de activitate* ***a*** *Curţii*, pentru că *activitate* este cuvîntul determinat (*activitate* ***a***) şi are forma de feminin singular. În plus, aici acţionează şi efectul acordului prin atracţie: proximitatea cuvintelor *activitate* şi *Curţii* încearcă să ne ispitească sau chiar să ne „convingă" că trebuie să scriem *activitate a Curţii*, că doar nu vom scrie *activitate al Curţii* sau *activitate ale Curţii.* Dar aceasta este doar partea formală a lucrurilor.

Situaţia însă trebuie examinată nu în mod atomist, ci în ansamblul ei. Altfel zis, cuvîntul *activitate* nu trebuie separat de cuvîntul *principiile*, pentru că, în sintagma dată, ele formează o integritate semantică – *principiile de activitate* – în care *principiile* este determinat, iar *de activitate* este determinant. Tocmai de aceea „centrul de greutate" cade nu pe *activitate*, ci pe *principiile.*

Prin urmare, vom scrie *principiile de activitate* ***ale*** *Curţii*, nu ***a*** *Curţii.* Probabil, în acelaşi mod vom proceda şi în cazul sintagmei *nivelul de cunoştinţe* ***al*** *elevului*, deşi este destul de puternică tentaţia de a scrie *nivelul de cunoştinţe* ***ale*** *elevului.*

Dar iată încă două exemple, care ne fac să judecăm în alt fel: *gradul de strălucire* ***a*** *culorii* şi *procedeele de construire* ***a***

Scanned with OKEN Scanner

A

formelor artistice. Aici principiul logico-semantic ne convinge că nu este vorba de *gradul culorii* şi de *procedeele formelor*, ci de *strălucirea culorii* şi de *construirea formelor*. Cu alte cuvinte, soluţionarea fiecărui caz dificil de acord al articolului posesiv (numit şi genitival) ar trebui să pornească nu de la principiul formal, ci de la cel logico-semantic.

ABITÍR. Deşi, în principiu, postul de radio BBC ne-a oferit întotdeauna adevărate modele de limbaj, demne de urmat, cuvîntul *abitir*, preferat şi utilizat de un jurnalist de acolo, ştirbea din eleganţa unor materiale, redactate de altfel într-un stil impecabil. *Abitir* este un cuvînt familiar şi popular (aşa este menţionat şi în DEX), de origine turcă, însemnînd „mai mult, mai bine, mai tare (decît...)", de aceea folosirea lui într-un stil elevat, uneori chiar oficial, este improprie. Prin însăşi existenţa şi funcţionarea sa în vocabularul limbii române, el nu prezintă vreo dificultate. Dificultatea, mai exact eroarea, aparţine celui care îl utilizează în mod inadecvat şi se numeşte *inadecvare* sau *inconsecvenţă stilistică*.

Totuşi, adverbul *abitir* ar putea fi considerat o dificultate, însă numai pentru vorbitorii de limbă română care vorbesc şi turca. Pentru că în turcă, de unde ne-a venit cuvîntul cu pricina, etimonul său *better* înseamnă „mai rău", pe cînd în română *abitir* înseamnă „mai bine". Iată un exemplu din Zaharia Stancu: *„Dumitrache mătura casa mai abitir ca o fată mare"*.

ABITURIÉNT. Cuvîntul *abiturient* generează probleme sub mai multe aspecte. Astfel, sînt discutabile: în primul rînd, dacă el este sau nu un cuvînt românesc literar; în al doilea rînd, sensul lui; în al treilea rînd, originea lui. Dar s-o luăm de la capăt.

În primul rînd: în uzul limbii române, substantivul *abiturient* este atestat în mod curent în special în Republica Moldova. Sursele lexicografice nu-l înregistrează, cu excepţia DEXI-ului, dar şi acesta îl prezintă cu menţiunea *învechit*. Curios lucru, nu se ştie în care perioadă acest cuvînt era uzual, adică nu era considerat învechit, de vreme ce dicţionarele anterioare DEXI-ului nu-l atestă. DD îl înscrie în categoria cuvintelor de nivelul al treilea, adică al celor care „însumează împrumuturile lexicale nemotivate, calcurile lexicale şi frazeologice, deformările de cuvinte româneşti, formele de gen schimbate, cuvintele cu pronunţare alterată, cuvintele scrise greşit". Prin urmare, trebuie să înţelegem că autorul respectiv califică substantivul *abiturient* ca fiind neliterar.

Scanned with OKEN Scanner

În al doilea rînd: în Republica Moldova, *abiturient* înseamnă, întocmai ca în limba rusă actuală, „persoană care susține examene de admitere într-o instituție de învățămînt superior". DEXI însă îl înregistrează cu alt sens, și anume: „elev în ultimul trimestru, înaintea bacalaureatului".

În al treilea rînd: *Scurt dicționar etimologic* (Chișinău, 1978) înregistrează *abiturient* ca fiind provenit din rusă (*абитуриент*), unde anterior a fost împrumutat din germană (*Abiturient*). DEXI însă îl prezintă ca fiind preluat direct din germană, iar DD – din rusă, iar acolo, din latină (*abituriens, abiturientis*).

După ce vorbitorul de limba română ia cunoștință de această stare de lucruri, se poate întreba contrariat: cum se numește, totuși, în limba română literară, actuală, persoana care susține examenele de admitere într-o instituție de învățămînt superior? Dicționarele bilingve, de exemplu cel rus–român, recomandă *candidat* (*la admitere*). Ce fel de candidat și la ce fel de admitere? Avem fel de fel de candidați, nu numai cei de la admitere la studii, dar și cei de la alegerile locale, parlamentare etc., cei care urmează a fi selectați pentru anumite posturi și funcții în cîmpul muncii etc. Așadar, e satisfăcătoare oare varianta propusă de dicționarele bilingve? Și de ce nu am recomanda, ca normă literară, cuvîntul *abiturient*, care cu adevărat își are originea îndepărtată în limba latină și care de aici a fost împrumutat în germană, în rusă și, probabil, în alte limbi?

ABONAMÉNT. Modul în care este prezentat cuvîntul *abonament* în unele dicționare cere anumite precizări. Dar mai întîi să amintim că norma (DEX) stabilește următorul sens al termenului *abonament*: „convenție prin care, în schimbul unei sume, o persoană obține, pe o anumită perioadă, dreptul de a folosi anumite servicii publice, de a călători cu mijloace publice de transport, de a primi o revistă, un ziar etc.; înscris care atestă această convenție; sumă plătită pentru obținerea acestui drept".

În explicația dată nu vedem nicio inexactitate, de aceea considerăm că putem avea, bunăoară, abonament la troleibuz, la autobuz (probabil, pe termen de o lună), la teatru (probabil, pentru durata unei stagiuni), la o publicație (de regulă, pe termen de un an), la bibliotecă (termenul este stabilit de cititor și administrație), la sala de sport (termenul este stabilit în funcție de circumstanțe) etc., etc. Practic, toate instituțiile și întreprinderile care prestează servicii pot introduce în sistemul de deservire abonamente, care convin și prestatorului de servicii, și clientului.

Scanned with OKEN Scanner

A

Şi dacă aşa stau lucrurile, nu este clar de ce DGL atestă cuvîntul *abonament* (la biblioteci) ca fiind o greşeală şi recomandă să spunem *împrumut interbibliotecar/ intern/ extern* etc.

A doua precizare se referă la DD, care atestă două cuvinte *abonament*, adică *abonament*[1] şi *abonament*[2] (ca omonime). *Abonament*[1] se referă la toate tipurile de servicii, cu excepţia celor care ţin de transport, iar *abonament*[2] – numai la serviciile de transport. „Manevra" folosită în acest dicţionar poate fi ghicită: în Republica Moldova, abonamentele pentru servicii de transport mai sînt numite, în mod impropriu, *circulator* (după rus. *проездной*), iar autorul DD a intenţionat să combată tocmai acest fenomen. E foarte bine, însă acest fapt nu ne permite să prezentăm cuvîntul respectiv în aşa fel de parcă am avea de a face cu două omonime.

ABRÚPT. Adjectivul *abrupt*, indiferent dacă e în română sau în franceză (fr. *abrupt*), nu prea şi-a schimbat conţinutul faţă de latinescul *abruptus*, care însemna „prăpăstios" (referitor la reliefuri) şi „incoerent, inegal" (referitor la stil). Acest al doilea sens uneori este asociat cu „lipsit de nuanţare, categoric". Confuzia este cauzată, probabil, de asocierea cu un teren fără treceri lente de la locuri foarte înalte la locuri foarte joase, ceea ce s-ar asemăna, în vorbire, cu un stil categoric („alb-negru") de exprimare. Confuzia este foarte subtilă, deseori insesizabilă, pentru că şi în stilul abrupt, şi în cel categoric este vorba de lipsa unor elemente (de legătură). În stilul abrupt lipsesc elementele care asigură coerenţa, integritatea mesajului, iar în cel categoric lipsesc elementele care asigură trecerea de la bine la rău, de la urît la frumos, de la foarte mare la foarte mic etc. Uzul arată însă că adjectivele *abrupt* şi *categoric*, cu referire la stil, într-un viitor nu prea îndepărtat ar putea fi sinonime.

ABSOLVÍ (A). De bine ce mulţi vorbitori se obişnuiseră deja să utilizeze corect formele *absolv* („scutesc de pedeapsă") şi *absolvesc* („termin un an şcolar, un ciclu de învăţămînt"), iată că a ieşit DOOM (2005) cu noile norme academice care ne recomandă să conjugăm verbul *a absolvi* numai în forma lui nesufixată, indiferent de sensul pe care îl are. Prin urmare, vom spune în toate cazurile, la indicativ, *eu absolv, tu absolvi, el absolvă* etc., iar la conjunctiv – *eu să absolv, tu să absolvi, el să absolve*. Trebuie să presupunem că cei care nu respectau norma veche (*absolv – absolvesc*) erau foarte mulţi, de vreme ce norma a cedat în folosul lor. Numai de nu s-ar schimba din nou peste cîţiva ani!

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ABSTRÁCŢIE. Vechiul DOOM nu înregistra cuvîntul *abstracţiune*, iar DEX îl dă ca neliterar, trimiţîndu-ne la cel literar – *abstracţie*. Probabil, din motivul că ar suna arhaic, forţat, ca la Chiriţa lui Alecsandri. Dar iată că noul DOOM îl restabileşte în drepturi, alături de *abstracţie*. Deci, fiecare va folosi forma pe care o va prefera, excepţie făcînd expresia: *a face abstracţie de* (nu *a face abstracţiune de*).

ABSTRACŢIÚNE, vezi **abstracţie**.

ACCEPTÁBIL, vezi **caritabil**.

ACCÉPŢIE. Cuvîntul *accepţie* este confundat uneori, prin fenomenul paronimiei, cu *accept* sau cu *acceptare* (de exemplu, *este nevoie de accepţia şefului*). Adevărul însă e că *accepţie* (DOOM nu mai recomandă şi varianta *accepţiune*) înseamnă „semnificaţie, înţeles (al unui cuvînt)", iar *accept* înseamnă „încuviinţare, consimţămînt" ca şi *acceptare* care înseamnă „acţiunea de a accepta şi rezultatul ei". Prin urmare, vom spune *este nevoie de acceptarea* (sau de *acceptul*) *şefului*, nu de *accepţia şefului*. Fireşte, am mai putea spune şi altfel, bunăoară *este nevoie să accepte şeful*.

ACCEPŢIÚNE, vezi **accepţie**.

ACCÉS. Unii vorbitori se confruntă cu problema utilizării formelor de plural ale cuvîntului *acces*. *Accese* sau *accesuri*? Dificultatea este generată în anumită măsură şi de faptul că norma (DEX) are unele restanţe (ca să nu spunem *datorii*) ce ţin de modul în care este prezentat în registru acest cuvînt. Pentru a clarifica lucrurile, să facem o scurtă retrospectivă în „biografia" substantivului *acces*.

În limba latină, cuvîntul *accessus* avea, în primul rînd, sensul direct de „apropiere, venire; intrare", iar ceva mai tîrziu, şi sensul figurat de „intrare a unei boli într-un corp". E de observat că atît sensul direct, cît şi cel figurat exprimau ideea de „intrare".

Francezii au moştenit din latină substantivul *accessus*, în forma *accès*, cu ambele sensuri – „intrare, trecere" şi „tulburare clinică bruscă a organismului", înregistrîndu-l în dicţionarele vechi cu aceste două semnificaţii (a se vedea, de exemplu, *Nouveau Petit Larousse Illustrè*, Paris, 1936).

Ceva mai tîrziu, francezii au constatat un adevăr, şi anume că între cele două sensuri ale lui *accès* nu mai era percepută nici o legătură, de aceea dicţionarele franceze mai recente nu mai înregistrează un singur cuvînt *accès*, ci două cuvinte: *accès*[1], cu sensul de „posibilitate de a merge, de a intra într-un loc" şi *accès*[2] cu sensul de „survenire sau revenire a unui fenomen patologic; emoţie puternică şi trecătoare" (a se vedea *Le Robert Micro Poche*, Paris,

A

1994). Altfel spus, de la un cuvînt s-a ajuns la două cuvinte (care în lexicologie se numesc omonime).

Limba română a împrumutat din franceză *acces*, însă lexicografii „au uitat" să-l înregistreze ca două cuvinte omonime (*acces*[1] şi *acces*[2]), atestîndu-l în mod nejustificat ca un cuvînt polisemantic, cu două sensuri: 1. posibilitate de a pătrunde, drept de a ajunge pînă într-un loc sau pînă la o persoană; 2. ansamblu de tulburări clinice ale organismului care se manifestă brusc (a se vedea DEX). Astfel, cînd cuvîntul *acces* este utilizat cu primul sens, el face pluralul *accesuri*, iar cînd este utilizat cu sensul al doilea, pluralul lui este *accese*. Prin urmare, vom spune, bunăoară, *spre Muzeul Naţional există două* ***accesuri*** şi *noaptea bolnavul a avut două* ***accese***. Mai este cazul să adăugăm că *acces* cu primul sens este folosit foarte rar cu forma lui de plural, fiind înlocuit prin expresia *căi de acces*, care comportă ideea de plural.

De precizat că nu vom spune în nici un caz, de exemplu, *acces permis numai pentru automobilele de serviciu*, după cum putem citi pe diverse panouri, pentru că acces înseamnă, după cum am remarcat „permisiune de a trece".

DEXI face un pas înainte faţă de DEX, înregistrînd încă un sens al lui *acces* („procedeu de căutare, de citire şi de înregistrare a unor date în memoria calculatorului"), însă, din păcate, nu delimitează cele două sensuri, pentru a da în registru două omonime, aşa cum ar fi corect.

ACCIDÉNT. Cuvîntul *accident* poate crea probleme, deoarece are două forme de plural, fiecare dintre acestea fiind folosită în funcţie de sensul cerut de context. Atunci cînd *accident* este termen muzical şi înseamnă „alteraţie" face pluralul *accidenţi*, iar în toate celelalte cazuri, bunăoară cînd înseamnă „întîmplare care periclitează o situaţie normală sau care aduce o nenorocire", face pluralul *accidente*.

ACCÍZĂ. În privinţa substantivului *acciză* („taxă vamală prevăzută pentru unele mărfuri"), am putea spune cu certitudine că norma nu face altceva decît să-l buimăcească pe românul care vrea să o respecte, pentru că o normă academică (DEX) recomandă forma *acciz*, iar altă normă, tot academică (DOOM), recomandă *acciză*. Vom respecta pînă la urmă forma *acciză*, pentru că e recomandată de norma cea mai recentă (2005), care este în plus ortografică, nu semantică, şi pentru că în limba franceză, de unde am împrumutat respectiv termenul, substantivul *accise* este feminin.

ACHITÁ (A). Dicţionarele (DLRLC, DEX, DEXI) atestă verbul *a achita*

Scanned with OKEN Scanner

ca tranzitiv (*a achita o datorie*), ca reflexiv (*a-şi achita o datorie*), precum şi expresia *a se achita de* (*o datorie, o sarcină* etc.) cu sensul „a duce la bun sfîrşit o obligaţie". Alte dicţionare (de exemplu, DGL) resping formula *a se achita cu*, recomandînd *a se achita de*.

Toate bune pînă aici, dar apare întrebarea: vom spune oare *m-am achitat de bancă, de stat, de Ion* etc. sau *m-am achitat cu banca, cu statul, cu Ion etc.*? Probabil, ar trebui să spunem *m-am achitat cu banca, cu statul* etc., avînd în vedere că mi-am onorat o datorie faţă de bancă, de stat etc.

Cineva ar putea contesta structura *a se achita cu* (*banca*), recomandînd o structură sintactică sinonimică: *a-şi achita o datorie* (*faţă de bancă*). Însă această soluţie nu răspunde totuşi la întrebarea: de ce ar fi greşit să spunem şi *m-am achitat cu banca*. Doar pentru că se presupune că *a se achita cu* (*banca*) este un calc după modelul rusesc *рассчитаться с* (*банком*)? Or, acest mod de a spune este foarte frecvent în uz. Aceasta e în primul rînd.

În al doilea rînd, una e să spui *sînt achitat cu banca* şi alta e *mi-am achitat datoria faţă de bancă*. În primul caz este exprimat raportul direct dintre debitor (datornic) şi bancă, în cel de-al doilea – raportul dintre debitor şi datorie.

ACORDÁ (A). Verbul *a acorda*, ca multe altele, creează probleme, pentru că are două forme (una sufixată – *acordez*, şi alta nesufixată – *acord*), fiecare fiind folosită în funcţie de sensul cerut în situaţia concretă. Astfel, cînd *a acorda* înseamnă „a face acordul gramatical" sau cînd îl vom folosi în unele expresii de tipul *a acorda atenţie*, vom utiliza forma nesufixată *acord*, iar atunci cînd va fi vorba de a aduce tonurile unui instrument muzical la aceeaşi înălţime, vom utiliza forma sufixată *acordez*.

În concluzie: *acord subiectul cu predicatul, acord atenţie cuiva*, dar *acordez o vioară, acordez un instrument muzical*.

ACTÓR. Toată lumea cunoaşte cuvîntul *actor* cu sensul de „artist care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme". Acelaşi sens îl are şi franţuzescul *acteur*, şi englezescul *actor*, şi rusescul *актер*. Dar iată că în engleză şi în franceză a apărut o metaforă în urma căreia engl. *actor* şi fr. *acteur* funcţionează şi cu sensul de „persoană care participă activ (la ceva), care joacă un rol important (într-un domeniu sau într-o activitate)". Extensiunea sferei semantice a fost preluată şi de românescul *actor* şi, ca rezultat, acesta din urmă este utilizat de vreo 15 ani, mai ales în forma pluralului, cu sensul calchiat de „persoană care participă (activ) la ceva, care joacă

Scanned with OKEN Scanner

A

un rol important (într-un domeniu sau într-o activitate)". Cu acest sens calchiat cuvîntul poate fi întîlnit frecvent mai ales în sintagme de tipul *actori politici, actori ai vieții publice* etc. De exemplu: „Deşi a scăzut masiv în sondaje, sub acuzații de corupție, PSD redevine brusc un *actor* important pe scena politică" (Revista 22, nr. 866 din 10-16 octombrie 2006, pag. 5). E şi normal, pentru că, dacă se tot vorbeşte despre „scena vieții politice", de ce nu s-ar vorbi şi despre... „actori politici"?

ACÚZĂ. Substantivul *acuză* nu este înregistrat în dicționarele mai vechi (de exemplu, în DLRLC şi în DLRM), pentru că este de dată mai recentă, fiind un derivat regresiv al lui *a acuza*. DEX-ul îl atestă cu mențiunea *livresc* şi, fără a-i da explicația, prezintă sinonimul *acuzare* (de parcă ar fi un dicționar *de sinonime*). Surprinde faptul că DE nu-l atestă în nici un fel.

Este interesant să observăm, şi tocmai aceasta ar trebui să ştie vorbitorii, că uzul încearcă totuşi să facă o diferențiere (stilistică şi nu numai) între *acuză* şi *acuzare*. Primul este utilizat preponderent cu forma de plural (*acuze*) în limbajul medical, cu sensul de „exprimare a prezenței unor dureri, tulburări etc.", iar cel de-al doilea (la care se adaugă şi forma *acuzație*) – în uzul general şi, în special, în stilul juridic, cu sensul de „învinuire". Credem că uzul e pe calea cea dreaptă, de aceea vom spune şi noi că *pacientul a prezentat medicului acuze care confirmă o maladie* sau *acuzele pacientului vorbesc despre prezența unei afecțiuni renale/pulmonare*, dar că *învinuitul a respins categoric acuzațiile care i s-au adus, acuzațiile nu sînt întemeiate*.

ADEVĂRÁT, vezi **corect**.

ADÍCĂ. Folosim adverbul *adică* atunci cînd explicăm un cuvînt, o sintagmă, o frază sau chiar o parte mai mare dintr-un mesaj (oral sau scris), el exprimînd un semn de egalitate între *ceea ce trebuie explicat*, pe de o parte, şi *explicația propriu-zisă*, pe de altă parte. În linii mari, schema ar fi următoarea: partea de mesaj care trebuie explicată (cuvînt, sintagmă etc.) + *adică* + partea explicativă a enunțului. De exemplu:

1. *Țăranii incluşi în „listele negre", **adică** cei care nu intraseră în colhoz, noaptea au fost mînați la gară, iar de acolo, încărcați în vagoane pentru vite şi duşi, de nu s-a mai aflat nimic despre ei.*

2. *Noul angajat s-a dovedit a fi o persoană dificilă, **adică** impulsivă, irascibilă şi arogantă.*

Din motive de economie, cuvîntul *adică* deseori este omis din text, fapt care uneori generează echivocuri şi alte greşeli, în special de logică. De exemplu,

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

în primul enunț, cuvîntul *adică* arată că *țăranii care nu intraseră în colhoz* și *țăranii care erau incluși în „listele negre"* erau aceleași persoane. Iar omisiunea lui *adică* ar putea permite să se înțeleagă că *țăranii incluși în „listele negre"*, precum și *cei care nu intraseră în colhoz (adică alții decît cei dintîi)*, noaptea au fost mînați la gară.

În al doilea enunț, cuvîntul *adică* arată că determinativul *dificilă* înseamnă în cazul dat „impulsivă, irascibilă și arogantă". Iar omisiunea lui *adică* ne-ar permite să interpretăm că *dificilă, impulsivă, irascibilă* și *arogantă* sînt părți omogene care caracterizează persoana despre care este vorba. Această interpretare ar constitui o greșeală (de clasificare), pentru că determinativele *irascibilă, impulsivă* și *arogantă* nu sînt altceva decît niște elemente caracterologice ale unei persoane în baza cărora ea este considerată *dificilă*. Prin urmare, determinativele respective sînt omogene sub aspect sintactic, dar nu și sub aspectul conținutului (noțiunea *dificil* cu referire la persoana dată este generică față de noțiunile *irascibil, impulsiv* și *arogant*).

Și încă un exemplu, dintr-un manual de educație plastică: *Acest tip de echilibru este static,* ***adică*** *lipsit de dinamism, creînd senzația de stabilitate.* Prezența adverbului *adică* arată că *echilibru static* este partea enunțului care este explicată, iar (*echilibru*) *lipsit de dinamism* este explicația. Absența acestui adverb ar lăsa loc pentru mai multe interpretări: 1. dacă *static* înseamnă „lipsit de dinamism", atunci prezența după virgulă a determinativului *lipsit de dinamism* este redundantă; 2. s-ar putea crede că *lipsit de dinamism* este o altă caracteristică a echilibrului decît *static*, ceea ce nu este adevărat.

Valorile adverbului *adică* prezintă interes și în planul corectitudinii comunicării, însă aici nu ne putem referi la toate acestea. Vom spune doar atît: atunci cînd intenționăm să omitem cuvîntul *adică* dintr-un text, trebuie mai întîi să ne convingem că omisiunea respectivă nu va afecta conținutul mesajului.

Un ultim detaliu care ar mai trebui adăugat este că DOOM ne atrage atenția că în cuvîntul *adică* nu e corectă accentuarea primei silabe, ci a celei de a doua.

ADINEÁORI. Pînă la apariția noului DOOM se considera corectă numai forma *adineauri*, acum însă norma ortografică a lăsat ușile deschise și pentru forma *adineaori*. Modificarea a avut loc sub presiunea vorbitorilor care, influențați de formele *uneori, deseori, rareori*, pronunțau și scriau *adineaori* fără să țină cont de normă. Ei, și-apoi cine a spus că norma ortografică trebuie respec-

A

tată absolut întotdeauna, în mod obligatoriu? Un vorbitor mai rebel ar zice, bunăoară, că dacă toți ar respecta norma în mod neabătut, s-ar termina cu evoluția limbii, cu nuanțarea stilistică a ei prin abaterile de la normă. Cu atît mai mult cu cît în cazul lui *adineaori* vorbitorii aveau mai multă dreptate decît norma. În susținerea acestei teze ar veni următoarele argumente: 1. existența și funcționarea microsistemului *uneori, deseori, rareori*; 2. elementele latine de la originea lui *adineaori* – *ad* + *de* + *in* + *illa* + *hora* – ar fi putut evolua mai curînd în *adineaori* decît în *adineauri* (care, credem, este o variantă populară a lui *adineaori*).

ADINEÁURI, vezi **adineaori**.

ADMIRÁBIL, vezi **caritabil**.

ADOPTÁ (A), vezi **adoptiv**.

ADOPTÍV. Potrivit DEX-ului (și DEXI-ului), verbul *a adopta* are trei sensuri: 1. a înfia un copil; 2. a-și însuși un comportament, o idee, o convingere etc. a cuiva; 3. a accepta un act normativ în urma unui vot.

În legătură cu primul sens, ar trebui făcută o precizare. În același DEX, adjectivul *adoptiv* este explicat în felul următor: „(despre copii) primit în familie cu drepturi și obligații de copil propriu; (despre părinți) care a adoptat un copil". Prin urmare, adjectivul *adoptiv* ține concomitent de două acțiuni opuse, una a părintelui și alta a copilului. Adică, verbul *a adopta* înseamnă nu numai „a înfia un copil", dar și „a accepta în calitate de părinți (pe cineva)". Așadar, *a adopta* trebuie înregistrat nu cu trei sensuri, ci cu patru. Aceasta e în primul rînd.

În al doilea rînd, adjectivul *adoptiv* este legat de verbul *a adopta*, dar nu prin toate sensurile acestuia, ci numai prin sensurile de „a înfia un copil" și „a accepta în calitate de părinți (pe cineva)". Cu alte cuvinte, nu totul ce este adoptat este și adoptiv. Mai exact, adoptiv poate fi numai un copil și părintele care l-a adoptat. De exemplu, vom spune că *doctorandul a adoptat viziunea profesorului său*, că *parlamentul a adoptat legea falimentului*, că *vecinul nostru a adoptat un băiețel* etc., însă nu vom spune în nici un caz că *ideea doctorandului este adoptivă* sau că *legea falimentului este adoptivă*. Vom putea zice doar că *fiul vecinului nostru este adoptiv* sau că *părinții unui copil sînt adoptivi*.

Ultima precizare care se cere făcută în legătură cu *a adopta* este că DEXI „s-a grăbit" să înregistreze, ca sens, și un ocazionalism: „(compl. indică animale) a prelua, asumîndu-și responsabilitatea îngrijirii (pînă la moartea animalului respectiv)". Ca exemplu, este dat de aseme-

Scanned with OKEN Scanner

nea un enunţ nepaşaportizat: *A adoptat un cățel de la adăpost.* Ni se pare că exemplul nu este un fapt de limbă, ci, în cel mai bun caz, unul de limbaj.

AFÉCT, vezi **a dezafecta**.

AFECTÁ (A), vezi **a dezafecta**.

AGENTÚRĂ. Întrucît cuvintele *agentură* şi *agenție* țin de cuvîntul *agent* şi aspectul lor sonor este asemănător, confundarea lor este foarte posibilă. Totuşi, între aceste două cuvinte există o diferență mare. *Agentură* înseamnă: 1. casă de comerț condusă de un agent; 2. grupare în interiorul unui stat, partid etc., care îşi desfăşoară activitatea în alte interese decît ale statului (partidului) în care se află. *Agenție* înseamnă: 1. birou care reprezintă interesele unei instituții; 2. reprezentanță diplomatică.

În plus, cuvîntul *agenție* are o frecvență mult mai mare decît *agentură*, formînd unele expresii cum ar fi *agenție comercială, agenție de presă, agenție de ştiri, agenție de informații* etc. Cuvîntul *agentură* este legat de activitatea tenebroasă, uneori ilegală a unui grup de persoane, cum ar fi activitatea unei *agenturi de spionaj*. În limbajul diplomatic, şi nu numai, el este înlocuit cu alte cuvinte şi expresii, mai „delicate", cum ar fi *fracțiune politică, grup de recunoaştere* etc.

AGENȚÍE, vezi **agentură**.

AGRARIÁN, vezi **eliberator**.

AGREÁ (A). Unele forme ale verbului *a agrea* (de exemplu, *agreez, agreezi, agreează, să agreeze*) se scriu cu doi *e* (*ee*), pentru că la radicalul *agre* (împrumutat din franceză) se adaugă sufixele (şi desinențele) care încep tot cu *e – ez/ezi*. Atenție: să nu scriem cumva *agreiez, agreiezi* etc.

AGREEMENT. Cuvîntul *agreement*, care apare în uz, dar nu este deocamdată atestat în dicționarele normative explicative, pentru că e un împrumut recent din engleză, pune două probleme: una ținînd de pronunțare (în special, pentru persoanele care nu vorbesc engleza) şi alta ținînd de confuzia cu *agrement*. De aceea vom face precizările de rigoare: se pronunță *ăgriment* (nu *agrement*) şi înseamnă „acord, încuviințare", nu „odihnă cu distracții şi plăceri" cum înseamnă *agrement*.

AGREMÉNT, vezi **agreement**.

AGRÍŞĂ. Pînă la apariția noului DOOM, pronunțarea cuvîntului care numeşte fructul de agriş nu prezenta vreo dificultate. Evident, dacă arbustul se numeşte *ágriş*, cu accentul pe prima silabă, este normal ca şi fructul lui să se numească *ágrişă*, cu accentul tot pe prima silabă. Or, noua normă ortoepică ne vine cu o „surpriză", recomandînd două variante de

Scanned with OKEN Scanner

A

pronunțare a acestui cuvînt: atît cu accentul pe a doua silabă (în primul rînd), cît și pe prima, adică așa cum era mai înainte.

ALAMBÍC, vezi **alambicat**.

ALAMBICÁ (A), vezi **alambicat**.

ALAMBICÁT. Substantivul *alambic* denumește un aparat pentru distilat, utilizat la producerea rachiului (țuicii) în condiții casnice. Verbul *a alambica* înseamnă, firește, „a distila rachiu cu ajutorul alambicului", însă de-a lungul timpului și-a mai însușit un sens, figurat, și anume de „a face ca ceva să fie prea subtil, greu de înțeles, excesiv de rafinat, complicat". Observăm că între sensul primar și cel figurat există o legătură: în ambele cazuri e vorba de *a rafina* ceva. Însă sensul al doilea, spre deosebire de primul, nu vizează lichidele, ci alte realități, inclusiv cele abstracte. Cu alte cuvinte, am putea spune că *am alambicat o țuică de prune*, dar și *am alambicat o idee*, adică am formulat-o sau am expus-o în așa fel încît ea a devenit greu de înțeles. Ce-i drept, verbul *a alambica* se folosește foarte rar. Uzul preferă mai curînd *a face o țuică* decît *a alambica o țuică*.

Participiul *alambicat*, astăzi perceput ca adjectiv și utilizat mult mai frecvent decît verbul *a alambica*, s-a detașat de sensul primar al verbului și nu se mai referă la lichide, ci la alte realități, în special la cele abstracte, însemnînd „prea rafinat, excesiv de subtil, complicat, greu de înțeles". Astfel, putem spune că *un mecanism* sau *un aparat este alambicat*, dar și *o idee* sau *o teorie este tot alambicată*, avînd în vedere, și într-un caz, și în altul, că sînt prea subtile, complicate, greu de înțeles.

ALBÁSTRU. În uzul colocvial (vulgar) al limbii române din teritoriul aflat la est de Prut, cuvîntul *albastru* are și sensul de „homosexual", calchiat după modelul rusesc *голубой* cu sensul de *homosexual*. De unde o fi apărut acest sens la rusescul *голубой*, sens care s-a strecurat și în româna din Basarabia? Probabil, de la expresia rusească *голубая роль* (literal: *rol azuriu*) care are sensul de „rol inexpresiv (nesemnificativ) al unui personaj pozitiv". Calchierea modelului rusesc a fost facilitată de faptul că în română exista deja expresia *a fi cam albastru* cu sensul „a fi cam neplăcut" (vezi DEXI). Oricum, varianta recomandată de normă (DEX) pentru realitatea respectivă este *homosexual*, iar DEXI atestă și *gay*, cerîndu-ne să-l pronunțăm ca în engleză: *ghei*.

ALIBÍ. Cuvîntul *alibí*, care este un termen juridic, provoacă dureri de cap vorbitorilor din ambele părți ale Prutului. Norma recomandă a se pronunța *alibí*, cu

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

accentul pe ultima silabă, însă cea mai mare parte a vorbitorilor din Basarabia, inclusiv juriştii, îl pronunţă cu accentul pe prima silabă, ca în limba rusă (*áлиби*). În acelaşi timp, unii jurişti din Ţară îl pronunţă cu accentul pe a doua silabă (*alíbi*). Concluzia: vom accentua a treia silabă atît în forma singularului (*alibî*), cît şi în cea a pluralului (*alibíuri*).

ALIENÁ (A). Cum s-a întîmplat că verbul *a aliena* îmbrăţişează două sensuri atît de îndepărtate încît, nemaisesizînd legătura dintre ele, ne întrebăm cum pot conviețui într-o haină comună? *A (se) aliena* înseamnă concomitent şi „a transmite cuiva un drept sau un lucru prin vînzare, cesiune etc.", şi „a înnebuni". La ora actuală, tratarea acestor două semnificaţii în cadrul unui singur cuvînt, ca fenomen al polisemiei, este discutabilă. Considerăm că ar fi mai potrivit să vorbim în acest caz de prezenţa fenomenului omonimiei, adică de două cuvinte cu aspect sonor identic, dar cu sensuri diferite. Dar să vedem cum a apărut acest caz.

În limba latină exista verbul *alienare* care însemna „a îndepărta, a înstrăina" şi se referea atît la lucruri, la bunuri materiale, cît şi la cele spirituale, inclusiv la suflet şi, mai ales, la minte.

Francezii au moştenit din latină verbul *alienare*, atestat în sec. al XIII-lea în *Livre de jostice* (a se vedea *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* de Albert Dauzat, Jean Dubois şi Henri Mitterand, Paris, 1971), verb care pe parcursul sec. al XIV-lea şi-a dezvoltat trei sensuri: 1. „a vinde"; 2. „a detaşa, a deveni ostil"; 3. „a-şi ieşi din minţi" (în expresia *mentem alienare*). Iar românii, la rîndul lor, au împrumutat verbul *a aliena* din franceză. Semnificaţiile „a se detaşa, a deveni ostil" şi „a-şi ieşi din minţi" pot fi percepute ca un singur sens sau ca două (în funcţie de interpretarea individuală), de aceea, diverse surse lexicografice le prezintă în mod diferit.

După ce aflăm aceste lucruri, nu e greu să ne dăm seama că semnificaţia „a îndepărta, a vinde", cu referire la bunuri şi la drepturi, este echivalentă cu „a înstrăina", după cum şi semnificaţia „a deveni ostil, a înnebuni, a se detaşa", cu referire la oameni, de asemenea, este echivalentă cu „a se înstrăina de cele reale, de societate". Aşadar, dacă săpăm mai adînc, legătura dintre cele două semnificaţii devine evidentă. Dar numai dacă săpăm mai adînc.

În această ordine de idei, se cere remarcat că evoluţia sensurilor verbului *a aliena* şi modul în care o atestă norma actuală nu continuă în mod consecvent şi în cazul derivatelor acestui verb. Cu alte cuvinte, derivatele nu mai respectă microsistemul început de verbul *a aliena*. De

A

exemplu, norma (DEX) atestă cuvîntul *alienat* numai cu sensul de „(persoană) care suferă de o boală mintală; nebun, dement", dar nu şi cu sensul de „(bun sau drept) înstrăinat prin vînzare, prin cesiune etc.". Iar *alienabil*, dimpotrivă, e atestat ca termen juridic, numai cu sensul de „care poate fi înstrăinat", dar nu şi cu sensul de „care se poate îmbolnăvi de o boală mintală". Această inconsecvenţă îi poate face pe unii vorbitori să cadă în cursă, adică să greşească.

ALIENÁBIL, vezi **a aliena**.

ALIENÁT, vezi **a aliena**.

ALINEÁT. Cuvîntul *alineat* (a cărui ortografiere fluctuează între *alineat* şi *aliniat*) înseamnă, ca în limba franceză (de unde a şi fost împrumutat), „rînd retras într-un text pentru a marca schimbarea ideii; fragment de text care începe cu un asemenea rînd; pasaj în articole de legi". După cum vedem, este clară atît explicaţia, cît şi modul în care trebuie să arate un alineat: un rînd retras. Dar, ca să vezi, în ultimul timp, numărul foarte mare de traduceri din engleză a făcut ca în lucrările traduse, apoi şi în cele originale, alineatul să devină unul... „american": nu un rînd retras, ci un rînd lipsă. Paginatorii de carte din edituri, afectaţi în mare parte de snobism, ţin mult la acest alineat „de modă nouă", astfel încît el pare să-l înlocuiască pe cel tradiţional.

Substantivul *alineat* ar putea fi confundat cu adjectivul *aliniat*. Acesta din urmă înseamnă „care este aşezat în linie dreaptă" şi, figurat, „(despre ţări) care aparţine unei grupări constituite pe baza unui tratat".

ALOGÉN. Cuvîntul *alogen* este uneori confundat cu *halogen* (din cauza asemănării lor în rostire), însă ele nu au nimic în comun sub aspectul înţelesului, pentru că *alogen* înseamnă „care se deosebeşte prin natură sau origine de restul mediului", iar *halogen* este un nume generic pentru elementele chimice *clor, brom, iod, fluor* şi *staniu*, însemnînd şi „care dă naştere la săruri". Altfel spus, *alogen* şi *halogen* sînt paronime.

ALTERNATÍVĂ. Cuvîntul *alternativă* provine de la franţuzescul *alternative* care înseamnă „succesiune a lucrurilor (ce urmează unul după altul)". La rîndul său, franţuzescul *alternative* îşi are originea în latinescul *alter* care avea sensul „unul din doi, celălalt". Tot din latinescul *alter* se trage şi pronumele românesc *altul*.

Deşi *alternativă* înseamnă „posibilitate de a alege una din două soluţii", precum şi „soluţia aleasă", acest fapt nu ne dă dreptul să considerăm că fiecare dintre cele două soluţii este o alternativă (a

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

se vedea în acest sens şi Rodica Lăzărescu, *Dicţionar de capcane ale limbii române*, Bucureşti, Editura *Corint*, 2006), pentru că *altul* înseamnă „unul din doi, celălalt", adică „altul decît primul". În acest sens, e cazul să amintim că expresia *altă alternativă* este pleonastică, pentru că exprimă de două ori ideea de „alta".

În uz întîlnim mai multe expresii care conţin cuvîntul *alternativă*. De exemplu: *proiect (de lege) de alternativă, candidatură de alternativă* etc. Credem că în cazul de faţă ar fi mai reuşit să spunem că *au fost prezentate un proiect de bază şi o alternativă, am avut o candidatură de bază şi o alternativă* etc. Pe de altă parte, într-o societate normală, în Parlament nu poate fi prezentat un proiect de bază şi o alternativă, dar pot fi prezentate două (şi mai multe) proiecte. Cu atît mai mult, nu poate fi o candidatură de bază (bunăoară, la postul de Preşedinte) şi o alternativă, dar pot fi două (şi mai multe) candidaturi (mai exact, candidaţi) etc., cu drepturi şi şanse egale.

Iată şi un exemplu în care substantivul *alternativă* este tocmai la locul lui: *În viitorul apropiat energia solară va deveni o alternativă la tipurile tradiţionale de energie.*

ALÚRĂ. Cuvîntul *alură* era pronunţat pînă în prezent aşa cum se scrie, adică respectîndu-se principiul fonologic (concordanţa dintre scriere şi pronunţare). Probabil, aşa se va pronunţa şi de acum încolo din două motive: 1. norma (vechiul DOOM, DEX) a consfinţit deja ortografierea şi pronunţarea acestui cuvînt, el intrînd bine în obişnuinţa vorbitorilor şi ajungîndu-se la o relaţie de conformitate între uz şi normă; 2. prezenţa concordanţei dintre scriere şi pronunţare constituie una dintre trăsăturile specifice ale limbii române care „este o limbă fonetică, deci orice «pas» către adaptare e bun făcut şi trebuie încurajat" (Rodica Lăzărescu, *Cuvînt către cititor* în *Dicţionar de capcane ale limbii române*, Bucureşti, Editura *Corint*, 2006, pag. 8). Dar iată că, după ce cuvîntul *alură*, venit din franceză, s-a adaptat timp de mai multe decenii la pronunţarea românească, vine noul DOOM să ne întoarcă înapoi, recomandîndu-ne să pronunţăm ca în franceză – *aliură*. Dar la ce bun? Considerăm că în acest caz trebuie respectată vechea normă de rostire – *alúră*.

ALVÍŢĂ. O bună parte dintre vorbitori nu fac deosebire între *alviţă* şi *halva*, luîndu-l pe cel dintîi drept diminutiv al celui de-al doilea şi de aceea pronunţîndu-l *halviţă*, după cum se întîmplă în mod normal şi în alte cazuri cum ar fi *poiană – poieniţă, fată*

A

– *fetiță, grădină – grădiniță* etc. Însă lucrurile stau un pic altfel. E adevărat, *alviță* este un diminutiv de la *halva*, însă fiecare dintre aceste două cuvinte numește un produs alimentar distinct. Astfel: *alviță* – „produs alimentar zaharos, fabricat din caramel, miere, nuci, migdale, esențe aromate sau albuș de ou"; *halva* – „produs alimentar dulce, cu o mare valoare nutritivă, preparat din tahîn sau din semințe de floarea-soarelui și din zahăr, eventual cu adaos de alviță". Evident, rețetele de preparare a alviței și a halvalei țin de competența cofetarilor, însă pentru vorbitori este important să știe că substantivele *alviță* și *halva* numesc produse diferite. De altfel, cazul cuvintelor *alviță* și *halva* nu este unic în limbă. A se observa în acest sens că substantivele *furcă* și *furculiță*, *colțun* și *colțunaș* de asemenea numesc realități diferite.

AMÁBIL, vezi **caritabil**.

AMESTECÁ (A). *A amesteca* este altceva decît *a mesteca*, pentru că primul înseamnă: 1. a (se) face un amestec; 2. a interveni, a se băga în treburile cuiva; cel de-al doilea – „a sfărîma un aliment cu dinții și a-l amesteca pentru a-l înghiți". Această confuzie trebuie evitată.

AMÎNDÓI. Numeralul colectiv *amîndoi – amîndouă* are la genitiv-dativ formele *amîndúror – amîndúrora*, cu accentul pe silaba *du*, nu pe silaba *ror* (*ro*), după cum se întîlnește în uz.

ANALIZÁRE. Românii au împrumutat din franceză verbul *a analiza* (< fr. *analyser*) și substantivul *analiză* (< fr. *analyse*) pentru a-și îmbogăți posibilitățile de exprimare. Dar au creat, în paralel, și substantivul *analizare*, care un anumit timp „i-a făcut concurență" lui *analiză*. La ora actuală, *analizare* se simte nu numai marginalizat, dar și ușor „arhaizat", pe cînd *analiză* și-a îmbogățit substanțial valorile semantice (a se vedea în DEXI), considerîndu-se „adus la zi".

Același lucru, cu unele mici diferențe, îl constatăm și în cazul microsistemului *a sintetiza – sintetizare – sinteză*.

Limba română are și alte dublete apărute în mod analogic. De exemplu, avem adjectivul *detailat*, împrumutat din franceză (< fr. *détailler*), dar și *detaliat*, creat pe teren românesc. E adevărat însă, că DEX-ul a încercat să-i prevadă deja soarta lui *detailat* (și a lui *a detaila*), înregistrîndu-l doar ca variantă neliterară. Doar uzul și timpul va decide care dintre cuvintele concurente va rămîne.

ANALÍZĂ, vezi **analizare**.

ANALÓG. Potrivit noii norme ortografice, adjectivul *analog*

Scanned with OKEN Scanner

are două forme pentru feminin, ambele fiind considerate corecte: *analoagă* şi *analogă*. Aceeaşi situaţie o avem şi în cazul lui *omolog*.

ANANASÁDĂ, vezi **vişinată**.

ANGHÍNĂ, vezi **anghină**.

ANGÍNĂ. Pînă acum DEX atesta ca normă numai *anghină*, iar forma *anghină* era considerată variantă. Vechiul DOOM permitea utilizarea ambelor forme, dar totuşi *anghină* era pe primul loc. Vorbitorii însă, în special medicii, ignorau norma, preferînd forma *anghină*. Ca urmare, noul DOOM a ţinut cont de cei care pînă acum au ignorat norma şi a dat ca variantă literară forma *anghină*, anulînd-o pe *anghină*. Astfel, vorbitorii care respectau vechea normă ortografică s-au pomenit în afara normei noi (pentru că erau în minoritate). Într-un limbaj adecvat, acest fenomen ar putea fi numit, *democratizare a normelor lexicale*.

ANGÓRA. Cuvîntul *angora*, care înseamnă „nume dat unor specii de animale (capră, iepure, pisică) cu păr lung şi mătăsos", constituie unul dintre puţinele cazuri în care normele ortografice ţin cont de specificul sistemului limbii române (precizăm, e vorba de împrumuturile mai recente). În sfîrşit, sub presiunea uzului, persoanele care stabilesc normele au eliberat acest cuvînt din „închisoarea" numită *formă invariabilă* şi i-au permis să aibă forme cazuale ca toate celelalte substantive feminine. Aşadar, după apariţia noului DOOM putem scrie la genitiv-dativ *angorei*.

ANGRÓ. Sub presiunea uzului, norma a acceptat conversiunea cuvîntului *angro* din adverb (*a vinde angro*) în adjectiv invariabil (*mărfuri angro*) şi chiar în substantiv neutru (*angroul este mai avantajos*). Iată că angrosiştii vor fi de acum înainte cu actele în regulă, adică în cadrul normei, făcînd cuvîntul *angro* să se simtă şi în română ca la el acasă. Şi doar pedanţii de modă veche vor continua să scrie *en gros*, ca în limba franceză.

Dar moda veche nu a mîncat-o lupul în noul DOOM, pentru că adverbul *en détail* se mai simte a fi un venetic, fiind scris ca în franceză, chiar şi cu un *é* care nu există în alfabetul limbii române. Aşa că vorbitorii noştri vor şchiopăta, scriind *angro*, dar... *en détail*.

ANIVERSÁ (A). Eroarea comisă de vorbitorii care afirmă bunăoară că *aniversează treizeci de ani de la naştere* constă în faptul că ei exprimă de două ori ideea de an (adică creează un pleonasm). Pentru că *a aniversa* este un derivat (regresiv) de la *aniversar* („care aminteşte de un eveniment ce a avut loc la aceeaşi dată cu

Scanned with OKEN Scanner

A

unul sau mai mulți ani în urmă"), iar acesta din urmă își are originea îndepărtată în latinescul *anniversarius*, adică *annus* „an" + *vertere* „a întoarce". Prin urmare, nu vom spune *am aniversat treizeci de ani de la naștere*. Dar vom spune: 1. *am aniversat ziua de naștere;* 2. *am sărbătorit ziua de naștere*. S-ar putea crede că o asemenea exprimare nu e lipsită de cusur, pentru că nu spune concret cîți ani au trecut de la producerea evenimentului. De aceea, dacă ținem să dăm neapărat și această informație, vom spune: *Am sărbătorit treizeci de ani de la naștere*.

Cele enunțate mai sus se referă, în egală măsură, și la substantivul *aniversare* (este greșit a spune: *am sărbătorit aniversarea a treizeci de ani de la naștere*).

ANIVERSÁRE, vezi **a aniversa**.

ANTICÁMERĂ. Unii vorbitori cred, și au dreptate, că trebuie să se scrie *antecameră*, nu *anticameră*. Așa ar fi, dacă nu s-ar fi întîmplat ceva ciudat cu acest cuvînt, care a fost împrumutat din italiană și înseamnă „încăpere situată înainte de intrarea în biroul unei persoane cu un post de conducere important". În italiană, cele două prefixe (lat. *ante-* „înainte de" și gr. *anti-* „contra, împotrivă") au fost confundate. Iar noi, românii, așa cum respectăm neabătut regulile străinilor, am împrumutat cuvîntul cu tot cu greșeală. Iar norma ține, probabil, mult la această greșeală, recomandînd-o tuturor vorbitorilor.

ANTICHITÁTEA. Una dintre multele probleme nesoluționate ale ortografiei limbii române este scrierea cu litere majuscule. Iată că, potrivit noilor prevederi ale DOOM, denumirile marilor epoci istorice, cum ar fi de exemplu *Antichitatea*, se scriu cu majusculă. Să fie oare de bun augur?

ANVELOPÁRE. În unele emisiuni televizate și radiofonice putem auzi un cuvînt nou – *anvelopare*. Pentru cei care simt sistemul limbii române nu este greu să „priceapă" ce ar însemna acest cuvînt. Dacă știm că *anvelopă* înseamnă „înveliș, învelitoare" pentru o cameră de vehicul, pentru o minge, pentru o carte etc., înseamnă că *anvelopare* ar însemna „învelirea cu...". Contextele în care poate fi auzit noul cuvînt se referă la pereți, ziduri, la fațada casei, iar *anveloparea unui perete* nu înseamnă altceva decît *acoperirea lui cu tencuială, faianță sau cu alte materiale*. Dacă așa stau lucrurile, ar trebui să așteptăm și apariția verbului *a anvelopa* cu toate formele sale. Să credem oare că mîine-poimîine vom spune *anvelopez un perete* în loc de *tencuiesc un perete* sau *un perete anvelopat* în loc de *un petere tencuit*? Vom trăi și vom vedea.

Scanned with OKEN Scanner

APÉNDICE. Substantivul *apendice* este atestat în normele vechi (DOOM şi DEX) ca un cuvînt cu mai multe sensuri între care legătura mai e transparentă. De exemplu, sensul întîi (de bază) este „mică prelungire a tubului intestinal în partea de jos a ceculuí". Mult timp se considera că această prelungire a tubului intestinal nu este necesară organismului, că este pur şi simplu un fel de „anexă", „adaos", „supliment". Comparaţia dintre prelungirea cu pricina şi o anexă, un adaos, un supliment s-a transformat într-o metaforă care, la rîndul ei, a dat un nou sens cuvîntului *apendice*, şi anume de „adaos, anexă, supliment la o publicaţie", sens căruia îi stătea bine cu cel de bază în constituirea cuvîntului polisemantic *apendice*. Or, noul DOOM a găsit necesar să despartă sensurile respective şi „să constate" că avem două cuvinte, omonime: *apendice*[1] şi *apendice*[2]. Considerăm că acest lucru s-a făcut în mod neîntemeiat, cel puţin în etapa actuală.

Dar aceasta încă nu e totul. *Apendice*[1] „adaos", potrivit noului DOOM, trebuie pronunţat cu silaba a doua accentuată, iar *apendice*[2] „prelungire a tubului intestinal" poate fi pronunţat atît cu silaba a doua accentuată, cît şi cu penultima silabă, *di* (probabil, ca în franceză). După cum vedem, lucrurile s-au complicat mult. La ce bun?

APLICÁ (A). Printre cele cîteva sensuri ale verbului *a aplica* este şi „a pune (ceva) în practică". Astfel, e normal să spunem bunăoară *a aplica o teorie, a aplica o descoperire ştiinţifică, a aplica o idee* etc., avînd în vedere a pune în practică o teorie, o descoperire ştiinţifică, o idee etc. Prin urmare, nu este corect să spunem *a aplica ceva în practică*, deoarece exprimăm de două ori ideea de practică, cu alte cuvinte, comitem un pleonasm. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre expresia *aplicare în practică*.

APLICÁRE, vezi **a aplica**.

APROPÓ. Cuvîntul *apropo* continuă să se simtă în limba română tot mai bine. La început, proaspăt venit ca adverb din franceză, se ortografia tot ca în franceză – *a propos*. Cu timpul, fiind perceput de vorbitorii români ca un singur cuvînt, a început să se scrie împreună – *apropo*. Şi iată că la ora actuală este perceput nu numai ca adverb, dar şi ca substantiv neutru, de aceea norma ortografică ne permite să scriem nu numai *apropo*, dar şi *apropou – apropouri*, anulînd forma franceză de altădată *a propos*. Nu ne rămîne decît să-i spunem respectivului cuvînt *Bine ai venit*, iar normativiştilor (adică, celor care elaborează normele) să le dorim succes în acest sens.

Scanned with OKEN Scanner

A

ARANJÁ (A). Două sensuri ale verbului *a aranja* cer anumite precizări.

Primul. În ultimul timp, verbul *a aranja* este utilizat destul de frecvent cu un sens relativ nou: „a falsifica sau a conveni (cu cineva) asupra falsificării unei acțiuni pentru a se ajunge la un alt rezultat decît cel obiectiv". Deseori se vorbește despre modul în care a fost aranjat un meci de fotbal sau de box, examenul de bacalaureat sau de admitere, procedura votării etc. Mai mult, se vorbește deja și despre meciuri aranjate, examene aranjate, voturi aranjate.

Faptul că această valoare semantică este relativ nouă este confirmat și de sursele lexicografice care, pînă la DEX, nu o atestă. DEX prezintă acest sens nu ca pe unul independent, ci, curios lucru, în cadrul sensului „a pune ceva în ordine, în rînduială" explicîndu-l în felul următor: „a conveni cu cineva să facă într-un anumit fel". În primul rînd, sensul amintit nu are nimic în comun cu „a pune ceva în ordine, în rînduială", el exprimînd mai degrabă obstrucționarea ordinii normale (legale) a desfășurării lucrurilor. Prin urmare, el trebuie prezentat ca sens separat. În al doilea rînd, „a conveni cu cineva să facă într-un anumit fel" nu înseamnă neapărat „a falsifica sau a conveni asupra falsificării unei acțiuni". Cu alte cuvinte, sensul a fost explicat cu multă aproximație.

DEXI face un pas înainte (dar numai un pas, pentru că de asemenea nu-l prezintă ca sens separat, nici nu-l definește cu toată exactitatea) explicîndu-l „a măslui; a sabota".

Al doilea. Norma explică, pe bună dreptate, un sens al lui *a se aranja* ca „a-și face o situație, un rost în viață". Însă pentru a-și face o situație, omul trebuie să aibă un serviciu bun. Tocmai acest fapt îi face pe unii vorbitori (mai ales, basarabeni) să utilizeze verbul cu pricina și cu sensul de „a se angaja într-un serviciu". Este o logică normală și, probabil, nu trebuie combătută cu prea multă vehemență așa cum o face DGL: „x s-a aranjat la lucru într-o clinică (*greșit*)" și „x s-a încadrat într-o clinică (*corect*)". Firește, într-un limbaj elevat, oficial ar fi mai potrivit să spunem *a se angaja în serviciu* (*la lucru*), însă stilul uzual (colocvial, familiar) permite și alte formule, fără papion sau cravată la gît, care tocmai ar putea da o anumită culoare limbajului.

ÁRIPĂ. Odinioară cuvîntul *aripă* putea fi pronunțat atît cu prima silabă accentuată, cît și cu a doua. Accentuarea pe prima silabă era considerată ca formă preponderent poetică. Iată că în prezent noile reglementări (noul

Scanned with OKEN Scanner

DOOM) nu mai acceptă accentuarea pe silaba a doua, ci numai pe prima. Prin urmare, vom vorbi numai „ca în poezie".

AROGÁ (A-ŞI), vezi **arogant**.

AROGÁNT. Verbul *a aroga* înseamnă „a-şi atribui în mod abuziv o calitate, un drept". De exemplu, despre cineva s-ar putea spune că *îşi arogă dreptul de conducător sau de împuternicit al unui grup de persoane.*

Unele nume de agent, de exemplu, *atacant, militant, simulant, practicant,* sînt formate de la verbele respective *a ataca, a milita, a simula, a practica.* Cu alte cuvinte, *atacant, mililant, simulant, practicant* înseamnă, respectiv, „cel care atacă", „cel care militează", „cel care simulează", „cel care practică". În această ordine de idei, unii vorbitori ar putea crede, în mod normal, că *arogant* înseamnă „cel care îşi arogă". Norma literară însă stabileşte că *arogant* înseamnă cu totul altceva, şi anume „care se poartă obraznic, sfidător; care manifestă atitudine disprețuitoare". Tocmai cu acest sens trebuie să-l utilizăm. De aceea vom spune, de exemplu, că *unii parlamentari, din cei mai mărginiți, pomenindu-se în fotoliile legislativului, se cred buricul pămîntului şi devin foarte aroganți.*

Toate acestea, pe de o parte. Pe de altă parte, însă, nu trebuie să se creadă că între *a-şi aroga, arogant* şi *aroganță* nu este nici o legătură. Fireşte că este: toate vin de la latinescul *arrogo, -are* „a-şi atribui (pe nedrept) numele", cu derivatele *arrogantia* „aroganță, trufie" şi *arrogans* „arogant, trufaş". Atît doar că în româna actuală aceste legături nu mai sînt percepute atît de bine.

AROGÁNȚĂ, vezi **arogant**.

ASAMBLÁ (A). Verbul *a asambla,* atît prin forma, cît şi prin conținutul său, are asemănări cu substantivul *ansamblu.* A se observa: pentru vorbitorul român *a asambla* înseamnă „a îmbina două sau mai multe piese pentru a constitui un... ansamblu, un tot întreg", ceea ce de altfel e adevărat. Tocmai acest fapt îi face pe unii vorbitori să pronunțe *a ansambla, ansamblez* etc., nu *a asambla, asamblez* etc. Adevărul însă este că *a asambla* provine din franceză, de la *assambler,* şi tocmai acest fapt explică scrierea corectă a lui în forma *asambla,* nu *ansambla.*

ASCENDÉNȚĂ. Un profesor de liceu, lăudîndu-şi discipolii, zicea că ei sînt *în ascendență* şi că din ei vor ieşi oameni mari. Profesorul însă a vrut să spună că liceenii pe care îi lăuda sînt *în ascensiune,* adică în dezvoltare, creştere, evoluție, nu *în ascendență,* care înseamnă cu totul altceva, şi

Scanned with OKEN Scanner

A

anume „linia de rudenie din care se trage cineva" (părinții, bunicii, străbunicii). *Ascendenței* i se opune *descendența*. De exemplu, pentru o persoană *linia ascendentă* este constituită din părinți, bunici, străbunici, iar *linia descendentă* – din copii (fii, fiice), nepoți, strănepoți.

ASCENSIÚNE, vezi **ascendență**.

ASOCIÁ (A SE). De la verbul *a (se) asocia* avem două substantive, *asociere* și *asociație*, care uneori sînt înțelese în mod eronat ca avînd aceleași sensuri. Norma (vezi DEX) de asemenea nesesită anumite rectificări, pentru că ea îl recomandă pe *asociere* cu sensul de „acțiunea de a (se) asocia și rezultatul ei", ceea ce nu este tocmai adevărat. Credem că *asociere* înseamnă numai „acțiunea de a (se) asocia", dar nu „și rezultatul ei", pentru că rezultatul acțiunii de a (se) asocia s-ar numi mai degrabă *asociație* decît *asociere*. De exemplu, oamenii (eventual întreprinderile, instituțiile etc.) se asociază (aici avem acțiunea) și formează... asociații (aici avem rezultatul), moleculele se asociază (acțiunea) și formează asociații moleculare (rezultatul), imaginile senzoriale, ideile etc., percepute de psihicul omului, se asociază (acțiunea) și formează asociații (rezultatul). A se vedea în DEX că tocmai aceste *rezultate* ale acțiunii de a (se) asocia se numesc *asociație*, nu *asociere*. Firește, se poate spune, bunăoară, *asocierea oamenilor în funcție de opiniile și convingerile lor, asocierea imaginilor senzoriale, asocierea moleculelor*, însă aici *asociere* va însemna acțiunea, nu rezultatul final al ei (să nu uităm că unele substantive, care nu sînt altceva decît forma lungă a infinitivului, pot numi acțiuni, ca și verbele).

Așadar, *asociere* numește acțiunea de a (se) asocia, iar *asociație* – rezultatul acestei acțiuni, materializat în diverse entități, cum ar fi „grup de persoane" (sensul 1), grup de plante (sensul 2), grupare de molecule (sensul 3), grupare de imagini senzoriale, de idei, realizată în psihicul omului în anumite condiții (sensul 4).

ASOCIÁȚIE, vezi **a (se) asocia**.

ASOCIÉRE, vezi **a se asocia**.

ATÉNȚIE. Nu se știe de ce DGL (pag. 23) consideră că este greșit (nerecomandabil) să spunem *a atrage atenția*, dar este corect *a da (a acorda) atenție*. Adevărul e cu totul altul: sînt corecte ambele expresii, numai că fiecare dintre ele are sensul ei separat. Așadar, *a atrage atenția* înseamnă: 1. a face ca atenția (cuiva) să se îndrepte într-o anumită direcție; 2. a avertiza, a preveni (pe cineva). Iar *a da* (sau *a acorda*) *atenție* (*unei probleme*) înseamnă „a considera ca fiind important".

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Din păcate, DEX atestă doar *a acorda atenție unei probleme*, nu și unei persoane. E probabil o scăpare (lacună) a DEX-ului, care a trecut (parțial) și în DEXI. Probabil, nu trebuie demonstrat că atenția poate fi acordată și unei persoane (ba mai des și într-o măsură mai mare decît unui lucru, unei probleme), avîndu-se în vedere „a fi disponibil pentru o anumită persoană, a fi amabil cu ea".

AUTOREFERÁT. Expunerea scurtă, făcută de o persoană cu prilejul susținerii tezei de doctorat, se numește în limba română *rezumat*. Așa se numește și broșura care prezintă lucrarea ce este supusă dezbaterilor și pusă la vot pentru susținere.

În limba rusă această broșură se numește *автореферат*. E vorba de o expunere scurtă a unei cercetări, scrisă de autorul însuși. Pe timpul Imperiului Sovietic, broșura cu pricina, ca document oficial, era scrisă exclusiv în limba rusă, numindu-se *автореферат*, iar în uzul din Basarabia era numită *autoreferat*.

În prezent, deși cineva ar crede că Republica Moldova este independentă, în Comisia Superioară de Atestare de la Chișinău și în consiliile de specialitate de asemenea este utilizat termenul de sorginte rusească *autoreferat*.

DEX-ul a fost primul dicționar românesc care (nu se știe de ce) a înregistrat cuvîntul *autoreferat*, iar DEXI l-a urmat cu fidelitate, „descoperindu-i-se" încă un sens (aceasta se numește exces de zel): 1. scurtă expunere făcută de un autor asupra lucrării sale; 2. expunere făcută de un candidat cu prilejul susținerii tezei de doctorat.

Iată cum trec cuvintele dintr-un dicționar în altul, chiar atunci cînd nu este nevoie de ele. La București și în restul Țării nimeni nu-i spune *autoreferat* broșurii la care ne referim.

AUZÍ (A). Urarea *să (ne) auzim de bine* este mult controversată din cauza acestui *ne* dintre paranteze care, în cazul de față, nu exprimă altceva decît o reciprocitate a acțiunii de a auzi. Specialiștii (de exemplu, Nicolae Mătcaș, Ion Ciocanu ș.a.) îl combat din răsputeri, recomandînd ca normă numai *să auzim de bine*, dar nu-i aduc vorbitorului (mai ales, celui basarabean) argumente care l-ar convinge că *să ne auzim de bine* este o variantă greșită. Și atunci se întîmplă cam așa: lingviștii (acei care țin morțiș să respecte norma, deși aceasta nu este întemeiată) zic *să auzim de bine*, iar Moldova spune *să ne auzim de bine*. De ce are loc această discordie?

Ce percepe vorbitorul atunci cînd i se spune *să auzim de bine*? În mod normal, el se întreabă: ce

A

să auzim? El cere o complinire de sens sau, din punct vedere gramatical, cere un complement. În caz contrar, înțelesul rămîne suspendat tot aşa cum ar fi în enunțul *Ion taie*. Dacă în enunțul respectiv nu adăugăm un cuvînt, cum ar fi *lemne*, înțelesul enunțului rămîne suspendat, neterminat. Aproximativ aşa stau lucrurile şi cu *să auzim de bine*? Acei care vor să se convingă de acest fapt, pot realiza un sondaj, adresînd respondenților întrebarea: *ce* (sau *despre ce*) *să auzim de bine*. În continuare, rămîne doar ca răspunsurile persoanelor supuse chestionării să fie interpretate şi comentate corect.

În cazul în care vorbitorul spune *să ne auzim de bine*, el înțelege: eu să aud *de la tine* sau *despre tine* numai lucruri, veşti bune şi tu de asemenea să auzi *de la mine* sau *despre mine* lucruri, veşti bune. Cu alte cuvinte, aici pronumele *ne* exprimă o reciprocitate, tot aşa ca în unele cazuri de tipul *să ne iubim, să ne îmbrățişăm, să ne sărutăm, să ne înțelegem* etc. Dacă vom elimina din aceste construcții pronumele *ne*, vom obține acelaşi gînd trunchiat, uneori chiar confuz, ca în urarea *să auzim de bine*.

Ei bine, ar spune cineva, dar de ce totuşi cea mai mare parte dintre vorbitorii din Țară spun *să auzim de bine*? Răspunsul ar fi: probabil, ei percep o omisiune a pronumelui *ne*, fapt care nu-i împiedică să-l restabilească în mesajul exprimat de urarea respectivă. De aceea, în acest caz, lupta dintre „corect" şi „incorect" nu are nici un sens. Se pare că ar fi mai potrivit să se admită ca fiind corecte ambele forme, după cum se procedează şi în multe alte cazuri cînd e vorba de construcții stabile de cuvinte.

AVANSÁ (A). Cuvîntul *a avansa* înseamnă „a înainta spre o țintă; a progresa", prin urmare, a spune *avansați înainte* (în sensul de „mergeți înainte") înseamnă a exprima ideea de „înainte" de două ori, adică a comite un pleonasm. E suficient să spunem *avansez, avansezi, avansează* etc., fără a preciza că avansăm înainte. Pentru că nu se poate avansa înapoi.

AVÉRSĂ. Cuvîntul *aversă* înseamnă „ploaie torențială de scurtă durată", prin urmare, cînd zicem *aversă*, înseamnă că am zis şi *ploaie*. Acestea fiind spuse, ne miră faptul că tocmai specialiştii de la serviciile meteorologice, adică acei care ştiu ce înseamnă *aversă*, ne tot anunță deseori că se aşteaptă *averse de... ploaie*, sau şi mai şi – *averse de ninsoare*. Lucrurile trebuie spuse foarte simplu: se aşteaptă *averse, ploi, ninsoare, burniță, viscol* etc.

AVÍZ, vezi **avizat**.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

AVIZÁ (A), vezi **avizat**.

AVIZÁT. Înțelesul cuvîntului *avizat* trebuie examinat împreună cu verbul *a aviza* şi cu substantivul *aviz*, pentru că toate țin de acelaşi cîmp semantic. Substantivul *aviz* şi verbul *a aviza* au cîte două sensuri şi formează o simetrie sistemică perfectă. A se observa:

Aviz: 1. înştiințare, anunț; 2. opinie autorizată a unui specialist asupra unei probleme aflate în discuție.

A aviza: 1. a înştiința, a anunța; 2. a-şi exprima opinia autorizată asupra unei probleme aflate în discuție.

Pînă aici lucrurile sînt clare. Ceva mai complicate par a fi cu participiul adjectivizat *avizat* care, conform înțelesurilor lui *aviz* şi *a aviza*, ar trebui să însemne „care ține de o opinie autorizată asupra unei probeleme aflate în discuție". Dar, ca să vezi, norma (DEX) ne face o surpriză, spunîndu-ne că *avizat* se utilizează numai cînd e vorba despre oameni (nu şi despre altceva) şi înseamnă „care dovedeşte informare, pregătire, competență (într-un anumit domeniu)". În uz însă, inclusiv în cel cult, oficial, scris, lucrurile stau altfel. Aici cuvîntul *avizat* se utilizează nu numai cu referire la oameni, dar şi la alte realități, cum ar fi proiecte de legi, manuscrise pregătite pentru editare etc. şi înseamnă „care a constituit subiectul unei evaluări autorizate în scris în vederea aprobării pentru adoptare, editare etc." Astfel, în uz este obişnuit să se spună de exemplu *o persoană avizată (în materie de medicină)*, *un proiect de lege avizat*, *o lucrare avizată* etc. Iată şi un exemplu destul de recent excerptat chiar din *Cuvînt către cititor* din *Dicționarul de capcane ale limbii române* de Rodica Lăzărescu (Bucureşti, Editura *Corint*, 2006): *„...lucrarea a fost elaborată de un colectiv de la Institutul de Lingvistică «Iorgu Iordan – Al. Rosetti» şi a fost* ***avizată*** *de Consiliul Ştiințific al respectivului institut"*. Nu există nici o îndoială că norma va aproba şi acest sens al cuvîntului *avizat*. *Marele dicționar de neologisme* deja l-a înregistrat.

AXÁ (A). Primul sens al verbului *a axa* ține de domeniul tehnicii fiind, potrivit DLRLC, „a regla o piesă mecanică, făcînd să se învîrtească corect în jurul axului său". De la el a derivat şi sensul figurat pe care DEX îl separă de primul, prezentîndu-l ca semnificație aparte: „a se concentra în jurul a ceva". Observăm că şi în cazul unui sens, şi al celuilalt, e vorba de o poziționare „în jurul axului" sau „în jurul a ceva", acest „ceva" putînd fi o problemă, un scop, un fenomen etc. De aici, în uz putem auzi exprimări de felul *m-am axat în jurul problemei*,

A

sîntem axaţi în jurul unei idei etc. Acest mod de exprimare se întemeiază pe o anumită logică a lucrurilor în felul următor: vorbitorul consideră că el abordează (ori soluţionează) problema din toate părţile, din toate punctele de vedere, sub toate aspectele, adică *de jur împrejur*, exact cum o piesă s-ar roti în jurul axului său.

Pe de altă parte, există şi o altă logică a lucrurilor: dacă atunci cînd zicem *a (se) axa*, avem în vedere „a (se) concentra în jurul a ceva", ar fi de prisos să spunem *a (se) axa în jurul...*, fiindcă am exprima de două ori ideea de „în jurul", adică am comite un pleonasm. Cea mai mare parte dintre vorbitori evită acest pleonasm prin utilizarea prepoziţiei *pe*, zicînd *a se axa pe o problemă*. Însă şi acest mod de exprimare nu e lipsit de cusur, pentru că prepoziţia *pe* exprimă un alt raport spaţial decît cel în care se află (metaforic vorbind) vorbitorul şi problema pe care vrea să o soluţioneze. Oricum, exprimarea cu prepoziţia *pe* este consfinţită de normă, iar cea cu locuţiunea adverbială *în jurul* e declarată eronată (a se vedea, de exemplu, Rodica Lăzărescu, *Dicţionar de capcane ale limbii române* (Bucureşti, Editura *Corint*, 2006).

În contextul ţinînd de verbul *a (se) axa* ar fi util să amintim şi de sensul figurat al lui *a (se) dezaxa*, şi mai ales de participiul acestuia, devenit adjectiv şi chiar substantiv, *dezaxat*, care înseamnă „(persoană) care este dezechilibrată moral (şi mintal)". Se poate lesne observa că *a (se) axa* şi *a (se) dezaxa*, în sensurile lor figurate, nu sînt antonime, cum ar părea la prima vedere.

În ultimul timp, în uz apare destul de frecvent un „rival" al lui *a (se) axa*, şi anume *a (se) centra*. Azi, o bună parte dintre persoanele afectate de influenţa limbii engleze *sînt centrate pe probleme* ori *se centrează pe probleme* etc.

Acest *a (se) centra pe ceva* nu este nici mai bun, nici mai rău decît *a (se) axa pe ceva*, el exprimînd un vector al unor eforturi orientate spre... centru, iar centrul poate fi orice, în funcţie de situaţia concretă şi de imaginaţia vorbitorului. Sensul figurat al verbului *a centra* este deja înregistrat în DEX şi în MDN, însă doar ca verb tranzitiv, nu şi reflexiv. Prin urmare, norma admite, bunăoară, *a centra o activitate, un efort*, dar nu şi *a se centra pe o problemă* sau *a fi centrat pe o problemă*, după cum se întîlneşte în uz (probabil, sub influenţa limbii engleze).

În seria verbelor *a (se) axa* şi *a (se) centra* trebuie amintit şi *a (se) focaliza* sau *a(-şi) focaliza*, care de asemenea se întîlneşte uneori în uz (deocamdată ca metaforă),

Scanned with OKEN Scanner

în expresii de felul *a-şi focaliza atenţia, eforturile, energia etc. asupra...* (sau *pe...*). Şi această expresie, ca şi cele amintite mai sus, vine din domeniul tehnicii. Normele ţin deocamdată porţile închise în faţa sensului figurat al lui *a focaliza*, însă în viitor ar putea să le deschidă, după cum le-a mai deschis pentru multe alte metafore.

Vorbitorii care doresc nu atît să se descurce în labirintul verbelor *a (se) axa, a (se) centra, a (se) focaliza*, dar caută o soluţie practică a unor probleme de comunicare (nu neapărat foarte nuanţată), vor spune cel mai simplu şi cel mai sigur: *a-şi concentra atenţia (eforturile, energia etc.) asupra* sau *a se concentra asupra, a fi concentrat asupra*. O, sfînta simplitate!

AZÁRT. În graiul moldovenesc se zice *om cu azart* sau, bunăoară, *a intra în azart*, avîndu-se în vedere „om cu patimă pentru ceva, om înflăcărat" şi, respectiv, „a intra în starea de înflăcărare, de pasiune exagerată". Acest *azart* îşi are originea apropiată în expresia rusească *азартные игры* (rom. *jocuri de noroc*). Vorba e că tocmai în cazul acestor jocuri omul poate intra deseori în starea de înflăcărare, de pasiune exagerată.

Însă nu ar strica şă ştim că acest *azart* nu este chiar atît de rusesc. Ruşii l-au împrumutat de la francezi (fr. *hasard*), iar aceştia din urmă l-au preluat de la numele propriu al unui castel din Siria – *El-Azar* – în care, probabil, mulţi bărbaţi îşi pierdeau banii la jocurile de noroc. Francezii au creat expresia *jeu de hasard* (rom. *joc de noroc*), iar, deoarece cîştigurile sau pierderile din timpul acestor jocuri erau percepute ca întîmplări (ale norocului sau, dimpotrivă, ale nenorocului), cuvîntul francez *hasard* a căpătat şi sensurile „întîmplare, noroc, soartă". Cu aceste sensuri l-au împrumutat şi românii (*hazard*). DEX îl explică în felul următor: „împrejurare sau concurs de împrejurări (favorabile sau nefavorabile) a căror cauză rămîne în general necunoscută; întîmplare neaşteptată, soartă, destin".

Scanned with OKEN Scanner

B

BÁBĂ DE ZĂPÁDĂ. Dacă un copil face un iepuraş din plastilină sau o păsărică din lut, se va spune în mod firesc că a făcut... *un iepuraş* (*din plastilină*) sau *o păsărică* (*din lut*). Iar dacă va face o babă din zăpadă, care are toate semnele unei babe (de exemplu, va fi îmbrobodită, aşa cum o fac deseori copiii), de ce nu i s-ar putea spune că este o *babă din* (*de*) *zăpadă*? E adevărat că în limba română există expresia *om de zăpadă*, însă acest fapt nu suprimă dreptul la existenţă şi al altor expresii, cum ar fi *flori de zăpadă, cal de zăpadă, cocoş de zăpadă* etc., inclusiv *babă de zăpadă*. La urma urmei, depinde de felul cum îşi numeşte „autorul" „opera" sa. În această ordine de idei, nu credem că DGL are dreptate cînd califică în mod categoric *babă de zăpadă* ca fiind greşit, iar *om de zăpadă* – corect (DGL, pag. 27).

Evident, problema dată este discutabilă. Dacă vom considera că *om de zăpadă* este un frazeologism avînd componentele sudate într-un singur sens aşa cum le are, bunăoară, *a da cu oiştea în gard*, cineva ar putea spune că elementul *om* nu poate fi înlocuit cu elementul *babă*, tot aşa cum elementul *oişte* (sau eventual alt element) nu poate fi înlocuit cu elementul *topor*, pentru că această înlocuire afectează sensul frazeologismului. Însă pentru a face această afirmaţie mai trebuie de văzut dacă sudura dintre componentele expresiei *om de zăpadă* este la fel ca sudura dintre elementele frazeologismului *a da cu oiştea în gard* şi dacă modificările pomenite afectează în aceeaşi măsură sensul expresiilor date. Aceasta e în primul rînd.

În al doilea rînd, dacă un om a dat cu un topor într-un gard (nu ştiu din care cauză), nimeni nu va numi această acţiune altfel decît *a da cu toporul în gard*. Numai că *a da cu toporul în gard* va avea sensul direct al expresiei, constituit din suma sensurilor elementelor componente, iar *a da cu oiştea în gard* va avea un sens figurat, frazeologic („a comite o greşeală"). Aproximativ aşa este situaţia şi în cazul lui *om de zăpadă* şi *babă de zăpadă*.

BA DA. Formula de afirmare *da* şi cea de negare *nu* se utilizează şi în variantele – *ba da* şi, respectiv, *ba nu*. Acestea din urmă au conotaţii care le disting de *da* şi *nu*. Astfel, formula *ba da*, spre deosebire

Scanned with OKEN Scanner

de *da*, nu se întrebuințează doar pentru a afirma (sau a confirma) ceva, dar şi pentru a afirma (sau a confirma) ceea ce a fost negat în mesajul întrebării. Afirmația *ba da* este mai puternică, mai accentuată decît *da*. Iată un exemplu:

– *Nu-ți place ciocolata?*
– *Ba da!*

Caracteristici asemănătoare are şi *ba nu*, care este o negație mai puternică decît *nu* şi se utilizează nu doar pentru a nega ceva, dar şi pentru a nega ceea ce a fost afirmat sau, mai exact, pentru a nega supoziția afirmativă a unei întrebări. De exemplu:

– *Acesta este unicul manual de geografie?*
– *Ba nu, mai avem încă patru.*

Uneori utilizarea formulei *ba da* este improprie. De exemplu:

– *L-ai citit pe Nicolae Iorga?*
– *Ba da, din scoarță în scoarță.*

Evident, aici nu este cazul să se zică *ba da*, pentru că întrebarea nu presupune o negație, adică în ea nu s-a negat faptul că interlocutorul l-ar fi citit pe Iorga. Ar fi fost suficient să se răspundă *da* sau, ceva mai accentuat, *cum să nu*. Probabil, această utilizare greşită e cauzată de excesul de zel manifestat de vorbitor în dorința sa de a (se) afirma.

Acelaşi tip de greşeală se comite şi la utilizarea formulei *ba nu*. De exemplu:

– *Nu cunoşti cumva vreo persoană care ar putea să ne dea lecții de cultură a comunicării?*
– *Ba nu, n-am asemenea cunoscuți.*

Ca şi în cazul precedent, aici nu era adecvat răspunsul *ba nu*, pentru că întrebarea nu presupune o afirmație (dimpotrivă, ea presupune o negație) a faptului că interlocutorul ar cunoaşte o persoană care ar putea să dea lecții de cultură a comunicării.

BÁDMINTON. Badmintonul este un joc sportiv destul de cunoscut vorbitorilor de limbă română, de aceea şi cuvîntul *badminton* le este familiar, acesta pronunțîndu-se contrar indicațiilor din dicționare, dar conform principiului fonologic, adică aşa cum se scrie şi cu accentul pe ultima silabă. Norma însă nu se lasă bătută: noul DOOM îl impune pe vorbitor să pronunțe *bedminton*, ca în engleză şi cu accentul pe prima silabă. Nu-ți vine decît să stai deoparte şi să zici: vom vedea care pe care!

BA CHIÁR. Să examinăm enunțul: *La Securitate mi-au spus să nu vorbesc cu nimeni despre subiectul discutat acolo. Ba chiar nici să nu spun cuiva că am fost chemat în această instituție.* După cum vedem, îmbinarea *ba chiar* înseamnă „mai mult, în plus, pe deasupra". Prin urmare, dacă în asemenea situații în loc de *ba chiar* vom zice *ba chiar mai mult*,

Scanned with OKEN Scanner

B

vom comite o greşeală (un pleonasm) (a se vedea şi DCLR).

Există totuşi o excepţie cînd *ba chiar mai mult* nu este un pleonasm. De exemplu: *Tu zici că soţia a făcut mai puţin decît soţul pentru a păstra familia? Ba chiar mai mult decît el, cred eu.*

La o examinare atentă, vom observa că exemplul al doilea este de altă natură decît primul. Aici *ba chiar* nu mai înseamnă, ca în primul caz, „mai mult, în plus, pe deasupra", dar înseamnă „ba, ba nu, dimpotrivă" (a se confrunta şi *ba nu*). Pentru a ne convinge de acest adevăr, vom elimina adverbul *chiar* şi vom vedea că mesajul exprimat în enunţ rămîne nealterat, cu excepţia faptului că de data aceasta lipseşte accentuarea pe care o conferă enunţului adverbul respectiv.

Concluzia: vom utiliza îmbinarea *ba chiar* cu mai multă atenţie, ţinînd cont de semnificaţia ei.

BÁFTĂ. Cuvîntul *baftă* devine tot mai frecvent în cercurile intelectualilor care, probabil, cred că alte cuvinte cum ar fi *noroc* sau *şansă* au devenit banale, plictisitoare. Bănuiesc că aceşti intelectuali nu ştiu că *baftă* provine din limbajul ţiganilor (ţig. *baht*) şi că este un cuvînt argotic şi familiar, fiind nerecomandabil într-un stil elevat. Odată cu *baftă*, şi-a înteţit frecvenţa şi cuvîntul *rom* care înseamnă „ţigan" şi provine tot din limbajul ţiganilor, unde *rom* înseamnă „om". Ţiganii, dorind să spună că şi ei sînt oameni, afirmau la tot pasul că ei sînt... *romi*, pentru că aşa era normal să se spună în graiul lor. Mai apoi, acest *rom* a început să însemne, printre ţigani, denumirea populaţiei lor. Iar românii care caută cuvinte şi forme „originale" au preluat cuvîntul cu pricina din ţigănească şi l-au pus să funcţioneze în... română. Şi de atunci lucrează sărmanul cuvînt atît de intens, încît în prezent Ţara s-a pomenit mai bogată cu încă un partid – *Partidul Romilor*. Dacă se va continua pe această cale, vor putea să apară şi alte surprize. Deocamdată, romii au invadat Europa, golind buzunarele cetăţenilor de pe acolo şi recomandîndu-se ca *romi* sau *români*, ceea ce pentru unii din Occident e cam acelaşi lucru. Ei bine, să vedem ce se va mai întîmpla în ţara în care cota romilor este cea mai mare din Europa.

BALOTÁ (A), vezi **balotaj**.

BALOTÁJ. Bătăliile electorale desfăşurate periodic în ultimele vreo două decenii au făcut ca vorbitorii basarabeni să atribuie, în mod eronat, verbului *a balota*, după modelul rusesc *баллотироваться*, sensul impropriu de „a-şi propune candidatura pentru a participa la un

Scanned with OKEN Scanner

sufragiu". Mai mult chiar, *a balota* a devenit reflexiv (*a se balota*) ca rusescul *баллотироваться*. Or, sensul corect al lui *a balota*, stabilit de norma literară, este de „a strînge în baloturi". Prin urmare, vom spune, bunăoară, că *am balotat tutun pentru a-l expedia la fabrică, am balotat cărți sau alte bunuri pentru a le expedia în rețeaua comercială*, dar în nici un caz nu vom afirma că *cineva s-a balotat la alegerile parlamentare.*

Interesant este, din punctul de vedere al conținutului, și substantivul *balotaj*, care pare să fie legat de verbul *a balota*, atît prin aspectul sonor, cît și prin sens. Vorbitorii au însușit microsistemul unei serii de cuvinte de tipul *a marca – marcaj, a sonda – sondaj, a finisa – finisaj, a bara – baraj, a surmena – surmenaj, a cupla – cuplaj*, în care substantivele *marcaj, sondaj, finisaj, baraj, surmenaj, cuplaj* numesc acțiunile de a marca, a sonda, a finisa, a bara, a surmena, a cupla și, respectiv, rezultatele acestor acțiuni. De aici s-ar putea crede că *balotaj* exprimă acțiunea de a balota și rezultatul ei, ceea ce este cu totul greșit, pentru că, potrivit normei literare, *a balota* înseamnă „a strînge în baloturi", iar *balotaj* înseamnă „situație în care, la o alegere, nici un candidat nu a întrunit majoritatea de voturi prevăzută de lege". Astfel, despre alegerile prezidențiale vom putea spune bunăoară: *În primul tur de scrutin nici democratul Traian Băsescu, nici social-democratul Adrian Năstase nu au întrunit numărul necesar de voturi pentru fotoliul prezidențial. Acest* ***balotaj*** *a confirmat, o dată în plus, opinia unor analiști politici care au prezis că lupta nu va fi ușoară.*

BA NU, vezi **ba da**.

BĂUTÚRĂ, vezi **vișinată**.

BARÓU. Cuvîntul *barou*, împrumutat din franceză (< fr. *barreau*), înseamnă „corp al avocaților, organizat pe lîngă un tribunal sau o curte de apel; sediul acestui corp de avocați". Baroul este constituit în exclusivitate din avocați. Prin urmare, a spune *barou de avocați* (așa cum întîlnim inscripții la intrarea în unele barouri) înseamnă a comite o greșeală, mai exact, un pleonasm. De aceea vom spune scurt și clar: barou.

E adevărat, în locul denumirii pleonastice *barou de avocați* uneori întîlnim *birou de avocați*, astfel evitîndu-se pleonasmul. Dar de ce să spunem *birou de avocați* cînd există termenul special *barou*? Probabil, patronii firmelor respective nu cunosc (bine) cuvîntul *barou* sau consideră că *birou* ar fi mai clar și mai ademenitor pentru eventualii lor clienți.

Scanned with OKEN Scanner

B

BIP. Cuvîntul *bip* e folosit de toată lumea care are telefoane mobile. Vorbitorii zic *am dat un bip, am primit un bip* şi nici nu-şi imaginează, probabil, că în franceză acest *bip* este un cuvînt onomatopeic, adică unul care imită un sunet din natură, după cum în română există onomatopee de tipul *poc, pic, trosc, pleosc, sfîr* etc. Aşadar, cuvîntul *bip* a intrat în limba română odată cu telefoanele mobile, el imitînd sunetul emis de telefon şi însemnînd „semnal sonor scurt, uneori repetat, emis de un aparat pentru a-l atenţiona pe cineva asupra unui fapt". În franceză, cuvîntul *bip* înseamnă şi „aparatul care emite sunetul respectiv". Dicţionarele noastre încă nu au înregistrat acest cuvînt, însă o vor face, probabil, în viitorul cel mai apropiat.

BIPARTÍD, vezi **bipartit**.

BIPARTÍT. Cuvîntul *bipartit*, provenit din franceză, este uneori confundat cu *bipartid*. Asemănarea lor sonoră şi de conţinut (şi într-un caz, şi în celălalt e vorba de două elemente) constituie o cursă întinsă pentru vorbitorii mai puţin avizaţi. Cursa însă nu pare să fie atît de periculoasă, cu atît mai mult cu cît în limba franceză adjectivul *biparti* (sau *bipartite*) înseamnă ceea ce în română înseamnă şi *bipartit*, şi *bipartid*, luate împreună. Pentru că în franceză *parti* poate însemna şi „parte", dar şi „partid".

În română lucrurile stau un pic altfel: *bipartit* înseamnă „care este alcătuit din două părţi" şi „în care sînt implicate două părţi", iar *bipartid* – „care este alcătuit din două partide" şi „în care sînt implicate două partide".

Pînă aici lucrurile ar fi clare, însă în definiţiile din dicţionare nu este dată nicio remarcă privitor la cazurile de utilizare a cuvîntului *bipartit*, reieşind că tot ce este alcătuit din două părţi ar fi... bipartit, lucru care nu corespunde adevărului. În franceză, bunăoară, *Le petit Larousse* dă îmbinarea *feuille bipartite* (foaie bipartită). Probabil, în română nu s-ar putea spune *casă bipartită, uşă bipartită, carte bipartită* etc., chiar dacă acestea ar fi alcătuite din două părţi. Deşi adjectivul *bipartit* este utilizat foarte rar şi uzul nu a reuşit deocamdată să stabilească anumite uzanţe în privinţa lui, totuşi, la ora actuală, potrivit exemplelor date în normele academice, ar fi potrivit să spunem *înţelegere bipartită, convenţie bipartită, pact bipartit*.

Cu adjectivul *bipartid* lucrurile sînt mai clare: *conducere bipartidă, parlament bipartid* etc., adică tot ce vizează implicarea a două partide poate fi *bipartid*.

Nu se poate să nu pomenim în acest context şi de adjectivul *tripartit*, înregistrat şi în DEX. Dar alcătuitorii DEX-ului au cam pierdut consecvenţa, prezentîndu-l pe

Scanned with OKEN Scanner

tripartit în alt fel decît pe *bipartit*. Numai că în primul caz au înregistrat şi *bipartit*, şi *bipartid*, iar în cel de-al doilea au înregistrat numai *tripartit*, iar pe *tripartid* „au uitat" să-l înregistreze. De aceea *tripartit* „s-a văzut nevoit" să aibă două sensuri (aşa cum este situaţia lui *biparti* în franceză), adică să însemne şi „care are trei părţi", şi „care are loc între trei state sau trei partide".

BLEU, vezi **roz**.

BLEUMARÍN, vezi **roz**.

BLÓND, vezi **roz**.

BÓMBA-SEX, vezi **sex**.

BRAŞOÁVĂ, vezi **eliberator**.

BUNÍCĂ. Nimic mai cunoscut, mai vechi şi mai drag decît cuvîntul *bunică*. Nu întîmplător acesta este un derivat diminutival de la adjectivul *bună*. Iar atunci cînd a început să nu mai fie perceput ca diminutiv, poporul a mai creat un diminutiv – *bunicuţă*. I s-au creat şi două forme de genitiv-dativ: *bunicăi – bunicii*. Dar, ca să vezi, noul DOOM, spre deosebire de cel vechi, scoate în afara normei forma *bunicăi*, recomandînd numai *bunicii*. Parcă nu se puteau lăsa ambele, aşa cum s-a procedat în cazul altor cuvinte? Nu cred că vorbitorii, mai ales copilaşii care stau mai mult cu bunicile, vor da ascultare normei. Pentru că atunci cînd vorbeşti despre bunica, trebuie să ai mai multe cuvinte ca de obicei. Iar despre normă ei vor zice în acest caz aşa cum a zis şi poetul: *ce e val ca valul trece*.

Scanned with OKEN Scanner

C

CA. DD încearcă să-l convingă pe vorbitorul de limbă română ca acesta să spună corect *ca mine, ca tine, ca alții, ca la noi, ca de obicei, ca întotdeauna* şi să nu spună greşit *cum eu, cum tu, cum alții, cum la noi, cum de obicei, cum întotdeauna*. În legătură cu aceasta, s-ar putea spune două lucruri.

Primul: un vorbitor fără tulburări de vorbire nu spune niciodată *cum eu, cum tu* etc., dar spune *ca mine, ca tine* etc. Greşelile de tipul *cum eu, cum tu* sînt inventate sau, în cel mai bun caz, virtuale.

Al doilea: dacă totuşi admitem că cineva spune *cum eu, cum tu* etc., avem de a face cu o omisiune obişnuită, frecventă în comunicarea orală. Îmbinarea întreagă ar fi: *cum fac* (citesc, cînt, lucrez etc.) *eu, cum se face* (se citeşte, se cîntă, se lucrează etc.) *la noi* etc. Pentru comunicarea orală, omisiunile care nu afectează conținutul mesajului sînt tolerabile, chiar neglijabile.

Se mai poate admite că un vorbitor de limbă rusă, care face primii paşi în materie de limbă română, ar putea spune *cum eu, cum tu* etc., pentru că este influențat de structurile ruseşti *как я, как ты* etc. Însă asemenea abateri nu sînt fapte de limbă, ele țin de limbajul vorbitorului respectiv şi sînt rarisime. Modul de a se exprima al persoanelor care abia învață o limbă sau al persoanelor cu handicap de vorbire constituie o problemă aparte.

CADONÁ (A). Vocabularul fiecărei limbi e în permanentă evoluție. Unele cuvinte dispar, altele apar şi totul e determinat, în ultimă analiză, de necesitățile comunicative ale oamenilor. Crearea de cuvinte noi este o operă de mare importanță. La ea îşi aduc contribuția scriitorii talentați, ziariştii, savanții, oamenii cu renume şi fără renume. Uneori creatorul unui cuvînt este cunoscut, însă de cele mai multe ori autorii cuvintelor rămîn anonimi, iar marea operă de înnoire permanentă a vocabularului i se atribuie în general poporului.

Cuvintele, de obicei, sînt purtătoare de idei, de sensuri. Ele sînt în relație cu realitățile pe care le denumesc. Unele dintre ele trăiesc cît un balon de săpun, adică mor imediat după ce sînt inventate şi rostite de cineva. Altele funcționează un timp scurt, apoi

Scanned with OKEN Scanner

mor, şi numai cuvintele „tari" rămîn să dăinuiască în timp şi spaţiu.

Care sînt cuvintele „tari"? Ce calităţi trebuie să aibă ele? În primul rînd, apariţia unui cuvînt nou trebuie să fie determinată de necesităţile limbii. Altfel zis, un cuvînt trăieşte numai atunci cînd limba are nevoie de el.

În al doilea rînd, un cuvînt trebuie să se simtă în limbă „ca la el acasă". Pentru aceasta este nevoie ca el să fie creat în spiritul sistemului limbii.

Unii scriitori creează cuvinte noi fără a avea intenţia ca ele să dăinuiască peste vremuri. O fac, pur şi simplu, din motive poetice, cu anumite scopuri stilistice. Iată un asemenea cuvînt creat de Nichita Stănescu şi preluat în mod special de Vasile Romanciuc: „Ierbeşte-mă şi pe mine, iarbă...". (*Columna*, nr. 1, 1990, pag. 2). Aici noul verb *a ierbi* vine să exprime sensul „a transforma în iarbă".

Oamenii neinstruiţi de asemenea pot fi creatori de cuvinte. Şi, ca să vezi, cuvintele lor uneori sînt mai bine aranjate în sistemul limbii decît cele literare. Un exemplu interesant în acest sens este cuvîntul *sportist*, care ar numi o „persoană care practică sportul". Într-adevăr, unii vorbitori s-ar putea întreba: dacă persoana care practică voleiul se numeşte *voleibalist*, persoana care practică fotbalul – *fotbalist*, persoana care practică ciclismul – *ciclist*, de ce persoana care practică sportul nu se numeşte... *sportist*, dar *sportiv*? Şi iată răspunsul: cuvintele *voleibalist* sau *fotbalist* au fost create după anumite tipare, la noi acasă, adică pe terenul limbii române. După acest tipar de compunere am putea crea, desigur, şi cuvîntul *sportist*. Însă vorbitorii nu au creat acest cuvînt, dar, după cum ştim, au împrumutat din limba franceză cuvîntul *sportiv*, care s-a încetăţenit definitiv.

Digresiunea de mai sus are menirea să-l facă pe vorbitor să fie mai responsabil de cuvîntul pe care îl pronunţă şi, mai ales, de cuvîntul pe care pretinde că l-a creat. Aceasta pentru că în uzul limbii române există mai multe cuvinte „inventate", care nu au nici un rost (de exemplu, *a oforma, oformare, a precăta, a precăuta, a cadona* ş.a.). Să ne oprim doar la verbul *a cadona*, care este o creaţie din limbajul intelectualilor, apărută în urma contaminării substantivului *cadou* şi a verbului *a dona*. Acest cuvînt prezintă prin însăşi structura sa un pleonasm, adică o greşeală care constă în repetarea inutilă a unei idei. A se observa: *a dona* şi *cadou*. Cadoul este el însuşi o donaţie, de aceea îmbinarea *a dona un cadou* este nereuşită. Limba română are

Scanned with OKEN Scanner

destule cuvinte potrivite, pentru a ne debarasa de *a cadona*. A se compara: *a face un dar, a face un cadou, a dărui, a dona*.

C

CALMITÁTE. Vorbitorii de limbă română care cunosc mai puțin normele limbii literare percep cuvîntul *calm* numai ca pe un adjectiv (de exemplu, *privire calmă, caracter calm*), tot așa ca pe alte adjective de tipul *bun, rău, strîmb* etc. De la aceste adjective au fost formate substantivele *bunătate, răutate, strîmbătate* etc., pe care norma le-a înregistrat ca fiind literare. Dar uite că vorbitorii care au făcut un pas mai departe și au creat perechea *calm – calmitate*, în conformitate cu microsistemul *bun–bunătate, rău–răutate, strîmb–strîmbătate*, s-au pomenit a fi în afara normei, pentru că ea (a se vedea DEX, DOOM) nu înregistrează substantivul *calmitate*.

De ce, totuși, vorbitorii au creat cuvîntul *calmitate*? E limpede: pentru că au nevoie de un substantiv care să exprime „starea de liniște deplină în care se află un segment de realitate (cerul, marea, omul, animalul etc.)". Ei bine, ar spune cineva, dar această stare de liniște deplină poate fi exprimată de cuvîntul *calm*. Aici trebuie să amintim a doua oară că vorbitorul simte sistemul limbii și tocmai de aceea percepe cuvîntul *calm* ca pe un adjectiv (cum ar fi *bun, rău, strîmb*), nu ca pe un substantiv (cum ar fi *bunătate, răutate, strîmbătate*). Fără cuvîntul *calmitate*, vorbitorul percepe microsistemul amintit ca pe unul șchiop, vorba regretatului lingvist Alexandru Graur.

Și totuși, unii specialiști în materie de cultivare a limbii, chiar dintre cei mai prestigioși, combat substantivul *calmitate*, chiar dacă acesta este utilizat de literați tot atît de prestigioși cum ar fi M. Cimpoi sau de scriitorul P. Dudnic (a se vedea V. Mîndîcanu, *Cuvîntul potrivit la locul potrivit*, Editura *Cartea Moldovenească*, Chișinău, 1979).

Se pare că lucrurile trebuie privite printr-o altă prismă: nu contează cine creează un anumit cuvînt, cine îl utilizează sau cine îl combate. Probabil, în unele cazuri nu întotdeauna contează prea mult nici dicționarele care reprezintă norma, mai ales cînd și ele dau cu oiștea în gard. Contează spiritul limbii (în majoritatea cazurilor acesta este egal cu sistemul limbii) și necesitatea (sau lipsa necesității) de a numi, prin mijloacele limbii, realitățile despre care comunicăm.

CANCERIGÉN. Limbajul medicilor oscilează între *cancerigen* și *cancerogen*. Cei care zic *cancerigen* consideră că acest cuvînt ne vine din franceză, unde are forma *cancérigène*. Și au dreptate. Iar cei care zic *cancerogen* îl consideră creat în cadrul limbii române, din formanții *cancer* și

Scanned with OKEN Scanner

gen, după modelul care a dat în română sute de cuvinte. Şi tot au dreptate. Norma însă (DEX) îi discriminează pe aceştia din urmă şi atestă numai *cancerigen*, de parcă cuvintele create pe terenul limbii române, după tipare deja consacrate, nu ar avea dreptul la viaţă. Dar norma nu este consecventă: curios lucru, DEX nu atestă *cancerogen*, dar atestă *cancerogenează*. Ca urmare, vorbitorii (în special, medicii) rămîn contrariaţi: de ce *cancerigen* (din fr. *cancérigène*), dar *cancerogenează* (din *cancer* + *genează*)?

CANCEROGÉN, vezi **cancerigen**.

CANCEROGENÉZĂ, vezi **cancerigen**.

CANGRÉNĂ. Apariţia cuvîntului *cangrenă* în unele sectoare izolate ale uzului limbii române şi de aici în normele academice este inexplicabilă. Vorba e că în limba franceză, de unde ar fi provenit cuvîntul cu pricina, există forma *gangrène* (nu *cangrène*). În latină de asemenea e *gangraena* (nu *cangraena*). Chiar şi în greacă e *gángraina*. Doar în italiană e *cancrena*, însă etimologiştii nu susţin că *cangrenă* ne-ar fi venit din italiană. De exemplu, Alexandru Ciorănescu dă ca etimon franţuzescul *gangrène* şi adaugă: „oricît ar fi de incorectă, forma cu *c*- pare a fi înlocuit definitiv forma etimologică, cu siguranţă datorită unei apropieri instinctive cu *cancer*" (a se vedea Alexandru Ciorănescu, *Dicţionar etimologic al limbii române*, Editura SAECULUM I. O., Bucureşti, 2002).

S-ar putea presupune şi o altă versiune, şi anume că unii vorbitori dintre cei care primii au avut nevoie să utilizeze acest cuvînt l-au preluat din italiană. Şi chiar dacă o fi fost aşa, sau dacă o fi fost aşa cum crede Ciorănescu, era oare cazul ca norma (DEX, DOOM) să înregistreze forma *cangrenă* ca fiind literară, iar *gangrenă* ca fiind neliterară? Faptul că norma academică recomandă *cangrenă* nu înseamnă altceva decît că ea îi influenţează, ba chiar îi obligă pe vorbitori să renunţe la forma corectă şi să o adopte pe cea greşită. De ce nu s-a procedat ca în cazul cuvîntului *carafă*? Deşi toată Moldova spune *garafă*, norma recomandă forma *carafă*, aşa cum este în neogreacă (*karafa*), în franceză (*carafe*) sau în italiană (*caraffa*). De altfel, în italiană acest lexem îşi are etimonul în cuvîntul arab *garrafa*. Prin urmare, şi din acest etimon îndepărtat al cuvîntului românesc *carafă* am putea deduce că norma ar trebui să prevadă scrierea lui cu *g* iniţial, adică *garafă*.

În cazul cuvîntului *cangrenă* avem un fenomen invers decît cel firesc: norma nu se formează de la ceea ce se constată şi se cerne în uz, ci invers, norma exercită presiune asupra formării uzului.

Scanned with OKEN Scanner

C

Dar fiindcă substantivul *cangrenă* este un termen medical, trebuie să remarcăm că medicii totuşi utilizează forma *gangrenă*, nu *cangrenă*. *Dicţionarul medical* de L. Manuilă, A. Manuilă şi M. Nicoulin, Bucureşti, Editura *Ceres*, 1997, de asemenea, recomandă forma *gangrenă*.

CARÁFĂ, vezi **cangrenă**.

CARIÓCA, vezi **cariocă**.

CARIÓCĂ. În primul rînd, la început cuvîntul *cariocă*, avînd înţelesul „instrument de scris sau de desenat", a fost înregistrat în lucrările normative (de exemplu, în vechiul DOOM) în forma articulată (şi invariabilă) *carioca*, aşa cum venise din spaniolă sau portugheză. Şi nu se procedase bine. Era cazul să fie înregistrat în forma nearticulată, *cariocă*, aşa cum e normal în româneşte şi cum ar fi fost asimilate toate cuvintele împrumutate, dacă nu ar fi interzis norma.

În al doilea rînd, *carioca* „instrument de scris sau de desenat" a fost unit într-un singur cuvînt cu *carioca* „dans popular latinoamerican", ceea ce iarăşi nu a fost făcut bine, pentru că între cele două sensuri nu mai este percepută vreo legătură. Era cazul ca aceste cuvinte să fie date ca omonime.

Ceva mai tîrziu, în 1998, DEX „a separat" cele două sensuri, înregistrînd ca omonime *carioca*[1] şi *carioca*[2]. Dar DEX a soluţionat problema numai pe jumătate. Ar fi fost normal să fi dat *cariocă* „instrument de scris şi de desenat", adică în formă nearticulată.

Şi iată că, în sfîrşit, apare noul DOOM, care rezolvă ambele probleme. Aşadar, la ora actuală avem în mod normal *carioca* „dans popular latinoamerican" şi *cariocă* „instrument de scris şi de desenat, prevăzut cu o fişie de pîslă îmbibată cu tuş sau cu pastă".

Doamne, cît trebuia să aşteptăm ca Academia noastră să spună lucrurilor pe nume! Numai de n-ar uita să facă acest lucru şi următoarea ediţie a DEX-ului.

CARITÁBIL. O mare parte din adjectivele terminate în *-bil* exprimă posibilitatea unei acţiuni, formînd un microsistem semantic.

acceptabil – care poate fi acceptat
admirabil – care poate fi admirat
condamnabil – care poate fi condamnat
lăudabil – care poate fi lăudat
recomandabil – care poate fi recomandat
regretabil – care poate fi regretat
reparabil – care poate fi reparat
suportabil – care poate fi suportat

E de observat, de asemenea, că radicalul fiecăruia dintre aceste cuvinte este un verb (de exemplu, *a accepta, a admira, a condamna* etc.).

Pornind de la premisa că adjectivele terminate în *-bil* exprimă posibilitatea unei acţiuni şi, în-

Scanned with OKEN Scanner

suşind microsistemul arătat mai sus, unii vorbitori sînt tentaţi să-l aplice şi asupra altor adjective terminate în *-bil*, dar care nu au ca radical un verb şi care nu exprimă posibilitatea unei acţiuni. Un asemenea adjectiv este *caritabil*, care este înţeles după modelul arătat mai sus, ca avînd sensul „care poate fi miluit". De fapt însă, *caritabil* exprimă o realitate cu totul opusă, adică nu este „care poate fi miluit", ci dimpotrivă, cel „care manifestă milă; milos".

Unele cuvinte, de asemenea terminate în *-bil*, cum ar fi *construibil* (întîlnit extrem de rar), are sensul derivat de la *a construi*, dar face excepţie de la microsistemul arătat mai sus. Astfel, în mod obişnuit, *construibil* ar trebui să însemne „care poate fi construit", norma însă recomandă utilizarea acestui cuvînt numai cu referire la terenuri, stabilindu-i sensul de „pe care se poate construi". Astfel, nu vom spune, de exemplu, că *un pod este* construibil *doar în anumite condiţii*, dar vom spune, bunăoară, că *Primăria ne-a repartizat un teren construibil.*

Trebuie să mai ştim că unele adjective terminate în *-bil* nu exprimă în general posibilitatea desfăşurării unei acţiuni. Astfel, *prezentabil* nu înseamnă „care poate fi prezentat", ci „care are o înfăţişare plăcută, atrăgătoare".

Este interesant în contextul de faţă şi adjectivul *ponderabil*, care se termină în *-bil* şi are un verb în radical (*a pondera*), dar care şi-a pierdut legătura de sens cu verbul respectiv şi nu exprimă o acţiune posibilă. Astfel, *a pondera* înseamnă „a face ca două fapte să se echilibreze", iar *ponderabil* înseamnă „care posedă greutate, care poate fi cîntărit". Evident, dacă încercăm a săpa în adîncimea evoluţiei semantice a acestor cuvinte, neapărat vom găsi legătura de înţeles între ele. Însă vorbitorul neavizat nu poate face acest lucru şi de aceea poate greşi.

E şi mai interesant în această ordine de idei adjectivul *ponderat*, care se referă la oameni şi la acţiunile lor, dar care numeşte o realitate cu totul îndepărtată de cea indicată de verbul *a pondera*: „care dovedeşte cumpătare; modest, echilibrat". Oricum, şi în verbul *a pondera*, şi în adjectivul *ponderat*, şi în adjectivul *ponderabil* se întrevede, mai transparent ori mai puţin transparent, ideea de „greutate (fizică)", „cumpănire", „cumpătare".

Alte adjective de asemenea sînt terminate în *-bil*, dar nu exprimă o acţiune posibilă şi nici nu au un verb în radical, de aceea au alte sensuri decît acelea care ar putea fi deduse din microsistemul semantic de mai sus (de exemplu, *amabil, viabil, comestibil, plauzibil, perisabil, carosabil, prealabil, sensibil, posibil*). În plus, în limba

Scanned with OKEN Scanner

română ele nu mai sînt transparente, ca în franceză (de unde au fost împrumutate), adică *-bil* nu mai este sesizat ca sufix, de aceea atunci cînd le căutăm sensurile, nu trebuie să ne orientăm după cele din seria care formează microsistemul semantic, amintit mai sus.

CARTIÉR. Cuvîntul *cartier* ne vine din străfundurile limbii latine, trecînd prin labirinturile istorice ale francezei şi ajungînd în mod spectaculos în română. În franceză, *quartier* este derivat de la *quart*, care înseamnă „a patra parte dintr-un întreg" şi provine din latinescul *quartus*, care avea sensul de „al patrulea" (numeral ordinal), dar şi sensul de „a patra parte dintr-un întreg" (în latină *quattuor* însemna „patru").

Pînă aici toate sînt limpezi, dar ce are în comun *quartus* (a patra parte dintr-un întreg) cu un sector dintr-o localitate urbană (în localităţile rurale nu există cartiere)? Probabil, răspunsul la această întrebare ne va da revelaţia din istoria cuvîntului *cartier*. Cu alte cuvinte, de ce un sector dintr-o localitate urbană se numea *quartus*?

Vorba e că oraşele antice, concepute din motive strategice în formă de cetăţi, erau divizate prin ziduri în patru sectoare. Dacă în timpul unui asediu, în zidul cetăţii era făcută o breşă prin care asediatorii reuşeau să pătrundă într-unul dintre sectoare, celelalte trei sectoare mai rămîneau într-o anumită siguranţă. Pe parcursul secolelor, zidurile despărţitoare din interiorul cetăţilor dispăruseră, iar oraşele erau divizate prin drumuri (străzi) pentru circulaţie, dar nu neapărat în patru părţi, ci în funcţie de situaţie, ca în oraşele moderne. O anumită parte a oraşului (care, evident, nu mai era a patra parte) se numea totuşi *quart*, iar mai tîrziu, în franceză, *quartier*.

Fireşte, francezii au îmbogăţit cuvîntul *quartier* cu încă multe sensuri, care au fost împrumutate şi în limba română. De exemplu, fiecare dintre diviziunile unui liceu sau colegiu era numit tot *cartier*. De aici a şi apărut, probabil, în uzul românesc expresia *băieţi de cartier*, apoi, prin extensiune, *oameni de cartier*, care înseamnă „băieţi (oameni) capabili de fapte rele" (norma nu le înregistrează din cauza frecvenţei reduse de utilizare).

Alte unităţi lexicale cu elementul *cartier*, calchiate din franceză, ar fi *cartier-oraş* însemnînd „cartier cu o mare extindere", *cartier-satelit* însemnînd „cartier construit în jurul unui element central", *marele cartier general* însemnînd „organul suprem de conducere al armatei, în frunte cu comandantul său suprem, în timp de război" ş.a.

Însemnînd „o parte mai mare sau mai mică dintr-un oraş",

Scanned with OKEN Scanner

cartier este sinonim cu *cvartal*, care ne vine tot din latină (lat. *quartus*), însă de data aceasta nu prin intermediul limbii franceze, ci prin filieră rusă (rus. *квартал*) sau germană (germ. *Quartal*). Dacă sîntem atenţi, observăm că pînă la urmă şi *cartier*, şi *cvartal* au aceeaşi origine îndepărtată latină. În română, diferenţa constă doar în faptul că *cvartal* este deja învechit. Şi mai este o diferenţă: *cvartal* înseamnă nu numai a patra parte dintr-un oraş, dar şi a patra parte dintr-un an, adică trei luni. Prin urmare, *cvartal*, spre deosebire de *cartier*, este sinonim cu *trimestru*, doar cu diferenţa că primul este perceput ca învechit.

Aşadar, aceasta este povestea fraţilor *cartier* şi *cvartal*.

CASH. După ce cuvîntul *cheş*, însemnînd „în numerar, banigheaţă, peşin", a circulat destul timp în uz, fiind scris şi pronunţat *cheş*, iată că noul DOOM „îşi aminteşte" că acest cuvînt ne vine din engleză şi ne propune să scriem numaidecît *cash*, ca în engleză. Acum nu ne rămîne decît să facem o previziune: dacă valul de influenţă engleză şi numărul cunoscătorilor de limbă engleză vor creşte, s-ar putea ca forma *cash* să cîştige lupta pentru existenţă, dacă însă va creşte numărul vorbitorilor care vor scrie româneşte, nu englezeşte, norma va ceda, cum s-a mai întîmplat de atîtea ori, şi vom scrie *cheş*.

CA ŞI. Cuvîntul *ca* poate avea tocmai patru valori morfologice (adverb, conjuncţie, interjecţie şi prepoziţie) în funcţie de contextul în care este utilizat. În cazul de faţă ne vom opri la cea de prepoziţie din construcţii de felul *îmi este ca ajutor, lucrează ca inginer, l-am adus ca martor* etc. Dacă după prepoziţia *ca* urmează un substantiv începînd cu sunetul *c* (de exemplu, *constructor*), vom avea o cacofonie, adică o asociere neplăcută de sunete (de exemplu, *ca colaborator, ca conducător* etc.). Pentru a evita cacofonia, o bună parte dintre vorbitori, inclusiv ziarişti şi alţi intelectuali, apelează la două soluţii ridicole, dar devenite la modă: separarea cuvintelor cu pricina prin virgulă (iar în vorbirea orală – prin pauză) sau prin conjuncţia *şi*, ajungîndu-se astfel la construcţii de felul *a fost angajat ca şi colaborator*. Deşi „soluţia" prin interpunerea conjuncţiei *şi* este defectuoasă, ea este percepută ca normă, devenind deja o modă la care se apelează şi în cazurile în care nu este vorba de vreo cacofonie (de exemplu, *am procedat ca şi un frate mai mare*).

De ce construcţia *ca şi* (utilizată în locul lui *ca*) este defectuoasă? Din două motive: 1. pentru că este greoaie, afectînd caracterul

Scanned with OKEN Scanner

fluid al frazei; 2. *ca şi* nu e acelaşi lucru ca prepoziţia *ca*. *Ca şi* are şi sensul de „cvasi". E una să spui *el lucrează ca medic* şi e alta să zici *ca şi medic*. Din varianta a doua se desprinde sensul de „ca un fel de medic, ca şi cum medic, cvasimedic", sens pe care vorbitorul nu are de gînd să-l exprime.

Aşadar, cum vom evita cacofonia fără a apela la construcţia *ca şi*? Vom căuta sinonime de tipul: *în calitate de medic, în calitate de inginer, în funcţia de manager, în postul de director* etc.

CĂMÍN. Cuvîntul *cămin* pare să fie cunoscut de toată lumea, însă în privinţa lui ortografia românească mai are de lucru. Cel mai încurcat apare DEX-ul, care recomandă cea mai sofisticată utilizare a celor două forme de plural: pentru *cămin–sobă, cămin–casă părintească, cămin–familie* şi *cămin–încăpere subterană* pluralul este *căminuri*, iar pentru *cămin–cuptor, cămin–horn* şi *cămin–instituţie* pluralul este *cămine*. De ce oare *cămin–sobă* trebuie să aibă pluralul *căminuri*, iar *cămin–cuptor* şi *cămin–horn* – *cămine*? În plus, DEX mai păcătuieşte şi prin faptul că dă într-un singur cuvînt, *cămin*, cele şase sensuri, unele dintre ele neavînd nici o legătură cu celelalte. Ar fi fost, probabil, mai potrivit să se înregistreze omonimele *cămin*[1] şi *cămin*[2].

DOOM şi alte surse (de exemplu, Gabriel Angelescu, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române*, Editura *Coresi*, Bucureşti, 1993) simplifică lucrurile, înregistrînd *cămin* (sobă, vatră, horn; încăpere subterană) cu pluralul *căminuri* şi *cămin* (instituţie, casă părintească) – cu pluralul *cămine*.

DEXI procedează şi mai simplu, dar nu şi cu mai mult folos pentru utilizatorii lui: înregistrează cele două forme de plural (de fapt, desinenţele lor de plural *-uri* şi *-e*), lăsîndu-l pe vorbitor să se descurce singur, adică să aleagă care desinenţă şi în ce caz o va utiliza. Dar dacă vorbitorul va crede că în orice situaţie merge oricare desinenţă?

Fireşte, vorbitorul avizat va apela la DOOM, deoarece aceasta e o problemă de ortografie.

CĂPŞÚNĂ. Un student m-a întrebat mau demult care ar fi pluralul substantivului *căpşună*. Întrebarea nu era dintre cele mai simple, pentru că ea viza o corelaţie complexă între sistemul, uzul şi norma limbii române. Uzul este factorul primordial în existenţa şi funcţionarea unei limbi, alături de alţi doi factori – sistemul şi norma. Pornind de la acest postulat, am realizat la Chişinău un microsondaj al uzului şi am constatat că majoritatea vorbitorilor, cu excepţia unor filologi,

Scanned with OKEN Scanner

redactori şi a altor persoane instruite, folosesc cuvîntul *căpşun* (cu pluralul *căpşuni*) pentru a numi planta, iar cuvîntul *căpşună* (cu pluralul *căpşune*) pentru a numi fructele plantei respective. Aceeaşi constatare am făcut-o şi la Iaşi în urma unui microsondaj. Adică, avem:

	singular	***plural***
planta	*căpşun*	*căpşuni*
fructul	*căpşună*	*căpşune*

Uzul pe care l-am constatat este în totală concordanţă cu sistemul limbii române, cuvintele examinate înscriindu-se perfect în seria altor fapte de limbă similare. De exemplu:

	singular	***plural***
planta	*alun*	*aluni*
	prun	*pruni*
	cais	*caişi*
fructul	*alună*	*alune*
	prună	*prune*
	caisă	*caise*

E lesne de observat că forma *căpşună–căpşune* se încadrează perfect în subsistemul care denumeşte fructul plantei:

singular	***plural***
alună	*alune*
prună	*prune*
caisă	*caise*
căpşună	*căpşune*

Vechiul DOOM este în concordanţă cu uzul (de la Iaşi şi Chişinău), recomandînd în calitate de normă forma de plural *căpşune*. De altfel, şi dicţionarele mai vechi, cum ar fi cel al lui L. Şăineanu (1929) şi cel al lui I. Candrea (1931), de asemenea, atestă forma *căpşune*. Toate însă ar fi bune, dacă DEX nu ar recomanda numai forma *căpşuni* pentru pluralul denumirii fructului dat. Alte surse lexicografice prestigioase, mai vechi, cum ar fi DLRC, de asemenea atestă pluralul *căpşuni* atît pentru denumirea plantei, cît şi pentru cea a fructului. În plus, aici este citat un vers din poetul George Coşbuc, inspirat din folclorul transilvănean cu specificul graiului local: *Ea mergea căpşuni s-adune,/Fragi s-adune –/Eu şedeam pe prag la noi.*

Uzul (şi graiul) transilvănean cu formele *căpşune – căpşuni*, de asemenea, este în concordanţă cu un anumit subsistem. Observăm:

fragă – fragi
nucă – nuci
căpşună – căpşuni

Din cele spuse mai sus conchidem că discrepanţa dintre normele recomandate de diferite surse este determinată de faptul că unele dicţionare pornesc de la un grai, iar altele – de la alt grai. În această situaţie dilematică, la stabilirea normei literare ar putea să ne ajute geografia lingvistică. În caz contrar, am putea rămîne, pentru mai mult timp, cu dubletele ortografice *căpşune – căpşuni*.

Scanned with OKEN Scanner

Unele lucrări lexicografice se pronunță în problema dată destul de categoric. Astfel, DD recomandă: „pl. *căpșune*, nu *căpșuni*". La fel și Gabriel Angelescu recomandă tot atît de categoric forma: „*căpșune*, nu *căpșuni*" (*Dicționar de dificultăți ale limbii române*, București, Editura *Coresi*, 1991). Mioara Avram de asemenea optează pentru forma *căpșune* (*Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura *Cartier*, 2001, pag. 63).

Sextil Pușcariu a admis ambele forme încă la 1940, lăsîndu-l pe vorbitor să aleagă și să se simtă liber în largul ocean al comunicării și plăcerii, care se numește *Limba Română*. Acest lucru l-a făcut, în sfîrșit, și noul DOOM, care atestă ambele forme de plural pentru *căpșună*: *căpșuni/căpșune*.

CĂTÍNĂ. Deși toată Moldova pronunță cuvîntul *cătină* cu accentul pe prima silabă, inclusiv în expresiile *cătină roșie* și *cătină albă*, norma (DEX, DOOM) recomandă să se pună accentul numai pe silaba a doua. Probabil, ar fi fost mai potrivit să se permită două pronunțări, adică și cu prima silabă accentuată, și cu cea de a doua, așa cum s-a procedat și în cazul altor substantive.

CENTRÁ (A), vezi **a axa**.

CHEȘ, vezi **cash**.

CHIRPÍCI. Un post de televiziune anunța că odată cu intrarea în Uniunea Europeană românii își vor lua rămas bun de la casele din chirpici, pentru că acestea nu corespund standardelor europene. O fi fiind, numai că substantivul *chirpici* va mai rămîne mult timp în limba română, și nu ca un cuvînt așezat și integrat în sistem, ci ca unul care ne pune în dificultate. De fapt, cuvîntul *chirpici*, prin esența sa, nu este defectuos. Împrumutat din turcă, el a fost perceput ca o formă de plural, după cum sînt și multe alte cuvinte (de exemplu, *colaci, cipici, papuci* etc.). De regulă, vorbitorul are nevoie și de forma singularului și, neavînd-o, a creat-o după modelul deja existent: *colac, cipic, papuc* și... *chirpic*. Dar tocmai aici survine conflictul cu norma, care îi dictează vorbitorului să spună *un chirpici*, dar nu *un chirpic*. De ce normativiștii (așa îi numim pe cei care elaborează normele) nu au procedat așa cum au făcut-o cu substantivul *colac*, împrumutat din slavă tot cu forma de plural (*colaci*), din care mai apoi a fost creată nu numai forma de singular (*colac*), dar și multe alte derivate (*colăcel, a încolăci* etc.)? Bănuim că un răspuns plauzibil, satisfăcător la această întrebare nu există. Ca rezultat, la ora actuală vorbitorii sînt împărțiți în două grupuri: cei care respectă norma, dar neglijează sistemul, și

Scanned with OKEN Scanner

spun *chirpici–chirpici*, şi cei care respectă sistemul, dar neglijează norma, şi spun *chirpic–chirpici*. Nu ar fi fost oare mai bine ca norma să fie armonizată cu sistemul, care este de fapt temelia funcţională a limbii?

CICATRÍCE. Şi DEX, şi vechiul DOOM înregistrează cuvîntul *cicatrice* cu pluralul *cicatrice* şi cu genitiv-dativul *cicatricei*. Însă o mare parte a vorbitorilor (poate chiar majoritatea) nu au dat ascultare normei sau, pur şi simplu, nu au cunoscut-o, dar s-au adăpat la izvoarele sistemului limbii (pentru că acestea nu te înşală niciodată), creîndu-şi „singuri" forma de plural şi pe cea de genitiv-dativ. Adevărul e că vorbitorul „vrea" ca pluralul să aibă o altă formă decît cea de singular. Pentru că se cere neapărat o diferenţiere dintre singular şi plural.

Apelînd la sistemul limbii, vorbitorul trebuia să apeleze în mod normal la cuvinte care au formă asemănătoare cu *cicatrice*. Însă româna nu prea are cuvinte vechi terminate în *-ce*, care ar fi format un sistem trainic, stabil. Neologismele de tipul *elice, carapace*, ca şi *cicatrice*, de asemenea sînt recomandate de normă a se scrie cu *-ce* la plural. Doar *găoace*, pentru că e mai vechi şi bine aşezat în limbă, nu a suportat vreo mutilare de formă, scriindu-se *găoace–găoci*. Aşadar, vorbitorul a fost nevoit să se orienteze după forme de tipul *bunică–bunici, furnică–furnici* etc. şi a zic *cicatrice–cicatrici*. Şi, ca să vezi, norma (ultimul DOOM) s-a văzut nevoită să cedeze, dîndu-le dreptul la viaţă şi formelor *cicatrici–cicatricii*. Însă pînă la *elice* încă nu a ajuns. Probabil, o va face următoarea ediţie a DOOM-ului.

CIRCUÍT. Substantivele *circuit, circulaţie* şi *circulare*, toate legate de verbul *a circula*, generează anumite confuzii în utilizare, fiind folosite uneori unul în locul celuilalt. Iată de ce vorbitorii trebuie să ştie bine prin ce se aseamănă cuvintele în cauză şi prin ce se disting.

Pentru început, e cazul să precizăm că norma nu atestă substantivul *circulare* ca derivat de la verbul *a circula*, după cum atestă, de exemplu, *finisare* (de la *a finisa*), *alergare* (de la *a alerga*), *împodobire* (de la *a împodobi*) etc. Sînt înregistrate doar *circuit* şi *circulaţie*, ambele avînd ca loc comun faptul că se asociază cu verbul *a circula*.

Dar iată care sînt diferenţele dintre *circuit* şi *circulaţie*. *Circuit* înseamnă „drum, cale, traseu închis (care are sfîrşitul unit cu începutul) pe care are loc o mişcare, o deplasare (regulată)". De exemplu, atunci cînd spunem *circuitul apei în natură*, avem în

Scanned with OKEN Scanner

vedere drumul pe care îl parcurge apa din spațiile acvatice (oceane, mări, rîuri etc.), trecînd succesiv prin stadiile de evaporare, de nori, de precipitații, de infiltrație, de formare a apelor de suprafață și subterane și, în final, de scurgere prin rîuri și de revenire în ocean, pentru ca apoi să treacă din nou în stadiul de evaporare, de nori etc. Atunci cînd spunem, bunăoară, *circuit electric*, avem în vedere un traseu închis format din conductori de electricitate prin care circulă particulele purtătoare de energie electrică.

Dacă *circuit* înseamnă „drum, cale, traseu...", apoi *circulație* înseamnă „mișcare, deplasare (regulată) pe un drum, cale, traseu închis (care are sfîrșitul unit cu începutul)". De exemplu, atunci cînd spunem *graficul circulației trenurilor*, avem în vedere un grafic al mișcării trenurilor (pe o cale ferată), cînd spunem *mijloace de circulație*, avem în vedere mijloacele care servesc pentru deplasarea persoanelor sau a obiectelor, cînd spunem *circulația sangvină*, avem în vedere deplasarea sîngelui în sistemul cardiovascular etc.

Observăm, așadar, că *circuit* exprimă ideea de „drum, cale, traseu", iar *circulație* – ideea de „mișcare, deplasare".

CIRCULÁ (A), vezi **circuit**.

CIRCULÁRE, vezi **circuit**.

CIRCULÁȚIE, vezi **circuit**.

CIREȘÁDĂ, vezi **vișinată**.

CIREȘÁTĂ, vezi **vișinată**.

CIREȘÉL, vezi **vișinată**.

CÎMP. Vorbitorii de limbă română din Basarabia au calchiat structura semantică a cuvîntului rusesc *поле*, ajungînd astfel să folosească substantivul *cîmp* și cu sensul de „margine nescrisă a unei pagini de carte, de caiet sau de manuscris". În principiu, limba română nu ar avea de pierdut în urma generalizării acestui calc, deoarece ea nu are un cuvînt special care ar denumi realitatea respectivă. E îndoielnic însă că autorii normelor îl vor accepta, de aceea deocamdată nu vom spune, bunăoară, că facem notițe *pe cîmp*, dar *pe marginea* (sau *pe marginile*) *paginilor*.

CÎNTEC. Ce poate fi în română mai simplu, mai cunoscut și mai răspîndit decît cuvîntul *cîntec*, moștenit din latinescul *canticum*? De ce a căzut în dizgrație acest cuvînt, care ne-a dat atîtea expresii frumoase și semnificative, cum ar fi *cîntec de dor, cîntec de leagăn, cîntec de inimă albastră, cîntecul lebedei, cîntecul planetelor* etc.? Ca să ne dăm seama de temeinicia acestei întrebări retorice, să audiem o emisiune muzicală (radiofonică sau televizată) ori să mergem la un spectacol de muzică ușoară, adică să fim

Scanned with OKEN Scanner

exact în circumstanțele în care prezența cuvîntului *cîntec* este inevitabilă. Ne vom convinge că vechiul şi merituosul cuvînt *cîntec*, care şi-a făcut cinstit datoria vreo două milenii, este marginalizat tot mai mult şi utilizat tot mai rar, de parcă s-ar fi făcut vinovat de ceva. Crainicii, redactorii, prezentatorii îl evită, înlocuindu-l cu expresia *piesă muzicală* sau pur şi simplu cu substantivele *piesă* sau *melodie*. Spunem *piesă muzicală, piesă de teatru, piesă de mobilă, piesă vestimentară, piesă de schimb* etc. A mai rămas să ne servească sărmanul cuvînt mai ales în cazurile în care este vorba de cîntecul popular. De ce oare această nedreptate față de cuvîntul *cîntec*?

CLÍMAX. Un sondaj pe un eşantion de douăzeci de persoane a demonstrat că mulți vorbitori cred că substantivul *climax* înseamnă *menopauză*, fapt explicat, probabil, prin influența cuvîntului *climacteriu* sau, mai exact, prin confuzia cu acesta. Adevărul e că în limba română *climax* înseamnă cu totul altceva, şi anume: 1. figură de stil care permite desfăşurarea treptată a expunerii unei idei, acțiuni, în gradație ascendentă; 2. punct culminant al unei acțiuni, al unui conflict; 3. stadiu final în evoluția unui ecosistem.

Deci, atenție la *climax*.

CLOVN. Cuvîntul *clovn*, cu sensul de „artist comic de circ", înregistrat în DEX, este cunoscut de toți, dar mai ales de amatorii de circ. Însă el are şi un sens figurat, pe care DEX nu se ştie de ce nu-l înregistrează, şi anume de „persoană care distrează pe alții prin bufoneriile sale", adică e vorba de o persoană care nu este neapărat artist. Neînregistrarea acestui sens s-ar putea explica prin faptul că substantivul *clovn* este un neologism, iar sensul său figurat ar fi şi mai nou. Probabil, acest argument nu rezistă, pentru că *clovn* nu este chiar atît de nou, ceea ce se demonstrează prin faptul că are deja şi anumite derivate: *clovnerie, clovnesc*. Mai mult, în uz, *clovn* este utilizat şi cu sensul de „persoană al cărei comportament neserios, compromițător îi face să rîdă pe cei din jur".

Pornind de la aceste sensuri, deocamdată neînregistrate în normă, Rodica Lăzărescu ne sugerează (în *Dicționar de capcane ale limbii române*, Bucureşti, Editura *Corint*, 2006) să fim atenți şi să facem distincție între două feluri de exprimare cum ar fi: *Popescu este clovn* şi *Popescu este un clovn*. Dacă nu vom face o asemenea distincție, putem deveni un... *clovn*.

COAFÓR. Vorbitorul basarabean, obişnuit să intre din cînd în cînd pe la frizerie, se pomeneşte contra-

Scanned with OKEN Scanner

riat cînd trece Prutul şi află că acolo nu va intra *în frizerie*, ci *în... coafor*. Mai mult, un sondaj sumar, realizat la Gura Humorului, demonstrează că în uzul local cuvîntul *coafor* înseamnă „atelier pentru tuns" şi nicidecum nu „bărbat care are meseria de a coafa". Cum s-o fi întîmplat acest bizar transfer de sens? Probabil, în felul următor: firma de la intrare – *Coafor* – nu a fost interpretată ca nume propriu al întreprinderii respective sau ca denumire de profesie, ci ca nume generic pentru toate întreprinderile de acest fel. Şi dacă a fost înţeles în acest mod, nu e de mirare să auzi o doamnă care zice că a intrat în ... *coafor*. Noi însă vom intra pe la frizerie, iar acolo coaforul ne va pieptăna, adică ne va face coafura, frizerul ne va tunde etc.

După raţionamentele expuse mai sus, deschidem DEX-ul ca să ne convingem, o dată în plus, că substantivul *coafor* înseamnă „bărbat care are meseria de a coafa", iar după aceasta să deschidem şi MDN ca să rămînem contrariaţi de faptul că aici cuvîntul în discuţie înseamnă şi „local unde se coafează". Ei, ce să mai zicem? Nu a fost oare prea pripită această trecere din uz în normă?

CÓBRĂ. În cazul cuvîntului *cobră*, norma ortografică (noul DOOM) revine treptat la... normal, adică la sistemul limbii române, considerînd în sfîrşit greşită forma invariabilă *cobra* (<fr. *cobra*) şi recomandînd ceea ce de fapt vorbitorii „şi-au ales" demult singuri – *cobră*, aşa cum sînt şi multe alte cuvinte de tipul *masă, casă* etc. Cu atît mai mult cu cît acest cuvînt este utilizat în uz destul de frecvent, ce-i drept cu sensul figurat „femeie răutăcioasă, caustică, incisivă", care deocamdată nu este înregistrat în dicţionare, probabil datorită... mişcării feministe din ultimul timp.

Oricum, e de remarcat faptul că norma (în cazul cuvîntului *cobră*) „s-a împăcat" cu sistemul, pe de o parte, pomenindu-se astfel împăcată şi cu uzul, pe de altă parte. Ar fi bine să se întîmple acest lucru şi în cazul altor cuvinte, cum sînt, de exemplu, *cocktail* (ca să se scrie şi să se pronunţe *cocteil*, conform principiului fonetic), după cum s-a procedat bunăoară cu substantivul *cocs*, care nu se scrie ca în germană *koks*. Dar să mai aşteptăm, că dacă vom scrie chiar aşa deodată româneşte, nu vom mai fi români cu tot ce ne caracterizează, în special cu admiraţia pentru cuvintele străine... şi marginalizarea celor româneşti.

CÓCKTAIL, vezi **cobră**.

CÓCS, vezi **cobră**.

Scanned with OKEN Scanner

CODÁ (A). Mulţi vorbitori confundă *a coda* cu *a codifica*, iar unii cred că *a coda* nu este un cuvînt literar. Adevărul însă este că ambele aceste cuvinte sînt literare, dar diferite ca sens, primul însemnînd „a trece un mesaj dintr-un limbaj obişnuit în unul cifrat pentru a nu putea fi înţeles decît de persoanele care posedă cifrul", iar al doilea – „a sistematiza şi a reuni într-un cod normele de drept dintr-un anumit domeniu". Iată cîte un exemplu pentru fiecare dintre cele două cuvinte:

1. *Mesajele expediate din celulă* ***erau codate****, pentru că altfel nu puteau ajunge la destinatar.*

2. *Acum doi ani cîţiva experţi* ***au codificat*** *legile din domeniul economiei şi al comerţului, elaborînd astfel codul comercial.*

Şi dacă *a coda* şi *a codifica* sînt cuvinte cu sensuri absolut diferite, derivatele lor, *a decoda* şi *a decodifica*, curios lucru, au acelaşi sens de „a descifra un mesaj bazat pe un cod". Să nu uităm acest lucru.

A CODIFICÁ (A), vezi **a coda**.

COINTERESÁT. Parcă nu am avea îndoieli că vorbitorii cunosc că *interesat* înseamnă „care are un interes (într-o anumită afacere), care are de tras foloase", iar *cointeresat* înseamnă „care are un interes împreună cu altul (sau cu alţii) într-o acţiune comună, din care are de tras foloase". Deşi asemănarea şi deosebirea dintre aceste două cuvinte sînt clare, totuşi foarte mulţi vorbitori din Republica Moldova folosesc *cointeresat* şi în locul lui *interesat*. Cauza de asemenea este clară: influenţa rusescului *заинтересованный*, care se utilizează în toate cazurile, indiferent de numărul persoanelor care au un anumit interes în desfăşurarea unei acţiuni.

Concluzia: vom spune *cointeresat* numai atunci cînd persoana are un interes **împreună cu cineva (într-o acţiune comună)**, iar în toate celelalte cazuri vom spune *interesat*.

COLÁC, vezi **chirpici**.

COLIBRÍ. Mulţi vorbitori de limba română află cu mirare că substantivul *colibrí* trebuie accentuat pe ultima silabă, nu pe penultima (DEX, DOOM). Cei din Basarabia sînt obişnuiţi cu forma *colíbri*, cu accentul pe cea de-a doua silabă, fiind influenţaţi şi de rusescul *колибри*. Deci, atenţie!

COMBUSTÍBIL. În legătură cu criza energetică globală, substantivul *combustibil* este auzit tot mai frecvent, dar nu atît în forma singularului (ca odinioară), cît în cea a pluralului (*combustibili*). Însă această formă nu indică o cantitate (un număr) mai mare (de combustibil) decît cea indicată de singular (ca în cazul

Scanned with OKEN Scanner

unor cuvinte de tipul *casă–case, copac–copaci* etc.), ci mai multe feluri de combustibil (deşi în majoritatea cazurilor se vorbeşte despre petrol şi derivatele lui). Aşadar, *combustibili* nu înseamnă „combustibil mult", ci „feluri de combustibil", exact ca în cazul unor cuvinte cum ar fi *cerneli, vopsele, acizi, băuturi* etc.

Sub acest aspect, norma rămîne în urma uzului, pentru că nu a reuşit deocamdată să înregistreze separat nici cuvîntul-titlu (substantivul) *combustibil*, nici sensul deosebit pe care îl are acesta în forma de plural. Aceasta ar fi dificultatea.

COMEMORÁ. Utilizînd greşit verbul *a comemora* (şi substantivul *comemorare*), unii vorbitori se pomenesc ei înşişi sau le pun şi pe alte persoane în situaţii penibile. Astfel, dacă bunăoară un sexagenar ne-a invitat la serata sa jubiliară, nu vom spune în nici un caz că îl *comemorăm* sau că l-am *comemorat* (în sensul „l-am celebrat, l-am sărbătorit"), pentru că *a comemora* înseamnă „a celebra solemn **amintirea** unei personalităţi sau a unui eveniment important". Prin urmare, pot fi comemorate, adică readuse în memorie, numai personalităţile trecute în lumea celor drepţi. Exact ca în latină, unde *commemoro – commemorare* însemna „a-şi readuce în minte". De aici avem şi adjectivul *comemorativ* „care evocă amintirea unei personalităţi, a unui eveniment important".

Aşadar, în cazul menţionat mai sus, la o eventuală luare de cuvînt, vom utiliza verbe de tipul *a sărbători, a celebra,* nu *a comemora.*

Dacă vom examina atent definiţia verbului *a comemora*, preluată din DEX şi prezentată ceva mai sus, vom observa un pleonasm deranjant: *a celebra solemn*. Însuşi înţelesul cuvîntului *a celebra* exprimă ideea de solemnitate: „a săvîrşi cu solemnitate un act de însemnătate publică sau privată", de aceea îmbinarea pleonastică *a celebra solemn* trebuie evitată, aşa cum ne sfătuie şi Doina Dascălu în *Dicţionar de pleonasme* (Editura *VOX*, Bucureşti, 1997).

COMEMORÁRE, vezi **a comemora**.

COMPONÉNT. Din DEX nu transpar/rezultă cu suficientă claritate asemănările şi deosebirile dintre substantivele *component* şi *componentă*. De exemplu, *componentă* ar însemna „fiecare dintre vectorii în care se descompune un anumit vector", iar *component* – „fiecare dintre substanţele sau speciile moleculare care alcătuiesc un sistem fizico-chimic". Conform DEX-ului, aceste două definiţii epuizează

Scanned with OKEN Scanner

valorile semantice ale celor două cuvinte. Dar cum vom zice în alte situaţii, cum ar fi *un component* (sau *o componentă*) *al* (*a*) *unui program, al* (*a*) *unei doctrine, al* (*a*) *unei activităţi, al* (*a*) *unui sistem tehnic* etc.? Aici normele nu dau nici un fel de reglementări, astfel încît unii vorbitori preferă varianta masculină (de fapt, varianta genului neutru), considerînd-o pe cealaltă eronată, alţii o preferă pe cea feminină şi, în sfîrşit, o bună parte dintre vorbitori le utilizează în mod aleatoriu pe ambele.

Examinarea atentă a situaţiei demonstrează că lucrurile nu sînt atît de complicate. Cuvîntul *component* este, în primul rînd, un adjectiv cu toate formele de gen şi de număr specifice acestei paradigme. A se observa: *element component, elemente componente, vector component, vectori componenţi, parte componentă, părţi componente* etc. În limbajul curent, cuvintele *element, vector, parte* deseori sînt omise (din motive de economie), în sintagmele pomenite rămînînd doar cuvintele *component* şi *componentă*. Pomenindu-se rămas de unul singur, adjectivul „se vede nevoit" să se transforme în substantiv, adică să suporte o conversiune. Cu alte cuvinte, de la îmbinarea *element component* s-a ajuns doar la substantivul *component*, iar de la *parte componentă* s-a ajuns, firește, la... *componentă*. Prin urmare, fac bine acei vorbitori care utilizează ambele variante deopotrivă ca fiind corecte.

COMUNÁL. Pînă odinioară adjectivul *comunal* era folosit în Basarabia doar în expresiile *servicii comunale* şi *locuinţă comunală* (locuinţă în care trăiesc mai multe familii), echivalente cu expresiile ruseşti *коммунальные услуги* şi *коммунальная квартира*. Probabil, în Europa nu există noţiunea de „locuinţă comunală". În realitate, *comunal* înseamnă „care aparţine comunei; care se referă la comună", însă în perioada sovietică cuvîntul respectiv nu putea să funcţioneze cu acest sens, pentru că în divizarea teritorial-administrativă nu exista comuna.

În prezent însă se mai poate spune, de exemplu, *consiliu comunal, drum comunal, şosea comunală, buget comunal* etc.

Pentru vorbitori este interesant şi util să cunoască ce este comun şi ce este diferit pentru noţiunile *comunal* şi *comunitar*, cu atît mai mult cu cît aceasta din urmă şi-a sporit mult frecvenţa în ultimul timp în legătură cu influenţa americană şi cu deschiderea spre Europa. Evident, *comunitar* înseamnă „care aparţine comunităţii; care se referă la comunitate". Însă comuna este de fapt un tip de comunitate, alcătuit din două sau mai multe

Scanned with OKEN Scanner

sate. Acest fapt este elementul comun pentru *comună* şi *comunitate*, prin urmare, şi pentru *comunal* şi *comunitar*. Noţiunea de „comunitate" însă este mult mai largă decît cea de „comună". Ea poate cuprinde nu numai oamenii dintr-o comună, dar şi pe cei dintr-o ţară, din cadrul unui grup de interese, al unei credinţe, al unor obiceiuri, norme de viaţă etc. Prin urmare, şi noţiunea „comunitar" este mai largă decît noţiunea „comunal". A doua este cuprinsă în prima.

COMUNITÁR, vezi **comunal**.

A CONCEDIÁ (A). Potrivit normelor literare, verbul *a concedia*, ca şi etimonul său franţuzesc *congédier*, înseamnă „a elibera pe cineva dintr-o funcţie, din serviciu".

Substantivul *concediu*, format, probabil, din verbul *a concedia* după modelul franţuzescului *congé*, are sensul de „interval de timp stabilit legal în care salariaţii sînt scutiţi de a presta munca, primind pe parcursul acestui timp remuneraţia cuvenită".

Asemănarea aspectului sonor al verbului *a concedia* şi al substantivului *concediu* şi legătura derivativă a acestor cuvinte presupune în mod firesc şi o legătură semantică între ele, care ar forma un microsistem. Tocmai această legătură s-a şi realizat în conştiinţa vorbitorilor din Basarabia. Anume a celor din Basarabia, pentru că aici substantivul *concediu* a avut şi are pînă în prezent o frecvenţă normală, funcţionînd ca în limba literară. Însă verbul *a concedia* a fost utilizat cu o frecvenţă incomparabil mai scăzută, sensul acestuia fiind asociat de către mulţi vorbitori cu sensul substantivului *concediu*, sesizat ca un cuvînt deja „aşezat" în limbă. Acest fapt a făcut ca în uzul basarabean *a concedia* să fie folosit atît cu sensul de „a elibera pe cineva dintr-o funcţie, din serviciu", cît şi cu sensul de „a acorda un concediu". Or, pentru că norma limbii literare are caracter nu numai supradialectal, dar şi obligatoriu, vom recomanda să o respectăm şi să folosim verbul *a concedia* numai cu sensul de „a elibera dintr-o funcţie, din serviciu". De exemplu: *Odată cu venirea comuniştilor la putere, mulţi intelectuali care nu erau membri ai partidului lor au fost concediaţi.*

Al doilea aspect care trebuie explicat este că verbul cu pricina e numai tranzitiv (*a concedia* ***pe cineva***), nu şi reflexiv (nu *a* ***se*** *concedia*). Prin urmare, e corect să spunem, de exemplu, *profesorul a fost concediat*, dar e greşit *profesorul s-a concediat*. Chiar dacă o persoană a depus singură o cerere de concediere (din propria dorinţă), ea nu *s-a concediat*, dar *a fost concediată*. În cazul în care persoana intenţionează să

Scanned with OKEN Scanner

arate că a renunţat singură la un post, dar nu a fost dată afară de cineva, va folosi verbul *a demisiona*: *ministrul a demisionat*.

CONCÉDIU, vezi **a concedia**.

CONCURÁ (A). Norma (DEX, DEXI) înregistrează verbul *a concura* cu sensuri care nu mai au nicio legătură între ele („a participa la un concurs" şi „a tinde spre acelaşi rezultat"), deşi, probabil, ar trebui să se înregistreze omonimele *a concura*[1] şi *a concura*[2], cu atît mai mult cu cît cele două sensuri îmbracă şi forme oblice diferite. Aceeaşi normă înregistrează numai forma *concurează* (pentru sensul „a participa la un concurs"), nu şi forma *concură* (pentru sensul „a tinde spre acelaşi rezultat"). DOOM repară situaţia, atestînd în mod diferenţiat cele două forme.

CONDAMNÁBIL, vezi **prejudiciabil, caritabil**.

CONDESCENDÉNT. Un vorbitor neavizat poate crede că adjectivul *condescendent* înseamnă „persoană considerată în raport cu alta care se trage din aceiaşi părinţi, strămoşi", pentru că *descendent* înseamnă „persoană considerată în raport cu cineva din care îşi trage originea; urmaş". A vedea lucrurile în acest mod este absolut normal, deoarece o atare percepţie concordă cu sistemul limbii, cu spiritul ei. A se observa: dacă ştim ce înseamnă *drumeţ, mesean, sătean, cetăţean* etc. şi cunoaştem derivarea şi compunerea în limba română (care sînt părţi ale sistemului limbii), vom deduce imediat ce înseamnă *condrumeţ, comesean, consătean, concetăţean* etc., chiar dacă anterior nu am cunoscut aceste cuvinte. Aşa ar sta lucrurile şi cu *descendent – condescendent*, dacă acest cuvînt nu ar fi un „accident" în limba română: *condescendent* a apărut pe altă cale decît cea a cuvintelor arătate ceva mai sus. El nu s-a format în albia limbii române, ci a venit din limba franceză, unde are forma *condescendance*. Iar acesta din urmă a derivat din verbul *condescendre*, evoluat la rîndul său din latinescul *condescendere*. Numai că iată, venind pe drum, la frontieră şi-a schimbat sensul cu 180 de grade. Astfel, în franceză, *condescendance* înseamnă „atitudine arogantă şi mai mult sau mai puţin batjocoritoare a unei persoane care acordă cuiva o favoare, lăsînd să se înţeleagă că ar putea să-i retragă această favoare" (*Le petit Larousse*, Paris, 1994). Iar în română *condescendenţă* înseamnă „purtare plină de consideraţie şi de bunăvoinţă faţă de cineva; respect, amabilitate" (DEX). Inversat exact cu 180 de grade. Ce-i drept, în afară de sensul principal, DEX atestă şi o conotaţie peiorativă

Scanned with OKEN Scanner

a acestui cuvînt (ar fi trebuit să fie dată ca sens aparte): „aer de superioritate, infatuare, semeție". Așa se întîmplă cu unele cuvinte la trecerea frontierei... Devin invalide. Într-adevăr, nu este deloc normal cînd un cuvînt înseamnă concomitent și „purtare plină de considerație", și „purtare cu aer de superioritate". E un cuvînt echivoc.

CÓNFER. Verbul latinesc *confero*, cu imperativul *confer*, se utilizează în română, mai ales în texte științifice, în forma abreviată *cf.* În latină, *confer* însemna „a pune față-n față, a compara", de aceea abrevierea *cf.* se utilizează atunci cînd îi recomandăm cititorului că compare două cuvinte, două expresii, două sensuri etc. Problema e că unii vorbitori, necunoscînd forma latinească *confer*, cred că abrevierea *cf.* înseamnă „conform" sau „confruntă". E cazul să mai amintim că în afară de abrevierea *cf.* în textele științifice se mai utilizează abrevierea *comp.* care înseamnă „compară".

CONFETTÍ. Cuvîntul italian *confetti* era deja așezat în limba română, ca la el acasă, în forma *confeti* și cu sensul de „bucățele de hîrtie (de diferite culori) care se împrăștie peste participanții la baluri sau la petreceri pentru a da o senzație sărbătorească". Forma *confeti* (cu un singur *t*) era deja consfințită de vechiul DOOM, de DEX, de MDN și de alte lucrări lexicografice prestigioase. Într-un cuvînt, uzul, norma și sistemul aveau o singură opinie: *confeti*. Dar iată că vine noul DOOM și tulbură iarăși apele, zicînd: *confetti* (cu doi de *t*), nu *confeti* (cu un singur *t*). Cine oare dorește să zăpăcească lumea? Cine oare uită că stabilitatea unei ortografii este garanția respectării ei?

CONSERVÁ (A). Pentru foarte mulți vorbitori de limba română, mai ales pentru cei din Moldova, forma nesufixată a verbului *a conserva* (de exemplu, la indicativ, prezent, singular), recomandată de norma ortografică, este o curiozitate. Ei sînt obișnuiți să utilizeze acest verb în forma sufixată – *eu conservez*, tot așa cum sînt utilizate și alte verbe, la fel neologice și tot de origine franceză, de pildă, *a abona – abonez, a aborda – abordez, a acosta – acostez* ș.a.

Aici (ca și în multe alte cazuri) norma pare să nu fie consecventă și nici suficient de întemeiată, însă, deoarece ea trebuie să fie lege pentru toți, ar trebui respectată. Prin urmare, vom spune *eu conserv, tu conservi, el* (*ea*) *conservă* etc.

CONSIDERÁȚIE. Expresia *a avea* (sau *a lua*) *în considerație* a primit, în uzul limbii române, un „vot de neîncredere", fiind înlocuită masiv cu *a avea* (sau *a lua*) *în conside-*

Scanned with OKEN Scanner

rare. Faptul dă de gîndit, cu atît mai mult cu cît cei care zic *a lua în considerare* (nu *în considerație*) sînt nu numai mulți ca număr, dar și instruiți. Vom arăta în acest sens un paradox pe care îl atestăm chiar în MDN: pe de o parte, MDN nici nu înregistrează cuvîntul *considerare*, atestînd numai *considerație* și, firește, expresia *a lua în considerație*. Pe de altă parte, autorul MDN „uită" ce a scris la cuvîntul-titlu *considerație* și explică sensul verbului *a anvizaja* prin *a lua în considerare* (nu *în considerație*). De ce oare?

Substantivul *considerație* are mai multe sensuri, inclusiv cel de „stimă, respect", care se profilează în prim-plan (amintim în această ordine de idei formula de respect *primiți considerațiile mele*). Probabil, tocmai acest fapt îl face pe vorbitor să ia măsuri de prevenire a unei eventuale confuzii cu acest sens. Oricum, oricare ar fi explicația, încălcarea masivă a normei durează deja de suficient timp pe tot arealul limbii române, de aceea trebuie luată în calcul.

CONSTRUÍBIL, vezi **prejudiciabil, caritabil**.

CONSULTÁ (A). Verbul *a consulta*, provenit din franțuzescul *consulter*, are cam aceleași sensuri ca etimonul său: 1. a întreba, a cere o părere, un sfat. 2. a cerceta un text pentru a se informa, a se documenta. Așadar, în cazul primului sens este corect să spunem: *a consulta un avocat, a consulta un psiholog, a consulta un medic* etc.; iar în cazul celui de-al doilea: *a consulta un dicționar, a consulta o lege* etc. A se observa că în cazul ambelor sensuri e vorba de a întreprinde ceva pentru a obține o informație. Aici s-ar mai putea adăuga că reflexivul *a se consulta* înseamnă „a se sfătui (cu cineva)".

Ruși de asemenea au împrumutat verbul francez *consulter*, acesta ajungînd în rusă la forma *консультировать*. Dar, paradoxal lucru, ruși l-au întors cu picioarele în sus, utilizîndu-l nu cu sensul de „a solicita o consultație", ca în franceză, ci cu sensul de „a acorda o consultație". Astfel, dacă în franceză și în română e normal să se spună că pacientul îl consultă pe medic, adică îi solicită o consultație, în rusă e tocmai invers – medicul îl consultă (= îi oferă o consultație) pe pacient (pacientului).

Însă paradoxul nu se termină aici. Mulți români influențați de limba rusă zic că medicul îl consultă pe bolnav, ca în rusă, nu bolnavul îl consultă pe medic, ca în franceză. Și nu e vorba numai de românii din Basarabia (unde influența rusă e un fenomen expricabil), ci și de cei din Țară, pe care Rodica Lăzărescu, în *Dicționar de capcane ale limbii ro-*

Scanned with OKEN Scanner

mâne (Editura *Corint*, București, 2006), îi atenționează: „Este greșită întrebuințarea într-un enunț de tipul *medicul l-a consultat și i-a prescris un tratament*".

În concluzie, îi vom atenționa și noi pe pacienți ca aceștia să-i consulte pe medici, nu invers. Dar mai bine ar fi să nu ajungă la medici.

CONȘTIÉNT, vezi **conștiincios**.

CONȘTIENTIZÁ (A). Despre verbul *a conștientiza* trebuie spuse trei lucruri.

În primul rînd, că el nu este atestat în sursele lexicografice din generațiile mai vechi, fiind înregistrat în DEX-ul din 1998 și în DEXI. Florica Dimitrescu face referire la el (în DCR) ca sursă de la care a provenit substantivul *conștientizare*. Cu alte cuvinte, *a conștientiza* este un neologism dintre cele mai recente.

În al doilea rînd, atît DEX, cît și DEXI îl înregistrează cu sensul de „a face să devină sau a deveni conștient (de ceva)". Aici am face o rectificare: *a conștientiza* nu înseamnă „a face să devină conștient", ci numai „a deveni conștient". Să ne convingem de acest lucru pornind de la un model de enunț cu acest verb, întîlnit foarte frecvent în uz: *Ion a conștientizat răspunderea, riscurile* etc. Fără nici un efort, ne dăm seama că din enunțul cu pricina trebuie să înțelegem că *Ion a devenit conștient de răspunderea, de riscurile etc.* și în nici un caz nu vom înțelege că *Ion a făcut ca răspunderea, riscurile* etc. *să fie conștiente*. Cu alte cuvinte, *a conștientiza* ar fi sinonim cu *a deveni conștient (de ceva); a trece (ceva) prin propria conștiință; a-și da seama (de ceva); a realiza (ceva)*.

În al treilea rînd, verbul discutat este tranzitiv (de exemplu, *a conștientiza răspunderea, a conștientiza riscurile* etc.), dar nu și reflexiv, precum îl dă DEX și DEXI (formele *a-și conștientiza* sau *a se conștientiza* sînt forțate, nenaturale).

Potrivit DEX-ului, *a conștientiza* provine din *conștient* + suf. *iza*. S-ar putea presupune că această creație făcută din materialul limbii române a avut ca model verbul francez *conscientiser* sau cel rusesc *осознать* (adică, este un calc morfematic).

CONȘTIENTIZÁRE, vezi **a conștientiza**.

CONȘTIINCIÓS. Adjectivele *conștiincios* și *conștient* uneori sînt confundate (de exemplu, *Elevii care zilnic își fac conștient temele sînt scutiți de examen.*). Deși ambele țin de *conștiință*, deosebirea dintre ele totuși e mare: *conștiincios* înseamnă „care își face datoria în mod serios, corect, scrupulos", iar *conștient* înseamnă „care își dă seama de realitate, care are conștiință".

Scanned with OKEN Scanner

CONTAGIÁ (A), vezi **a contracta**.

CONTAGIÓS, vezi a **contracta**.

CONTAMINÁ (A), vezi **a contracta**.

CONTAMINÁBIL, vezi **a contracta**.

CONTINUÁ (A). Într-un cîntec difuzat deseori pentru radioascultători, interpretul repetă de mai multe ori *„dar eu continui să te iubesc...”*. Pînă odinioară forma *eu continui* nu făcea casă bună cu norma (a se vedea vechiul DOOM), fiind combătută cu vehemență de mai mulți autori (a se vedea, de exemplu, DD). Iată că noul DOOM, ajutat de cîntecul amintit mai sus, va propaga forma *eu continui* ca normă.

CONTORIZÁ (A). În ultimul timp, mai ales de cînd se folosesc tot mai mult contoarele de gaze, de apă şi de energie electrică, o mare parte dintre vorbitori utilizează verbul *a contoriza* cu sensul de „a introduce folosirea largă a contoarelor (la o întreprindere, într-un anumit domeniu etc.)”, după cum sînt utilizate verbele *a telefoniza* cu sensul de „a introduce telefonia (într-o localitate, într-o casă etc.)” (apropo, este curios că DEX nu atestă verbul *a telefoniza*), *a computeriza* cu sensul al doilea de „a introduce folosirea computerelor (în diverse domenii de activitate)”, *a robotiza* cu sensul de „a introduce folosirea roboților (în diverse domenii de activitate)” etc. Norma literară însă stabileşte că *a contoriza* înseamnă „a număra prin intermediul unor aparate specializate; a înregistra prin contor”. Prin urmare, potrivit normei, nu vom spune că se contorizează locuințele, casele, întreprinderile, localitățile, dar că se contorizează apa, energia electrică, gazele naturale etc. De exemplu: *În foarte multe localități, noii proprietari au început să* ***contorizeze*** *gazele naturale şi apa.*

CÓNTRA. Utilizarea prepoziției *contra* aproape nu generează probleme, cu excepția faptului că în unele zone, inclusiv la Bucureşti, se foloseşte şi varianta ei neliterară *din contră, în contră*. E bine ca vorbitorii să ştie că varianta *din (în) contră* este populară, iar cea literară, prin urmare şi cea preferabilă, este *din (în) contra*.

CONTRACTÁ (A). Pentru vorbitorii care nu rostesc mecanic cuvintele, aşa cum le-au învățat de la cei din jur, dar le pătrund în relația lor cu alte cuvinte (adică pătrund în structurile sistemului), cuvîntul *a contracta* (provenit din limba franceză, de la verbul *contracter*) cu sensul de „a se molipsi de o boală” pare oarecum ciudat. Pentru că, ce ar avea în comun sensul „a se molipsi de o boală” cu alte sensuri ale acestui verb, cum ar fi „a încheia un contract” sau „a lua asupra sa o

Scanned with OKEN Scanner

obligație, a se îndatora"? Într-adevăr, legătura dintre aceste sensuri astăzi nu mai este sesizabilă. Ea s-a produs mai demult, încă în limba franceză. Potrivit lui Albert Dauzat, Jean Dubois şi Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* (Paris, 1971), *contracter* a provenit din latină, de la *contractus*, iar acesta din urmă – de la verbul *contrahere*, avînd sensul juridic de „a încheia o înțelegere, o convenție". Iar „a încheia o înțelegere, o convenție" putea să însemne pentru mulți vorbitori şi „a-şi lua anumite angajamente (uneori împovărătoare)", „a-şi asuma anumite obligații, datorii (uneori cu totul neplăcute sau chiar umilitoare)". Şi iată că, în sfîrşit, de la aceste conotații pînă la sensul de „a lua o boală" nu a rămas decît un pas. În felul acesta, sensul de „a se molipsi de o boală" s-a pomenit îmbrăcat în aceeaşi haină cu sensul „a încheia o convenție", dar şi cu sensul „a(-şi) micşora dimensiunile". Legătura dintre acesta din urmă şi celelalte două nu mai poate fi percepută, de aceea este cu totul nepotrivit ca toate semnificațiile în cauză să fie date la un singur cuvînt, ca polisemie (aşa cum procedează autorii DEX-ului). Ar fi mai nimerit în acest caz să fie prezentate în registru două cuvinte, ca omonime, aşa cum procedează *Le petit Larousse* (Paris, 1995).

Din cele constatate mai sus se poate observa că *a contracta* este sinonim cu mai multe verbe cum ar fi *a se îmbolnăvi, a se infecta, a se contamina, a se contagia, a se molipsi*. Partea comună a acestor verbe constă în faptul că toate exprimă ideea de „a lua o boală molipsitoare". Pe de altă parte însă, fiecare dintre ele are şi semne distinctive, acestea manifestîndu-se nu numai şi nu atît în nuanțe de sens, cît în regimul lor de funcționare. Vom încerca prin cîteva exemple să facem lumină în acest aspect.

A contracta: vom spune *am contractat o boală* (de exemplu, *o gripă*) în sensul de „am luat (de la cineva) o boală", dar nu vom spune *am infectat* (*am molipsit*) *o boală*. Nu vom spune nici *m-am contractat cu o boală* sau *am contractat* (*pe cineva*) *cu o boală*, precum nici *am contractat cuiva o boală*. Bolile care se transmit de la o persoană la alta nu le vom numi în nici un caz *boli contractabile*, dar *boli contagioase, infecțioase, molipsitoare*.

A contamina: nu vom spune *am contaminat* (*cuiva*) *o boală* (de exemplu, *o gripă*) în sensul de „am transmis (cuiva) o boală", cum nu vom spune nici *am infectat* (*am molipsit*) *o boală*. Vom spune *sînt contaminat de o boală* sau *m-am contaminat de o boală*. DEX atestă adjectivul *contaminabil*, însă din prima parte a explicației („care poate fi contaminat")

Scanned with OKEN Scanner

ar reieşi că adjectivul respectiv se referă la boli „care pot fi transmise prin contaminare", iar din a doua parte a explicației („expus contaminării") ar reieşi că este vorba de oameni, nu de boli. Ar fi fost necesar ca dicționarul să dea remarca necesară *despre boli* sau *despre oameni*, aşa cum s-a procedat în cazul adjectivului *contagios*. Pentru a nu ne pomeni în dificultate, nu vom utiliza adjectivul *contaminabil*, dînd preferință altor cuvinte cum ar fi *contagios, infecțios, molipsitor*.

A contagia: nu vom spune *am contagiat (cuiva) o boală* (de exemplu, *o gripă*) în sensul de „am transmis (cuiva) o boală", cum nu vom spune *am infectat (am molipsit) o boală*. Vom spune *sînt contagiat de o boală* sau *m-am contagiat de o boală*. Bolile care se transmit de la om la om se numesc *boli contagioase* (sau *infecțioase, molipsitoare*), dar în nici un caz nu *contractabile*.

A infecta: vom spune *am infectat (pe cineva) cu o boală* (de exemplu, *cu o gripă*) în sensul de „am transmis (cuiva) o boală", dar nu vom spune *am contractat (pe cineva) cu o boală*. Vom mai spune *m-am infectat cu o boală, sînt infectat cu o boală*, dar nu vom spune *m-am contractat cu o boală*. Bolile care se transmit de la om la om se numesc *boli infecțioase, contagioase, molipsitoare*, dar în nici un caz nu *contractabile*.

A molipsi: vom spune *am molipsit (pe cineva) de o boală* (de exemplu, *de o gripă*), dar nu vom spune *am contractat (pe cineva) de o boală*. Vom mai spune *m-am molipsit de o boală, sînt molipsit de o boală*, dar nu vom spune *m-am contractat de o boală*. Bolile care se transmit de la un om la altul se numesc *boli molipsitoare, contagioase, infecțioase*, dar în nici un caz nu *contractabile*.

Fireşte, în toate cazurile de utilizare a verbelor amintite mai sus e vorba numai de boli molipsitoare, de aceea nu vom spune în nici un caz, bunăoară, *am contractat un atac de cord* sau, să zicem, *m-am molipsit de o hernie*.

Ultimul detaliu care ar mai trebui clarificat aici este diferența dintre verbele *a infecta* şi *a infesta*, acesta din urmă însemnînd „a bîntui, a pustii, a nimici, a invada" şi referindu-se în special la paraziți (vegetali şi animali), insecte, viruşi etc. Am putea spune, de exemplu, că *plantațiile de cartofi au fost infestate de gîndacul de Colorado*.

CONTRACTÁBIL, vezi **a contracta**.

CÓNTRĂ, vezi **contra**.

COOPERÁNT. În uzul limbii române a apărut nu chiar demult un cuvînt nou, adjectivul *cooperant*, a cărui frecvență creşte simțitor.

Scanned with OKEN Scanner

Provenit din limba engleză, *cooperant* are totuşi un sens transparent în română, pentru că se asociază, pe bună dreptate, cu verbul *a coopera* şi cu derivatele acestuia.

La prima vedere, *cooperant* nu aduce nimic nou în limba română, dublîndu-l în mod inutil pe adjectivul mai vechi *cooperativ*, provenit din franceză. Astfel, ne pomenim cu dubletele *cooperativ – cooperant*, ambele însemnînd: 1. care cooperează; 2. binevoitor.

Însă aceasta e doar la prima vedere, pentru că în realitate există totuşi două motive care au determinat preluarea lui *cooperant* din engleză. În primul rînd, adjectivul *cooperativ*, mai ales în forma sa feminină (*cooperativă*), este utilizat foarte rar, probabil pentru „defectul" său de a putea fi confundat cu substantivul *cooperativă*. Iar cu sensul „binevoitor" acest adjectiv se foloseşte cu adevărat rarisim, fiind aproape necunoscut vorbitorilor.

În al doilea rînd, *cooperant* a fost împrumutat din engleză tocmai pentru sensul „binevoitor", utilizat în prezent foarte des (datorită contactului intens cu engleza americană) cu referire la relaţiile interumane (colaborare, comerţ şi mai ales comunicare), fenomen devenit azi un subiect „la modă" şi discutat cu foarte multe ocazii. Vom spune, prin urmare, că sîntem cooperanţi cu interlocutorii noştri, cu partenerii, cu clienţii etc., avînd în vedere că sîntem disponibili, gata să-i ascultăm, să ţinem cont de interesele şi dorinţele lor, gata să discutăm, să negociem etc.

CORÉCT. Unii vorbitori confundă cuvintele *corect* şi *adevărat*, pentru că ele au ceva în comun, adică şi primul, şi al doilea arată modul în care o afirmaţie, o faptă etc. se raportează la un etalon, la o normă. Însă *corect* înseamnă „care respectă regulile, normele dintr-un domeniu dat; aşa cum trebuie", iar *adevărat* înseamnă „care este conform cu adevărul, cu realitatea". De exemplu, despre procedura judiciară care respectă cu stricteţe normele Codului de procedură vom spune că este *corectă* (nu *adevărată*), răspunsul unui elev, care este în concordanţă cu programa şcolară (numită acum *curriculum*), cu materia prezentată în manuale, cu rigorile disciplinei respective, de asemenea îl vom considera ca fiind *corect* (nu *adevărat*), iar o afirmaţie a unei persoane cum ar fi *azi am fost la magazin* o vom evalua ca fiind adevărată sau falsă (nu *corectă* sau *incorectă*), în funcţie de faptul dacă ea reflectă sau nu realitatea (adevărul). Depoziţiile unui martor de asemenea le vom aprecia ca *adevărate* sau *false* (nu *corecte* sau *incorecte*), pentru că ele se raportează la realitate, la adevăr, nu la anumite reguli, rigori etc.

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, există şi cazuri, ce-i drept mai rare, cînd o afirmaţie ar putea fi calificată ca fiind, în acelaşi timp, *corectă* şi *adevărată*. De exemplu, dacă un elev afirmă, la o lecţie de geografie, că *Africa are platouri slab denivelate şi depresiuni largi*, vom spune că afirmaţia lui este *adevărată*, dar şi că răspunsul său este *corect*, pentru că afirmaţia elevului concordă în acelaşi timp cu realitatea obiectivă a Africii, dar şi cu materia din manualul de geografie.

Calificativele *corect* şi *adevărat* pot fi înlocuite, în funcţie de situaţie, cu unele cuvinte şi îmbinări de tipul *într-adevăr, aşa este; cu adevărat; e drept* etc.

Vom evita aprecierile de genul *foarte corect* sau *foarte adevărat*. În acest caz utilizarea superlativului este nepotrivită, pentru că nimic nu poate fi mai corect sau mai adevărat decît aceea ce este corect sau adevărat. Aprecierile amintite ar putea fi tolerate numai ca procedeu stilistic, folosit intenţionat pentru îngroşarea culorilor.

CORÉCTOR. Vorbitorii care se află în faţa unei dileme, întrebîndu-se care ar fi accentuarea corectă, *coréctor* sau *corectór*, pot afla că ambele sînt corecte, numai că de data aceasta nu avem un cuvînt cu două variante de accentuare, ci două cuvinte: *coréctor* (cu pluralul *coréctori*) cu sensul de „persoană specializată în corectarea textelor" şi *corectór* (cu pluralul *corectoáre*) cu sensul de „aparat automat folosit în diverse sisteme tehnice pentru corectarea funcţionării acestora".

CRÉIER. În limba română există o frumoasă metaforă (care de altfel există şi în alte limbi): o conducere eficientă (de exemplu, a unui partid, a unei ţări etc.) este comparată cu creierul. Ca urmare, s-a ajuns ca substantivul *creier* să însemne „organ al gîndirii şi conştiinţei" şi „conducere a unui partid, a unei ţări etc.". Însă aici trebuie făcută o precizare: DOOM recomandă ca atunci cînd *creier* înseamnă „organ al gîndirii şi conştiinţei" să facă pluralul *creieri*, iar atunci cînd înseamnă „conducere a unui partid, a unei ţări etc." să facă pluralul *creiere*. Deci, să avem *creier* (în sensul „minte") ca să utilizăm corect formele de plural ale substantivului *creier*.

CREM, vezi **roz**.

CRÉNVURST. Substantivul *crénvurst*, cu pluralul *crénvurşti*, creează dificultăţi multor vorbitori. Sub două aspecte. Primul ţine de accentuare. În acest sens amintim că accentul se pune pe prima silabă, nu pe a doua. Cel de-al doilea aspect ţine de forma generală a cuvîntului. Astfel,

Scanned with OKEN Scanner

în uz cuvîntul respectiv se întîlneşte în multe variante, toate greşite (în raport cu norma ortografică): *crenvúşcă, cremvúşcă, cremvúşti, crenvúşti, crenvúşi, cremvíşi.* Mulţimea de variante greşite se explică, probabil, prin faptul că acest cuvînt, venit din germană (germ. *Krenwürstel,* din *Kren* „hrean" + *Würstel* „cîrnăcior"), este greu de perceput, de pronunţat şi de memorizat în varianta recomandată de normă. Vorbitorii încearcă să-l ajusteze cumva la sistemul limbii române. Să le dorim succes.

CREVÉTE. Sînt greu de definit, mai exact de calificat, fluctuaţiile neîntemeiate (cineva le-ar numi *de rea-credinţă*) ale normei. Repetăm, nu vorbim de orice modificare a normei, ci doar de fluctuaţiile ei neîntemeiate. Unul dintre multele cazuri de acest fel îl constituie cuvîntul *crevete* cu sensul de „crustaceu marin comestibil". În vechiul DOOM totul era limpede: *o crevetă – nişte crevete.* DEX şi MDN spun acelaşi lucru: substantiv feminin, *crevetă – crevete.* Cuvîntul respectiv provine din limba franceză, iar acolo *crevette* este de asemenea feminin. Adică, toate sînt bune şi aşezate, inclusiv vorbitorii sînt împăcaţi şi uzul e în regulă. Dar iată că vine noul DOOM şi ne impune: substantiv masculin, *un crevete – doi creveţi.* Comentariile sînt de prisos.

CRIMINÁL. Adjectivul *criminal,* cunoscut destul de bine de către vorbitori cu sensul de „care constituie o crimă" (de exemplu, *act criminal, faptă criminală*), este mai puţin obişnuit în expresia terminologică *poliţie criminală,* din care ar reieşi, potrivit definiţiei date mai sus, că poliţia respectivă constituie o... crimă. Paradoxal, nu-i aşa! Adevărul însă e că în sintagma cu pricina cuvîntul *criminală* nu mai înseamnă „care constituie o crimă", ci „care se referă la crime". Sau, şi mai larg, „care are în sarcina sa cercetarea crimelor". Prin urmare, putem utiliza fără nici o grijă expresia *poliţie criminală,* că nu vom păta în nici un fel imaginea imaculată a acestor organe de drept care ne fac viaţa mai... sigură.

Există şi alte expresii terminologice în care un cuvînt a suportat o deplasare semnificativă de sens obţinînd chiar o a doua semnificaţie. De exemplu: *educaţie plastică.* Dacă pornim de la normă, care atestă adjectivul *plastic* cu sensul de „căruia i se poate da, prin modelare, forma dorită, care poate fi uşor deformat fără a crăpa sau a se sfărîma", termenii *educaţie plastică, artist plastic, suprafaţă plastică* etc. ar părea paradoxali. Aici însă adjectivul *plastic* înseamnă altceva, şi anume „care se referă la sculptură şi la pictură".

Scanned with OKEN Scanner

CRÚPE. Curios lucru, dar limba română literară nu are la ora actuală un cuvînt care să numească boabele de porumb, de grîu, de orez etc., zdrobite în fracţiuni mari, folosite la prepararea unor mîncăruri şi ca hrană pentru puii de păsări. În Moldova această realitate se numeşte *crupe*. Dar să clarificăm din capul locului lucrurile: o asemenea realitate nu este născocită, ea există cu adevărat. Din aceste *crupe* de porumb, la care pot fi adăugate anumite ingrediente, gospodinele prepară sarmale, îşi hrănesc cu ele puii de găină, bobocii. Adică, nu este o realitate cu totul dintre cele rare (cum ar fi bunăoară *iglu* „colibă făcută din blocuri de zăpadă" sau *ikebana* „arta aranjării florilor"), pentru care limba ar putea să nu aibă un cuvînt special, ci una care ţine de viaţa şi chiar de istoria noastră (oare sarmalele cu crupe nu sînt un detaliu din istoria noastră?). Şi dacă acest cuvînt există în graiul moldovenesc, de ce Academia îl ţine pînă în prezent în privaţiune de libertate cu titlu de *regionalism*? De ce nu l-a preluat pînă acum ca să-i dea statut de normă şi să completeze această regretabilă lacună a limbii literare? Ar trebui să o facă, pentru că, dacă în tiparele limbii literare acest loc va rămîne vacant mai mult timp, am putea să ne pomenim într-o zi cu un împrumut parfumat din engleză care va denumi cumva secularele noastre sarmale cu tot cu crupe.

Aici e cazul să se facă o precizare: în limba română există cuvîntul *păsat* care înseamnă „seminţe de mei (decorticate şi adesea pisate)". Şi tocmai din nevoia de a numi realitatea despre care am vorbit mai sus, de a o acoperi, substantivul *păsat* „s-a văzut nevoit" să-şi extindă înţelesul. Dar, repetăm, a fost nevoit să-şi extindă sensul. Deci, e vorba de un sens deplasat, nu de unul stabil, aşezat. Sensul stabil al cuvîntului *păsat* ţine, după cum am amintit, doar de boabele de mei. DEX consemnează în acest sens că *păsat* se referă doar rar la boabele de alte cereale.

Dar pînă va accepta Academia cuvîntul *crupe*, vorbitorii ar putea liber să-l folosească, fără a se jena că vor fi acuzaţi de necunoaşterea normei. Un lucru însă trebuie precizat în această ordine de idei: cuvîntul *crupe*, cu sensul amintit mai sus, trebuie folosit numai cu forma pluralului – *crupe*, pentru că singularul *crupă* este un omonim, adică un alt cuvînt, care înseamnă cu totul altceva.

CULINÁR, vezi **culinărie**.

CULINĂRÍE. Nu chiar atît de demult în Chişinău (şi nu numai) erau unele magazine care se numeau *culinărie*, această denumire spunîndu-i clar potenţialului

Scanned with OKEN Scanner

cumpărător că acolo se vînd bucate şi semifabricate pentru prepararea bucatelor. Curios, dar normele limbii române nu înregistrează cuvîntul *culinărie* care, deşi are o origine transparentă din latinescul *culina, -ae* „bucătărie, mîncare, masă", pare totuşi să fi apărut pe faţadele magazinelor respective sub influenţa limbii ruse – *kulinaria (кулинария)*. Dicţionarele noastre înregistrează doar adjectivul *culinar* cu sensul „care ţine de bucătărie, privitor la prepararea mîncării".

Mult mai bogată este paleta lexicală în cazul familiei de cuvinte *gastronom, gastronomic, gastronomie*, dar şi aici nici unul dintre aceste trei cuvinte nu înseamnă, ca rusescul *gastronom (гастроном)*, „magazin de bucate; alimentară". În această situaţie, chişinăuianului nu-i rămîne decît să meargă la *magazinul alimentar* sau la un *supermarket*, pentru că *băcănia, prăvălia* şi *dugheana* s-au învechit.

CULÍSE. În limba română cuvîntul *culise*, provenit din franţuzescul *coulisse*, înseamnă „spaţiu scenic situat în spatele decorului". Iar pentru că acest spaţiu, de unde intră actorii în scenă, ar fi pentru spectator un fel de loc „magic", ferit de ochii lumii, în care se pregăteşte totul pentru spectacol, adică locul de unde vin surprizele, expresia *în culise* a început să însemne (încă în limba franceză) şi „dedesubturile secrete ale unei acţiuni sau ale unei stări de fapt; maşinaţie, înscenare, intrigă".

Ruşii, de asemenea, au împrumutat din franceză cuvîntul *coulisse*, în forma *kulisî (кулисы)*, dar l-au înţeles nu ca „spaţiu scenic aflat în spatele decorului", ci ca „paravan rigid sau flexibil care separă scena de un spaţiu lateral". Tocmai acest fapt a dat expresia rusească *за кулисами* (literalmente: „după culise"), echivalentă celei româneşti *în culise*. Aşadar, în româneşte e *în culise*, iar în ruseşte – *za kulisami (за кулисами)*.

Lucrurile ar fi fost clare, dacă în Basarabia nu ar fi fost influenţa rusă. Din păcate însă, modelul rusesc *за кулисами* a dat calcul *după culise*, care s-a generalizat într-atît de mult, încît a afectat chiar cea mai mare parte de intelectuali.

Norma literară, după cum s-a arătat mai sus, recomandă expresia *în culise*, dar nu *după culise*. De exemplu: *Demiterea lui Matei a fost pusă la cale în culisele parlamentului.*

CUNOŞTÍNŢĂ. Vorbitorii din Republica Moldova, spre deosebire de cei din Ţară, pot spune că *au făcut cunoştinţă cu diverse acte, documente, cu proiecte de legi* etc. şi, curios lucru, chiar *cu o privelişte încîntătoare* cum ar fi cea de la Orheiul Vechi sau de la Mănăstirea Ţîpova. Or, nor-

Scanned with OKEN Scanner

ma literară stabileşte că *a face cunoştinţă* înseamnă „a lega relaţii sociale cu o persoană". Prin urmare, e corect să spunem *am făcut cunoştinţă cu o domnişoară, cu un profesor, cu un ministru, cu un comunist* (Doamne fereşte!), altfel spus, cu o persoană, dar nu cu un document, cu o carte sau, şi mai rău, cu o privelişte.

Atunci însă cînd ne vom informa asupra conţinutului unui document, al unei cărţi etc., vom spune *am luat cunoştinţă de*, nu *am făcut cunoştinţă cu.*

În alte situaţii, cînd, de exemplu, e vorba de un colţ de natură, de o localitate etc., vom spune cît se poate de simplu: *am văzut Mănăstirea Căpriana, am văzut Codrii Orheiului* etc. Dacă dorim ca limbajul nostru să fie plastic şi să exprime emoţii, încîntare, vom spune: *am avut plăcerea să văd oraşul Sinaia, am fost încîntat de Palatul Peleş, am admirat valea Oltului* etc.

Cuvîntul *cunoştinţă* formează şi alte expresii, cum ar fi *a aduce la cunoştinţă* cu sensul de „a informa", *în cunoştinţă de cauză* cu sensul de „cunoscînd bine ceva" etc.

CURATÓR. Cuvîntul *curator* are o istorie interesantă, cu mai multe labirinturi, cu urcuşuri înalte spre lumină, dar şi cu unele coborîşuri abrupte spre adîncurile subterane. Originea sa cea mai îndepărtată este verbul latinesc *curo – curare*, care avea mai multe sensuri, cel de bază fiind „a îngriji de ceva (de cineva)", în special „a îngriji de sănătatea cuiva". Tot de acolo se trag şi alte cuvinte pe care le folosim azi, cum ar fi verbul *a cura* „a trata un bolnav", *curabil* „care poate fi vindecat", *incurabil* „care nu poate fi vindecat" etc.

În latină erau şi substantivul *cura, -ae* „grijă, îngrijire, preocupare; administrare", şi substantivul *curatio, -onis* „îngrijire, tratament; administrare", ba chiar şi substantivul *curator, -oris* „administrator". Apropo, tot de acolo ne vine şi adjectivul nostru *curat*, pe care îl folosim atît de frecvent şi care la origine (lat. *curatus*) însemna „bine îngrijit, cu pielea bine îngrijită".

Cuvîntul *curator* este înregistrat în DEX cu o valoare semantică destul de „modestă", mai exact, cu un singur sens: „persoană care exercită drepturile şi execută obligaţiile decurgînd din curatelă", adică decurgînd dintr-o instituţie legală pentru ocrotirea unei persoane care are capacitatea civilă, dar care, din cauza bătrîneţii, a unei boli ori infirmităţi etc., nu-şi poate administra singură bunurile şi apăra interesele.

DEX „a omis" mai multe sensuri ale cuvîntului *curator*, sensuri pe care MDN nu „a uitat" să

Scanned with OKEN Scanner

le înregistreze: „cel care lichidează o firmă falimentară" şi „administrator al unei case memoriale".

E curios că nici DEX, nici MDN nu înregistrează şi alte sensuri. De exemplu, o persoană angajată la Institutul Cultural Român, care are în sarcină grija pentru anumite publicaţii, inclusiv finanţarea acestora, este numită *curator*. Mai mult, angajaţii de altădată ai Securităţii care „aveau grijă" de anumite persoane şi instituţii, de activităţile acestora etc. se numeau tot *curatori*. Fireşte, în aşa-zisa grijă a acestor securişti intra cu totul altceva decît ceea ce se numeşte *a avea grijă* (a se vedea în acest sens şi cuvîntul *securist*). De exemplu: să aibă grijă ca nu cumva cineva dintre angajaţii de la instituţia respectivă să creadă că este român (nu moldovean), ca nu cumva să scrie cu alfabet latin, ca nu cumva să asculte posturi de radio româneşti, ca nu cumva să aibă conştiinţă naţională, ca nu cumva să se intereseze de istoria adevărată a Basarabiei, ca nu cumva să creadă că ruşii sînt ocupanţi şi colonizatori etc., etc. Cam acestea, în mare, erau „grijile" unui *curator* al Securităţii. Fireşte, ei singuri se numeau *curatori* (e un nume aproape nobil, nu?), poporul însă îi numea în alt fel şi se temea de ei ca de moarte. Oare nu cumva tocmai din acest motiv dicţionarele noastre „au uitat" să înregistreze şi acest sens al cuvîntului *curator*, aşa cum au făcut-o şi în cazul lui *securist*?

CÚRĂ. Cuvîntul *cură* înseamnă „tratament medical constînd din aplicarea metodică a unor mijloace terapeutice"; de aceea, expresia *cură de tratament* este greşită. Ea este pleonastică, pentru că exprimă de două ori ideea de tratament. Dacă însă determinativul *de tratament* nu este potrivit, nu înseamnă că nu am putea folosi alte determinative, potrivite şi chiar necesare. De exemplu: *cură balneară, cură cu sucuri de struguri, cură de slăbire, cură de dezalcoolizare* etc.

CURĂŢÁ (A). Dacă e vorba de verbele *a curăţa* şi *a curăţi*, uzul este împărţit în două, iar norma recomandă doar *a curăţa*. Este interesant şi curios că MDN violează norma, utilizînd în definiţii (explicaţii) *a curăţi*, nu *a curăţa*. Iată bunăoară explicaţia verbului *a carena*: „a curăţi carena unei nave".

CURĂŢÍ (A), vezi **a curăţa**.

CURRICULÁR, vezi **curriculum vitae**.

CURRÍCULUM VITAE. În limba latină, *curriculum vitae* însemna literalmente „cursul vieţii", adică modul în care s-a desfăşurat viaţa cuiva, inclusiv cariera, munca etc. Mai tîrziu, această îmbinare latinească şi-a dobîndit sensul de

Scanned with OKEN Scanner

„act oficial scris, care cuprinde activitatea, studiile etc. ale unei persoane", începînd să fie folosită în mai multe limbi, devenită internațională și abreviată prin inițialele *CV*. Este absolut normal ca abrevierea să se citească *ce-ve*, așa cum se citesc literele latinești. Dar ca să vezi, noul DOOM recomandă să pronunțăm *sivi*. Motivul nu este greu de ghicit: influența engleză. Numai că DOOM „a uitat" că expresia *curriculum vitae* este latinească, nu englezească. Românii o cunosc și o utilizează cu mult mai inainte de influența engleză. MDN a procedat mai „diplomatic", fără să înregistreze abrevierea și modul ei de pronunțare (poate pentru că nu o consideră un neologism).

Astăzi a devenit o modă (aproape patologică) ca fostele programe de învățămînt de altădată să se numească *curriculum*. De aici a apărut și adjectivul *curricular* cu sensul „care ține de curriculum; care concordă cu prevederile stipulate de curriculum". Noul DOOM deja le-a înregistrat pe ambele. S-ar putea întîmpla ca această nouă „poziție" a străvechiului cuvînt *curriculum* să aibă sorți de izbîndă. Deocamdată însă cei care îl utilizează au mari probleme de pronunțare a formei de genitiv-dativ – *curriculumului*. Iată ce ne face moda. Iar MDN a procedat și aici în mod circumspect – nu le-a înregistrat.

CÚRSĂ. Cuvîntul *cursă* cu sensul de „alergare, parcurgere rapidă a unei anumite distanțe..." a dat mai multe expresii cu sensul direct de tipul *cursă sportivă, cal de curse, cursă contracronometru*, dar și cu sens figurat – *cursa înarmărilor*, însemnînd „activitate de militarizare excesivă a unor state în perioada războiului rece".

Iată că în ultimul timp mai apare o expresie, utilizată foarte frecvent mai ales în perioadele preelectorale: *cursă (pre)electorală*. De exemplu, nu demult presa înfierbîntată la incandescență aducea la cunoștința publicului că Hillary Clinton a ieșit din *cursa electorală*. Ziariștii, plictisindu-se uneori de expresia *campanie electorală* (cu toate că și aceasta este nouă), caută metafore și alte creații inedite care l-ar captiva pe cititor (eventual, pe radioascultător, pe telespectator). Și găsesc *cursă electorală* tot așa cum au găsit altădată *cursa înarmărilor*. Toate vin de la sensul primar și exprimă ideea unei alergări nesăbuite, de mari proporții, cu mari cheltuieli și cu implicarea unui număr (foarte) mare de oameni. Așadar, *cursă electorală*= „campanie electorală de proporții impresionante, cu cheltuieli colosale, cu implicarea unui număr (foarte) mare de oameni, cu strategii și tactici elaborate metodic în vederea atragerii electoratului

Scanned with OKEN Scanner

şi obţinerii unui număr cît mai mare de voturi".

C

Evident, dicţionarele încă nu au intrat în cursă, de aceea nu au reuşit să înregistreze nici sensul respectiv, nici expresia *cursă electorală*, dar o vor face tot aşa cum au procedat în cazul *cursei înarmărilor*. Cu atît mai mult cu cît cursele electorale par a fi un indiciu definitoriu al societăţii democratice moderne.

Scanned with OKEN Scanner

DANS. Cuvîntul *dans* înseamnă „ansamblu de mişcări ritmice, variate ale corpului omenesc, executate în ritmul unei melodii", precum şi „acţiunea de a dansa". Potrivit DEX-ului, pluralul acestui substantiv (*dansuri*) înseamnă „mai multe dansuri", tot aşa cum *fete* înseamnă „mai multe fete", *ferestre* – „mai multe ferestre" etc. Uzul însă atestă pluralul *dansuri* şi cu sensul de „serată la care se dansează". Adică, pluralul are şi un alt sens decît singularul, exact cum *ape* înseamnă altceva decît *apă*. Pentru că persoana care merge la un local unde se dansează nu percepe acest local sau această serată ca un dans, ci ca o petrecere sau o distracţie cu... dansuri. Se pare în această ordine de idei că norma (DEX) nu trebuie interpretată prea categoric atunci cînd defineşte *serată* ca „petrecere de seară cu dans" (nu cu „dansuri"), aşa cum procedează DGL care prevede: *„deseară merg la dansuri"* (greşit) şi *„deseară mă duc la dans"* (corect). Pentru a clarifica mai bine lucrurile, să comparăm enunţul *Vă invit la dansuri* cu enunţul *Vă invit la dans*. În primul caz e vorba de o invitaţie la o serată la care se dansează, iar în cel de-al doilea – de o invitaţie la un dans.

DATORÍTĂ. Cuvîntul *datorită* cere cîteva precizări, atît sub aspectul apartenenţei sale la o anumită clasă gramaticală, cît şi sub cel al sensului. Să începem cu partea gramaticală. DEX îl prezintă ca adjectiv derivat de la verbul *a datori*, iar acesta din urmă, ca şi cum ar fi neliterar, nu este definit în nici un fel, ci este trimis la verbul *a datora*. Iar adjectivul *datorat*, ca şi cum nu ar fi literar şi nu ar fi derivat de la verbul *a datora*, nu este definit, ci este trimis la adjectivul *datorit*. Cu alte cuvinte, e un adevărat cerc vicios. Aceasta, în primul rînd.

În al doilea rînd, în anumite situaţii cuvîntul *datorită* este în mod limpede nu adjectiv, ci prepoziţie care cere un nume în dativ (de exemplu, *datorită sprijinului, datorită bunelor relaţii* etc.). E adevărat, DEX face menţiunea „cu valoare de prepoziţie", însă aceasta nu e totuna cu marca gramaticală „prepoziţie", utilizată în alte cazuri. Cu alte cuvinte, DEX afirmă numai *cu jumătate de gură* că *datorită*, în construcţii de tipul celor arătate mai sus, este prepoziţie. O face

Scanned with OKEN Scanner

după cum au făcut-o acum mai bine de jumătate de secol şi alte dicţionare, mult mai vechi, cum ar fi DLRLC. E de remarcat însă că cea mai recentă lucrare lexicografică, academică, prezintă în sfîrşit cuvîntul *datorită* nu numai cu marcajul *prepoziţie*, dar şi ca articol separat. Acelaşi tratament i-l oferă şi prepoziţiei *graţie*.

În al treilea rînd, nici DEX, nici celelalte surse lexicografice, inclusiv cele mai recente, nu dau definiţia prepoziţiei *datorită*, aşa cum o fac în cazul altor prepoziţii cum ar fi *de, în, pe* ş.a. Aceste surse indică doar că prepoziţia *datorită* este sinonim cu prepoziţia *graţie* şi viceversa (a se observa că în construcţii de tipul celor amintite mai sus ele au absolut aceeaşi valoare semantică: *datorită sprijinului = graţie sprijinului, datorită bunelor relaţii = graţie bunelor relaţii* etc.).

În al patrulea rînd, şi aici probabil e principalul, sensul prepoziţiei *datorită* cere o precizare aparte. Dacă este considerat sinonim cu *graţie,* să le examinăm împreună. Prepoziţia *graţie* a păstrat aproape în întregime sensul etimonului latinesc *gratia* care însemna „favoare de care se bucură cineva; favoare făcută cuiva; mulţumire, recunoştinţă". Astăzi putem spune bunăoară: *Graţie sprijinului tău am ajuns un specialist bun.* Din acest enunţ se vede limpede că *graţie* exprimă nu numai un raport de cauzalitate între două fapte, dar şi ideea că primul fapt (*sprijinul tău*) constituie o favoare ce contribuie la realizarea celui de-al doilea fapt (*am ajuns un specialist bun*). Accentuez: o favoare, o contribuţie pozitivă, în folosul cuiva. Dacă într-un raport de cauzalitate cauza nu constituie totodată şi o favoare, o contribuţie, în folosul cuiva, prepoziţia *graţie* va suna fals, chiar ridicol, ajungîndu-se la grotesc. Observaţi: *Graţie lipsei cronice de timp, el nu şi-a vizitat părinţii niciodată.* În acest enunţ, grotescul este determinat de faptul că, pe de o parte, prepoziţia *graţie* exprimă în mod obiectiv o favoare, o contribuţie în folosul cuiva, iar pe de altă parte, cauza din raportul exprimat (*lipsa cronică de timp*) nu exprimă în nici un fel o favoare, o contribuţie, ci mai curînd invers – o defavoare, o piedică ce nu i-a permis cuiva să-şi viziteze părinţii niciodată. Pentru a nu ajunge la paradox şi la grotesc, vom înlocui prepoziţia *graţie* cu o structură care nu exprimă o favoare sau o contribuţie: *Din cauza lipsei cronice de timp, el nu şi-a vizitat părinţii niciodată.*

Cele spuse în legătură cu sensul şi utilizarea prepoziţiei *graţie* sînt absolut valabile şi pentru prepoziţiile *datorită* şi *mulţumită*. Nu vom repeta argumentarea, arătînd doar că vom ajunge la acelaşi paradox, în acelaşi enunţ,

Scanned with OKEN Scanner

dacă vom utiliza prepoziția *datorită* sau *mulțumită*. Observați: *Datorită (mulțumită) lipsei cronice de timp, el nu și-a vizitat părinții niciodată*. Deficiența de stil la care s-a ajuns poate fi eliminată, întocmai ca în cazul de mai sus, prin înlocuirea prepoziției *datorită (mulțumită)* cu o structură potrivită de tipul *din cauza, din motivul, deoarece, pentru că* ș.a.

Același lucru referitor la prepozițiile *datorită* și *grație* îl observă și Rodica Lăzărescu în *Dicționarul de capcane ale limbii române* (Editura Corint, București, 2006): „*datorită*, prep. care se construiește cu cazul D, tinde să înlocuiască locuțiunea prepozițională *din cauza*, deși *datorită* (ca și prep. *grație*), presupune un factor și, mai ales, un efect pozitiv: *am reușit* ***datorită*** *părinților*, dar *am întîrziat* ***din cauza*** *viscolului*. Un enunț de tipul: *am răcit* ***datorită*** *frigului* este incorect".

Acestea fiind spuse, nu ne rămîne decît să ne exprimăm nedumerirea în legătură cu faptul că uzul limbii române, atît cel oral, cît și cel scris, mai ales cel din dreapta Prutului, abundă în cazuri de utilizare nepotrivită a prepoziției *datorită*, „forțînd-o", împotriva sensului ei firesc, să exprime un raport cauzal în care cauza nu constituie o favoare, o contribuție în folosul cuiva. De exemplu: „... *datorită spațiului redus, am scris în «Cuvîntul înainte» că autorul poate fi și Stamati-Ciurea.*" (Dan Mănucă, *Perspective critice*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1998). Nu cred că trebuie să continuăm exemplele, pentru că ele sînt îndeajuns în presă, în literatură, precum și în ilustrarea articolelor din dicționare (a se vedea DLRLC). Nedumerește și mai mult că pînă și dicționarele recente normative (de exemplu, MDA) atribuie lui *datorită* atît sensul de „mulțumită", cît și cel de „din cauza". Iată cîteva exemple din MDN, care ni se par de-a dreptul eronate sub aspectul discutat: *apoplexie* – „boală a plantelor datorată căldurilor excesive, ducînd la uscarea lor bruscă"; *astigmatism* – „defect al vederii datorat unor diferențe de curbură a corneei sau cristalinului..."; *apepsie* – „digestie defectuoasă datorită insuficienței pepsinei în sucul gastric".

În legătură cu cele expuse, s-ar mai cere precizat un lucru: dat fiind faptul că atît *datorită*, cît și *din cauza* exprimă un raport de cauzalitate, cu diferența arătată mai sus, în unele situații alegerea între *datorită* și *din cauza* poate fi determinată de atitudinea subiectului vorbitor față de realitățile la care se referă. Vom ilustra această afirmație printr-un enunț despre tătarii din Crimeea, care au fost cîndva deportați de regimul sovietic, iar

Scanned with OKEN Scanner

în prezent încep să revină la baştină: *Potrivit ultimului recensământ naţional al populaţiei, ce a avut loc în 1989, în Crimeea trăiau: ruşi – 67%, ucraineni – 25,8% şi tătari – 1,2%. Acum însă situaţia s-a schimbat mult* ***datorită*** (sau: ***din cauza***) *întoarcerii tătarilor din exil, precum şi plecării unora dintre ruşi.*

În enunţul de faţă avem un raport de cauzalitate dintre: *întoarcerea* (*în Crimeea a*) *tătarilor din exil, precum şi plecarea* (*din Crimeea a*) *unora dintre ruşi* (aceasta este **cauza**) şi *situaţia* (*în Crimeea*) *s-a schimbat mult* (aceasta este **efectul**). Dacă vorbitorul apreciază întoarcerea din exil a tătarilor şi plecarea din Crimeea a ruşilor ca un fenomen pozitiv, el va utiliza prepoziţia *datorită,* dacă însă va aprecia acest fenomen ca fiind negativ, va utiliza construcţia *din cauza* şi, în sfîrşit, dacă va avea o atitudine neutră faţă de fenomenul respectiv, va găsi alte soluţii cum ar fi: *Acum situaţia s-a schimbat mult în urma întoarcerii tătarilor din exil, precum şi plecării unora dintre ruşi.*

Concluzia pe care putem să o tragem din cele expuse mai sus este că prepoziţia *datorită* (precum şi *graţie, mulţumită*) exprimă un raport de cauzalitate specifică, avînd o valoare stilistică de care trebuie să ţinem cont atunci cînd o utilizăm.

DATÓRNIC, vezi **rău-platnic**.

DÁŢI, vezi **haide**.

DECODÁ (A), vezi **a coda**.

DECODIFICÁ (A), vezi **a coda**.

DECOMANDÁTE. Structura morfologică şi cea semantică a verbului *a decomanda* este cu totul transparentă, ea pornind de la verbul *a comanda.* Astfel, *a decomanda* înseamnă „a anula o comandă, o invitaţie, un ordin; a contramanda", iar participiul şi, respectiv, adjectivul *decomandat* se referă la comenzi, invitaţii, ordine şi înseamnă în mod firesc "care este anulat".

În afară de adjectivul *decomandat* (cu forma *decomandate* pentru feminin plural), în limba română mai este un adjectiv, omonim al lui *decomandate,* utilizat numai în forma pentru feminin plural – *decomandate.* Acest adjectiv, spre deosebire de primul, se foloseşte numai în sintagma *camere decomandate* care înseamnă „camere în care se poate intra fără a trece din una în cealaltă; camere cu intrări separate".

DEFRAUDÁ (A), vezi **despieptănat**.

DELIBERÁ (A). Deşi verbul *a delibera* şi adjectivul *deliberat* par a fi foarte apropiate din punctul de vedere al conţinutului, apropierea este totuşi doar aparentă, pentru că de fapt *a delibera* se utilizează numai cu referire la membrii

Scanned with OKEN Scanner

unei instanţe judecătoreşti sau ai unui organ legislativ şi înseamnă "a discuta în comun (în secret) asupra luării unei hotărîri", iar *deliberat* înseamnă „care a fost făcut în mod intenţionat". Prin urmare, nu vom confunda aceste cuvinte şi le vom utiliza în felul următor:

1. *A fost anunţată o pauză în care membrii tribunalului trebuiau să* ***delibereze*** *asupra viitoarei hotărîri.*

2. *S-a demonstrat că infracţiunea a fost săvîrşită în mod* ***deliberat****, nu întîmplător.*

În ordinea celor arătate, este necesar a explica şi adjectivul *deliberativ* care se referă la organele legislative, judiciare şi administrative şi care înseamnă „care are dreptul să ia hotărîri". Cuvîntul respectiv intră şi în componenţa expresiei *vot deliberativ*, care înseamnă „vot al cărui rezultat este obligatoriu".

DELIBERÁT, vezi **a delibera**.

DELIBERATÍV, vezi **a delibera**.

DEMÉRS. Cuvîntul *demers*, prezentat în DLRM, înseamnă „acţiune întreprinsă (pe lîngă cineva) în susţinerea unei cauze; intervenţie".

DEX consideră că demersul este o „intervenţie în scopul obţinerii unui anumit rezultat". Însă această aşa-zisă completare („în scopul obţinerii unui anumit rezultat") nu spune nimic nou, deoarece orice intervenţie se face „în scopul obţinerii unui anumit rezultat".

DEXI defineşte sensul respectiv al cuvîntului *demers* în felul următor: „intervenţie (pe lîngă cineva) în vederea obţinerii unui anumit rezultat". După cum e lesne de observat, nici această definiţie nu este fără cusur.

Dar să le luăm pe rînd. Dacă precizarea *pe lîngă cineva* (dată în DLRM şi în DEXI) este luată între paranteze, înseamnă că ea este facultativă, poate fi omisă. Iar dacă o omitem, afirmăm că de fapt orice intervenţie este un demers, ceea ce nu-i adevărat. De exemplu, dacă doi bărbaţi se bat, intervenţia celui de al treilea pentru a-i despărţi nu este un demers. Pentru a nu se ajunge la această situaţie, precizarea *pe lîngă cineva* nu trebuie luată între paranteze, pentru că ea este obligatorie. Mai mult, ea trebuie luată între virgule, pentru a o sublinia, a o considera intrinsecă.

În al doilea rînd, aşa cum am arătat deja, completarea „în scopul (în vederea) obţinerii unui anumit rezultat", dată în DEX şi în DEXI, este superfluă, ea ajutînd mai mult la echilibrul frazei decît la întregirea logică a definiţiei. Cum orice intervenţie urmăreşte un scop sau, altfel spus, obţinerea unui rezultat, nu mai este nevoie să spunem acest lucru.

Scanned with OKEN Scanner

Se pare că, totuşi, ar fi bine să ne întoarcem la definiţia din DLRM, cu unele mici completări: „intervenţie, pe lîngă cineva, în susţinerea unei cauze".

D

Aşadar, ne-am clarificat: nu orice intervenţie este un demers, ci numai intervenţia „pe lîngă cineva". De exemplu, aşa cum spuneam, intervenţia pentru a-i despărţi pe doi bărbaţi care se bat nu este un demers, iar intervenţia pe lîngă ministrul Sănătăţii pentru reglementarea preţurilor unor medicamente compensate ar putea fi un demers. Apropo, tocmai de aceea cuvîntul *demers* are şi sensul de „act scris prin care se intervine, pe lîngă cineva, pentru soluţionarea unei probleme". Este curios că acest sens nu este înregistrat în sursele lexicografice, deşi în uz deseori se poate auzi că *a fost depus un demers, a fost redactat* ori *expediat un demers* etc.

În afară de semnificaţiile discutate mai sus ale substantivului *demers*, mai există una, sau mai multe, foarte recente, dar atît de largi, de încăpătoare, încît nu este defel simplu să le defineşti. Iată, de exemplu, un enunţ dintr-un articol din presă, consacrat memoriei lui Silviu Brucan şi publicat îndată după plecarea lui în lumea celor drepţi: „*Demersul* recapitulează selectiv o viaţă plină de fapte şi atitudini reprobabile grave, documentate şi de netăgăduit, totodată ignorînd sau minimalizînd contribuţiile destul de importante ale lui Silviu Brucan la înlăturarea regimului represiv din România." (Revista 22, nr. 866 din 10-16 octombrie 2006, pag. 16) În acest context, *demers* înseamnă „totalitate de atitudini, fapte şi manifestări".

Presa românească actuală vorbeşte, ca despre ceva foarte obişnuit, despre *„demersul pedagogic ca ansamblu de formative dirijate"*, într-un alt material se spune că *„un demers teatral autarhic are efecte grave, ulterior, asupra actorului"*. Un simpozion naţional s-a numit *„Dezvoltarea personală a copilului – rezultat al unui demers didactic creativ"*. „Viaţa liberă" îşi informează cititorul despre *„viabilitatea unui demers artistic"*, o altă publicaţie scrie despre *„demersul tehnologic ce stă la baza oricărui produs"*, iar un autor scrie în „Convorbiri literare" că *„demersul liric al lui Vasile George Puiu este de sorginte, mai ales, romantică..."*.

Pe de o parte, nu putem afirma cu certitudine că în aceste cazuri *demers* înseamnă „acţiune, intervenţie, manifestare", pe de altă parte însă, e prea devreme să-l definim ca „ansamblu de atitudini şi manifestări care formează un fel de a fi". Probabil, la ora actuală, cuvîntul *demers* este ca vinul în stare de fermentare, care încă nu şi-a găsit identitatea. Să-l aşteptăm pînă se va linişti.

Scanned with OKEN Scanner

Curios lucru, este izbitoare asemănarea dintre ultimele tendințe ale evoluției cuvintelor *demers* și *discurs* (a se vedea și cuvîntul *discurs*), doar cu diferența că *demers* numește „totalitatea unor manifestări de orice natură, inclusiv verbale", iar *discurs* numește „totalitatea unor manifestări verbale".

DÉMIMONDÉN. Cineva ar putea crede că *demimonden* ar însemna „pe jumătate monden", pentru că ar porni de la sensul lui *demi-* și de la cel al lui *monden*, precum s-ar face în cazul unor cuvinte cum sînt *demisol, demisec* ș.a.

În realitate însă, cuvîntul *demimonden* se utilizează numai cu referință la femei (evident, cu forma *demimondenă*) și înseamnă „femeie cu purtări ușuratice". Amintim aici că adjectivul *monden* înseamnă „care aparține înaltei societăți; care ține de viața de lux și de petrecerile înaltei societăți". O fi existat, altădată, o legătură între *monden* și *demimonden*? Evident, femeile provenite din societatea mondenă, dar devenite amorale și degradate, au fost numite *demimondene*, termenul indicînd că ele au coborît *mai jos* de nivelul societății mondene.

Astăzi această legătură a dispărut, femeile demimondene neprovenind neapărat din societatea mondenă, societate care în prezent, probabil, nu mai există. Așadar, societatea mondenă a devenit un fapt istoric, iar femeile demimondene, adică cele cu purtări ușuratice, au rămas.

DEMISIONÁ (A), vezi **a concedia**.

DEMONETIZÁ (A). Sînt îndreptățiți vorbitorii care se întreabă: de ce avem *monedă* (cu *d*), dar *a monetiza, monetar, a demonetiza* (cu *t*)? Iată răspunsul: pentru că *monedă* provine din neogreacă *moneda* (potrivit MDN) sau *monédha* (potrivit DEX), iar *a monetiza, monetar, demonetiza* provin din franceză *monétiser, monétair, demonétiser*. Din *a monetiza, monetar, a demonetiza* s-a format și varianta *monetă*, iar de la ea – *monetărie*. Al. Ciorănescu susține că *monetă* ar fi forma literară, provenită din lat. (it.) *moneta* (sec. XIX), iar *monedă* este o variantă provenită din dialectul venețian influențat de neogreacă.

DENÚNȚ, vezi **a denunța**.

DENUNȚÁ (A). Verbul *a denunța* are două sensuri, inclusiv unul mai cunoscut – „a informa un organ de jurisdicție sau de urmărire penală despre săvîrșirea unei infracțiuni". Al doilea e mai puțin cunoscut – „a comunica oficial că un acord, un contract sau alt act nu mai este în vigoare, fiind reziliat în mod unilateral".

Vorbitorii care simt sistemul limbii ar putea crede că substantivul *denunț*, făcînd parte din ace-

Scanned with OKEN Scanner

D

eaşi familie cu verbul *a denunța*, are de asemenea două sensuri, derivate din cele ale verbului, adică: 1. informare adresată unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală despre săvîrşirea unei infracțiuni; 2. desfacere a unui contract sau a unui tratat prin manifestarea unilaterală a voinței uneia dintre părți.

Adevărul însă e cu totul altul: conform normelor literare, cuvîntul *denunț* exprimă numai primul din cele două sensuri, iar al doilea este exprimat de cuvîntul *denunțare*. Prin urmare, *denunț* şi *denunțare* sînt două cuvinte cu sensuri absolut diferite, deşi ambele sînt derivate de la *a denunța*. Cu alte cuvinte, *denunț* înseamnă „informare adresată unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală despre săvîrşirea unei acțiuni", iar *denunțare* înseamnă „desfacere a unui tratat sau contract prin manifestarea voinței uneia dintre părți".

DENUNȚÁRE, vezi **a denunța**.

DEPANÁ (A). Repunerea parțială a limbii române în drepturile ei legitime, în Republica Moldova, a făcut ca în arealul basarabean să apară sau să-şi intensifice frecvența mai multe cuvinte. Unul dintre ele este verbul *a depana* cu derivatele lui *depanare, depanator, depanor*. În ultimul timp, este tot mai des întîlnită şi denumirea *serviciu de depanare*, scrisă pe unele camioane specializate în acordarea de asistență tehnică.

Necunoscînd suficient cuvintele arătate, mulți le confundă cu o serie de cuvinte mai vechi şi bine ştiute de toți – *a depăna, depănare, depănător*. Fireşte, confuzia este cauzată de asemănarea formelor acestor cuvinte. Înțelesul lor însă e cu totul diferit.

Dacă ştim că substantivul *pană*, împrumutat din franceză, înseamnă „deficiență accidentală care cauzează oprirea funcționării unui mecanism", ne dăm uşor seama că *a depana*, preluat tot din franceză, dar destul de transparent şi în română, are sensul de „a înlătura o pană", adică „a repune în stare de funcționare (un mecanism, o maşină, un vehicul)".

În aceeaşi ordine sistemică, persoana specializată în repararea maşinilor, autovehiculelor aflate în pană se numeşte *depanator*. Este indicat a nu se confunda *dapanator* cu *depanor*, ultimul însemnînd „aparat pentru descoperirea penelor la autovehicule, la alte maşini şi mecanisme". Nu-l vom confunda pe *depanator* nici cu *depănător*, pentru că acesta din urmă înseamnă „muncitor specializat la depănat firele în industria textilă".

Aşadar, vom spune corect: *am o pană la motor*, ştiind prea bine că aici *pană* înseamnă altceva decît pană de pasăre sau pana prin

Scanned with OKEN Scanner

care se fixează coada toporului. Vom mai spune că *autoturismul este în pană*, avînd în vedere că autoturismul nu merge din cauza unei defecţiuni apărute accidental. Iar în cazul în care vehiculul nostru va fi în pană, vom chema *depanatorul* care va găsi *pana* cu ajutorul *depanorului* şi o va înlătura. Dar cel mai bine ar fi să nu avem nici o pană.

DEPANÁRE, vezi **a depana**.

DEPANATÓR, vezi **a depana**.

DEPANOR, vezi **a depana**.

DEPARTAJÁ (A). Dacă un vorbitor de limbă română va întîlni într-un text cuvîntul necunoscut *a departaja*, el îl va asocia numaidecît cu substantivul *partaj*, care înseamnă „operaţie de împărţire a unei averi" şi cu verbul *a partaja*, care are sensul de „a realiza un partaj". Ca rezultat, vorbitorul va conchide, şi aceasta va fi absolut normal, că înţelesul lui *a departaja* vizează cumva realizarea unei împărţiri. Or, de data aceasta asocierea ca metodă aplicată foarte frecvent pentru a deduce sensul cuvintelor îl va induce în eroare pe vorbitor, fiindu-i o adevărată capcană. Pentru că *a departaja* nu se înscrie sub aspectul derivării semantice în seria sistemică a cuvintelor *partaj* şi *a partaja*, dar înseamnă cu totul altceva, şi anume „a arbitra între două opinii; a stabili un clasament; a (se) distanţa prin punctaj într-un clasament". De aceea, în asemenea cazuri e recomandabil să apelăm nu numai la intuiţia noastră, dar şi la... dicţionare. Iată trei modele de utilizare corectă a lui *a departaja*:

1. *Oaspetele* ***a departajat*** *opiniile, clarificînd astfel situaţia şi soluţionînd litigiul.*

2. *Juriul* ***a departajat*** *formaţiile care s-au prezentat la concurs, rezultatele urmînd a fi anunţate în mod public.*

3. *Echipa franceză* ***s-a departajat*** *cu mult de ceilalţi participanţi la competiţii.*

DE PE. Unii vorbitori se întreabă cu insistenţă: e corect să spunem *copie de pe diplomă* sau *copie după diplomă*? Ambele variante sînt corecte, atît doar că prima pare mai obişnuită decît a doua. A doua a apărut în urma unei omisiuni produse într-o structură sintactică de felul *copia se realizează după un model*. Mai mult, este tot corectă şi a treia variantă: *copia diplomei*. Zadarnic ar încerca cineva să o conteste; dacă de pe o diplomă, de pe o listă, de pe un proiect, de pe un contract etc. a fost realizată o copie, de ce această copie nu ar fi *a diplomei, a listei, a proiectului, a contractului* etc.? E o formă sintetică de exprimare, tot aşa de potrivită ca cea analitică, precum este *a da mîncare la cai* şi *a da mîncare*

Scanned with OKEN Scanner

cailor. Să ne bucurăm că avem, spre deosebire de vorbitorii altor limbi, o posibilitate analitică şi alta sintetică de exprimare şi să le valorificăm pe ambele.

D

DEPILÁ (A). Pare curios, dar *a depila* şi *a epila* înseamnă acelaşi lucru: „a îndepărta (prin diverse metode) părul de pe piele". Ambele cuvinte au fost împrumutate din franceză (*depiler* şi *épiler*), unde au acelaşi înţeles. Primul, *a depila*, este motivat sub aspectul formei interne, dar şi sub cel al sensului, aşa cum sînt motivate şi alte verbe similare din acest microsistem: *a deshuma, a descătuşa, a desaliniza* ş. a. Cel de-al doilea, *a epila*, deşi nu este motivat, are probabil o frecvenţă mai mare în uz decît primul. Oricum, concurenţa dintre ele este una normală şi sănătoasă.

DEPRÉSIE. Cuvîntul *depresie* nu este înregistrat în nici un dicţionar explicativ românesc (a se vedea DEX, DULR, DER, MDN, DE), toate sursele lexicografice dînd preferinţă lui *depresiune* chiar şi atunci cînd definesc o stare sufletească morbidă. Pe de altă parte, în cazul în care este vorba de această stare sufletească (patologică) de tristeţe, de o deprimare, specialiştii, în primul rînd psihiatrii, sfidează normele lingvistice şi utilizează termenul *depresie*.

Dubletele de tipul *depresie – depresiune, secţie – secţiune, staţie – staţiune* etc. au constituit de mai multe ori subiecte ale unor discuţii, la ele referindu-se în mod special Alexandru Graur, Mioara Avram şi alţii (a se vedea: Al. Graur, *Puţină gramatică*, vol. I, 1987; Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect şi incorect*, Editura *Cartier*, Cişinău, 2001).

Încăpăţînarea uzului de a folosi termenul *depresie* este susţinută totuşi de două prestigioase dicţionare de specialitate: Larousse, *Dicţionar de psihologie* de Norbert Sillamy, Editura *Univers Enciclopedic*, Bucureşti, 1966; *Dicţionar enciclopedic de psihiatrie*, de Constantin Gorgos, Editura Medicală, Bucureşti, 1987. Primul defineşte termenul *depresie* ca „stare morbidă, mai mult sau mai puţin durabilă, caracterizată îndeosebi de tristeţe şi de o scădere a tonusului şi energiei", iar cel de-al doilea – ca „scădere pînă la prăbuşire a dispoziţiei bazale, cu caracter pasager sau durabil, cu actualizarea trăirilor neplăcute, triste şi ameninţătoare". Constatăm deci că am ajuns deja într-o perioadă în care termenii *depresie* şi *depresiune*, în urma unei lupte pentru existenţă, suportă o specializare semantică, primul însemnînd o tulburare a stării sufleteşti, iar cel de-al doilea, avînd mai multe sensuri şi fiind preponderent utilizat cînd e vorba de forme de relief si-

Scanned with OKEN Scanner

tuate la un nivel mai jos decît cel al regiunilor înconjurătoare.

Această stare de fapt încearcă foarte timid să o înregistreze (fără a da cuvîntul *depresie* în registru, dar totuşi făcînd referire la el) cea mai recentă lucrare lexicografică elaborată de Academia Română, la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" – *Micul dicţionar academic*, Editura *Univers Enciclopedic*, Bucureşti, 2001-2003. Alte dicţionare, cum ar fi DD, derivînd din litera şi spiritul normei (fără a lua atitudine faţă de ea) prezintă: „*depresie* vezi *depresiune*".

DEPRESIÚNE, vezi **depresie**.

DERETICĂTOÁRE. Dacă am urmări evoluţia mai îndelungată a vocabularului, am observa apariţia mai multor denumiri de profesii, de specialişti, meseriaşi etc. (de exemplu, *neurochirurg, cibernetician, calculatorist, camionagiu*) şi dispariţia altora (de exemplu, *sacagiu, surugiu, vizitiu*). E o mişcare firească a limbii, determinată de schimbările din societatea pe care o serveşte. Unele denumiri de acest fel au forme de ambele genuri, adică pentru ambele sexe (de exemplu, *vînzător–vînzătoare*), altele însă numai pentru masculin (de exemplu, *procuror*) sau feminin (de exemplu, *dădacă*).

Despre aceste denumiri s-ar putea vorbi multe lucruri frumoase şi interesante, însă în cazul de faţă doar constatăm că ele apar, funcţionează în uz pentru a satisface necesităţile oamenilor, după care trebuie înregistrate în dicţionare, aşa cum se procedează şi în cazul altor cuvinte. Dacă însă fiecare dintre aceste cuvinte este întîmpinat cu interdicţii, riscăm să oprim limba din dezvoltarea ei naturală (avem noroc că vorbitorii nu prea ţin cont de multe interdicţii). O asemenea interdicţie întîmpină cuvîntul *dereticătoare*, neglijat de norme şi combătut de DGL: „ea este dereticătoare la noi (greşit)" şi „ea este femeie de serviciu la noi (corect)". Cu ce este rău *dereticătoare* şi cu ce este mai bun *femeie de serviciu*? Cu nimic.

Surogatele *îngrijitoare* şi *femeie de serviciu*, propuse pentru *dereticătoare*, nu-l pot înlocui pe deplin pe acesta din urmă, pentru că între ele există, totuşi, diferenţe. De ce atunci dicţionarele „se feresc" de cuvîntul *dereticătoare* şi nu-l înregistrează? Pentru că nu se întîlneşte pe întreg arealul limbii române? Dar cîte alte foarte multe cuvinte, din diverse graiuri, au fost înregistrate, conferindu-li-se statut de normă, pentru că alte mijloace de exprimare, mai potrivite, nu existau? Se pare că aici ar trebui să amintim un vers povăţuitor al neîntrecutului cîntăreţ al limbii române Alexie Mateevici: „Strîngeţi piatra luci-

Scanned with OKEN Scanner

toare/ Ce din soare se aprinde/ Şi-ţi avea în revărsare/ Un potop nou de cuvinte".

DESCENDÉNȚĂ, vezi **ascendenţă**.

D

DESCOPERÍ (A). Verbul *a descoperi* uneori este confundat cu a *inventa*. Distincţia principală dintre ele este următoarea: poate fi descoperit numai ceea ce exista în realitate pînă la momentul descoperirii, dar oamenii nu aveau ştire de această existenţă. În cazul invenţiei lucrurile stau altfel: lucrul, obiectul, dispozitivul, materialul etc. inventat nu exista în realitate pînă la momentul în care a fost inventat. Aşadar, *a descoperi* şi *a inventa* nu e acelaşi lucru. Vom spune, bunăoară: *Columb a descoperit America, Newtom a descoperit legea atracţiei universale*, dar *Nobel a inventat dinamita, Popov a inventat antena de radiorecepţie* etc.

DESDĂUNÁ (A). Verbul *a păgubi*, chiar dacă e întîlnit rar şi are o nuanţă arhaică, este totuşi uşor de înţeles, pentru că e foarte apropiat de substantivul *pagubă*, cunoscut de toţi. *A păgubi* le are ca sinonime pe *a dăuna* şi *a prejudicia*, deşi primul e mai vechi şi cere un complement în dativ (*a dăuna* ***cuiva***), iar al doilea e neologic şi cere un complement în acuzativ (*a prejudicia* ***pe cineva***).

E interesant că de la *a păgubi* s-a format antonimul *a despăgubi* şi substantivul *despăgubire*, destul de cunoscute de vorbitori, însă de la *a prejudicia* nu s-a putut forma un antonim.

Prea puţini vorbitori ar admite că şi de la *a dăuna* s-a format antonimul *a desdăuna* şi chiar substantivul *desdăunare*. Cineva s-ar întreba, probabil, dacă *a desdăuna* este într-adevăr un cuvînt real, utilizat în limbă, sau poate virtual, adică o creaţie improvizată ad-hoc. În acest sens, observăm că DEX înregistrează aceste cuvinte ca fiind literare, create în conformitate cu sistemul limbii, şi avînd respectiv sensurile „a despăgubi" şi „despăgubire". Prin urmare, am putea spune că *o întreprindere a desdăunat cetăţenii din localitatea alăturată pentru poluarea mediului* sau că *o firmă a plătit desdăunări pentru neonorarea obligaţiilor contractuale* etc.

Totodată, subliniem în mod expres şi faptul că frecvenţa în uz a lui *a desdăuna* şi *desdăunare* este incomparabil mai mică decît a lui *a despăgubi* şi, respectiv, *despăgubire*. De aici şi o recomandare de a da preferinţă cuvintelor *a despăgubi* şi *despăgubire*.

DESDĂUNÁRE, vezi **a desdăuna**.

DESERVÍ (A), vezi **deserviciu**.

DESERVÍCIU. Verbul *a deservi* este paradoxal, pentru că numeş-

Scanned with OKEN Scanner

te concomitent două realități opuse: pe de o parte, *a presta servicii*, iar pe de altă parte, *a face (cuiva) un* ***rău*** *serviciu*. Pentru a elimina (în anumită măsură) acest paradox, DEX înregistrează *a deservi*[1] și *a deservi*[2] ca verbe diferite, omonime (și totodată antonime), punînd pe seama celui dintîi un sens și pe seama celui de-al doilea alt sens. E interesant că aceeași situație o au și substantivele *deservire*[1] și *deservire*[2], primul însemnînd „prestare de (bune) servicii", iar al doilea – „prestare de rele servicii".

În acest sens, trebuie să luăm aminte că substantivul *deserviciu* nu are două sensuri (opuse), ci numai unul – „serviciu **neconvenabil** persoanei pentru care a fost făcut". Prin urmare, în cazul în care cineva ne va face un serviciu dezavantajos, care ne prejudiciază interesele, îi vom spune că *ne-a făcut un deserviciu*.

Este important să nu confundăm substantivul *deserviciu* cu îmbinarea prepoziționlă *de serviciu*, utilizată pentru a numi o persoană căreia i-a venit rîndul, într-o anumită ordine, să presteze anumite servicii. De pildă: *Profesorul* ***de serviciu*** *are în sarcină să asigure, pe parcursul întregii zile, condițiile pentru buna desfășurare a procesului de învățămînt*. Sau: *Fetele care locuiau la căminul școlii trebuiau să facă* ***de serviciu*** *la sufragerie*.

DESERVÍRE, vezi **deserviciu**.

DESESIZÁ (A SE). Orice vorbitor cu simțul limbii, care caută să afle înțelesul cuvîntului *a desesiza*, va ajunge neapărat la *a sesiza*, pentru că intuiește între aceste verbe o legătură sistemică, precum este între formații de tipul *a bloca – a debloca, a centraliza – a descentraliza* etc.

Și dacă *a debloca* înseamnă „a face să nu fie blocat", *a descentraliza* înseamnă „a face să nu fie centralizat", vorbitorul nostru va conchide că *a desesiza* înseamnă „a face să nu fie sesizat", adică „a face să nu fie cuprins cu mintea, să nu fie înțeles", „a retrage o înștiințare depusă unei autorități în vederea cercetării unui caz". Însă lucrurile nu stau chiar așa, pentru că de fapt verbul *a desesiza*, spre deosebire de *a sesiza*, este reflexiv (adică, *a se desesiza*), se folosește **numai cu referire la autorități** și înseamnă „a se declara incompatibil pentru cercetarea și soluționarea unui litigiu". Prin urmare, îl vom folosi în cazuri de tipul: *Instanța s-a desesizat de la soluționarea litigiului, expediind dosarul la judecătoria economică*. Sau: *Ministerul Asigurărilor Sociale s-a desesizat de la asigurarea pensionarilor cu cărbune, lăsînd această sarcină pe seama organelor administrației locale*.

DESISTÁ (A), vezi **despieptănat**.

Scanned with OKEN Scanner

D

DESPIEPTĂNÁT. O serie de cuvinte cu prefixul *de-* (sau *dez-, des-*) uneori ne joacă festa (a se vedea, de exemplu, *a desesiza*). O parte dintre ele, deşi sînt înregistrate în DEX, par totuşi nerealiste, pentru că (aproape) nu sînt întîlnite în uz. Aşa este, de exemplu, cuvîntul *despieptănat*, însemnînd, după cum arată DEX, „cu pieptănătura desfăcută, cu părul deranjat". Însă, în majoritatea cazurilor, cînd vorbitorii se referă la o persoană cu pieptănătura desfăcută sau cu părul deranjat, utilizează cuvîntul *nepieptănat* (şi alte cuvinte), dar nu *despieptănat*.

Acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre alte cuvinte de tipul *a desprejmui, a deşoca, a (se) dezabona, a dezaglomera, a dezmînia* etc. cu sensurile respective: „a scoate împrejmuirea unei curţi", „a scoate din starea de şoc", „a (-şi) anula un abonament", „a (se) elibera de (o parte din) mulţimea înghesuită de oameni, de vehicule etc.", „a(-şi) potoli mînia".

Cuvintele menţionate sînt „buclucaşe" doar pentru că nu sîntem obişnuiţi cu ele, iar aceasta e pentru că se întîlnesc foarte, foarte rar. Pe de altă parte, aceste cuvinte sînt create în totală conformitate cu sistemul limbii, atît din punct de vedere morfologic, cît şi semantic.

O altă parte de cuvinte, tot cu prefixul *de-* (sau *dez-, des-*), de asemenea, sînt cu „bucluc", dar nu numai pentru că ar avea o frecvenţă foarte redusă şi de aceea nu am fi obişnuiţi cu ele, dar şi pentru că au sensuri asistemice, cu totul neaşteptate pentru vorbitori. De exemplu, dacă încercăm a deduce sensul lui *a desista* din sensul lui *de-* şi al lui *a sista*, vom greşi amarnic. *A sista* înseamnă „a înceta o activitate; a suspenda, a întrerupe, a opri". Prin urmare, ar reieşi că *a desista* înseamnă „a opri acţiunea de a sista", adică „a nu înceta o activitate; a porni din nou ceea ce a fost suspendat, întrerupt, oprit". Însă, curios lucru (pentru persoanele neavizate), norma literară stabileşte că *a desista* înseamnă altceva: „a renunţa la o acţiune sau la un drept care urma să fie valorificat pe cale judiciară".

Acelaşi lucru se poate spune şi despre *a dezabuza*, al cărui sens pare să însumeze sensul lui *dez-* şi al lui *a abuza*, adică să numească acţiunea de a elimina un abuz. În realitate însă, *a dezabuza* înseamnă, ca în limba franceză *désabuser*, „a face să devină sau a deveni dezamăgit, incapabil de emoţii, indiferent". Am putea spune, de exemplu, că *electoratul a rămas cu totul dezabuzat de activitatea preşedintelui Lucinschi*.

De asemenea, este curios şi sensul lui *a defrauda*, care nicidecum nu înseamnă, după cum s-ar crede, „a descoperi sau a elimina

Scanned with OKEN Scanner

o fraudă", dar dimpotrivă, „a-şi însuşi ceva prin fraudă". Astfel, despre unul din primii-miniştri ai Republicii Moldova, fost secretar al partidului comunist într-un raion al Moldovei Sovietice, presa scria că *a defraudat bunuri publice în valoare de multe milioane de dolari.*

DESPREJMUÍ (A), vezi **despieptănat**.

DEŞOCÁ (A), vezi **despieptănat**.

DETAILÁ (A), vezi **detaliu**.

DETAILÁT, vezi **analizare**.

DETAILÍST, vezi **detaliu**.

DETALIÁ, vezi **detaliu**.

DETALIÁT, vezi **analizare**, **detaliu**.

DETALIÉRE, vezi **detaliu**.

DETÁLIU. Mai mulţi ani la rînd lingviştii se căzneau să combată unele cazuri de utilizare greşită a expresiei *detaliu de rezervă*, recomandînd a se spune *piesă de schimb* (a se vedea, de exemplu, V. Mîndîcanu, *Cuvîntul potrivit la locul potrivit*, Editura *Cartea Moldovenească*, Chişinău, 1979). La ora actuală însă se pare că *piesă de schimb* a cîştigat lupta, iar *detaliu de rezervă* a devenit un element periferic, în dispariţie. Aceasta însă nici pe departe nu înseamnă că problemele legate de cuvîntul buclucaş *detaliu* s-au epuizat. Le vom elucida mai jos.

Cuvîntul *detaliu* a dat o serie de derivate, unele dintre ele fiind controversate. De exemplu, avem participiul adjectivizat *detailat*, derivat de la franţuzescul *détail*, după modelul lui *detaillé*, dar avem şi *detaliat*, calchiat tot după model francez, însă de data aceasta nu mai este construit din material franţuzesc (*détail*), ci din material românesc (*detaliu*). S-a ajuns astfel la două cuvinte care au acelaşi sens (dublete): „în mod amănunţit". În acest caz, unii vorbitori se confruntă cu anumite probleme atunci cînd trebuie să aleagă lexemul recomandat de normă. Însă norma le atestă pe ambele, dînd totuşi preferinţă lui *detaliat*.

În această ordine de idei, este cazul să mai amintim că ne provoacă dureri de cap şi verbele-dublete *a detaila*, *a detaliza* şi *a detalia*, precum şi substantivele-dublete *detalizare* şi *detaliere* (ambele avînd sensul de „expunere, analiză, indicare în mod amănunţit"). Deşi sistemul derivaţional al limbii române permite formarea şi existenţa unor cuvinte cum ar fi *a detaliza* şi *detalizare*, norma recomandă numai *a detalia* şi *detaliere*.

În familia de cuvinte legate de substantivul *detaliu* trebuie remarcat şi neologismul *detailist* care înseamnă „(persoană) care vinde cu amănuntul, cu bucata". DEX constată că termenul este

Scanned with OKEN Scanner

împrumutat din franceză (cf. fr. *détailiste*), însă sursele franceze pe care le-am consultat nu atestă *détailiste*, ci *détaillant* cu sensul de „comerciant care vinde în detaliu" (a se vedea, bunăoară, Le Petit Larousse, Paris, 1997). Oricum, *detailist* se înscrie perfect în sistemul derivațional al limbii române, satisface bine necesitățile denominative ale vorbitorilor, cu atît mai mult cu cît îl are ca element opozitiv al sistemului pe *angrosist* însemnînd „(persoană) care cumpără şi vinde marfă cu ridicata".

Mulți vorbitori deseori sînt puşi în fața dilemei: să aleagă între *în detaliu* şi *în detalii*. Îmbinarea *în detaliu*, însemnînd „cu de-amănuntul, în mod detaliat", vine din limba franceză, de la *en detail*, care înseamnă „cu precizie, fără a omite ceva". Observăm că în îmbinarea franceză cuvîntul *detail* are forma singularului, pentru că francezul înțelege îmbinarea ca avînd sensul „detaliu cu detaliu". Pornind de la realitatea franceză, norma limbii române recomandă forma de singular, nu cea de plural, adică *în detaliu*, nu *în detalii*.

De ce totuşi în uzul limbii române putem auzi şi *în detalii*? De exemplu, *a povesti ceva în detalii*. Probabil, pentru că românul percepe firul unei narațiuni ca fiind constituit din multe detalii, care trebuie povestite pe rînd, fără a fi omis vreunul. Prin urmare, logica românească ar fi următoarea: cu expunerea tuturor detaliilor, fără a neglija ceva. De aici şi forma de plural.

Oricum, deşi această logică nu este lipsită de temei, fluctuația în uz a celor două forme (de singular şi de plural) generează probleme pentru mulți vorbitori, de aceea vom aminti că norma recomandă să pornim de la modelul francez şi să spunem *în detaliu*.

În limba română, *în detaliu* înseamnă şi „în fiecare amănunt" (de exemplu, *a examina un fenomen în detaliu* înseamnă „a pătrunde în fiecare amănunt al fenomenului respectiv"). Şi de această dată vom respecta norma – cea inspirată din limba franceză – şi vom utiliza forma de singular – *în detaliu*.

DETALIZÁ (A), vezi **detaliu**.

DETALIZÁRE, vezi **detaliu**.

DETRACTÁ (A). Verbul *a detracta* nu are nimic în comun (decît forma) cu verbul *a tracta*, aşa cum pare la prima vedere. Faptul că forma lor se aseamănă, după cum se aseamănă şi cuvintele franceze de la care au provenit (*détracter* şi *tracter*), constituie doar o „cursă" pentru unii vorbitori. Pentru a nu le confunda, vom reține: *a detracta* înseamnă „a micşora meritele cuiva; a defăima, a ponegri", iar *a tracta* înseamnă „a remorca un vehicul".

Scanned with OKEN Scanner

DEZABILITÁTE, vezi **disabilitate**.

DEZABONÁ (A), vezi **despieptănat**.

DEZABUZÁ (A), vezi **despieptănat**.

DEZAFECTÁ (A). Substantivul *afect* nu trebuie înțeles ca fiind în legătură cu verbul *a afecta*. Deşi aspectul sonor al cuvintelor respective este foarte asemănător, ele totuşi fac parte din familii semantice diferite şi nu trebuie confundate. Pentru că *afect* înseamnă „reacție emoțională foarte puternică şi de scurtă durată" (de exemplu, *a fi în stare de afect*), iar *a afecta* în sensul cel mai frecvent înseamnă „a prejudicia, a leza" (de exemplu, *a afecta interesele cuiva*).

Tot aici trebuie subliniat că verbul *a dezafecta* nu este, după cum pare a fi, antonimul lui *a afecta* (cum este *a ambala* şi *a dezambala*), aceste cuvinte neavînd nimic în comun decît o asemănare a aspectului sonor, fapt care i-ar face pe unii vorbitori să comită anumite confuzii. Pentru că *a dezafecta* înseamnă „a schimba destinația unui imobil", după cum înseamnă şi franțuzescul *désaffecter*, de la care provine.

DEZAGLOMERÁ (A), vezi **despieptănat**.

DEZAGREGÁ (A), vezi **a îndruma**.

DEZAXÁ (A), vezi **a axa**.

DEZAXÁT, vezi **a axa**.

DEZBĂIERÁ (A), vezi **a dezbăra**.

DEZBĂRÁ (A). Sursele pe care le-am consultat se declară neputincioase în stabilirea etimonului cuvîntului *a dezbăra*, deşi dau alături, în registre, şi cuvîntul *a dezbăiera*, a cărui etimologie o consideră clară – de la *dez-* + [*îm*]-*băiera*. Adică, pînă la urmă, toate vin de la *baieră*, care înseamnă „curea subțire sau ață cu care se prinde un obiect pentru a-l putea transporta, agăța etc., se încheie un obiect de vestimentație, se leagă gura unei pungi etc.". Iar *a dezbăiera* înseamnă, evident, a dezlega, a deznoda această ață sau cureluşă.

Dacă aşa stau lucrurile, de ce nu am putea admite că *a dezbăra* este o formă populară trunchiată sau „comprimată" (aşa cum se întîmplă şi cu alte forme, cum ar fi *dezastros* în loc de *dezastruos*), provenită de la *a dezbăiera*? Cu atît mai mult cu cît sensul lui *a dezbăra* de asemenea este un derivat de la sensul lui *a dezbăiera*. De fapt, sensul lui a *dezbăra* nu este altceva decît sensul figurat, metaforic, al lui *a dezbăiera*. Observați, *a dezbăiera* înseamnă „a dezlega, a elibera prin deznodarea baierei", iar *a dezbăra*, potrivit normei, înseamnă „a (se) elibera de un năravi, de o deprin-

Scanned with OKEN Scanner

dere rea; a (se) descotorosi de cineva sau de ceva". Apropierea de formă şi de sens între aceste două cuvinte este atît de mare încît ele pot fi considerate un singur cuvînt, o formă fiind considerată literară şi alta populară.

Tocmai această apropiere îi face pe mulţi vorbitori să sesizeze doar un singur cuvînt, şi anume cuvîntul mai apropiat de etimonul *baieră*, adică *a dezbăiera*. Alţii însă, care mai răsfoiesc dicţionarele, spun şi scriu *a dezbăra*. Oricum, uzul atestă utilizarea absolut accidentală a formelor respective. Aceasta este realitatea pe care lingviştii noştri se căznesc de mai multe decenii să o combată cu toată vehemenţa (a se vedea, de exemplu, V. Mîndîcanu, *Cuvîntul potrivit la locul potrivit*, Editura *Cartea Moldovenească*, Chişinău, 1979).

DEZMÎNIÁ (A), vezi **despieptănat**.

DEZVOLTÁ (A). Verbul *a dezvolta*, sub influenţa engleză, se foloseşte tot mai frecvent cu sensul de „a produce, a emana, a degaja căldură, energie, viteză etc." (celelalte sensuri nu ne interesează în cazul de faţă). La ora actuală nu se cunoaşte cu certitudine originea acestui verb, presupunîndu-se doar că ar fi de la latinescul *disvolvere*. Oricum, sensul cu pricina a fost pînă acum „în stare latentă", ca în prezent să profite de condiţiile propice ale influenţei engleze şi să iasă din anonimat. E adevărat că dicţionarele îl atestă de mai bine de jumătate de secol (am consultat dicţionarele editate de la DLLRC încoace), uzul însă nu-i prea dădea paşaport de liberă circulaţie. Pentru că românii preferau să spună că energia *apare*, *se generează* şi *se produce*, dar nu prea *se ... dezvoltă*. Observaţi că se zice *generator de curent (de energie)*, *generator de căldură*, nu *dezvoltător de curent* sau *dezvoltător de căldură*.

Iată că astăzi lucrurile s-au cam inversat: energia nu prea *se produce*, dar *se dezvoltă*. Vom ilustra cele spuse prin exemple preluate chiar din definiţiile şi explicaţiile recomandate în MDN. Astfel, cuvîntul *caloricitate* este explicat: „proprietate a corpurilor de *a dezvolta* şi a păstra căldura", *calorie* – „unitate de măsură a energiei pe care o *dezvoltă* în corp alimentele în procesul anabolismului", iar *calorific* – „care emană, *dezvoltă* căldură".

Ei, vedeţi cum o limbă de mare circulaţie, cum este engleza, ar putea să ne convingă că ceva poate să *se dezvolte* chiar înainte de a apărea? Va trebui să o acceptăm şi pe asta.

DIALÓG. Unii vorbitori cred că dialogul este o conversaţie numai între două persoane. La această convingere îi conduce numeralul

Scanned with OKEN Scanner

grecesc *di* („doi, de două ori"). Însă cuvîntul *dialog* nu conține numeralul grecesc *di*. El provine din franțuzescul *dialogue* care, la rîndul său, își are originea în lat. *dialogus*, preluat din gr. *dialogos*, *dia-* însemnînd „între", iar *logos* – „cuvînt". Prin urmare, este greșită folosirea cuvîntului respectiv numai cu sensul de „convorbire între două persoane". Deci, putem dialoga liber cu trei, patru și mai multe persoane.

DIÁSPORĂ. Normele în vigoare (vechiul DOOM, DEX) au ținut pînă în prezent cuvîntul *diasporă* într-o poziție anchilozată, invariabilă – *diaspora* – de parcă nu s-ar fi putut înțelege chiar de la început că spiritul limbii române cere să zicem *diasporă* și să integrăm acest cuvînt în sistemul substantivelor feminine terminate în *-ă*. Dar iată că noul DOOM a scos cătușele de pe ființa cuvîntului respectiv, înregistrîndu-l în forma *diasporă*. Numai de nu s-ar răzgîndi DOOM la o altă ediție!

DIN. Prepoziția *din* este utilizată foarte des în mod eronat, în locul prepoziției *dintre*, pentru a exprima un raport partitiv. De exemplu, în toate sintagmele de tipul *unul din fruntașii vieții publice, unul din cei mai mari scriitori, una din cele mai sărace țări* etc. prepoziția *din* trebuie înlocuită cu *dintre*.

DÍNTRE, vezi **din**, **între**, **în**.

DISABILITÁTE. Cuvîntul *disabilitate*, fabricat nu demult după modelul englezesc *disability*, devine tot mai frecvent, mai ales în stilul publicistic și în cel administrativ (în legi, hotărîri, decrete etc.). Sursele lexicografice nu s-au grăbit să-l înregistreze. Îl găsim doar în noul DOOM (2005) în forma *dizabilitate*.

Înainte de a trece la conținutul acestui substantiv, vom remarca din start că pînă la DOOM el apărea format în discordanță cu regulile de compunere și de derivare a cuvintelor în limba română, prin urmare, și cu normele ortografice și se scria *disabilitate*. Pentru că în fața radicalului început cu o vocală sau cu o consoană sonoră se utilizează formanții *dez-*, *diz-*, nu *des-*, *dis-*. Probabil, tocmai din acest motiv el apare uneori și în forma *dizabilitate* care, spre deosebire de *disabilitate*, este în acord cu regulile amintite.

Pentru a cerceta sensul lui *dizabilitate*, vom porni de la două surse. Prima este englezescul *disability* care înseamnă: 1. incapacitate (a unei persoane); 2. invaliditate. Exact aceasta vrea să spună românul cînd folosește formele respective. Toate ar fi clare, dacă nu ar exista și a doua sursă care răstoarnă sensurile preluate din prima sursă. Este vorba de cuvîntul românesc *abilitate* care,

Scanned with OKEN Scanner

D

în forma singularului, înseamnă „îndemînare, pricepere", iar în forma pluralului (*abilități*) înseamnă și „șiretlicuri, șmecherii". Și iată ce se întîmplă: cuvîntul *abilitate*, la care se adaugă *dez-* în prepoziție (să nu uităm că *dez-* este un element de compunere cu sens privativ), ar însemna în sensul întîi „lipsit de îndemînare, de pricepere" sau, altfel spus, „neîndemînatic, nepriceput", iar în sensul al doilea – „lipsit de șiretlicuri, de șmecherii". Acesta este sistemul derivării semantice al limbii române. Însă, din păcate, românul vrea să spună cu totul altceva atunci cînd îl copiază pe american și zice *dizabilitate* sau *dezabilitate*. Pentru că în toate cazurile de folosire a acestui cuvînt, e vorba nu de persoane **neîndemînatice** sau **nepricepute**, ci de persoane **invalide, cu handicap**. Exact așa ar trebui să se spună în românește: *persoane invalide* (sau *invalizi*) ori *persoane cu handicap* (sau *handicapați*), deși unora li se pare că folosirea acestor formule este în discordanță cu normele de etică. Dacă ar fi așa, ar trebui să expulzăm din limbă multe cuvinte de tipul *neghiob, prost, orb, șchiop* etc. Însă limba este menită să exprime realitatea, de aceea asemenea cuvinte au existat și vor exista întotdeauna în toate limbile.

DISCOTÉCĂ. Cuvîntul *discotecă* înseamnă, după cum e și firesc, „colecție de discuri", tot așa cum *filmotecă* înseamnă „colecție de filme", *cinematecă* înseamnă „colecție de filme cinematografice" etc. În afară de aceasta, prin anii '70 ai secolului trecut, începuseră să apară un tip de serate cu dansuri și cu muzică modernă pentru acele timpuri, înregistrată pe discuri, care au fost numite *discoteci*, sub influența americană venită prin filiera Țărilor Baltice.

În ultimii vreo douăzeci de ani, frecvența cuvîntului *discotecă* cu sensul „serată" a devenit într-atît de mare, încît sensul „colecție de discuri" a fost înghesuit cu totul spre periferie. Iar în prezent, cînd cunoscutele discuri (clasice) pentru pick-up practic nu se mai produc, cedînd locul casetelor audio și video și mai alec discurilor compacte numite prescurtat (ca în engleză) CD (pronunțat *si dí*), cuvîntul *discotecă* cu sensul „colecție de discuri" se utilizează și mai rar. În această ordine de idei, se poate presupune că într-un viitor nu prea îndepărtat cuvîntul *discotecă* va însemna numai „serată cu dansuri moderne", fără a mai păstra vreo legătură cu vechile și legendarele discuri (de ebonită) pentru pick-up.

DISCÚRS. Cuvîntul *discurs* este prezentat în DLRM cu sensul de „expunere făcută în fața unei adunări asupra unui subiect (de natură politică); cuvîntare". DEX

Scanned with OKEN Scanner

nu se îndepărtează prea mult de explicația dată în DLRM, doar atît că precizarea dintre paranteze, (*de natură politică*), a fost eliminată. Cu alte cuvinte, potrivit explicației prezentate în DEX, discursul poate avea un caracter mai larg decît unul politic.

DEXI nu face altceva decît „precizează" că expunerea respectivă, de natură politică, morală, literară etc., face parte dintr-o specie a genului oratoric. Era oare cazul să se facă această precizare într-un dicționar general cum este DEXI? Mai mult, este oare orice discurs o operă de artă a cuvîntului pentru a-l defini ca specie a genului oratoric? E discutabil.

Considerațiile de mai sus se referă la primul sens, cel de „cuvîntare". Însă la ora actuală cuvîntul *discurs* se utilizează tot mai frecvent şi cu alt sens, mult mai larg. Iată cîteva exemple: „Sub presiunea radicalilor, care sînt gata să rupă electoratul maghiar în două, liderii UDMR încearcă să le confişte *discursul* şi iau în brațe teza autonomiei teritoriale." (Revista 22, nr. 866 din 10-16 octombrie 2006). Alt exemplu: „Pentru a asigura ireversibilitatea procesului de integrare europeană, sibminat de *discursul* dublu al guvernului de la Chişinău ce demonstrează discrepanța dintre politica internă şi ambalajul acesteia pentru consumul extern, societatea civilă are misiunea majoră de a monitoriza activitățile guvernului." (Raportul de activitate al Fundației Soros-Moldova pentru anul 2006).

Cuvîntul *discurs* este destul de frecvent în uz, mai ales în presă şi în informațiile din internet, cu semnificații care ar conține ideea de manifestare verbală a unor politici, ideologii, convingeri, teorii etc. Iată doar cîteva exemple excerptate la întîmplare din internet: „***Discursul didactic** este susținut prin sursele istorice care se constituie în puncte de plecare pentru structurarea situațiilor de învățare.*"; „*prăpastie între ştiințe şi **discursurile socio-umane***"; „*începînd din anii '80, literatura este creditată cu statutul de **discurs cognitiv** despre lume şi despre societate* ". Iată şi denumirea unei cărți: „*Abordări semiotice în **discursul didactic***". Din toate exemplele de mai sus, şi din multe altele, se profilează cu aproximație un sens al cuvîntului *discurs*, pe care l-a înregistrat doar DEXI: „ansamblul manifestărilor verbale, orale sau scrise, considerate semnificative pentru o ideologie, pentru o mentalitate, pentru un domeniu etc.".

Curios lucru, este izbitoare asemănarea dintre ultimele tendințe ale evoluției cuvintelor *discurs* şi *demers* (a se vedea şi cuvîntul *demers*), doar cu diferența că *demers* numeşte

Scanned with OKEN Scanner

„totalitatea unor manifestări de orice natură, inclusiv verbale", iar *discurs* numeşte „totalitatea unor manifestări verbale".

D

DISTÍNCT. Adjectivele *distinct* şi *distinctiv* sînt uneori confundate, fiind percepute ca sinonime, ambele derivate de la *a distinge*. Însă ele se deosebesc prin faptul că *distinct* înseamnă „care se distinge (prin ceva)", iar *distinctiv* înseamnă „prin care (un lucru) se distinge (de altele)". De exemplu, cînd spunem *două cuvinte distincte*, avem în vedere „două cuvinte care se deosebesc clar unul de celălalt", iar cînd spunem *două semne distinctive*, avem în vedere „două semne care fac ca un lucru, o persoană, un caracter, o operă etc. să se deosebească de alte lucruri, de alte persoane, de alte caractere, de alte opere etc.".

DISTINCTÍV, vezi **distinct**.

DISTRÁ (A SE), vezi **a (se) distrage**.

DISTRÁGE (A SE). Verbul *a trage* este cunoscut de toată lumea. De la el s-a format *a atrage*, care înseamnă „a apropia spre sine; a exercita sau a simți o atracție" şi care este utilizat atît în cazul unor corpuri fizice (*magnetul atrage fierul*), cît şi în cazul unor forțe de altă natură, cum ar fi cele spirituale (*a atrage pe cineva prin anumite virtuți*).

Verbul *a (se) distrage* nu este, după cum s-ar părea, un antonim al lui *a atrage*, pentru că nu înseamnă, prin opoziție, „a respinge, a împinge", şi nici nu se utilizează în cazul corpurilor solide, dar înseamnă „a(-şi) abate atenția (cuiva) de la ceva".

Verbul *a (se) distra*, provenit de altfel ca şi *a (se) distrage* de la franțuzescul *distraire*, nu are cu verbele *a atrage* şi *a (se) distrage* vreo relație de sinonimie sau de antonimie. O legătură între *a (se) distrage* şi *a (se) distra* totuşi se întrezăreşte: pentru cel care se distrage, adică îşi abate atenția de la lucru, de la treburi, de la griji apare o stare de uşurare, de odihnă sau chiar o posibilitate de petrecere a timpului liber în mod agreabil. Exact în această situație vom folosi verbul *a (se) distra* care înseamnă „a petrece sau a face pe cineva să-şi petreacă timpul în mod agreabil".

DIZABILITATE, vezi **disabilitate**.

DÎNSUL. Cuvîntul *dînsul*, cu toate celelalte forme de gen şi de număr (*dînsa, dînşii, dînsele*), este pronume personal în acuzativ. A se observa: *l-am văzut pe dînsul, am auzit-o pe dînsa* etc. Acest pronume îl poate înlocui pe *el (ea, ei, ele)*, dar numai în acuzativ: *l-am văzut pe dînsul= l-am văzut pe el; am văzut-o pe dînsa = am văzut-o pe ea*. Aceasta e starea normală de lucruri.

Scanned with OKEN Scanner

În ultimul timp, relativ demult, există o tendință presantă de a utiliza formele de acuzativ *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele* în nominativ, în locul pronumelor de politețe. De exemplu, în loc de *dumnealui* (*dumneaei*) *nu a venit azi la serviciu* mulți vorbitori se exprimă *dînsul* (*dînsa*) *nu a venit azi la serviciu.* Mai mult, se ajunge pînă la ridicol: formele de acuzativ, fiind percepute ca forme ale nominativului, sînt modificate în aşa fel ca să corespundă genitivului şi dativului. De exemplu: *i-am spus dînsului, i-am comunicat dînsei* etc.

Adevărul e limpede ca lumina zilei. Formele în discuție sînt pronume personale (exclusiv în acuzativ), nu pronume de politețe în nominativ şi nu trebuie folosite ca pronume de politețe. Referindu-ne la pronumele de politețe, ar trebui să amintim că limba română este mai bogată sub acest aspect decît alte limbi (de exemplu, decît rusa sau franceza), pentru că în afară de formele *tu* şi *Dumneavoastră* (în franceză, *tu* şi *vous*; în rusă, *мы* şi *вы*) mai are forma intermediară *dumneata* (cu genitiv-dativul *dumnealui, dumneaei, dumnealor*). Prin urmare, avem suficiente forme, mai multe decît alții, pentru a le folosi şi a nu utiliza în mod impropriu altele.

Utilizarea improprie a formelor *dînsul, dînsa* a fost semnalată şi combătută de mai mulți specialişti (de exemplu, de Rodica Lăzărescu), însă probabil nu este suficient doar să combatem asemenea erori. Atunci cînd abaterea ia amploare, mai ales în rîndul intelectualilor, ea nu poate fi explicată doar prin ignoranță sau neglijență. Ea are neapărat un alt motiv în percepția vorbitorilor. Care să fie el în cazul de față?

În limba română avem ca posibilități de utilizare în cazul discutat, pentru persoana a treia singular, masculin – *el* şi *dumnealui*, pentru feminin – *ea* şi *dumneaei*. Adică, spunem în mod normal: *el citeşte, dumnealui citeşte, ea citeşte, dumneaei citeşte.* Ce-l face pe vorbitor să zică *dînsul citeşte* şi *dînsa citeşte*?

Pronumele *el* şi *ea* nu exprimă nici un grad de reverență; ele pot fi utilizate în raport cu orice persoană, fie un copil, fie un hoț, fie un derbedeu etc. Adică, oricine poate fi *el* şi *ea*. Însă vorbitorul se referă nu la oricine, ci la o persoană față de care vrea să exprime un anumit grad de reverență. Aceasta e pe de o parte. Pe de altă parte, pronumele *dumnealui* şi *dumneaei* exprimă, în percepția vorbitorului, un grad prea înalt de reverență în comparație cu ceea ce ar vrea să exprime el. În plus, nu este exclus ca pronumele *dumnealui* şi *dumneaei* să pară (unor vorbitori) deja arhaizate sau prea uzate, lipsite de prospețime. Şi iată că în această

Scanned with OKEN Scanner

situație vorbitorului îi par mai potrivite pronumele *dînsul* și *dînsa*. În acest caz, la singular, persoana a treia, gradul crescendo de reverență ar fi *el, ea; dînsul, dînsa; dumnealui, dumneaei*. S-ar putea întîmpla ca peste cîteva decenii în manualele noastre de română să fie consemnată și recomandată ca normă tocmai această stare de lucruri.

DOLEÁNȚĂ. Cercetătoarea Rodica Lăzărescu, referindu-se la cuvîntul *doleanță*, susține că „este greșită folosirea substantivului ca sinonim al lui *dorință*" (vezi *Dicționar de capcane ale limbii române*, Editura *Corint*, București, 2006). În calitate de argument, cercetătoarea invocă motivul că *doleanță* provine de la fr. *doléance* care își are originea în lat. *doleo, -ere* „a suferi, a fi îndurerat". Prin urmare, conchide R. Lăzărescu, în limba română *doleanță* are sensul de „plîngere, reclamație".

Opinia cercetătoarei poate fi acceptată cu mai multe rezerve, și anume:

1. Sensul de „a suferi" din latină a evoluat mult pînă a ajuns în română, iar noțiunea de „dorință pînă la suferință" nu o exclude pe cea de „suferință". S-ar putea liber dori și suferi în același timp.

2. Uzul înregistrează utilizarea foarte frecventă a lui *doleanță* cu sensul „dorință".

3. Norma (DEX) atestă substantivul *doleanță* cu sensul de „dorință, cerere, plîngere", „dorință" fiind pe primul loc.

Așadar, cu doleanța stăm bine.

DOMÉSTIC. Cuvîntul *domestic*, în primul sens, se referă la animale și înseamnă „care trăiește pe lîngă casă, fiind folosit în anumite scopuri". Cel de al doilea sens este mai larg: „care este legat de casă, de gospodărie, specific vieții gospodărești". Adjectivul dat este utilizat preponderent cu primul sens (cu referire la animale) și doar rareori cu cel de al doilea, cu referire la treburi, activități, în aceste cazuri fiind sinonim cu adjectivul *gospodăresc*. Însă și în aceste situații, cuvîntul *domestic* nu se poate îmbina cu oricare alte cuvinte, chiar dacă acestea ar numi lucruri, obiecte, fenomene etc. din gospodăria omului. Astfel, ar fi bizar să spunem *mătură domestică, sentiment domestic, relație domestică* etc.

Această scurtă introducere vrea să spună că și îmbinarea *violență domestică* este tot atît de ciudată ca și cele de mai sus, chiar dacă este vorba de violența ce are loc în familie, în condiții casnice. Azi se vorbește tot mai mult despre acest tip de violență, ea fiind numită, sub influența americană, *violență domestică*. Unii ridiculizează acest limbaj

Scanned with OKEN Scanner

zicînd că pînă la influența engleză violența era sălbatică, iar acum, slavă Domnului, a devenit... domestică. Pentru fenomenul discutat pare să fie cel mai potrivit termenul *violența în familie*.

DORÍ (A). Dacă vom urmări evoluția verbului *a dori* pornind de la dicționarele mai vechi (DEI, DLRLC), trecînd prin generația lor de mijloc (DEX) și ajungînd la lucrările lexicografice din ultima generație (MDA), vom observa că toate îl atestă, în calitate de normă, ca verb tranzitiv. Doar MDA amintește că *a dori* se întîlnește rar, în Transilvania, și ca verb reflexiv, cu sensul de „a rîvni, a năzui, a aspira". Așadar, norma recomandă să spunem *el dorește* și nu *el își dorește*.

E cazul să remarcăm însă că MDA rămîne mult în urmă atestînd verbul cu pricina ca reflexiv numai în Transilvania. La ora actuală face impresia că cea mai mare parte dintre intelectualii de la București, din Moldova (de pe ambele părți ale Prutului) și din alte zone spun *își dorește* în loc de *dorește* (de exemplu, *își dorește un concediu la mare* sau *și-ar dori un loc de lucru mai bine plătit*). (Pentru interpretarea actuală a verbelor reflexive a se consulta: Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române, vol. I*, Editura Academiei Române, București, 2005, pag. 222, 223, 357.)

Uzul presant cu *își dorește* s-ar explica, în primul rînd, prin intenția de implicare într-o măsură mai mare a vorbitorului, pentru că el simte că dorința este mai accentuată, mai vie, mai mare atunci cînd spune *își dorește* (*și-ar dori*) decît atunci cînd spune *dorește* (*ar dori*); în al doilea rînd, printr-o modă de limbaj (așa cum sînt și multe alte mode). Viitorul va arăta dacă norma va ceda sau nu.

DUMNEATÁ, vezi **voi**.

DUMNEAVOÁSTRĂ, vezi **voi**.

DUZÍNĂ. O mare parte dintre vorbitori atribuie cuvîntului *duzină*, nu se știe de ce, sensul de „douăzeci", iar unii cred că *duzină* înseamnă „zece". În realitate însă, *duzină* înseamnă „doisprezece" (ca în franceză *douzaine*, de la *douze* „doisprezece"), nu „douăzeci" și nu „zece". Între altele, și rusescul *дюжина* provine tot de la fr. *douzaine*. Aceasta e în primul rînd.

În al doilea rînd, DEXI afirmă, fără nici un temei, că obiectele care formează o duzină trebuie să fie nu numai de același fel, dar și să formeze un tot. Nu este convingător că douăsprezece ouă cumpărate la piață trebuie să formeze un tot.

În al treilea rînd, cuvîntul *duzină* are o stilistică aparte. Nu

Scanned with OKEN Scanner

D

orice obiecte de acelaşi fel pot forma o duzină. De exemplu, ar fi jignitor să spunem *o duzină de oameni*, cu atît mai mult cu cît expresia *de duzină* înseamnă şi „de calitate proastă; mediocru". Nu ar fi potrivit, probabil, nici să spunem că avem în grădină o duzină de pruni. În toate aceste cazuri vom spune *doisprezece oameni, doisprezece pruni* etc.

Cuvîntul *duzină* se potriveşte pentru unele obiecte cum ar fi ouăle şi, în anumită măsură, pentru mărfurile produse în serie.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ECHIVÓC, vezi **plurivoc**.

EDUCATÍV, vezi **educaţional.**

EDUCAŢIONÁL. În dicţionarele vechi (de exemplu, în DLRLC), cuvîntul *educaţional* nu este atestat, spre deosebire de cuvîntul *educativ*, înregistrat atît în sursele lexicografice vechi, cît şi în cele mai recente. Cuvîntul *educaţional* a căpătat o frecvenţă tot mai mare doar în ultimii 10-15 ani, sub influenţa puternică a englezei (<engl. *educational*). Unele lucrări lexicografice care dau şi etimologiile (DE, DEX, DULR) indică o origine dublă a cuvîntului în cauză, făcînd referire mai întîi la engleză (*educational*), apoi la franceză (*educationnel*), iar altele (MDA) numai la franceză. Dicţionarele care le atestă pe ambele le dau, în linii mari, ca sinonime (a se vedea MDA, DE etc.), cu sensul „care aparţine educaţiei, privitor la educaţie, care contribuie la educaţie, care educă, formează, instruieşte". Uzul însă încearcă a face o uşoară distincţie între ele, dînd preferinţă lui *educaţional* (în detrimentul lui *educativ*) atunci cînd e vorba de sistemul de învăţămînt, influenţat tot mai mult de sistemul respectiv american. Astfel, avem, bunăoară, *Programul educaţional „Pas cu pas", Centrul educaţional „Pro didactica", politici educaţionale, proces educaţional*, dar *oră educativă, exemplu educativ, valoare educativă a unei fapte.*

Deşi în principiu diferenţa de sens între cuvintele examinate este evazivă, totuşi ea se întrezăreşte, fiind deja înregistrată, dar foarte timid, între paranteze, în DULR şi în DEX. Exprimîndu-ne în alţi termeni, am putea spune că asistăm la o luptă acerbă între două cuvinte, care se poate termina cu biruinţa lui *educaţional* şi cu marginalizarea sau chiar eliminarea lui *educativ*. Iată un exemplu relativ recent din raportul de activitate pentru anul 2006 al Fundaţiei Soros-Moldova: *„Se urmăreşte promovarea în sistemul* ***educaţional*** *a modelelor inovaţionale participative de proiectare şi realizare a dezvoltării organizaţionale a instituţiei şcolare şi a dezvoltării profesionale şi personale a membrilor comunităţii şcolare*". Face impresia că acest exemplu reflectă tocmai mutaţiile lexicale şi stilistice care au loc în limbajul unor intelectuali afectaţi de influenţa engleză, dar şi cele

din sistemul de învățămînt care devine tot mai lipsit de suflet și de conținut. Dar ca să revenim *à nos moutons* și să amintim că expansiunea mereu crescîndă, manifestată de *educațional*, și terenul mereu surpat al lui *educativ* prognozează sfîrșitul fatal al acestuia din urmă.

EFICIENTIZÁ (A). Inventivitatea vorbitorului de limbă română a format, de la adjectivul *eficient*, verbul *a eficientiza* și chiar substantivul *eficientizare*. Frumos și util! Dată fiind transparența semantică a acestor două cuvinte (*eficient* → *eficientiza* → *eficientizare*), utilizarea lor nu prezintă nici o dificultate.

Evident, dicționarele de pînă la DEX nu puteau să le înregistreze, iar DEX-ul ar fi putut deja se le deschidă ușa spre... normă. Dar nu a făcut-o. Recentul DEXI s-a dovedit a fi mai receptiv, punîndu-i pe taler destinatarului cele două cuvinte noi-nouțe: *a eficientiza* – „a face să dea rezultatele așteptate, scontate, a face să fie eficient" și *eficientizare* – „acțiunea de a eficientiza și rezultatul ei". Însă la ceea ce ne-a dat DEXI ar trebui făcută o precizare (ca să nu zicem *o rectificare*): verbul *a eficientiza* înseamnă numai „a face să fie (mai) eficient", nu și „a face să dea rezultatele așteptate". Pentru că, dacă, bunăoară, rezultatele unei activități întrec așteptările noastre, rezultă oare de aici că respectiva activitate nu a fost eficientizată? Prin urmare, *a eficientiza* înseamnă „a face să fie (mai) eficient" și punctum.

EFICIENTIZÁRE, vezi **a eficientiza**.

ELIBERATÓR. Nu întîmplător se spune că limba exprimă prin cuvintele sale istoria poporului pe care îl servește. În acest sens, cuvîntul *eliberator* exprimă o pagină tristă a istoriei românilor, mai ales a celor basarabeni.

Dar s-o luăm de la capăt. Firește, *eliberator* este un derivat de la verbul *a elibera*, iar acesta din urmă provine tocmai de la latinescul *eliberare* și este cunoscut de toți vorbitorii cu sensul de „(persoană) care eliberează țări, popoare, grupuri sociale, prizonieri etc.". Conducerea de după 1940 a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești și, mai ales acei care se făcuseră stăpîni, după 1945, peste pămînturile românești, cereau ca substantivul *eliberator* să fie folosit exact în acest sens cînd se referea la stăpînii respectivi și la soldații sovietici. Mai mult, se cerea ca armata sovietică să fie numită *armată eliberatoare*, și nu cumva în alt fel. Și poporul nu avea încotro, pentru că în acele timpuri era persecutată și eradicată nu numai exprimarea liberă, dar și gîndirea liberă.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, se cerea ca ruşii rămaşi după 1945 pe teritoriile româneşti ocupate (iar ei erau cîtă frunză şi iarbă), precum şi puhoiul de ruşi veniţi să ia posturile de conducere pe aceste teritorii, să fie numiţi *eliberatori*. Însă populaţia băştinaşă înţelegea prea bine că aceşti ruşi (în categoria ruşilor erau percepuţi şi trecuţi toţi rusofonii) nu sînt altceva decît... *ocupanţi*. Dar nimeni nu-i putea numi *ocupanţi*, pentru că nimeni nu dorea să suporte consecinţele. Îi numeau aşa cum se cerea, *eliberatori*, dar îi percepeau ca *ocupanţi*. În felul acesta, cuvîntul *eliberator*, însoţit de un zîmbet sarcastic sau luat între ghilimele, începuse să însemne „ocupant", fiind utilizat şi în prezent în acest sens cu referire la veneticii care îi desconsideră pe români şi tot ce este românesc.

Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu substantivul *frate* din expresia *frate mai mare*, care începuse să însemne „rus" sau, mai extins, „rusofon".

După 1989, cînd comuniştii veniseră din nou la putere (mai exact, nu plecaseră de la putere) şi se ascundeau sub numele *agrarian* (ei fondaseră Partidul Democrat Agrar), cuvîntul *agrarian* de asemenea fusese compromis, pentru că însemna „deputat cu intelectul redus, care îşi apără cu orice preţ interesele proprii, călcîndu-le în picioare pe cele naţionale" (a se vedea mai pe larg în acest sens Alexei Palii, *Cuvîntul şi simţul măsurii*, Editura *Făt-Frumos*, Chişinău, 1995, pag. 99).

Deja de mai mulţi ani, în unele zone ale fostei Uniuni Sovietice (Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia), Rusia a organizat şi a susţinut pe toate căile, inclusiv prin forţe armate, acţiuni separatiste de mare amploare care au condus la războaie şi la pierderi de multe vieţi omeneşti. Acum în aceste *zone de conflict* se află aşazisele *forţe pacificatoare* ruseşti (rus. *миротворческие силы*), pe care populaţia băştinaşă le percepe ca *forţe de ocupaţie*, pentru că tocmai prin intermediul acestor forţe (şi al bazelor militare dislocate în zonele respective), Rusia împiedică Moldova şi Georgia să-şi exercite suveranitatea asupra teritoriilor respective. Iar forţele de ocupaţie sînt totuşi numite oficial... *forţe pacificatoare*. În această ordine de idei, se poate spune că deseori cuvîntul are menirea nu de a exprima o realitate, ci de a o ascunde.

Cuvîntul este un diamant bine şlefuit care, în funcţie de lumina îndreptată spre el, poate exprima, dar şi ascunde, sensuri nebănuite. Dacă timp îndelungat există condiţii ca aceste sensuri să prindă rădăcini (aşa cum s-a întîmplat cu *braşoavă*, menit să numească palavrele vechilor ne-

Scanned with OKEN Scanner

gustori braşoveni), ele devin fapte de limbă, dacă însă nu există condiţii (aşa cum s-a întîmplat cu *agrarian*), avem de a face cu fapte efemere de limbaj.

EN DÉTAIL, vezi **angro**.

E

EPILÁ (A), vezi **a depila**.

EŞICHIÉR. În afară de cele două sensuri ale cuvîntului *eşichier*, derivate din franceză, de la jocul de şah, şi înregistrate în DEX, iată că acest termen s-a îmbogăţit cu încă un sens, devenit la modă în limbajul comentatorilor politici: „aranjare după anumite criterii a forţelor politice (partide, mişcări politice) dintr-o ţară, astfel încît să formeze un clasament". Această accepţie nu este atît de originală, fiind, la rîndul ei, derivată dintr-un alt sens, mai vechi: „dispozitiv în care trupele unei unităţi, aşezate masat în careuri, sînt despărţite prin intervale egale". De fapt, metafora s-a produs în limba franceză, în urma căreia cuvîntul *échiquier* s-a ales şi cu sensul de „domeniu, loc unde se opun interesele contradictorii de natură politică, diplomatică, financiară etc. şi care cer manevre făcute cu iscusinţă". *Le petit Larousse* (Paris, 1955) dă ca exemplu şi expresia *l'échiquier parlementaire*. La noi este foarte uzitată sintagma *eşichier politic*. Oricum, metafora este destul de reuşită, de aceea credem că următoarea ediţie a DEX-ului ar trebui să o înregistreze, cu atît mai mult cu cît MDN a încercat deja, foarte timid şi nu prea reuşit, să facă acest lucru: „loc unde se opun partide, interese (politice)".

ETCÉTERA. Forma abreviată a cuvîntului *etcetera*, *etc.*, este utilizată practic de orice persoană care scrie. Atunci cînd această abreviere încheie o enumerare, ea nu trebuie să fie precedată de virgulă. Explicaţia este simplă: pentru că *etc.* înseamnă „şi altele, şi alţii, şi aşa mai departe", or, în faţa conjuncţiei *şi* care încheie o enumerare nu se pune virgulă. Tocmai pentru că ea încheie enumerarea. În ultimul timp însă, această regulă începe să fie încălcată. Presupunem că e vorba de o influenţă a textelor engleze (sau franceze), în care abrevierea *etc.*, în cazul enumerării, este precedată de virgulă. În textele româneşti virgula nu trebuie pusă.

EVOLUÁ (A). Atunci cînd un interpret urcă pe scenă şi cîntă o piesă muzicală, se zice că el... *evoluează*. Deşi sensul de „a cînta pe scenă", pe care foarte mulţi vorbitori i-l atribuie cuvîntului *a evolua*, nu este înregistrat în dicţionare, este totuşi interesant să ştim de ce în percepţia multor vorbitori cîntăreţii noştri evoluează. Ce au ei cu evoluarea?

Scanned with OKEN Scanner

Explicația este următoarea. Primul sens al cuvîntului francez *évolution* este „mișcare executată de trupe pentru a-și schimba poziția". Ulterior, acest sens s-a extins, exprimînd și „o suită de mișcări variate ale unei dansatoare sau ale unui avion ce se află deasupra unui oraș". În prezent, cuvîntul are literalmente sensul de „acțiunea de a se roti". Tocmai acest sens al cuvîntului *évolution* a făcut ca rotirile dansatorilor din scenă să se numească *évolution*, iar verbul care numește această mișcare circulară sau ondulatorie să se numească *évoluer*.

Fiind împrumutat în română, verbul *évoluer*, în forma *a evolua*, a început a fi întrebuințat nu numai cu referire la dansatori, dar și la cîntăreți. Și iată că ne-am pomenit că interpreții noștri de muzică... *evoluează*, deși ei pot să nu facă pe scenă mișcări de rotație. Rodica Lăzărescu (*Dicționar de capcane ale limbii române*, Editura *Corint*, București, 2006) susține că verbul *a evolua* „este incorect întrebuințat cu înțelesul de «a se prezenta în public» cu referire la cîntăreți sau chiar la instrumentiști". Firește, are dreptate Rodica Lăzărescu, după cum au dreptate și normele academice care nu înregistrează sensul cu pricina, dar au dreptate și vorbitorii, care știu că sensurile pot fi extinse, îngustate, deplasate etc. Toți au dreptate.

În rîndurile de mai sus nu au fost luate în discuție și alte sensuri ale cuvintelor *a evolua* și *evoluare*, pentru că ele nu generează probleme.

EVOLÚȚIE, vezi **a evolua**.

EXCITÁ, vezi **a surescita**.

EXÓTIC. Este cu totul curios că unele cuvinte își schimbă înțelesul în funcție de zona geografică în care locuiesc oamenii care le utilizează. Un asemenea cuvînt pare să fie adjectivul *exotic*, explicat în DEX în felul următor: „care se află într-o regiune foarte îndepărtată și care impresionează prin aspectele neobișnuite; care provine dintr-o asemenea regiune, care aparține, care este propriu acestor țări". Apar cîteva întrebări firești pe care ar putea să și le pună vorbitorul care dorește să utilizeze cuvîntul cu pricina: Care este acea regiune îndepărtată? De care loc este ea îndepărtată? Cît de îndepărtată este totuși regiunea (e vorba de zeci, sute, mii de kilometri)? La care realități se poate referi adjectivul *exotic* (la oricare sau numai la unele)?

DEXI face o precizare, încercînd să aducă o rază de lumină în... realitățile exotice, și afirmă între paranteze: (în afara Europei). Dar nici această precizare nu spune mare lucru, pentru că aici pot să apară alte întrebări

Scanned with OKEN Scanner

cum ar fi: Pentru românii care locuiesc în Siberia (acolo există localități de români) sau bunăoară pentru cei din Kazahstan, adică pentru cei din afara Europei, ce ar însemna cuvîntul *exotic*?

E

Dicționarele franceze fac alte precizări, tot între paranteze: „în opoziție cu ceea ce este indigen" (*Le Robert micro poche. Dictionnaire de la langue française*, Montréal, 1988) și „calificare dată animalelor și vegetațiilor străine (Antonyme: indigène)" (*Nouveau petit Larousse illustré*, Paris, 1936).

Dicționarul explicativ al limbii ruse, alcătuit de S.I. Ojegov, Moscova, 1983, dă următoarea explicație: „neobișnuit pentru locul dat, nespecific și străin locului dat; care uimește prin ciudățenie".

Se pare că dicționarele franceze și cele ruseşti au mai multă dreptate, deoarece nu leagă definiția cuvîntului *exotic* de un loc anume, de o zonă geografică sau de un continent. Probabil, ar fi mai corect să adoptăm ideea că orice realitate, în primul rînd din lumea plantelor și animalelor, care nu este specifică unei zone (indiferent pe care continent se află ea) și uimește prin caracterul ei neobișnuit, este exotică pentru populația zonei respective.

EXPERIÉNȚĂ. Cuvîntul *experiență* se află într-o fază interesantă a evoluției sale și nu numai sub aspectul conținutului, dar și sub cel al funcționării. Norma îl atestă cu primul sens de „totalitate a cunoștințelor pe care oamenii le dobîndesc în mod nemijlocit despre realitatea înconjurătoare în procesul practicii social-istorice, al interacțiunii materiale dintre om și lumea exterioară". Dacă acum 10-15 ani substantivul *experiență* însemna doar, în primul sens, „***totalitate*** a cunoștințelor" (de aici și expresiile de tipul *experiență de viață* sau *experiență de muncă*), în prezent nu este neapărat ca aceste cunoștințe să fie în ***totalitate*** (pentru a le numi *experiențe*), ele putînd constitui cazuri izolate de diverse activități, de trăiri etc. În plus, dacă un caz (de activitate) ar putea constitui o experiență, iar cazurile pot fi o infinitate, rezultă că și experiențele de asemenea pot fi foarte multe. Tocmai acest fapt face ca substantivul *experiență* să fie utilizat tot mai frecvent în forma pluralului (*experiențe*). De exemplu: *Este interesant să te afli în situații noi, necunoscute și să trăiești noi* ***experiențe***. (*Jurnal de Chișinău*, 12 septembrie 2006). Folosirea tot mai frecventă a formei de plural, în cazurile în care odinioară era utilizată cea de singular, a devenit un fenomen care ia amploare și care poate constitui un subiect aparte (a se compara în acest sens și formele *politici, comportamente, tehnici, tehnologii, temeri* ș.a.).

Scanned with OKEN Scanner

EXPRÓMPT. Cuvîntul *exprompt*, neatestat în nici o sursă lexicografică, se face tot mai prezent în uzul oral al limbii române, mai ales în limbajul intelectualilor basarabeni, voind să însemne, ca adverb, „cu rapiditate, neîntîrziat, imediat", dar şi ca adjectiv – „care acţionează repede şi la timp; care se produce repede, fără întîrziere". Acest din urmă sens, ca adjectiv, este înregistrat în DEX, dar nu la cuvîntul *exprompt* (care nu este înregistrat în dicţionar), ci la *prompt*. Deşi *exprompt* poate fi auzit uneori şi la Bucureşti (probabil, datorită prezenţei masive a basarabenilor), totuşi, sîntem înclinaţi a crede că el este un împrumut din rusă (a se confrunta cu adverbul rusesc *экспромптно*). Acestea fiind spuse, îl vom încadra în categoria împrumuturilor nerecomandabile care îl dublează în mod inutil pe *prompt*.

Însă şi cuvîntul *prompt* are nevoie de o precizare: adevărul e că DEX îl înregistrează doar ca adjectiv (*un om prompt, o vorbă promptă, o acţiune promptă*), dar nu şi ca adverb. Uzul însă îl atestă şi ca adverb, ba poate chiar mai frecvent decît cu valoare de adjectiv (de exemplu, *a acţiona prompt, a răspunde prompt, a interveni prompt*). Iată cîteva exemple: *„Dacă tot te-ai sesizat atît de* ***prompt****..."* (*Cotidianul*, 20 noiembrie 2006); *„...asistenţa s-ar impacienta imediat. Şi ar sancţiona* ***prompt*** *lipsa de respect"* (revista *Cafeneaua literară*, februarie, 2006); *„Poliţiştii comunitari pot interveni mai* ***prompt***" (*Jurnalul de Sighişoara*, 15 noiembrie 2006). Cel mai des, adverbul *prompt* determină verbe de tipul *a răspunde, a interveni, a acţiona* ş.a. Probabil, în acest caz, norma ar trebui să-şi aplece urechea la fenomenele care au loc în uz, ca să le examineze şi să le... înregistreze.

Scanned with OKEN Scanner

FACȚIÚNE. Prăbușirea Imperiului Sovietic și obținerea independenței naționale și statale au permis democratizarea societății și punerea în valoare reală a libertăților și a drepturilor cetățenești, inclusiv a celor politice. Au apărut state independente, parlamente, comisii parlamentare și, ca rezultat, a început să reînvie limbajul politic, uitat deja de generațiile mai în vîrstă și aproape necunoscut de cele mai tinere. Sînt repuse în uz multe cuvinte de specialitate, inclusiv *facțiune* și *fracțiune*, care uneori sînt confundate. Confuzia este explicabilă: cuvintele în cauză sînt foarte asemănătoare sub aspect fonetic, ca formă și ca sens. Locul comun al lor constă în faptul că și unul, și altul înseamnă „grup de persoane unite pe baza unor interese politice comune". Însă, spre deosebire de *facțiune*, în cazul lui *fracțiune*, acest grup de persoane se află în cadrul unui partid politic și are altă linie politică decît cea a majorității membrilor partidului respectiv. De regulă, acest grup este în dezacord cu platforma generală a partidului și tinde spre dezmembrarea formațiunii, spre *fracționarea* ei (de aici și *fracțiune*).

FÁN, vezi **fanat**.

FANÁT. În ultimul deceniu, cuvîntul *fan* și-a sporit foarte mult frecvența, probabil, datorită marii pasiuni a publicului pentru anumite vedete, sport, mișcări artistice. În engleză *fan* este o prescurtare de la *fanatic*, care vine din franțuzescul *fanatique*. Cuvîntul francez este moștenit din latinescul *fanaticus*, un adjectiv care, în lumea romană, descria comportamentul sau vorbirea celui posedat de zei sau de demoni (cf. *Oxford Dictionary of English*, ediția a doua, 2003).

Cuvîntul *fanat* nu este, după cum pare a fi, un derivat de la *fan*. Cei doi termeni nu au nimic în comun sub aspectul înțelesului. Ei nu înseamnă „persoană dominată de fanatism", după cum cred (și îl utilizează) unii vorbitori, inclusiv unii ziariști. Iată un exemplu excerptat din *Flux*, 15 decembrie 2000: *„Este curios că zborul cu aerostatele este un sport în care măiestria nu este influențată de ajutorul financiar din partea statului, el fiind practicat, în mare, de «fanații cerului»"*. E de remarcat că rubrica sub care este plasată informația din care a fost luat

Scanned with OKEN Scanner

acest exemplu de asemenea este intitulată *Fanații cerului*, ziaristul crezînd că aici cuvîntul *fanat* i-ar numi pe tinerii foarte pasionați de zborul cu aerostatul. În realitate însă, cuvîntul *fanat* poate fi utilizat atunci cînd ne referim la flori, la legume, iar uneori, în mod figurat, şi la oameni, însemnînd „care şi-a pierdut prospețimea; ofilit, veştejit".

Cuvîntul *fanatic*, nefiind în legătură cu primele două, înseamnă tocmai ceea ce unii vorbitori cred despre *fanat*, adică „persoană dominată de fanatism".

Aşadar, vom spune, de exemplu:

1. Petrică Oltu a fost toată viața un ***fan*** *al neîntrecutei cîntărețe Ioana Radu.*

2. Sufletul îi rămase trist şi numai florile ***fanate*** *din toate colțurile salonului luxos îi mai aminteau de petrecerea de ieri.*

3. Hitler a fost un ***fanatic*** *pornit să cucerească lumea.*

FANÁTIC, vezi **fanat**.

FĂRÎMĂTÚRĂ, vezi **firimitură**.

FEROMAGNÉTIC, vezi **feros**.

FEROMAGNETÍSM, vezi **feros**.

FERÓS. Dacă cineva dintre vorbitorii de limbă română crede că adjectivul *feros* este un derivat de la substantivul *fier* şi de aceea ar trebui să se scrie *fieros*, aşa cum ar cere logica lucrurilor, acest vorbitor se va pomeni în conflict cu norma (DEX, DOOM) care recomandă forma *fier*, moştenită şi evoluată din latinescul *ferrum*, dar în acelaşi timp şi forma *feros* (*feroasă*) ca împrumut din franceză (<fr. *ferreux*). Astfel, potrivit normei, vom scrie ***fier***, ***fierar***, dar *oxid* ***feros***, *metalurgie feroasă, fenomen* ***feromagnetic*** etc. În legătură cu aceste recomandări normative, am putea avea în mod firesc două întrebări: de ce autorii normei cred că adjectivul *feros* a fost neapărat împrumutat din franceză, dar nu creat pe terenul limbii române din radicalul *fier* plus sufixul *-os*, aşa cum avem multe alte creații de tipul *pietros, spumos, nisipos* ş.a.? Dacă totuşi există dovezi incontestabile că *feros* a fost împrumutat din franceză, de ce norma nu a acceptat asimilarea lui de către limba română, ca să se scrie pînă la urmă *fieros*, nu *feros*? De altfel, dacă e să acceptăm ipoteza că *feros* este împrumutat din franceză, trebuie să remarcăm că un anumit grad de asimilare totuşi s-a acceptat, pentru că, după cum vedem, norma recomandă forma *feros*, nu *ferreux*, ca în franceză. Acelaşi lucru se poate spune şi despre *feromagnetic, feromagnetism* etc. Unificarea scrierii acestei familii de cuvinte, în jurul centrului *fier*, ar putea reflecta într-o măsură mai mare realitatea glotică românească, absolvindu-i totodată pe

Scanned with OKEN Scanner

vorbitori de probleme ortografice inutile.

FIÉR, vezi **fieros**.

FIGÚRĂ. În uzul basarabean, cuvîntul figură mai are un sens, deplasat, calchiat după modelul rusescului *фигура*: „aspectul exterior al corpului uman; talie zveltă şi bine proporţionată a unei persoane; siluetă". Din păcate, chiar şi intelectualii şcoliţi, atunci cînd văd o femeie cu o talie admirabilă, pot exclama: „O figură încîntătoare!". În română însă, atunci cînd ne referim la persoane, cuvîntul figură înseamnă altceva, şi anume „înfăţişare a feţei, a obrazului cuiva; chip, faţă, obraz". Există şi expresia *a face figură bună* (sau *rea*), care înseamnă „a face o impresie bună (sau rea) celor din jur". Iar atunci cînd sîntem impresionaţi de mijlocelul unei domnişoare, vom spune siluetă admirabilă, talie zveltă sau, referindu-ne şi la mersul acestei domnişoare, vom zice, bunăoară, că are o alură de felină. În fond, lista epitetelor şi a comparaţiilor va depinde de ingeniozitatea, de inventivitatea şi de inspiraţia celui care...admiră.

FINALIZÁ, vezi **a finisa**.

FINISÁ (A). Verbul *a finisa* este uneori confundat cu *a finaliza*, pentru că şi unul, şi celălalt au ca etimon îndepărtat franţuzescul *finir* (din lat. *finire*) şi exprimă sensul de „a termina". Or, în afară de acest sens, comun ambelor verbe, acestea au şi semne distinctive care le face ca într-o situaţie să fie utilizat unul dintre ele, iar în altă situaţie – celălalt. Astfel, *a finaliza* înseamnă, pur şi simplu, „a duce ceva pînă la capăt", pe cînd *a finisa* înseamnă „a executa ultimele operaţii asupra unui produs sau a unei lucrări, pentru a le da forma şi aspectul definitiv". Vom observa că din aceste două definiţii ale verbelor respective, ambele recomandate de normă (DEX), diferenţa dintre ele nu apare cu toată claritatea. De aceea vom mai adăuga că *a finaliza* se poate folosi în mai multe cazuri (nu în toate!) în care un lucru este realizat pînă la capăt, pe cînd *a finisa* îl vom utiliza doar în anumite cazuri cum ar fi *a finisa construcţia sau reparaţia unei case, a unei încăperi; a finisa un tablou* etc. Nu vom spune în nici un caz *a finisa recoltarea cerealelor, a finisa lectura unei cărţi* sau, şi mai rău, *a finisa şedinţa Consiliului Primăriei* (aşa s-a exprimat un consilier comunist de la Primăria Chişinău).

În această ordine de idei, s-ar putea stabili o „ierarhie" a posibilităţilor de utilizare, în diverse situaţii, a cîtorva verbe care exprimă sensul de „a realiza un lucru pînă la sfîrşit": *a termina, a sfîrşi, a finaliza, a finisa*. Astfel, vom spune: 1. *a termina, a sfîrşi* (dar

nu *a finaliza* sau *a finisa*) *lectura unei cărți; a termina, a sfîrşi, a finaliza* (dar nu *a finisa*) *recoltarea cerealelor*; 2. *a termina, a sfîrşi, a finaliza, a finisa reparația unei încăperi.*

În legătură cu verbul *a finisa*, vom mai adăuga că el poate fi folosit doar în cazurile în care este vorba de executarea anumitor *lucrări de finisare* (sau *de finisaj*).

FIRIMITÚRĂ. Cuvîntul *firimitură*, aşa cum îl prezintă norma (a se vedea, de exemplu, DEX şi DOOM), este cel puțin ciudat. E greu să-ți dai seama de unde provine cu această formă. DEX-ul susține că e format din *fărîmă* + suf. *-ătură*. Însă se vede cu ochiul liber că *fărîmă* + suf. *-ătură* dă *fărîmătură*, nu *firimitură*. Prin urmare, vorbind într-un limbaj juridic, succesorul de drept este *fărîmătură*, nu *firimitură*. Iar acest drept ar trebui să constituie temeiul pentru a recomanda forma *fărîmătură* ca normă literară, iar *firimitură* să fie considerat un regionalism. În plus, tocmai această formă, *fărîmătură*, funcționează în uzul limbii române din Moldova de pe ambele părți ale Prutului. Dar, curios lucru, cu toate că *fărîmătură* este, în raport cu formanții din care derivă, succesor de drept, DEX-ul îl prezintă ca regionalism. Să aibă oare autorii normelor un alt temei? Bunăoară, *firimitură* există în literatura artistică de referință? Aici am putea aminti că şi *fărîmătură* de asemenea există în limba literaturii artistice.

FOCALIZÁ (A), vezi **(a) axa**.

FOEHN, vezi **föhn**.

FÖHN. Cuvîntul *föhn*, conform DEX-ului, are două sensuri: 1. vînt cald şi uscat care bate în munții Alpi; 2. aparat electric de uscat părul. Fireşte, noi, românii, îl utilizăm mai des cu sensul al doilea. Iar problema pe care o generează cuvîntul dat constă, după cum e lesne de înțeles, în diferența dintre scrierea şi pronunțarea lui. Ei bine, vorbitorii care țin la propria corectitudine au consultat de mai multe ori DEX-ul şi vechiul DOOM, pînă cînd au însuşit că acest cuvînt „venetic" se scrie *foehn*, ca în franceză. MDN de asemenea l-a înregistrat în forma *foehn*. Dar tocmai cînd lucrurile păreau limpezi şi lumea împăcată, iată că apare noul DOOM şi tulbură apele, obligîndu-ne să scriem *föhn*, exact ca în germană. Oare să nu ştie alcătuitorii noului DOOM că alfabetul românesc nu are litera *ö*? Ce va cîştiga ortografia românească din atîtea fluctuații buimăcitoare?

FONDÁ (A). Acum cîțiva ani semnalam un paradox întîlnit în normele ortografice ale limbii române: „fiecare persoană care

Scanned with OKEN Scanner

spune *fond* şi *fondator* spune numaidecît că *o persoană* ***fondează*** *ceva*, nu ***fundează*** *ceva* sau că *o societate este* ***fondată***, nu ***fundată***. Adevărul însă e că norma recomandă anume formele *a funda* şi, respectiv, *fundez, fundează, fundat* etc., iar formele *a fonda, fondez, fondează, fondat* le atestă ca variante neliterare" (a se vedea: Alexei Palii, *Cultura comunicării*, Editura *Epigraf*, Chişinău, 2005, pag. 266).

Este îmbucurător că noul DOOM elimină paradoxul la care ne referream, înregistrînd ca normă formele *a fonda* şi *fondare*. Însă bucuria durează doar cîteva secunde, pînă în momentul în care găsim în registrul dicţionarului şi forma *fundare*. Dar şi aici autorii normei ortografice nu sînt consecvenţi, pentru că „au uitat" să-l înregistreze şi pe *a funda*.

FORMATÓR. Vechiul substantiv *formator*, care altădată însemna doar „muncitor calificat care confecţionează forme de turnătorie" şi care se întrebuinţa rar, în limbajul de specialitate, iată-l astăzi primenit cu un sens nou, tot de specialitate, de „persoană cu o anumită calificare într-un anumit domeniu care este autorizată să informeze, să pregătească alte persoane în domeniul respectiv". Cuvîntul şi-a cucerit deja un teren vast, avînd o frecvenţă înaltă mai ales în textele didactice, inspirate din sistemul educaţional american. Deşi există şi în limba franceză, substantivul *formateur* cu sensul de „acel care contribuie la formare, care impune o anumită ordine", influenţa nestăvilită a englezei actuale asupra limbii române ne face să credem că sensul nou al substantivului *formator* se datorează englezescului *former*. DEXI a înregistrat deja acest calc semantic, explicîndu-l astfel: „educator însărcinat cu formarea profesională a unor specialişti într-un anumit domeniu". O explicaţie foarte apropiată de aceasta oferă şi MDN. Astfel, rămîne doar un pas pînă la înregistrarea cuvîntului *formator* cu sensul nou şi în dicţionarele normative.

FRACŢIÚNE, vezi **facţiune**.

FRÁTE, vezi **eliberator**.

FREZÁ (A SE), vezi **a (se) friza**.

FRIZÁ (A SE). Cînd intelectualul moldovean povesteşte cuiva că a fost la frizerie, ocoleşte, de regulă, cuvîntul *a (se) tunde*, despre care în Basarabia se crede că are o conotaţie ce trebuie evitată în cercurile de oameni educaţi (tot aşa cum se crede în partea dreaptă a Prutului despre verbul *a regula*). De fapt însă, *a (se) tunde* este un cuvînt literar însemnînd „a(-şi) scurta, a(-şi) tăia părul, barba sau mustaţa", de aceea acest verb trebuie folosit fără nici o rezervă

Scanned with OKEN Scanner

cînd dorim să spunem că un bărbat şi-a scurtat (nu neapărat la frizerie) părul, barba sau mustaţa. Mai mult chiar, el se utilizează de asemenea în cazurile în care şi femeile îşi scurtează (mult) părul (după cum se obişnuieşte în ultimul timp). E adevărat însă că referitor la barbă se utilizează şi alte verbe (în componenţa unor expresii): *a(-şi) tăia barba, a(-şi) rade barba, a(-şi) face barba.*

Basarabeanul însă, după cum s-a menţionat mai sus, evită verbul *a tunde*, preferîndu-l pe *a (se) freza*, pentru că îl simte într-o legătură cu *frizerie*. Însă verbul *a (se) freza* cu sensul „a (se) tunde" nu este literar (DEX îl înregistrează, dar nu îl explică, trimiţîndu-ne la *a [se] friza*). Pe de altă parte, curios lucru, DEX înregistrează ca normă literară substantivul *freză* cu sensul „pieptănătură bărbătească; frizură", precum şi *frizerie, frizer, frizeriţă* cu sensurile respective cunoscute de toţi vorbitorii.

Care ar fi totuşi, conform normei literare, cuvîntul potrivit pe care ar trebui să-l spună vorbitorul de limbă română din Basarabia cînd îşi face frizura? Poate ar fi corect *a (se) friza*? Însă DEX îl atestă cu menţiunea *rar* şi cu sensul de „a(-şi) încreţi, a(-şi) ondula părul; a (se) coafa". După cum vedem, acest sens s-ar potrivi mai mult cînd ne referim la femei, nu la bărbaţi. Apropo, femeile mai pot beneficia, în afară de cuvintele *a (se) tunde* şi *a (se) friza*, şi de verbul *a (se) coafa*, precum şi de substantivele *coafor* şi *coafeză*.

Sărmanul intelectual basarabean! Nu are încotro şi trebuie să folosească vechiul şi cunoscutul cuvînt *a (se) tunde*! Acesta e cel mai potrivit.

FRIZÉR, vezi **a (se) friza**.

FRIZERÍE, vezi **a (se) friza**.

FUNDÁ (A), vezi **a fonda**.

FUNDÁT, vezi **a fonda**.

Scanned with OKEN Scanner

G

GANGRÉNĂ, vezi **cangrenă**.

GARÁFĂ, vezi **cangrenă**.

GARDERÓB. Dacă cercetăm uzul limbii române din Basarabia şi punem sub lupă cuvîntul *garderob*, observăm, în linii mari, un fenomen curios: 1. Cea mai mare parte dintre intelectuali evită cuvîntul respectiv (probabil, din motivul că în imaginaţia acestora el ar fi o creaţie apărută sub influenţa rusă), dînd preferinţă lui *garderobă* atît cu sensul de „dulap pentru haine", cît şi cu sensul de „totalitate a pieselor vestimentare ale unei persoane". 2. Cea mai mare parte a oamenilor neinstruiţi folosesc cuvîntul *garderob* (deseori în forma *garderop*) în ambele sensuri pomenite mai sus. 3. O anumită parte dintre intelectuali utilizează cuvîntul *garderob* (cu pluralul *garderoburi*) cu sensul „dulap pentru haine" şi cuvîntul *garderobă* (cu pluralul *garderobe*) cu două sensuri: „spaţiu amenajat într-un local public pentru păstrarea provizorie a paltoanelor, pălăriilor etc., lăsate de vizitatori" şi „totalitatea lucrurilor de îmbrăcăminte aparţinînd cuiva".

Din păcate, doar această mică parte a vorbitorilor utilizează în mod adecvat cele două cuvinte luate în discuţie. Trebuie să înţelegem că nici vorbitorii din Ţară nu stau prea bine cu *garderobul* (sau cu *garderoba*) odată ce Rodica Lăzărescu (*Dicţionar de capcane ale limbii române*, Editura *Corint*, Bucureşti, 2006) îi atenţionează să nu confunde aceste cuvinte.

GARDERÓBĂ, vezi **garderob**.

GASTRONÓM, vezi **culinărie**.

GASTRONÓMIC, vezi **culinărie**.

GASTRONOMÍE, vezi **culinărie**.

GAY, vezi **albastru**.

GEANTĂ, vezi **jantă**.

GHÍPS. Problema utilizării cuvîntului *ghips* constă în fluctuaţia în uz a formelor *ghips – gips*, întîlnită nu numai în Basarabia, dar şi în toată ţara. Unii vorbitori scriu şi pronunţă *ghips*, pentru că ştiu prevederile normei, alţii însă, necunoscînd norma, scriu *gips*, ca în germană (de unde a fost împrumutat acest cuvînt), pentru că au înţeles „obiceiul" normei de a ne obliga să scriem ca în limba din care a fost împrumutat cuvîntul. Apoi, cuvîntul *gips* este citit (pronunţat) ca în română, adică

Scanned with OKEN Scanner

fonetic, ajungîndu-se astfel la o situație pe care doar normele noastre o pot crea. Ei bine, vom scrie în română *ghips* și vom pronunța tot *ghips*. Numai de nu s-ar mai întîmpla ceva...

Ca să nu rămînă în suspensie afirmația făcută mai sus, privitor la „obiceiul" normei de a ne obliga să scriem ca în limba din care a fost împrumutat cuvîntul, vom da unul dintre cele mai recente exemple – cuvîntul *gril*, utilizat în română cu sensurile de „grătar (pentru fripturi)" și „friptură preparată la grătar". *Gril* a fost înregistrat în DEX și în MDN cu un singur *l*, vorbitorul obișnuindu-se cu această ortografiere și asociind-o cu *grilaj* (scris tot cu un singur *l*). Dar iată că noul DOOM „și-a amintit" că trebuie să scriem ca în engleză, cu doi de *l* (*ll*) și a adoptat forma *grill*. Acum românii vor scrie *grill*, dar *grilaj*. Mai sînt necesare comentarii?

GIPS, vezi **ghips**.

GRI, vezi **roz**.

GRIL, vezi **ghips**.

GRILÁJ, vezi **ghips**.

GRILL, vezi **ghips**.

GRUP. Mulți vorbitori se pomenesc într-o adevărată încurcătură cînd trebuie să aleagă dintre cuvintele *grup* (cu pluralul *grupuri*) și *grupă* (cu pluralul *grupe*) pe cel potrivit în anumită situație. Bunăoară, cum ar fi corect, *grup de studenți* sau *grupă de studenți*, *grup de copaci* sau *grupă de copaci*, *grup de turiști* sau *grupă de turiști*.

Substantivul *grup*, potrivit normei literare, are două sensuri: 1. ansamblu de obiecte (animale, plante, piese) de același fel; 2. ansamblu de persoane reunite (în mod stabil sau temporar) pe baza unei comunități de interese, de concepții etc.

Substantivul *grupă*, potrivit normei literare, înseamnă „colectiv restrîns de oameni, organizat conform unor principii sau norme, în vederea desfășurării unei activități".

După cum vedem, sensurile cuvintelor *grup* și *grupă*, deși sînt foarte apropiate, totuși au și unele deosebiri. În primul rînd, cuvîntul *grup* poate fi utilizat în toate cazurile, indiferent dacă vorbim despre obiecte, animale, plante sau oameni, pe cînd *grupă* se utilizează numai cu referire la oameni. În al doilea rînd, cuvîntul *grup*, cu referire la oameni, poate fi utilizat indiferent dacă ansamblul de persoane are caracter permanent sau temporar, pe cînd *grupă* se utilizează numai dacă ansamblul respectiv de persoane are caracter stabil, fiind organizat pentru mai mult timp pentru a desfășura o activitate.

Mai jos vom da și cîteva exemple de enunțuri cu utilizarea corectă a cuvintelor discutate:

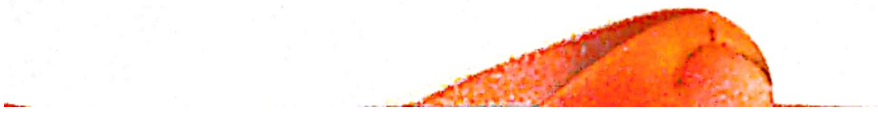

Scanned with OKEN Scanner

1. După intervenția poliției cu destinație specială, în piață mai rămăseseră doar cîteva ***grupuri*** *răzlețe de studenți.*

2. Din cele cinci ***grupe*** *de studenți, formate la facultatea de drept în ultimul an de studii,* ***grupa*** *a doua se deosebea efectiv prin tineri perseverenți, cu sentimentul patriotic foarte dezvoltat.*

G *3. Peste două luni de la semnarea convenției, în urbea noastră au venit cîteva* ***grupuri*** *de turiști.*

Deşi norma stabileşte sensul cuvîntului *grup* ca fiind „ansamblu de obiecte...", totuşi pare mai puțin obişnuit să spunem, bunăoară, *un grup de copaci, un grup de păsări, un grup de maşini* etc. În asemenea cazuri, ar fi mai potrivit să spunem *un pîlc de copaci, un stol de păsări, cîteva maşini* etc.

În afară de cele arătate, trebuie remarcat că în Basarabia cuvîntul *grupă* mai este întrebuințat pentru a indica gradul de invaliditate al unei persoane (bunăoară, *invalid de grupa a doua*). E un model rusesc care trebuie combătut (confruntați: *инвалид второй группы*). În românește e corect a se spune *invalid de gradul cutare sau cutare*, dar nu *invalid de grupa cutare*. Lucrurile sînt cît se poate de simple, pentru că exprimarea gradului de invaliditate se realizează prin cuvîntul *grad*, nu prin cuvîntul *grupă*.

Cuvintele *grup* şi *grupă* se mai utilizează în anumite expresii terminologice, avînd şi alte sensuri, care nu prezintă interes în cazul de față.

GRÚPĂ, vezi **grup**.

Scanned with OKEN Scanner

H

HÁI, vezi **haide**.

HÁIDE. Interjecția *haide*, care exprimă un îndemn la o acțiune, este deseori percepută ca un verb ce indică o mișcare sau începutul unei acțiuni, vorbitorii adăugîndu-i în aceste situații terminații verbale (pentru persoanele întîi și a doua plural), ajungîndu-se astfel la formele *haidem*, *haideți*, utilizate uneori chiar și în limbajul scris: *„**Haideți** să folosim această dezbatere pentru a vedea în mod constructiv ce se poate face în acest moment”* (Revista 22, nr. 867, 17-23 octombrie 2006, pag. 7). E de remarcat că aceste forme hibride, probabil de origine populară (contaminare dintre interjecție și verb), sînt considerate deocamdată neliterare, chiar dacă au pătruns masiv și în limbajul cult.

În uzul basarabean, acest *haideți* deseori este înlocuit prin *dați* (imperativul de la *a da*), acest mod de utilizare fiind un calc condamnabil după modelul rusesc *давайте* (de exemplu: *dați să întreprindem ceva; dați să căutăm soluția problemei, dați să discutăm despre...* etc.).

În situațiile descrise e recomandabil să folosim interjecțiile *hai, haide* sau unele construcții de felul *vă îndemnăm să, vă recomand să, ar fi mai bine să* etc.

HALVÁ, vezi **alviță**.

HÁRFĂ. Se întîmplă oare ceva cu substantivul *harfă*? Se întîmplă ceva cu funcționarea în uz a acestui cuvînt? Sau poate se întîmplă ceva cu normele lexicale ale limbii române? Un dicționar destul de vechi, academic, în patru volume, DLRLC, înregistrează ca normă *harpă*, iar forma *harfă* ca variantă neliterară. Tot așa procedează și dicționarele apărute mai tîrziu, inclusiv DEX. MDN procedează în alt fel: îi dă drept la existență și formei *harfă*, plasînd-o pe locul al doilea: *harpă/harfă*. În același mod procedează și vechiul DOOM. Dar iată că a apărut noul DOOM și a răsturnat tot ce se așezase în conștiința vorbitorilor: forma *harpă* nu mai este recunoscută în nici un fel. Este înregistrată numai o singură formă, *harfă*, pe care inițial Academia o considerase neliterară.

Cum s-ar putea comenta toate acestea? E vorba de un cuvînt nou, neașezat deocamdată în limbă? Nu. E vorba de interpretări diferite ale acelorași fapte

Scanned with OKEN Scanner

de limbă? Posibil. E vorba de o atitudine iresponsabilă față de poporul român, care este purtătorul limbii române? Şi asta e posibil. E adevărat, norma este o categorie istorică, în continuă schimbare. Dar nu schimbare de dragul schimbării, pentru a-i deruta pe oameni. Cine va mai însuşi astăzi norma, ca să o respecte, dacă ştie că mîine ea se va schimba din nou?

H

HÁRPĂ, vezi **harfă**.

HAZÁRD, vezi **azart**.

HIDRÁNT. Vechiul DOOM prevedea substantivul *hidrant* cu pluralul *hidrante*. Noul DOOM a dat o normă nouă: *hidrant – hidranți*. Aşteptăm să apară următorul DOOM.

HILÁR. Curios lucru, o bună parte dintre vorbitori utilizează forma greşită *hilar* („care stîrneşte rîsul"), nu cea recomandată de normă, *ilar*, dar în acelaşi timp zic corect – *ilariant* şi *ilaritate*. Adevărul este că toate aceste trei cuvinte (*ilar, ilariant* şi *ilaritate*) provin din franceză (*hilare, hilarant, hilarite*), norma adoptîndu-le pe toate fără *h* inițial, nepronunțat în franceză. De aceea, în cazul de față nu putem presupune altceva decît că apariția în uz a formei *hilar* (iar uneori şi *hilariant, hilaritate*) se explică prin ignoranță şi prin influența limbii franceze, înțeleasă greşit.

HOMOSEXUÁL, vezi **albastru**.

Scanned with OKEN Scanner

I

IDÉE. Expresia *idee fixă*, provenită din latină şi utilizată în original sau în formă tradusă în mai multe limbi europene, uneori este înţeleasă şi folosită greşit, cu alt sens decît îl are. Astfel, un parlamentar comunist de la Chişinău susţinea că ideea fixă a partidului său este să menţină relaţiile strategice cu Rusia. S-ar putea întîmpla ca menţinerea relaţiilor respective să fie tocmai o *idee fixă* şi gura parlamentarului respectiv *să fi grăit adevărul*, pentru că expresia cu pricina înseamnă „gînd delirant, lipsit de raţiune, care îl urmăreşte pe cineva ca o obsesie". Însă, sărmanul parlamentar a vrut să spună altceva, şi anume că partidul său are o idee (ar fi fost mai bine să zică *o atitudine, un principiu*) consecventă, de neabătut.

IDIOTÍSM. Cuvîntul *idiotism* nu ar trebui asociat cu *idiot*, în ciuda asemănării cu acesta şi în ciuda faptului că în limba rusă *идиотизм* înseamnă ceea ce în română se cheamă *idioţenie, tîmpenie*. *Idiotism* provine din franceză (< fr. *idiotisme*) care, la rîndul său, a fost format din grecescul *idios* care înseamnă „particular". Exact ca în franceză, *idiotism* înseamnă „expresie sau construcţie particulară, existentă într-o limbă, care nu poate fi tradusă în altă limbă literalmente". Aşadar, asemănarea de formă dintre *idiotism* şi *idioţenie* este cu totul întîmplătoare.

IEŞÍRE. Cuvîntul *ieşire* are un sens mai puţin cunoscut de vorbitori: „faptă ce contravine normelor generale de conduită". De unde vine acest sens? Ce are el în comun cu acţiunea de a ieşi? Să le luăm de la început.

În trecut, dacă asediatorii nu puteau lua prin asalt o cetate, ei o străjuiau pe dinafară pînă cînd cei asediaţi îşi terminau proviziile şi ieşeau cu luptă din cetate. Întrucît luptele erau însoţite de ieşirea asediaţilor din cetate, ele de asemenea erau numite *ieşire*. Acest sens de „atac al asediaţilor împotriva asediatorilor" este înregistrat deja în vechile dicţionare franceze (evident, la cuvîntul *sortie*), iar mai tîrziu – şi în unele dicţionare ruseşti (la cuvîntul *выходка*). Apoi a fost calchiat şi în română, înregistrîndu-se şi în dicţionarele noastre.

Astăzi, cînd nu mai avem cetăţi cu asediaţi, sensul direct al lui *ieşire* suportă anumite

Scanned with OKEN Scanner

modificări (cetatea este înlocuită cu o fortificație sau cu o încercuire), la el adăugîndu-se și unul figurat. Iată, de exemplu, cele două sensuri în franceză: „atac întreprins de asediați împotriva asediatorilor, însoțit de ieșirea dintr-o încercuire"; „manifestare bruscă și violentă împotriva cuiva" (*Nouveau petit Larousse illustre*, Paris, 1936).

În rusă este înregistrat numai sensul figurat al lui *выходка*: „faptă care contravine normelor generale de comportament" (С.И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Изд-во *Русский язык*, Москва, 1983).

În română este calchiat sensul vechi din franceză: „atac din interiorul unei fortificații spre inamic" (DEXI). Iar DLRLC atestă și sensul figurat, cu mențiunea *franțuzism*: „manifestare prin vorbe, a unei atitudini ostile față de cineva sau ceva", dînd și următorul exemplu: „Oratorul a avut cîteva ieșiri violente".

În uzul basarabean pare ca acest sens să fi fost preluat, prin calchiere, mai curînd din rusă. Iată două exemple mai vechi: „...reușita trupelor regulate ale Republicii era anulată de cine știe ce *ieșire* idioată sau chiar de o retragere a anarhiștilor" (A. Busuioc, *Unchiul din Paris*, Chișinău, 1973, pag. 154); „Scriitorii din Moldova s-au adunat la 11 martie la un miting de protest împotriva *ieșirilor* banditești ale tîlharilor chineji" (*Viața satului*, nr. 31, 1969).

IGNORÁ (A). Verbul *a ignora* are două sensuri atestate în DEX: 1. a nu ști, a nu cunoaște ceva; 2. a neglija în mod voit ceva sau pe cineva.

Substantivul *ignoranță* nu mai are două sensuri, ca verbul *a ignora*, ci numai unul: „faptul de a nu ști ceva; lipsă de cunoștințe elementare". A se observa că sensul al doilea de „neglijare voită, manifestată față de ceva sau de cineva" lipsește.

Situația cuvîntului *ignorant* e aceeași, ca și a lui *ignoranță*, acesta însemnînd doar „om incult, fără cunoștințe elementare", dar neînsemnînd „(persoană) care neglijează ceva sau pe cineva".

În concluzie: faptul că *a ignora* are două sensuri nu trebuie să ne inducă în eroare și să credem că *ignoranță* și *ignorant* au de asemenea două sensuri. Prin urmare, cînd vom vorbi de ignoranța cuiva, vom avea în vedere doar lipsa de cunoștințe elementare și de cultură de care dă dovadă persoana respectivă. Iar însuși individul poate fi numit *ignorant*.

IGNORÁNT, vezi **a ignora**.

IGNORÁNȚĂ, vezi **a ignora**.

IKEBÁNA. Noul DOOM recomandă ca acest cuvînt de origine japoneză însemnînd „arta de a

Scanned with OKEN Scanner

aranja florile" să fie ortografiat în forma *ikebana*. Ar fi fost mai bine dacă autorii DOOM-ului ar fi văzut lucrurile în perspectivă şi ar fi recomandat *ichebană*. S-ar putea întîmpla ca, sub presiunea uzului, să se ajungă pînă la urmă la forma ajustată *ichebană*, aşa cum s-a întîmplat cu alte cuvinte, cum ar fi *nutria*. Iniţial, autorii normei i-au obligat pe vorbitori să utilizeze pentru singular nearticulat numai forma *nutria*, ca în franceză şi germană. Însă sub presiunea uzului (de fapt, sub presiunea sistemului, pentru că uzul, în cea mai mare parte, concordă cu sistemul), norma a cedat acceptînd forma *nutrie*, aşa cum este firea limbii române. Această experienţă ar trebui să le fie de învăţătură autorilor normei. Ieşind din anchilozarea etimologică şi aplecînd urechea la sistemul limbii române, ei ar putea preveni *presiunea uzului* şi debusolarea vorbitorilor.

IMÁGINE. În ultimul timp, cuvîntul *imagine* şi-a sporit simţitor frecvenţa datorită unui sens nou, devenit la modă, şi anume acela de „totalitate a caracteristicilor fizice, psihice, morale, culturale, economice etc. pe care le are o persoană, o instituţie, o ţară, un fenomen etc. şi care sînt percepute într-un anumit mod în societate". Astfel, la ora actuală se poate vorbi despre *imaginea preşedintelui Republicii Moldova*, despre *imaginea clasei politice româneşti*, despre *imaginea Universităţii de Stat din Chişinău*, despre *imaginea fotbalului românesc* etc., etc. Astăzi, în limbajul juriştilor adesea se vorbeşte despre *tulburare de imagine*.

Evident, acest sens nou nu este atestat în sursele noastre lexicografice începînd, bunăoară, cu DLRLC şi terminînd cu DEX. Doar DEXI înregistrează două sensuri (al şaselea şi al şaptelea), care s-ar apropia în anumită măsură de cel nou, amintit mai sus. Citäm din DEXI: „**6** Aspect exterior al unei persoane; look. ◙ Spec. (şi *imagine de marcă*) Reprezentare favorabilă pe care şi-o construieşte un personaj public, o firmă, o instituţie etc. *Pentru un om politic, eleganţa e o chestiune de imagine*. **7** Mod în care este percepută o persoană în societate.". Explicaţiile date în DEXI sînt discutabile sub mai multe aspecte. Iată doar trei obiecţii: 1. Imaginea nu este constituită doar din aspectul *exterior* al unei persoane, aceasta incluzînd mai multe aspecte (dacă nu chiar totalitatea de aspecte) ale persoanei respective. 2. Reprezentarea pe care şi-o construieşte un personaj public, o firmă, o instituţie etc. nu este neapărat *favorabilă*. În acest sens, vorbim uneori despre *imaginea şifonată*, despre *imaginea pătată* a cuiva etc. 3.

Scanned with OKEN Scanner

Sensul al şaptelea îl repetă pe cel de al şaselea, numai că îl ia dintr-o altă perspectivă a realităţii. Pentru că *modul în care este percepută o persoană în societate* nu este altceva decît *reprezentarea (favorabilă sau nu) pe care şi-o construieşte în societate persoana respectivă*.

Sensul nou al cuvîntului *imagine*, ca multe alte noutăţi de limbă, generează şi anumite dificultăţi. Astfel, auzim tot mai des că *un fenomen, o firmă etc. lasă imaginea...* De exemplu, într-un interviu transmis la radio BBC la 18 octombrie 2007, Alin Buzerin, editorialist la *Gazeta Sporturilor*, spunea că *fenomenul fotbalistic românesc... lasă imaginea...* De ce ziaristul a zis *lasă imaginea*? Cum poate fotbalul românesc lăsa imaginea? Explicaţia ar veni, probabil, de la faptul că noţiunea de „imagine", ca totalitate a unor caracteristici, este asociată cu noţiunea de „impresie" care de asemenea înseamnă „efectul pe care îl produce în conştiinţă o totalitate de caracteristici". În trecutul îndepărtat, cuvîntul *impresie* era strîns legat de ideea de presă, imprimare, urmă lăsată prin imprimare etc. De aceea azi vorbitorul consideră, pe bună dreptate, că o impresie poate fi lăsată după cum poate fi lăsată o urmă pe o anumită suprafaţă. Deşi lucrurile cu imaginea stau oarecum altfel, observăm cu surprindere că pentru unii vorbitori, chiar ziarişti de marcă, imaginea de asemenea poate fi... lăsată. Se va generaliza oare această „inovaţie" de limbaj ca să devină fapt de limbă? Vom trăi şi vom vedea.

IMPÁCT. Substantivul *impact* este un cuvînt cu biografia mai puţin obişnuită, interesant prin extensiunea sa semantică care le face dureri de cap unor vorbitori. Judecînd după sursele care îl atestă, trebuie să credem că este un neologism dintre cele mai recente. De exemplu, DEI (al lui I.-A. Candrea), DLRLC şi DLRM nu-l înregistrează. Face impresia că prima lucrare lexicografică ce îl atestă este DEX. Aici îl găsim tocmai cu trei sensuri: 1. ciocnire a două sau mai multor corpuri; 2. influenţă a unei idei, a unei lucrări etc. asupra unei persoane, asupra evenimentelor etc.; 3. şoc; surpriză.

Cuvîntul provine din franceză (fr. *impact*), unde a avut o evoluţie spectaculoasă. În latină exista verbul *impingere* (observaţi de unde vine vechiul nostru cuvînt *a împinge*!?) care însemna „a ciocni" şi care avea forma de supin *impactum*. Moştenind din latină *impactum* şi „amputîndu-i" terminaţia *-um* pînă s-a ajuns la *impact*, francezii îl utilizau iniţial doar cu sensul de „ciocnire de corpuri fizice, de idei, de teorii etc." şi, firește, de rezultat al

Scanned with OKEN Scanner

ciocnirii, acesta fiind de regulă negativ, nefast, rău. Mai tîrziu însă, francezii i-au lărgit într-atît de mult sfera valorilor semantice, încît astăzi fr. *impact* înseamnă nu numai ciocnire ca fenomen fizic, în sens de „coliziune", nu numai „efect al unei forţe brutale", dar şi „influenţă (puternică) de orice natură", atît negativă, cît şi pozitivă.

Cu această paletă bogată de sensuri, cuvîntul *impact* a fost împrumutat în română. Aşadar, e de reţinut că acest buclucaş *impact* nu înseamnă, după cum s-ar părea la prima vedere, numai ciocnire cu efect negativ (mai ales că el ar putea fi perceput şi ca „lipsă a păcii", pentru că *pact* înseamnă „înţelegere în scopul menţinerii păcii"), dar şi ciocnire cu efect pozitiv, precum şi ciocnire cu un efect care nu poate fi evaluat neapărat ca fiind negativ sau pozitiv. Uneori, în funcţie de situaţia concretă, acest efect este perceput ca un contact, alteori – ca o ciocnire (pentru că un contact brusc şi puternic este o ciocnire), în al treilea caz – ca un şoc (pentru că o ciocnire poate provoca un şoc), în al patrulea – ca o influenţă (pentru că un contact poate genera o influenţă) etc. Remarcăm în această ordine de idei că Florica Dimitrescu identifică în *Dicţionar de cuvinte recente* (DCR) tocmai vreo opt sensuri ale cuvîntului *impact*. Iată doar trei exemple excerptate din DCR: 1. *După toate probabilităţile, fenomenele amintite au fost rezultatul* ***impactului*** *dintre un meteorit gigant şi Lună.* 2. *V-aţi aflat în situaţii-limită? În ce mod v-a ajutat experienţa să ieşiţi din impas? – În sensul că în secunda* ***impactului*** *cu neprevăzutul, am ştiut ce să fac...* 3. *„Furtuna" la „Bulandra" în regia lui Liviu Ciulei este un eveniment nu numai prin perfecţiunea artistică pe care o atinge, ci şi prin* ***impactul*** *cu publicul: identificarea condiţiei actorului cu cea a spectatorului.*

Nu vom lua în discuţie modul în care sînt identificate şi delimitate sensurile cuvîntului *impact* în DCR, pentru că acest subiect ţine de o problemă mai vastă. Însă e cazul să arătăm aici că substantivul *impact* s-a dovedit a fi şi prodigios, fertil, în sensul că a dat derivate (ce-i drept, mai întîi pe terenul limbii franceze, de unde au fost împrumutate ulterior în română) precum *a impacta, impactare* şi *impactor*, toate trei fiind utilizate ca termeni în medicină, însemnînd respectiv: „a menţine în contact strîns două suprafeţe, două fragmente de oase fracturate etc."; „menţinere în contact strîns a două suprafeţe, a două fragmente de oase fracturate etc."; „aparat folosit pentru impactarea fragmentelor osoase prin prinderea în şuruburi" (a se vedea MDA).

Scanned with OKEN Scanner

În sensurile acestor trei cuvinte, cu totul neologice, observăm un paradox care se mai întîmplă cîteodată în limbă şi care ne poate întinde o cursă: dacă parcă odinioară în latină *impactum* însemna „a împinge, a ciocni", dacă ceva mai tîrziu în franceză şi în română *impact* continuă să însemne „ciocnire, coliziune, efect, influenţă etc.", iată că am ajuns cînd *a impacta, impactare* şi *impactor* nu numai că nu exprimă ideea de ciocnire, de respingere, dar dimpotrivă, exprimă ideea de apropiere şi menţinere în contact strîns. Nu întîmplător Alexandru Graur a numit fenomenele de felul acesta „capcane ale limbii române".

IMPACTÁ (A), vezi **impact**.

IMPACTÁRE, vezi **impact**.

IMPACTÓR, vezi **impact**.

IN. Prepoziţia *in* din latină a evoluat, ajungînd în română în forma *în*. De exemplu: ***in** urbe vivere* → *a trăi **în** oraş; **in** vita* → ***în** timpul vieţii; **in** decem annis* → ***în** zece ani* etc.

Atunci însă cînd folosim unele expresii consacrate latineşti, devenite internaţionalisme, prepoziţia *in* nu trebuie tradusă prin *în*, aşa cum se întîmplă uneori, ci rămîne în original împreună cu celelalte cuvinte ale expresiei: *in absentia, in corpore, in extremis, in extenso, in memoriam* etc.

INCASÁBIL. Adjectivul *incasabil* nu are nimic în comun cu termenii financiari *incaso* sau *casă (de bani)*. El este un derivat de la *casabil* (cu sensul „care se sparge sau se sfărîmă uşor") care, la rîndul său, este un derivat de la *a casa* (cu sensul „a sparge").

Aşadar, *incasabil* poate fi utilizat numai cu referire la materiale (sticlă, ceramică etc.) şi înseamnă „care nu se sparge (uşor)".

INCLUSÍV. Deşi pare că adverbul *inclusiv* este bine cunoscut, mulţi vorbitori îl utilizează greşit, adăugîndu-i neapărat conjuncţia *şi* şi ajungînd, firește, la îmbinarea *inclusiv şi*. De exemplu: *Ar trebui să primească paşapoarte cu cetăţenie românească toţi basarabenii care locuiau în mod stabil în Basarabia (şi erau, bineînţeles, cetăţeni ai României) în momentul invaziei sovietice din 1940, **inclusiv şi** descendenţii acestora*. Cuvîntul *inclusiv* înseamnă „împreună cu; şi cu", de aceea atunci cînd spunem *inclusiv*, nu mai este nevoie să adăugăm conjuncţia *şi*. A spune *inclusiv şi* înseamnă de fapt a spune de două ori acelaşi lucru (*inclusiv* plus *şi*), adică înseamnă a comite un pleonasm. Prin urmare, în cazul exemplului de mai sus, conjuncţia *şi* trebuie eliminată.

INCLUZIÚNE. Să examinăm un enunţ excerptat din Raportul de activitate al Fundaţiei Soros-Moldova pentru anul 2007 şi

Scanned with OKEN Scanner

să meditãm asupra utilizării cuvîntului *incluziune*: „*Programul* Sănătate publică *urmăreşte scopul de a promova politici de sănătate, bazate pe incluziunea socială, pe drepturile omului şi pe evidenţă*". Dacă ştim bine că *incluziune* înseamnă „defect al unui corp solid, constînd în prezenţa în el a unei (unor) particule de metal străin", atunci ne dăm bine seama că acest cuvînt nu are ce căuta în enunţul cu pricina. Atunci de ce autorii Raportului au făcut totuşi uz de substantivul *incluziune*? Porniţi după cuvinte pompoase, autorii au vrut să spună ceva despre *includerea socială* (adică ar trebui *să se includă* societatea), dar cuvîntul *includere* li s-a părut prea banal, de aceea l-au înlocuit cu *incluziune*. De fapt, aici nici cuvîntul *includere* nu este potrivit. Probabil, s-ar putea spune *implicarea societăţii*. Ei, iată cam aşa se întîmplă cînd cunoaştem doar cu aproximaţie cuvintele pe care ardem de dorinţa de a le folosi.

INCLUZÍV. În raportul de activitate al Fundaţiei Soros–Moldova pentru anul 2007 se vorbeşte despre *educaţia incluzivă* a copiilor cu disabilităţi (cuvîntul *dizabilităţi* l-am tratat în altă parte – a se vedea *dizabilitate*). Am găsit cuvîntul *incluziv* şi în textele altor autori care, pentru a nu depune eforturi în căutarea „cuvîntului ce exprimă adevărul", preferă să ia, cu lopata, cuvintele dintr-o limbă şi să le treacă în alta.

Ei bine, dar ce vrea să spună autorul textului în care se vorbeşte de *educaţia incluzivă* a copiilor cu dizabilităţi mintale? Nimic mai mult decît că această educaţie presupune *re(integrarea)* lor în societate, în comunitate, în mediul normal. Prin urmare, fără un efort prea mare, pentru a numi acest tip de educaţie, am putea folosi termenul *educaţie integratoare*. E adevărat însă că DEX-ul a cam rămas în urmă cu explicarea cuvîntului *integrator*, în schimb DEXI îi înregistrează primul sens, adus la zi: „care integrează, armonizează diverse elemente într-un ansamblu unitar". Exact aceasta se cere pentru a defini caracterul educaţiei despre care este vorba.

INCONTÍNUU, vezi **a incrimina**.

INCRIMINÁ. Mulţi vorbitori cred că *a incrimina* vine din *în* + *crimă*, de aceea scriu şi pronunţă *a încrimina* (înregistrat în DEX ca variantă neliterară), cu atît mai mult cu cît există suficiente motive pentru a face o asociere între *a încrimina* şi *crimă*. Adevărul însă e că verbul *a încrimina* nu este creat în albia limbii române, ci a fost împrumutat din franceză, din *incriminer*, creat la rîndul său din latinescul *criminare*.

Înlocuirea prefixului *in-* (latinesc sau franţuzesc) cu *în-* (ro-

Scanned with OKEN Scanner

mânesc) s-a produs şi în cazul altor cuvinte. De exemplu, *a incrusta* (*incrustat*), împrumutat din franceză (< fr. *incruster*) este scris şi pronunţat *a încrusta* atît de frecvent, încît DEX „s-a văzut nevoit" să înregistreze şi variantele *a încrusta, încrustat, încrustare*, dar, firește, ca neliterare.

Un alt exemplu: *inhumație*, pronunțat şi scris deseori *înhumație*, dar recomandat de normă numai în forma *inhumație*, pentru că substantivul respectiv este provenit de la franțuzescul *inhumation*.

Deşi lista cuvintelor cu prefixele *in-, în-* poate fi continuată, aceasta demonstrînd existența unui fenomen, vom opri aici prezentarea exemplelor şi vom trece la fenomenul propriu-zis. Faptul că uzul este tot mai presant în utilizarea lui *în-* în loc de *in-* nu este defel o confuzie accidentală. E vorba de un fenomen evolutiv pe care normativiştii nu vor să-l ia în calcul. Rodica Lăzărescu (*Dicționar de capcane ale limbii române*, Editura *Corint*, Bucureşti, 2006) scrie că *a incrimina* nu are nimic cu *crimă*. Ba are, şi vorbitorul percepe această legătură. El înțelege că *a incrimina* înseamnă a introduce, adică a încadra o faptă în definiția crimei şi a-i prezenta infractorului această încadrare, adică a-l introduce şi pe el în cadrul respectiv. Oare nu are dreptate vorbitorul? Tocmai de aceea şi zice *a încrimina*. Acelaşi lucru e şi cu *a incrusta – a încrusta*, în care vorbitorul român vede *în+crustă* (de altfel, ceea ce a văzut şi francezul: *in+croûte* ← din lat. *crusta*). Forma *a încrusta*, mai ales în contexte de tipul *a încrusta în lemn* este susținută şi de verbul regional *a încresta* (*în lemn*) cu sensul „a orna suprafața unui obiect de lemn cu tăieturi în formă de creastă, cruce, figuri geometrice etc.". DEX nu-l înregistrează, „uitînd" de George Coşbuc cu versul său „azi am să-ncrestez în grindă...".

Cazul *inhumație – înhumație* este şi mai interesant. Vorbitorul care spune *înhumație* (nerespectînd reglementările normei: *inhumație*) face neapărat legătură cu verbul *a înhuma*, care de altfel este considerat corect (vezi DEX), deşi, potrivit DEX, el de asemenea provine din franceză (< fr. *inhumer* ← lat. *inhumare*). Ce poate fi mai simplu şi mai clar decît modul în care vorbitorul român percepe lucrurile: *a înhuma* = *în+ humă*= „a îngropa în humă, adică în pămînt". Avem şi *a deshuma* cu sensul „a dezgropa oseminte". Şi dacă vorbitorul zice *a înhuma, înhumare, a deshuma*, de ce să nu zică şi *înhumație*? Că doar aşa ar cere logica lucrurilor şi sistemul limbii.

Prin urmare, la stabilirea normei, faptele de limbă trebuie examinate în ansamblul lor, în

Scanned with OKEN Scanner

profunzime, prin prisma sistemului, pentru că tot ce este în afara lui e artificial, mort. Însă pînă la apariţia următoarelor norme, mai judicioase şi mai aşezate pe spiritul limbii române (un împătimit de limba engleză ar spune: „*mai centrate pe spiritul limbii*"), şi nu pe ortografia altor limbi, vorbitorii intenţionaţi să le respecte vor scrie, firește, *a incrimina* (nu *a încrimina*), *a incrusta* (nu *a încrusta*), *a inculca* (nu *a încalca*), *inhumaţie* (nu *înhumaţie*), *inveterat* „învechit, înrădăcinat, împătimit", dar *învederat* „evident, vizibil", *încontinuu* (nu *incontinuu*), *a investi* „a aloca un capital", dar *a învesti* „a acorda un drept".

INCRUSTÁ (A), vezi **a incrimina**.

ÍNDEX. Cuvîntul *index* a fost încă din limba latină bogat în sensuri. Iniţial, însemna „degetul arătător" şi de aici au pornit toate, pentru că acest deget, arătînd spre ceva sau spre cineva, putea semnifica foarte multe: apreciere, sentinţă, pedeapsă, limitare, interdicţie, luare de măsuri etc. De exemplu, Biserica Romano-Catolică, desfăşurînd o activitate de contracarare a extinderii credinţei protestante, a folosit două arme, Inchiziţia şi Indexul, acesta din urmă însemnînd o listă de cărţi interzise, actualizată în permanenţă, adică o listă de cărţi spre care, exprimîndu-ne literalmente, se arătase cu degetul. De aici, cuvîntul *index* a început să însemne nu numai „deget", dar şi „listă". Cărţile considerate dăunătoare erau puse (sau trecute) la index, de aceea expresia *a pune* (sau *a trece*) *la index* a căpătat şi sensul de „a interzice", iar atunci cînd în index au început să fie trecute nu numai cărţi, dar şi anumite persoane, expresia respectivă a început să însemne şi „a considera pe cineva în afara unor drepturi de demnitate, de afectivitate, de legalitate". Existau, probabil, un fel de liste asemănătoare cu *listele negre* (< rus. *чёрный список*), născocite de comuniştii sovietici, în care erau trecute persoanele ce gîndeau în alt mod decît permitea ideologia oficială. Numai că pe timpul comuniştilor sovietici, cînd era utilizată foarte frecvent expresia în cauză (îndată după 1940 şi pînă prin 1955), nu se spunea *a trece la index*, ci *a lua la carandaş*, cuvîntul rusesc *carandaş* („creion") indicînd originea clară a acestei expresii.

Curios lucru, dar azi cuvîntul *index* aproape nu se mai foloseşte cu sensul „degetul arătător" (dar DEX îl mai înregistrează), rămînînd în limbă mai mult cu sensul de „listă alfabetică sau pe materii, plasată la începutul sau la sfîrşitul unei cărţi ori apărută în volum separat, cuprinzînd materiile, autorii amintiţi în carte şi paginile respective". Utilizat cu acest sens, cuvîntul are forma de

Scanned with OKEN Scanner

plural *indexuri*. Iar dacă cineva va folosi cuvîntul cu sensul „degetul arătător", va trebui să reţină că în acest caz forma de plural este *indecşi*.

INFECTÁ (A), vezi **contracta**.

INFECŢIÓS, vezi **contracta**.

INFESTÁ (A), vezi **contracta**.

INFLAMÁ (A SE), vezi **inflamabil**.

I

INFLAMÁBIL. Prin aspectul sonor şi prin forma derivaţională, adjectivul *inflamabil* ar părea să fie un derivat de la *a se inflama*, însă aceasta este doar o aparenţă. În realitate, asemănarea lor sonoră este întîmplătoare, iar sensul lui *inflamabil* este „care se aprinde uşor sau care arde (foarte) repede", pe cînd *a se inflama* se referă la ţesuturi şi la organe şi înseamnă „a se umfla; a suferi de o inflamaţie".

INFORMATÓR, vezi **securist**.

INHUMÁ (A), vezi **a incrimina**.

INIŢIÁ, vezi **iniţiat**.

INIŢIÁT. Adjectivul *iniţiat*, cu referire la persoane, şi-a pierdut definitiv legătura de sens cu verbul *a iniţia* care înseamnă „a începe (o acţiune, o activitate, o mişcare etc.)". În prezent, *iniţiat* înseamnă „care posedă cunoştinţe temeinice într-un anumit domeniu; cunoscător".

De ce *iniţiat* are acest sens? Deoarece verbul *a iniţia* înseamnă nu numai „a începe", dar şi „a introduce pe cineva într-un domeniu de activitate în care încă nu a lucrat, a da cuiva primele noţiuni". De aici, persoana care a fost introdusă într-un domeniu nou şi căreia i s-au dat primele cunoştinţe în acest domeniu se numea *persoană iniţiată*. Astăzi însă sînt considerate iniţiate şi persoanele care nu au fost neapărat introduse de către cineva într-un domeniu nou de activitate. E suficient ca o persoană să posede cunoştinţe şi deprinderi temeinice în domeniul respectiv, adică să fie cunoscătoare şi atunci se spune despre ea că este *iniţiată*.

INSTITÚT, vezi **instituţie**.

INSTITÚŢIE. Cuvîntul *instituţie* are mai multe sensuri, însă în uzul basarabean are cu unul mai puţin, acesta fiind trecut la cuvîntul *institut*. E vorba de sensul „formă de organizare a raporturilor sociale, potrivit normelor juridice stabilite pe domenii de activitate". E curios faptul că tocmai juriştii comit această eroare, zicînd, de exemplu, *institutul familiei, institutul preşedinţiei, institutul falimentului, institutul recursului* etc., în loc să spună corect *instituţia familiei, instituţia preşedinţiei, instituţia falimentului, instituţia recursului* etc. De ce tocmai juriştii? Pentru că cei

Scanned with OKEN Scanner

formați ca specialiști pînă la 1989 au fost influențați puternic de terminologia rusească, iar în limba rusă sensul amintit se exprimă prin cuvîntul *институт* (substantivul *instituție* nici nu există în rusă). Probabil, specialiștii mai tineri nu vor moșteni această greșeală ori se vor debarasa de ea.

INTEGRÁ (A SE), vezi **integru**.

INTEGRÁL, vezi **integru**.

INTEGRITÁTE, vezi **integru**.

INTÉGRU. Multe persoane din Republica Moldova, mai ales din sfera politică sau din administrația de stat de toate nivelurile, spun că ar dori *o republică... integră*. Alții vorbesc de *teritoriu integru, avere integră* etc. Iată, bunăoară, cum vorbea Mircea Snegur pe cînd era Președinte al Republicii, într-un interviu publicat în *Sfatul Țării* din 19 august 1992: „*În primul rînd văd în viitor o Moldovă liberă, independentă și* ***integră***". Sau iată alt exemplu, dintr-un interviu cu Vasile Sturza, președinte al Comisiei de Stat pentru Reglementarea Diferendului Transnistrean, publicat în ziarul *Flux* din 12 septembrie 2000: „*Poziția noastră este clară: R. Moldova a fost, este și va fi un stat independent,* ***integru****, suveran, singurul subiect al dreptului internațional, iar Transnistria – o parte componentă a acestui stat*".

În cazurile menționate ar trebui folosite nu cuvintele *integră* (*integru*), ci *întreagă* (*întreg*), *indivizibil* sau *unitar*, fiindcă anume *unitar* înseamnă „întreg, complet", iar *integru* înseamnă cu totul altceva, și anume „onest, cinstit" (vezi DEX). Or, intervievații nominalizați nu au vrut să vorbească despre o republică onestă, cinstită, ci despre integritatea teritorială a acesteia.

Recentul DEXI, însă, atestă și sensul doi al lui *integru* – „întreg, nedivizat; care nu a suferit daune", dînd și exemplul *țară integră*.

Adjectivul *integru* se asociază cu *integral* care a dat expresiile *făină integrală* și *pîine integrală*. Ele exprimă ideea că făina respectivă își păstrează întocmai componentele în proporția care a rezultat la măcinare (fără a se îndepărta sau a se adăuga tărîțe). Pîinea coaptă din această făină nu este nici neagră, nici albă, ci intermediară, dar nu „sură", cum o numesc multe persoane influențate de limba rusă (< rus. *серый хлеб*).

Cuvintele *integral* și *integru* se confundă nu întîmplător. Ambele provin din limba franceză, iar originea lor îndepărtată, comună, e latinescul *integer*, care însemna atît „întreg, neatins, intact", cît și „onest, de probitate înaltă". De fapt, dacă sîntem atenți, observăm că și atunci cînd spunem *avere integrală*, și atunci cînd

Scanned with OKEN Scanner

spunem *om integru*, exprimăm ideea prezenței tuturor componentelor unui întreg, a tuturor calităților etc.

Din aceeași familie face parte și cuvîntul *integritate*, care înseamnă atît „însușirea de a fi întreg (sau integral)", cît și „însușirea de a fi onest (sau integru)". Deci, cînd vom vorbi de integritatea teritorială a republicii, vom avea în vedere însușirea ei de a fi întreagă (sub aspect teritorial), iar cînd vom vorbi de integritatea unei persoane, vom avea în vedere însușirea ei de a fi onestă, de înaltă probitate morală.

Și, în sfîrșit, încă un cuvînt din această familie, care prezintă dificultăți pentru unii vorbitori: *a (se) integra*. Acest verb înseamnă „a (se) încorpora, a (se) include". A se observa că și aici este prezentă ideea de a face un corp comun, idee pe care am menționat-o mai sus. Deci, vom spune, bunăoară, că *ne vom integra în spațiul civilizației europene, în economia europeană* etc.

În afară de cazurile dificile menționate, care țin de cuvintele discutate, se cere amintit că *integral* mai are sensuri terminologice, folosite în matematică, însă ele nu prezintă interes în cazul de față.

INTERACTÍV. Cuvîntul *interactiv* este nu numai un neologism de ultimă oră, dar și la modă. DEX încă nu reușise să-l înregistreze, însă MDN și DEXI s-au grăbit să o facă. Dar au făcut-o fără precizările de rigoare, fără valorile aduse la zi ale acestui cuvînt. De exemplu, DEXI atestă două sensuri: 1. care se referă la interacțiune; care are caracter de interacțiune; 2. (*electron.; despre regimul de lucru al unor sisteme de calcul*) care se caracterizează prin împărțirea facilităților prin mai mulți utilizatori aflați în interacțiune permanentă cu sistemul.

Uzul însă cunoaște folosirea foarte frecventă a adjectivului *interactiv* cu referire la diverse emisiuni radiofonice și televizate în care radioascultătorii și telespectatorii, adică publicul mare, participă la emisiune prin intermediul telefonului, pun întrebări, își expun opiniile etc. O asemenea emisiune se numește *emisiune interactivă*. Adică, pe de o parte este moderatorul cu toți invitații din studio, iar pe de alta sînt persoanele care intervin în emisiune. Acoperă oare definiția primului sens (dată în DEXI) acest fel de emisiuni? E îndoielnic. Probabil, s-ar cere formulat și un al treilea sens, cu referire la emisiuni sau la comunicare în general.

INTERESÁT, vezi **cointeresat**.

INTERNAÚT, vezi **a naviga**.

INTERPÓL, vezi **a interpola**.

INTERPOLÁ (A). De mai mulți ani în limba română a intrat

în circulație cuvîntul *interpol*, care numește organizația internațională de poliție criminală. Cuvîntul provine din franceză și are o transparență semantică evidentă, dar nu are nimic în comun, după cum s-ar părea la prima vedere, cu verbul *a interpola*, provenit tot din franceză. *A interpola* este un cuvînt cu o frecvență foarte redusă și înseamnă „a introduce, a intercala într-un text cuvinte sau fraze care nu aparțin originalului, pentru a-l explica, a-l completa etc.". Pentru segmentul de realitate acoperită de verbul *a interpola* în românește se utilizează mai des *a intercala, a introduce, a insera*. Astfel stînd lucrurile, se poate presupune că *a interpola* va fi marginalizat cu totul, rămînînd, probabil, doar în limbajul terminologic al matematicii cu sensul „a intercala într-un șir de valori cunoscute una sau mai multe mărimi determinate sau estimate".

INVENTÁ (A), vezi **a descoperi**.

INVESTÍ (A), vezi **a incrimina**.

INVETERÁT, vezi **a incrimina**.

IREZISTÍBIL. Cuvîntul *irezistibil* prezintă o dificultate de sens, fiindcă face abatere de la sistemul adjectivelor terminate în *-bil*, însemnînd nu „care nu poate rezista", ci „în fața căruia nu se poate rezista". Astfel, atunci cînd spunem că o femeie este irezistibilă, avem în vedere că ea este atît de seducătoare, de fermecătoare, încît rezistența opusă de orice bărbat ca să nu fie ademenit de ea este zadarnică. Iar atunci cînd spunem, bunăoară, că bucatele unei gospodine sînt irezistibile, avem în vedere că sînt atît de gustoase, încît nimeni nu s-ar putea abține de a le mînca.

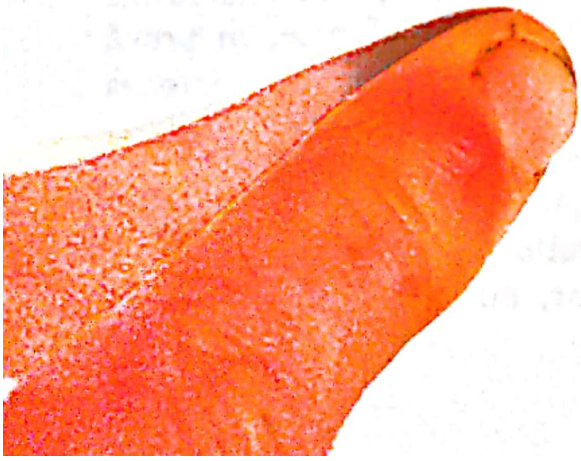

Scanned with OKEN Scanner

ÎMPRUMUTÁ. Verbul *a împrumuta* are defectul de a exprima concomitent şi „a da un împrumut", şi „a lua un împrumut". Aşadar, avem un cuvînt-echivoc. Curios lucru, verbul franţuzesc *emprunter*, care are aceeaşi origine cu cel românesc (lat. *in promutuum*), înseamnă numai „a lua un împrumut". Probabil, pentru a evita echivocul care poate conduce la interpretări diferite, mai ales în acte scrise, nu avem decît să evităm şi termenul cu pricina, înlocuindu-l cu *a lua* (*a obţine*) *un împrumut* sau, în funcţie de context, *a da* (*a oferi*) *un împrumut*.

ÎNCLEIÁ. Pentru foarte mulţi vorbitori de limbă română, mai ales pentru cei din Moldova, forma sufixată a verbului *a încleia*, recomandată de norma ortografică, este o curiozitate. Or, pentru că norma trebuie să fie lege pentru toţi, chiar şi în cazul în care s-ar crede că are unele cusururi, ea trebuie respectată. Prin urmare, verbul *a încleia* îl vom utiliza, sub aspect ortografic, tot aşa cum utilizăm verbele *a linia, a aprecia, a închiria*: *eu încleiez, tu încleiezi* ş.a.m.d.

ÎNCONTÍNUU, vezi **a incrimina**.

ÎNCREDINŢÁT, vezi încrezut.

ÎNCREZĂTÓR, vezi încrezut.

ÎNCREZÚT. Într-o emisiune din 4 aprilie 1992, crainicul Televiziunii Naţionale de la Chişinău spunea că tînărul dirijor Valentin Doni, participant la Festivalul Internaţional de Muzică Nouă de la Chişinău, este foarte încrezut înainte de a ieşi pe scenă. A se reţine: foarte încrezut. Crainicul făcea această afirmaţie avînd în vedere că dirijorul avea încredere în forţele sale, era sigur, optimist, dar probabil nici nu-şi dădea seama că *încrezut* înseamnă „plin de sine, îngîmfat, îmfumurat". Ar reieşi, deci, că din cauza necunoaşterii sensului adevărat al cuvîntului, crainicul l-a ofensat, fără să vrea, pe tînărul dirijor.

Utilizarea inadecvată a cuvîntului *încrezut* este foarte frecventă în uzul oral. Însă e mult mai trist că ea se întîlneşte în emisiunile televizate, radiofonice, în presă şi chiar în cuvîntările unor mari demnitari. Cuvintele *încrezut, încredinţat* şi *încrezător* au radicalul *cred*, toate trei fiind formate de la verbul *a crede*. Însă de-a lungul anilor, cuvîntul *încrezut*, spre

Scanned with OKEN Scanner

deosebire de *încredințat* și *încrezător*, a început să însemne „care crede în sine în mod exagerat, adică nesănătos". Această semnificație a evoluat pînă la sensul actual al cuvîntului de „care are o idee foarte bună despre sine; îngîmfat, înfumurat".

Așadar, atunci cînd o persoană este sigură de sine, de ceva sau de cineva, are încredere în sine, în ceva sau în cineva, îi vom spune că este încredințată, încrezătoare, nu încrezută.

ÎNCRUSTÁ (A), vezi **a incrimina**.

ÎNDRUMÁ (A). Pînă acum vorbitorii de limba română aveau libertatea să spună *îndrumez, îndrumează*, dar și *îndrum, îndrumă*. În unele zone era preferată varianta cu sufix – *îndrumez*, în altele, cea fără sufix – *îndrum*. DOOM-ul vechi permitea libera utilizare a ambelor forme, așa cum se procedează și cu alte cuvinte. Dar iată că noul DOOM nu mai permite forma *îndrumez*, obligîndu-ne să adoptăm în exclusivitate forma fără sufix – *îndrum*. Așa s-a procedat și în alte cazuri, bunăoară cu verbul *a dezagrega*. Vechiul DOOM permitea libera utilizare a ambelor forme (*dezagregă* și *dezagreghează*), iar noul DOOM – numai *dezagregă*. De ce nu i se dă vorbitorului mai multă libertate să se manifeste în limitele sistemului? E bine? E rău? Viitorul va arăta.

ÎNHUMÁ (A), vezi **a incrimina**.

ÎNSEMNÁ (A). Potrivit normelor ortografice noi, formele personale ale verbului *a însemna* sînt de două feluri: cu sufix (*însemnează*) și fără sufix (*înseamnă*). Utilizarea unei sau a alteia dintre ele depinde de sensul pe care îl exprimă verbul respectiv. Astfel, cînd *a însemna* are sensul „a nota", vom spune, bunăoară, *tu însemnezi pe foaie cele mai importante gînduri*, iar cînd verbul respectiv are sensul „a reprezenta", vom spune, de exemplu, *politica externă rusească înseamnă iredentism*.

Este îndoielnic că vorbitorii vor respecta această reglementare de diferențiere a formelor amintite, pentru că ei nu vor percepe relevanța acestei diferențieri. Ei nu vor vedea o legătură între forma respectivă și sens, care de fapt nu există, tot așa cum nu există această legătură (motivație) nici în cazul altor verbe cu aceeași problemă, cum ar fi *îndrumă – îndrumează* (aici norma oscilează de la o formă la alta), *înmînă – înmînează* ș.a.

ÎNTRE. Deseori în locul prepoziției *între* este utilizată prepoziția *dintre* și invers. Să examinăm cîteva exemple din care vom trage concluzii.

Primul exemplu: *Relațiile între țările noastre sînt bune*. În acest caz *între* este folosit greșit, trebuie înlocuit cu *dintre*.

Scanned with OKEN Scanner

Al doilea exemplu: *Între țările noastre s-au stabilit relații bune.* În acest caz *între* este folosit corect.

Al treilea exemplu: *Era o distanță prea mare dintre aceste două localități ca să o parcurgi pe jos.* În acest caz *dintre* este folosit greşit, trebuie înlocuit cu *între.*

Al patrulea exemplu: *Diferența de vîrstă dintre cei doi copii nu-i împiedica să fie prieteni.* În acest caz *dintre* este folosit corect.

Să observăm esențialul din aceste exemple: *relațiile între* – greşit; *relații între* – corect; *distanță dintre* – greşit; *diferența dintre* – corect.

Tragem concluzia: în cazul în care realitatea ce se află între (sau dintre) ceva este numită printr-un substantiv nearticulat (*relații, distanță*), vom utiliza prepoziția *între*, iar în cazul în care substantivul respectiv este articulat (*relațiile, diferența*), vom utiliza prepoziția *dintre.*

Fireşte, există şi alte structuri sintactice cu prepozițiile amintite, care contravin regulii formulate mai sus, însă acestea nu generează probleme. De exemplu: *Fisura apărută între cei doi pereți se mărea cu fiecare zi.*

ÎNTREPRINZĂTÓR. Norma înregistrează cuvîntul *întreprinzător* doar ca adjectiv cu sensul de „care are spirit de acțiune; care are inițiativă". Originea cuvîntului, ca derivat de la verbul *a întreprinde*, este destul de transparentă atît ca formă, cît şi ca sens: „care *întreprinde* ceva cu spirit de inițiativă". Uzul însă îl atestă şi ca substantiv cu sensul de „proprietar de întreprindere; antreprenor". În acest caz, se pare că originea cuvîntului respectiv ar fi legată mai mult de substantivul *întreprindere* decît de verbul *a întreprinde.* S-ar putea presupune că acest, al doilea, sens s-ar datora modelului rusesc *предприниматель.* A se observa asemănarea dintre microsistemul lexical rusesc *предпринять – предприимчивый – предпринимательский – предприятие – предприниматель* şi cel românesc *a întreprinde – întreprinzător* (adjectiv) *– întreprindere – întreprinzător* (substantiv). Rămîne să vedem dacă uzul va presa suficient asupra normei, încît aceasta să-l înregistreze.

ÎNVEDERÁT, vezi **a incrimina**.

ÎNVESTÍ (A), vezi **a incrimina**.

Scanned with OKEN Scanner

J

JÁNTĂ. Janta este un cerc care constituie marginea exterioară a unei roți de vehicul, pe care se îmbracă pneul. Atunci cînd pneul este dezumflat, vehiculul se sprijină direct pe jantă, iar starea respectivă se numește *a rămîne pe jantă*. Evident, nu este defel plăcut să rămîi pe jantă, de aceea de la sensul direct al acestei expresii a derivat și unul figurat – „a rămîne fără nici un ban", întîlnit în uz destul de frecvent. Din păcate, nu toți vorbitorii care utilizează această expresie știu cu adevărat cuvîntul *jantă*, confundîndu-l cu unul mai cunoscut – *geantă*. Concluzia este una: să nu confundăm *jantă* cu *geantă*.

JÚNE. DEXI atestă cuvîntul *june* ca fiind sinonim cu *tînăr*, indiferent dacă e substantiv sau adjectiv. DEX face același lucru, adăugînd mențiunea: „astăzi rar". Ne întrebăm dacă la etapa actuală a limbii române, *june* și *tînăr*, din punct de vedere stilistic, este același lucru, cu excepția faptului că *june* se întîlnește mai rar (așa cum observă DEX). Probabil, la acest „astăzi rar", mai trebuie adăugat ceva. Se pare că *june* are nu numai o frecvență foarte redusă în uz, ci și o conotație arhaizată care, la rîndul ei, conține și o ușoară conotație depreciativă. Dacă vom spune, bunăoară, că *doctorul este un tînăr la început de cale*, mesajul enunțului va fi clar pentru toți, iar dacă vom spune că *doctorul este un june*, destinatarul mesajului s-ar putea pomeni în fața unei probleme de interpretare.

JÚNTĂ. Spuneam în „Cuvînt-înainte" la acest dicționar că persoana care vrea să scrie și să pronunțe corect în limba română trebuie să cunoască ortoepia și ortografia mai multor limbi, cum ar fi engleza, franceza, spaniola etc. Cuvîntul românesc *junta*, de origine spaniolă, este doar unul din nenumăratele exemple care confirmă această aserțiune. Românul care vede litera J este obișnuit din copilărie să o pronunțe ca în cuvintele *june*, *judecător*, *județ* etc. De unde să știe el că acest cuvînt, *junta* (pe care în găsește bunăoară într-un ziar), este de origine spaniolă și trebuie citit *hunta*, nu *junta*. Că doar nu mai sînt chiar toți românii...etimologiști. Ei bine, DEX arată că *juntă* trebuie pro-

Scanned with OKEN Scanner

nunțat *huntă*, iar alte dicționare (de exemplu, DEXI) îi recomandă sărmanului român o pronunțare alambicată, înțeleasă numai de filologi: 'huntə. Dar să nu fim prea întristați, pentru că normele au făcut totuşi pentru vorbitorii de limbă română o concesie (pe care ar fi putut şi să nu o facă): i-au permis cuvîntului cu pricina să aibă, ca în română, şi forma nearticulată – *juntă*.

Scanned with OKEN Scanner

K

KAGHEBÍST, vezi **securist**.

KINETOTERAPÍE. Cuvîntul *kinetoterapie* cere două precizări: una ţinînd de formă şi alta de conţinut. DEX şi vechiul DOOM nu-l înregistrează sub nici o formă şi doar MDN îl atestă în forma *chinetoterapie*. Ar fi fost normal să fie lăsat să se înrădăcineze în această formă. Dar iată că noul DOOM „s-a răzgîndit", întorcîndu-i pe vorbitori la forma etimologică *kinetoterapie* (din franceză şi mai ales din greacă). Acum va trebui ca vorbitorul să uite ce a învăţat din MDN şi să treacă la ortografia etimologică. Asta e ceea ce ţine de formă.

Conţinutul, pentru unii vorbitori, de asemenea este problematic. Acelaşi MDN nu dă nici un fel de explicaţie cuvîntului respectiv, indicîndu-i doar sinonimul *chineziterapie*, cuvînt care constituie pentru vorbitorul român neavizat o adevărată capcană, pentru că, la auzul lui, nimic altceva nu-i vine în minte decît *chinezo* + *terapie*, adică *terapie chineză*, cu metode chinezeşti sau poate un fel de acupunctură. Dacă vom merge pe calea aceasta, ne vom afunda de tot. Calea adevărului e alta: în greacă *kinema, -atos, kinetos* înseamnă „care se mişcă; mobil". Francezii au împrumutat aceste fapte de limbă, ca elemente de compunere, scriindu-le în două forme: *cinéto-, cinèse*, dar şi *kin-, kinèt(o)-, -kinèse, -kinèsie*. Noi, românii, am preluat din franceză aceleaşi elemente, scriindu-le de asemenea în două feluri: *chin-, chinet(o)-, -chineză, -chinezie*, dar şi *cineto-, cineză* – toate însemnînd „mişcare, transformare".

Noul DOOM, în loc să simplifice lucrurile (pentru că ortografia nu este altceva decît o convenţie menită să faciliteze scrierea corectă), ne obligă să scriem şi în al treilea fel, mai exact, să înlocuim scrierea *ch* cu *k*, ca să ne amintim de originea greacă a cuvintelor formate cu elementele respective. Iar asemenea cuvinte sînt foarte multe. Iată doar cîteva: *cinetic* „care ţine de mişcare; privitor la mişcare", *chinestezie* „formă a sensibilităţii care face posibilă perceperea propriilor mişcări", *chinezifobie* „teamă patologică de mişcare", *chineziologie* „ştiinţă care se ocupă de studiul mişcării musculare a omului", *cinematografie* „tehnică a înregistrării şi reproducerii imaginilor în mişcare pe film" şi multe altele.

Scanned with OKEN Scanner

Din explicarea cuvintelor de mai sus nu este greu să ne dăm seama că *kinetoterapie* înseamnă „terapie constînd în diverse activități ce presupun mişcare", fiind sinonim cu *chineziterapie* care, după cum ne-am convins, nu are nimic în comun cu vreo terapie chineză.

KÍTSCH. Parcă pînă mai adineaori, cuvîntul *kitsch* (pronunțat *chici*) nu putea fi găsit nici în dicționarele noastre (a se vedea bunăoară DLRLC din 1953-1957 sau DLRM din 1958), nici în uzul limbii române. Astăzi, însă, *kitsch* este pe limba fiecărui snob care vrea să demonstreze că pricepe ceva în materie de artă plastică şi să exprime ideea că un obiect decorativ nu are valoare artistică, estetică. Altădată lucrul acesta s-ar fi spus mai limpede: *nu are valoare artistică* sau *este de prost gust*. Acum se numeşte, ca în germană, *kitsch*. DEX-ul s-a grăbit să înregistreze şi un derivat de la *kitsch* – *kitschizare*, cu sensul de „falsificare, denaturare a artei". Într-o emisiune în care se abordau probleme etnografice, o persoană, referindu-se la culorile unui covor național, zicea că acestea nu sînt *kitschoase* (pronunțat *chicioase*), adică nu ar fi de prost gust. Prin urmare, dacă noul „oaspete" *kitsch* (vedeți că nu-i zicem „*venetic*") are deja două derivate, înseamnă că se simte la noi ca la el acasă. Cu atît mai mult cu cît adjectivul *kitschos*, cu toate formele de gen şi de număr, se aseamănă la aspectul sonor cu unele cuvinte de-ale noastre, mustoase, aproape populare. La mijloc ar fi doar o singură problemă: cum vor scrie acest cuvînt sărmanii românii noştri, atît cei din Basarabia, cît şi cei din Țară. Că doar vrem să scriem „corect", ca în limbile de origine, ca să ne primească Europa.

KITSCHIZÁRE, vezi **kitsch**.

KITSCHÓS, vezi **kitsch**.

Scanned with OKEN Scanner

L

LATITÚDINE. Încă din şcoală, de la lecţiile de geografie, ştim că *latitudine* înseamnă „distanţa unghiulară dintre un punct de pe glob şi ecuator, măsurată în grade pe meridianul care trece prin punctul respectiv". Însă nu toţi ştiu că *latitudine* mai înseamnă „libertate de acţiune, posibilitate de a acţiona după voie". Şi, în sfîrşit, majoritatea absolută a vorbitorilor nu sesizează nicio legătură între primul sens al cuvîntului respectiv şi cel de-al doilea (pentru că transparenţa semantică nu mai există deja). Tocmai acest fapt îi face să fie mai circumspecţi faţă de cuvîntul cu pricina. Dar legătura se explică în felul următor: substantivul *latitudine* provine din fr. *latitude* care, la rîndul său, a evoluat din latinescul *latitudo, -dinis* cu sensul „lăţime, mărime, amploare", derivat de la adjectivul *latus* care însemna „lat, mare". De-a lungul timpului, francezii i-au conferit cuvîntului *latitude* şi un sens figurat. Adică, alături de „lăţime, mărime, amploare", cuvîntul a mai căpătat sensul de „posibilitate mare, largă de a face ceva", iar de aici şi „libertatea de a face ceva conform propriei convingeri, dorinţe". Iar din franceză sensul figurat a fost preluat şi în română, astfel încît astăzi este normal să-i spunem, bunăoară, cuiva să-şi petreacă timpul liber ori să soluţioneze o problemă *la propria latitudine* sau *la latitudinea sa*, adică aşa cum doreşte, cum voieşte, cum consideră, cum crede de cuviinţă.

LĂUDÁBIL, vezi **caritabil**.

LEGÉNDĂ. Vorbitorul neavizat, dar curios, se poate întreba: de ce o povestire cu elemente fantastice sau miraculoase, prin care se explică geneza, originea unui lucru, a unui eveniment sau fenomen se numeşte *legendă* şi de ce tot *legendă* se numeşte şi textul prin care se explică o hartă, o fotografie, un desen, un plan etc.? Ce au în comun aceste două tipuri de texte de poartă acelaşi nume – *legendă*? Căutarea răspunsului nu este chiar complicată, însă trebuie să mergem departe, la limba latină. Ce au în comun? Mai întîi de toate, faptul că ambele sînt... texte. În al doilea rînd, ambele explică geneza sau conţinutul unor lucruri şi de aceea trebuie... citite. Tocmai în acest *trebuie citite* constă toată explicaţia, pentru

Scanned with OKEN Scanner

că în limba latină de la verbul *legere* („a citi") se formase substantivul *legenda* care însemna „(text) care trebuie citit". Aceasta şi este explicaţia.

LICÉNŢĂ, vezi **a licenţia**.

LICENŢIÁ (A). În ultimul timp, licența, ca autorizație oficială pentru anumite activități, a devenit un fapt obişnuit. Pentru desfăşurarea activităților respective, persoanelor fizice şi celor juridice li se eliberează licențe. Tocmai din această cauză foarte mulți vorbitori folosesc verbul *a licenția* pentru a numi acțiunea de a elibera licențe. Verbul românesc *a licenția* formează, împreună cu substantivele *licență* şi *licențiat*, un microsistem şi ar trebui să însemne „a elibera cuiva o licență". Însă, potrivit normei literare, *a licenția* înseamnă cu totul altceva, şi anume „a concedia pe cineva dintr-un serviciu". Deşi greşeala comisă de vorbitori este explicabilă, ea având ca temei chiar sistemul limbii, nu vom recomanda totuşi, pentru cazurile arătate mai sus, verbul *a licenția*, ci îmbinarea verbală *a elibera licențe* (sau *a acorda licențe*) şi cea substantivală *eliberare de licențe*. Iar verbul *a licenția* îl vom folosi în cazurile în care o persoană este concediată sau demisă.

Cineva s-ar putea întreba, pe bună dreptate: de ce norma limbii literare române recomandă ca verbul *a licenția* să se utilizeze cu sensul „a concedia pe cineva", dar nu cu sensul „a elibera o licență"? Răspunsul pare a fi simplu: pentru că alcătuitorii dicționarelor româneşti s-au condus, în cazul verbului *a licenția*, după normele limbii franceze, de unde a şi fost împrumutat. Iar pentru a cunoaşte lucrurile în profunzime, trebuie „să săpăm" la rădăcinile limbii franceze. De altfel, decalajul dintre uz şi normă, constatat în cazul cuvîntului *a licenția*, există şi în limba franceză (în cazul verbului *licencier*). Deci, iată de unde vine problema.

La cele arătate mai sus, s-ar putea adăuga cîteva detalii curioase în legătură cu originea cuvintelor examinate. Substantivul latinesc *licentia* însemna „îngăduință, permisiune de a face ceva; libertate". E interesant a se confrunta în acest sens adjectivul *licens* şi adverbul *licenter*, ambele însemnînd „liber".

Cuvîntul *licentia* din latină a fost moştenit în franceză în forma *licence*, cu sensul inițial de „permisiune excepțională", iar din franceză a fost împrumutat în română în forma *licență*, cu mai multe sensuri evoluate, dintre care, în cazul de față, ne interesează în special sensul „autorizație eliberată de anumite organe competente pentru desfăşurarea unor activități". Astfel, observăm că în toate cele trei limbi (latină,

Scanned with OKEN Scanner

franceză şi română), cuvîntul exprimă sensul de permisiune, libertate.

În română, cuvîntul *licenţă* a dat derivatul *licenţiat*, după cum în franceză *licence* a dat *licencié*, ambele însemnînd „persoană care a obţinut o licenţă de activitate după absolvirea studiilor superioare".

Din consideraţiile de mai sus asupra verbului *a licenţia*, conchidem că sensul de „a elibera o licenţă", atestat în uz, şi sensul de „a concedia pe cineva", recomandat de normă, au totuşi o legătură, ambele exprimînd ideea de a da libertate, de a permite. De aceea se poate presupune că în cazul în care uzul va presa în continuare asupra normei, într-un viitor nu prea îndepărtat norma „va ceda poziţiile", acceptînd sensul atestat în uz.

LICENŢIÁT, vezi **a licenţia**.

LITIGÁNT, vezi **litigios**.

LITIGIÓS. Deşi au trecut aproape două decenii de cînd în Republica Moldova româna a redevenit limbă oficială şi în justiţie, utilizarea unor termeni juridici mai rămîne a fi o problemă spinoasă. Un astfel de termen este şi adjectivul *litigios*, provenit din franţuzescul *litigieux*, care, la rîndul său, a evoluat din latinescul *litigiosus*.

Orice litigiu are două sau mai multe părţi implicate în el care, din greşeală, sînt numite de către unii specialişti *părţi litigioase*. Adevărul însă este că părţile implicate într-un litigiu nu pot fi litigioase, pentru că *litigios* înseamnă „care este obiectul unui litigiu sau care este supus unei dezbateri în contradictoriu". Aşadar, e normal să spunem, bunăoară, *problemă litigioasă, teren litigios, bunuri litigioase* etc., adică tot ceea ce constituie obiectul unui litigiu. Iar părţile implicate într-un litigiu se numesc *părţi litigante*, nu *părţi litigioase*. De exemplu: *Părţile litigante au ajuns la consens, fără a apela la instanţa de judecată.*

LUCRÁ (A), vezi **a prelucra**.

LUCRATÍV. La o emisiune matinală a unui post bucureştean de televiziune, un jurnalist ne informa că „acţiunea se desfăşura într-o atmosferă lucrativă...", avînd în vedere că atmosfera predispunea la lucru. Nu ne-ar fi mirat dacă asemenea exprimare s-ar fi auzit la un post de televiziune din Chişinău, unde *lucrativ* ar putea să însemne nu numai ceea ce recomandă norma.

Dar s-o luăm de la capăt: în limba română, adjectivul *lucrativ* trebuie folosit cu referire la iniţiative, activităţi, afaceri etc. şi înseamnă „care aduce profit; care este rentabil, folositor, util". Cuvîntul provine de la franţuzescul *lucratif* care, la rîndul său, l-a

Scanned with OKEN Scanner

moştenit pe latinescul *lucrativus* (franţuzescul *lucre* înseamnă „profit, cîştig").

În limbajul basarabean apăruse, încă în timpul Imperiului Sovietic, expresia *în mod lucrativ* (cu sensul „pe parcursul lucrului; împreună cu alte treburi"), calchiată greşit după modelul celei ruseşti *в рабочем порядке*. Calcul respectiv a fost combătut vehement şi părea că, în sfîrşit, a fost eradicat. Dar cînd l-am auzit la Bucureşti, ne-am zis că trebuie să-l luăm în cătare.

LÚME. Cuvîntul *lume* este foarte vechi, are o mulţime de sensuri şi a dat nenumărate expresii. Aici însă vom lua în discuţie doar expresia *ca lumea*, care înseamnă „ca toţi, cum trebuie, cum se cuvine". Mai exact, nici nu vom vorbi despre toate valenţele acestei expresii, ci numai despre cele cu semnificaţie negativă.

Cînd îi spunem unui om sau, mai ales, unui copil să se poarte *ca lumea*, să se îmbrace *ca lumea*, să mănînce *ca lumea* etc., cerem de la el să facă aceste lucruri aşa cum le fac cei din jur, cei din comunitatea în care se află. E adevărat că oamenii au nevoie de modele, de imitare, de anumite repere pentru a creşte, a se dezvolta, a se afirma şi a ajunge acolo unde îşi propun. Însă este oare lumea, în tot ansamblul ei, cu tot ce are şi ce nu are ea, sursa autentică a acestor modele? Lumea este mai degrabă un mediu incolor, impersonal şi, uneori, degradant. Nimerit în acest mediu şi cramponat în el cu respectarea principiului *a fi ca lumea* (sau *a face ca lumea*), omul este sortit la depersonalizare (dacă el a fost cu adevărat o personalitate), iar un copil încă neformat se va dizolva în el devenind *ca lumea*, dar deseori devenind *un nimeni*.

Paradoxul este că marile personalităţi ale lumii nu au fost... ca lumea. Ele au trecut dincolo de ceea ce numim „ca lumea". Acest mare adevăr trebuie să-l cunoască fiecare părinte, fiecare pedagog şi fiecare „sfătuitor" care ne cere să fim *ca lumea*, în banalitatea ei curentă.

În sprijinul celor afirmate mai sus, amintim şi expresia *gura lumii*, care nu înseamnă altceva decît „vorbe, critici, bîrfeli care trec de la unul la altul prin grai viu". Adică, vorbe, critici, bîrfeli... Asta e lumea cu gura ei. Să fim oare *ca lumea*?

Scanned with OKEN Scanner

M

MAÉSTRU. Cuvîntul *maestru* este uneori confundat cu *maistru*. Doar la prima vedere aceste cuvinte par să aibă acelaşi conţinut, în realitate însă, sensurile lor sînt diferite. *Maestru* este o persoană care s-a remarcat prin contribuţii (deosebit de) valoroase într-un domeniu de activitate, fiind adesea considerată drept îndrumător, model, şef al unei şcoli, creator al unui curent etc. Anume de aici vin şi denumirile unor titluri onorifice şi distincţii (guvernamentale), cum ar fi *Maestru (Emerit) al Sportului*; *Maestru al Artei* etc. Cuvîntul *maestru*, în forma vocativului, *maestre*, este utilizat ca formulă de adresare către persoanele din domeniul artelor (scriitori, pictori, actori etc.), subliniindu-se astfel preţuirea şi respectul deosebit faţă de ele. Am comite o greşeală stilistică, dar şi etică, dacă ne-am adresa prin această formulă către alte persoane (de exemplu, către un director, un manager, un vînzător, un cercetător, un inginer, un medic etc.), chiar dacă acestea ar merita mult respect pentru înaltul lor profesionalism. Mai mult, dacă i-am spune *maestre* unui hamal sau unui şofer, am exprima o atitudine depreciativă faţă de el sau, spunînd într-un limbaj popular, ne-am bate joc de el.

Cuvîntul *maistru* numeşte o persoană care practică o meserie (de exemplu, zidar, lemnar, tencuitor, zugrav, sudor etc.), fiind sinonim cu *meşter*. Meseria practicată nu presupune neapărat o artă, deşi se zice că un bun specialist poate face o adevărată artă din meseria sa (de exemplu, un frizer, un culinar, un lemnar etc.). Oricum, este bine să distingem, bunăoară, între un fotograf care stă într-un atelier şi face poze de familie sau fotografii pentru documente şi un fotograf care a atins culmile artei fotografice. În acest caz, am putea spune că unul e *maistru*, iar altul e *maestru*. Unul e artist, altul e... fotograf.

Cuvîntul *maistru* mai este utilizat ca nume pentru persoanele care îi învaţă pe elevi diferite profesiuni în şcolile de meserii.

Este discutabil faptul că DEX indică o relaţie de sinonimie între *maestru* şi *maistru*. MDN nu atestă această relaţie.

MAGAZÍN. Este incredibil că ar putea să existe vreun vorbitor care ar spune că magazinul are altă destinaţie decît aceea de a co-

Scanned with OKEN Scanner

mercializa mărfuri. În acest sens, orice magazin este comercial sau, altfel zis, magazine necomerciale nu există. Prin urmare, determinativul *comercial*, pe lîngă cuvîntul *magazin*, este de prisos, iar expresia *magazin comercial* este pleonastică. Totuşi, acum vreo douăzeci de ani, la intrarea în unele magazine apăruse inscripţia *magazin comercial*. Oamenii căutau o modalitate de a diferenţia aceste magazine, private, de cele ale statului. Cuiva îi venise în cap denumirea *magazin comercial* şi a pus-o la intrare într-un magazin, iar peste scurt timp au apărut *magazine comerciale* ca ciupercile după ploaie. Lingviştii care se ocupau de cultivarea limbii au avut mult de lucru. În prezent, denumirea cu pricina se întîlneşte mai rar.

În acest context, surprinde faptul că DGL califică drept greşită firma *magazinul comercial*, recomandînd *magazin comercial*. Comentariile sînt de prisos.

MAI. Rodica Lăzărescu (a se vedea DCLR) combate repetarea pleonastică a două adverbe (*încă mai*) în exemplul *încă mai citeşte*. Deşi, logic, este incontestabil că e vorba de un pleonasm, credem totuşi că e unul admisibil, formal, cu efect stilistic de accentuare a continuării sau a repetării acţiunii. E cazul să amintim în acest context un vers cunoscut al lui Alexandru Vlahuţă conţinînd acelaşi pleonasm tolerabil (sau poate chiar recomandabil): ***Tot mai citesc*** *măiastra-ţi carte/ Deşi ţi-o ştiu pe dinafară.*

În aceeaşi lucrare este contestată şi sintagma *marea majoritate* ca fiind pleonastică, pentru că *majoritate* şi aşa înseamnă „partea sau numărul cel mai mare dintr-o colectivitate". Şi acest punct de vedere este discutabil, deoarece această *parte mai mare* dintr-o colectivitate poate fi diferită. Ea poate fi exprimată, în comparaţie cu celelalte părţi, în procente. Nu întîmplător, în limbă există o serie de expresii consacrate, care indică despre ce fel de majoritate e vorba. De exemplu: *majoritate absolută, majoritate relativă, majoritate covîrşitoare, majoritate simplă*. Tocmai această *majoritate absolută* (sau *covîrşitoare*) este *marea majoritate*. Evident, e o altă majoritate decît, bunăoară, una de 51 de procente. Asta e.

MÁISTRU, vezi **maestru**.

MAJÓR. Deşi specialiştii în materie au semnalat utilizarea greşită a cuvîntului *major*, acesta continuă să se întîlnească des în vorbire în expresii de tipul *preţuri majore, salarii majore, impozite majore* etc.

Adjectivul *major* are mai multe sensuri, însă nici unul dintre ele nu se potriveşte cu substantivele de tipul *preţ, salariu* etc. De exemplu, primul sens se referă numai

Scanned with OKEN Scanner

la oameni şi înseamnă „care a atins vîrsta majoratului". Astfel, se poate spune, bunăoară, că *un tînăr este major şi poate fi înrolat în armată*. Evident, nici despre un preţ, nici despre un salariu nu se poate spune că este major, că „a atins vîrsta majoratului".

Al doilea sens este de „(foarte) important, principal". Astfel, cu acest sens am putea spune că *la o conferinţă au fost luate în dezbatere cîteva teme majore*, că *a fost soluţionată o problemă majoră* etc. Şi de aici se vede clar: nici despre un preţ, nici despre un salariu nu se poate spune că este „(foarte) important, principal", adică nu se poate spune că este *major*.

Adjectivul *major* se mai utilizează ca termen muzical în expresii cum sînt *gamă majoră, mod major*, precum şi ca termen militar în sintagmele *sergent-major, plutonier-major, locotenent-major*.

Din cele arătate mai sus este clar că un salariu sau un preţ nu poate fi major. De ce totuşi multe persoane vorbesc de preţuri şi salarii majore? Răspunsul nu este greu de găsit, dacă ne gîndim că adjectivul *major* se aseamănă mult sub aspect sonor cu verbul *a majora*, care înseamnă „a mări". O simplă operaţie logică ne face să înţelegem că dacă mărim preţurile (sau salariile), putem vorbi despre preţuri (sau salarii) mărite, iar dacă majorăm preţurile (sau salariile), vom vorbi despre *preţuri* (sau salarii) ***majorate***, nu ***majore***. Iată, deci, că am şi găsit originea greşelii: asemănarea corpului fonetic al acestor două cuvinte cu sensuri diferite.

Aici este cazul să atragem atenţia vorbitorilor că nu trebuie să confunde participiul (adjectivizat) *majorat*, care înseamnă „mărit", cu substantivul *majorat*, care înseamnă „vîrstă la care o persoană obţine capacitatea deplină de exerciţiu".

MAJORÁ (A), vezi **major**.

MAJORÁT, vezi **major**.

MAJORITÁTE, vezi **mai**.

MÁMI. Cuvintele *mami* şi *tati* nu sînt înregistrate în dicţionare, deşi sînt foarte frecvente în uz, mai ales în limbajul copiilor, dar şi al părinţilor care vor să fie cît mai drăguţi cu odraslele lor. Dar, copleşiţi de bucurie că fiica sau fiul a început să rostească primele cuvinte, primele fraze, părinţii „uită" că *mami/tati* înseamnă de fapt „fata mamei/tatei, băiatul mamei/tatei", astfel încît odraslele se adresează către părinţi cu *mami* şi *tati*, fără să se mai întrebe cineva de sensul celor spuse. Principalul e să fie spus. Aşadar, şi părinţii spun *mami* şi *tati*, şi copiii spun *mami* şi *tati*. Noroc că s-au oprit aici, fără să treacă prin această metamorfoză şi celelalte cuvinte de adresare către cei apropiaţi.

Scanned with OKEN Scanner

MANIFESTÁ (A). Uneori forma verbală *manifestez* este confundată cu forma *manifest*. Ambele sînt corecte, dar fiecare este utilizată în funcție de sensul pe care intenționăm să-l exprimăm. Astfel, cînd vom folosi verbul *a manifesta* cu sensul de „a face o manifestație sau a participa la o manifestație", vom spune *eu manifestez*, iar cînd vom folosi același verb cu sensul de „a exprima un sentiment, o tendință; a (se) exterioriza", vom spune *eu manifest*.

MĂSURÁ (A). Este știut că sensul de bază al verbului *a măsura* este „a stabili cu instrumente sau aparate de măsură, cu etaloane etc. valoarea unei mărimi". Însă întîmplarea a făcut ca în Basarabia acest cuvînt să mai însemne, în urma influenței ruse, „a proba îmbrăcămintea sau încălțămintea". Mai mult, atunci cînd un croitor din Republica Moldova îți coase un costum ori, să zicem, o rochie, el te cheamă *la măsură* în loc să te cheme pentru *a face probe* sau pentru *a proba* costumul ori rochia. Calcul respectiv este destul de vechi și bine înrădăcinat, astfel încît doar vorbitorii instruiți și responsabili de felul cum se exprimă îl vor evita. Le dorim tuturor ca, înainte de a-și cumpăra încălțăminte sau îmbrăcăminte, să o probeze, nu să o măsoare.

În legătură cu *a măsura* se mai cere a fi spus un lucru. Dacă un medic de la București ar zice că a măsurat temperatura ori tensiunea unui pacient, totul ar fi în regulă. Dacă însă acest lucru îl spune cineva de la Chișinău, se aprind spiritele: nu *a măsura temperatura*, ci *a lua temperatura*, nu *a măsura tensiunea*, ci *a lua tensiunea*. Acest subiect este atît de plat, ținînd mai mult de snobism, încît nici nu face a fi discutat. Sînt corecte ambele variante. Prima este tradițională, academică (amintim că *a măsura* înseamnă „a stabili cu instrumente sau aparate de măsură, cu etaloane etc. valoarea unei mărimi"), iar a doua este de dată mai recentă, provenind de la expresii de tipul *a lua date, informații despre ceva*.

MĂȘCÁT. În volumul III al DLRLC, editat în 1957 (prin urmare, acum jumătate de secol), cuvîntul *măscat* era trimis la cuvîntul *mașcat*, fiind dat cu mențiunea *regional* și cu sensul „mare, gros". Volumul amintit dă în acest sens un exemplu din Sadoveanu: *„Muie pana de gîscă în cerneală și scrise cu slove mașcate"*.

DEX, editat în 1988, face un pas înainte față de DLRLC: elimină marcajul *regional*, adică îl trece în registrul cuvintelor literare. Mai face un pas, despre care nu se știe cu certitudine dacă e făcut înainte sau în altă direcție: înlocuiește forma *mașcat* cu

Scanned with OKEN Scanner

măşcat. Nu luăm în discuţie acest pas. Al treilea pas pe care îl face DEX este principial şi de aceea trebuie discutat mai amănunţit: menţiunea *despre unele cereale*, dată în DLRLC, se referea nu la sensul de bază „mare, gros", ci la un exemplu de utilizare a cuvîntului respectiv, iar menţiunea *despre cereale*, dată în DEX, se referă la sensul de bază „cu bobul mare, bombat, plin". De aici rămîn neclare o serie de lucruri: de ce marcajul vizează numai cerealele? Oare boabele de mazăre, de fasole, de linte etc. nu pot fi măşcate (în comparaţie cu cele mărunte)? Oare cireşele, vişinele, prunele etc. nu pot fi măşcate (în comparaţie cu cele mărunte)? Oare literele unui scris nu pot fi măşcate în comparaţie cu cele mărunte (a se vedea exemplul de mai sus, citat din Sadoveanu, despre *slove*, adică despre *litere măşcate*)?

Probabil, menţiunea dată adjectivului *măşcat* trebuie lărgită considerabil, astfel încît să cuprindă nu numai cerealele. Ar fi normal ca explicarea (definirea) cuvîntului respectiv să se facă în corelaţie cu antonimul său – *mărunt*. A se observa: *măşcat* şi *mărunt* nu întotdeauna înseamnă „mare" şi „mic". Bunăoară, o grădină, o casă, o pădure nu poate fi nici măşcată, nici măruntă, dar poate fi mare sau mică. Pe de altă parte, boabele de mazăre, de grîu, de porumb, cireşele, căpşunele şi chiar... literele pot fi şi măşcate, şi mărunte. La o maternitate am auzit cum cineva spunea: *copilul s-a născut măşcat, sănătos*. În acest caz observăm că vorbitorul a trecut de limitele dicţionarelor, folosind cuvîntul ca pe un adevărat material plastic din care şi-a construit mesajul/limbajul, de altfel sugestiv şi chiar frumos. Toate acestea ar trebui luate în calcul la revizuirea explicaţiei cuvîntului *măşcat*, la următoarea reeditare a DEX-ului.

MÉDIE. Locuţiunea adverbială *în medie* şi substantivul *mediu* sînt asemănătoare după aspectul sonor, de aceea mulţi vorbitori, inclusiv intelectuali, spun *în mediu* în loc de *în medie*. Le amintim că *în medie* înseamnă „luînd o măsură intermediară între cantităţile sau calităţile diferitelor elemente componente" (DEX), iar *în mediu* înseamnă „în spaţiul la care ne referim, cu tot ce-i este caracteristic". Aşadar, vom spune, de exemplu: *În anul acesta preţul benzinei a fost fluctuant, dar* ***în medie*** *el a fost egal cu un dolar şi treizeci de cenţi.* ***În medie*** *pe judeţe, social-democraţii au cîştigat cîte 25 de procente din numărul total de voturi*. Dar: ***în mediul*** *cultural;* ***în mediul*** *muzical;* ***în mediul*** *rural;* ***în mediul*** *acvatic* etc.

MÉDIU, vezi **medie**.

Scanned with OKEN Scanner

MENȚIONÁ (A). Francezii au moştenit din latină substantivul *mentio – mentionis*, care a ajuns la forma actuală *mention*, însemnînd „acțiunea de a numi, de a cita, de a consemna", precum şi „distincție acordată în urma unui concurs". De la *mention* în limba franceză a fost creat verbul *mentionner*, care nu înseamnă altceva decît „a face o mențiune".

Noi am împrumutat din franceză ambele cuvinte arătate mai sus, acestea avînd în română formele *a menționa* şi *mențiune* şi însemnînd, potrivit normelor, aceleaşi lucruri ca în franceză. Însă mulți vorbitori de limbă română nu pot să nu perceapă legătura de sens dintre *mențiune* şi *a menționa*, care realmente există şi este destul de transparentă. Şi atunci iată ce operații logice fac aceşti vorbitori: dacă *mențiune* înseamnă nu numai „semnalare, pomenire, notă", dar şi „distincție onorifică acordată, de regulă, în urma unui concurs", iar *a menționa* provine de la *mențiune*, rezultă că *a menționa* trebuie să însemne nu doar „a numi, a consemna, a cita", ci şi „a lăuda, a acorda o distincție". Exact cu aceste două sensuri funcționează verbul respectiv în uz. Norma însă nu numai că nu recunoaşte sensul „a lăuda, a acorda o distincție" (DEX, DEXI), dar îl şi combate (DGL). Astfel, lupta dintre uz şi sistem, pe de o parte, şi normă, pe de altă parte, continuă.

MENȚIÚNE, vezi **a menționa**.

MERITÁ (A). În ultimul timp, verbul *a merita* poate fi auzit tot mai des în forma reflexivă (*se meritā*), deşi el este numai tranzitiv (de exemplu: *meritā atenție, nu meritā efort, meritā pedeapsă, meritā prețuire* etc.). Deseori, complementul direct (*atenție, efort, pedeapsă, prețuire*) este omis, spunîndu-se pur şi simplu *meritā* sau *nu meritā*, iar contextul ne ajută să înțelegem despre ce este vorba. Tocmai aici apare şi greşeala *se meritā* sau *nu se meritā*. Adevărul e că fenomenul este molipsitor, luînd proporții, pentru că este perceput de către vorbitori ca fiind un fapt dintr-un limbaj ales, elevat (un fel de hiperurbanism). Iată un exemplu din *Literatura şi arta*, dir. 12 octombrie 2006, pag. 5, în care Iulian Filip îl citează pe Leo Butnaru: *„...nu ştiu dacă se meritā o asemenea jertfă"*. Eroarea este susținută de faptul că în română există verbe care se utilizează, în mod normal, ca tranzitive şi totodată ca reflexive (de exemplu, *a (se) spăla*), precum şi verbe pe care, în anumite situații, norma le recomandă ca intranzitive (de exemplu, *eu urc, eu cobor*), iar în uz, în aceleaşi situați, ele sînt utilizate şi ca reflexive (de exemplu, *eu mă urc, eu mă cobor*).

Scanned with OKEN Scanner

În concluzie, vom reafirma că verbul *a merita* este în exclusivitate tranzitiv, prin urmare forma *se meritã* este greşită (ce-l puțin deocamdată...).

MESTECÁ (A), vezi **a amesteca**.

METEOROLÓGĂ. În limba română literară, cuvintele care indică denumiri feminine de profesii şi specialități, formate de la cele masculine, sînt departe de a forma un sistem ordonat. Autorii normei mai au mult de lucru pînă cînd vor elabora o concepție ştiințifică de interpretare şi de prezentare a acestor denumiri. Să observăm la întîmplare cîteva exemple din DOOM: *meteorolog – meteorologă; biolog – biologă; hidrolog – hidrologă; filolog – filologă, psiholog – psihologă.*

DOOM înregistrează fiecare denumire feminină de profesie ori specialitate ca termen separat, cu statut de cuvînt-titlu. E şi normal, pentru că, bunăoară, *meteorologă, biologă, hidrologă* etc. sînt alte cuvinte decît *meteorolog, biolog, hidrolog*, tot aşa cum *învățătoare* şi *coafeză* sînt alte cuvinte decît *învățător* şi *coafor.*

DEX procedează în alt fel, înregistrînd *meteorolog,-ă, biolog,-ă* ca şi cum ar prezenta formele de gen ale adjectivelor de tipul *alb, albi,-e* etc. Chiar şi *învățător – învățătoare* e înregistrat ca două forme ale aceluiaşi cuvînt – *învățător, -oare.*

În cazul unor denumiri cum ar fi *politolog,* DEX a neglijat reprezentantele sexului frumos, în schimb noul DOOM le-a luat în seamă.

Pare cel puțin problematic termenul folozoafă, înregistrat şi în DEX, şi în noul DOOM. Uzul a imprimat acestui cuvînt o conotație peiorativă, de aceea unele persoane l-ar putea percepe ca pe o ofensă.

Deşi există o ramură a medicinei care se numeşte *neuropatologie,* DOOM nu înregistrează şi denumirile persoanelor care îşi desfăşoară activitatea în această ramură. Ce-i drept, există *neurolog – neurologă,* însă denumirile respective țin de *neurologie,* nu de *neuropatologie.* Există şi *criminologie,* dar *criminolog – criminologă* nu e atestat. Ce-i drept, este înregistrat *criminalist – criminalistă,* însă aceste denumiri se referă la *criminalistică,* nu la *criminologie.*

MICROBÍST. Cuvîntul *microbist* este o metaforă curioasă, de dată recentă (de exemplu, în dicționarele din generația DLRLC nu este atestat), avînd sensul de „spectator pasionat (în mod excesiv) la o întrecere sportivă (în special de fotbal)". Cei care l-au creat, i-au comparat pe fanii fotbalului cu nişte oameni bolnavi, cu tulburări provocate de anumiți... microbi, ajungînd astfel la creația *microbist.* Ultima ediție a DEX-ului a

Scanned with OKEN Scanner

înregistrat deja acest substantiv (cu forme pentru ambele genuri), dar deocamdată cu mențiunea *familiar*. Însă este important să se știe că *microbist* nu are nimic în comun cu *microbism* („prezența în organism a unor germeni patogeni"), așa cum sînt legate unele cuvinte de tipul *marxism – marxist, idealism – idealist* etc. E vorba doar de o metaforă. Iată și cîteva exemple din presa scrisă avînd cuvîntul luat în discuție: *„Dumnezeu nu-i* ***microbist****"* (*Săptămîna financiară*, 20 noiembrie 2006); *„S-ar zice că sîntem o națiune de împătimiți ai fotbalului, de microbiști."* (*Monitorul expres*, 13 decembrie 2005). Iar la Editura *Rovimed publishers* a ieșit, în 2006, cartea *Jubileul unui* ***microbist*** de Ioan Bozac.

MINCINÓS. Persoanele care preferă să spună sau să scrie *minciunos*, par să aibă mai multă dreptate decît cele care spun sau scriu *mincinos*. Asta pentru că de la substantivul *minciună* era normal să rezulte forma *minciunos* nu *mincinos*. Însă persoanele care spun sau scriu *minciunos* riscă să li se spună că sînt certate cu norma, care recomandă forma *mincinos*. De ce? În diverse graiuri ale limbii române sînt atestate ambele forme ale acestui adjectiv, însă autorii normei au optat pentru *mincinos*. De ce? Nu se știe.

MODERÁ (A). Verbul *a modera* înseamnă, cînd ne referim la obiecte, acțiuni și fenomene, „a face să devină sau a deveni mai puțin intens, mai mic", avînd aproape același sens și atunci cînd ne referim la oameni și la acțiunile lor – „a face să devină sau a deveni mai cumpătat; a (se) potoli". De aici s-ar putea crede că persoana care se numește *moderator* ar trebui să potolească, să tempereze ceva. În realitate însă nu este așa, pentru că *moderator* înseamnă, cu referire la oameni, „persoană care conduce o dezbatere, de obicei, publică, o masă rotundă, o emisiune cu mulți participanți etc.".

În concluzie, vom spune, pe de o parte, că ***am moderat*** *o neînțelegere, o ceartă,* ***am moderat*** *spiritele cuiva, o agitație* etc. E cazul să ne amintim aici de adjectivul (și adverbul) *moderat* (*caracter moderat*, adică un caracter cumpătat, echilibrat, *a vorbi moderat* în opoziție cu *a vorbi patetic, agitat*) și mai ales de termenul muzical *moderato* care indică modul de executare a unei bucăți muzicale și înseamnă "potrivit, nu prea vioi". Pe de altă parte, vom numi *moderator* persoana care conduce o ședință, o consfătuire, o conferință etc.

Amintim aici că termenul *moderator* se mai utilizează în știință și tehnică, exprimînd de asemenea sensul de „factor,

Scanned with OKEN Scanner

obiect, dispozitiv ori substanță care încetinește ceva". Or, acest sens interesează mai puțin în cazul de față, el întîlnindu-se în limbajul specialiștilor.

MODERÁT, vezi **a modera**.

MODERATÓR, vezi **a modera**.

MODÚL. Pe lîngă sensurile cunoscute și înregistrate deja ale cuvîntului *modul* (a se vedea DEX), iată că de vreo zece-cinci-sprezece ani cuvîntul respectiv este utilizat frecvent (aș zice, chiar insistent) cu încă o semnificație, și anume cea de „compartiment, capitol într-o lucrare didactică". Această accepție, devenită la modă în limbajul persoanelor care au de a face cu literatura didactică (cadre didactice, editori, autori de manuale, redactori), nu este înregistrată nici chiar în MDN sau DCR. Nu este suficient de clar de unde o fi venit acest sens, cu atît mai mult cu cît DEX face referire la franceză, MDN – la engleză și franceză, iar DCR – la engleză, franceză, germană și rusă. Sursele lexicografice franceze (de exemplu, *Le petit Larousse*, Paris, 1995) definesc vag sensul cu pricina: „unitate de învățămînt dintr-o programă educativă, pe care un student sau un elev poate să o combine cu altele pentru a-și personaliza pregătirea". Oricum, ceea ce pînă acum se numea în mod clar capitol, parte, compartiment, azi în uz se numește *modul*. Cuvîntul a intrat împreună cu valul de influență americană asupra învățămîntului nostru (intenționat nu dăm nici un fel de calificative acestei influențe, ca să nu provocăm spiritele: calificativul îl va da... timpul), de aceea respingerea pare imposibilă din start. Le lăsăm pe toate pe seama timpului.

MOLIPSÍ (A), vezi **contracta**.

MOLIPSITÓR, vezi **contracta**.

MOMÉNT. Cuvîntul *moment* este înregistrat în norma literară doar cu două sensuri (1. interval scurt de timp; clipă; 2. ocazie favorabilă; prilej), formînd de asemenea o serie de îmbinări stabile (*de moment, pentru moment, pe moment, din moment în moment, în momentul de față* etc.), majoritatea fiind destul de transparente din punctul de vedere al sensului. În uz însă cuvîntul amintit se întîlnește și cu sensul de „aspect, detaliu al unei probleme, al unui fenomen etc.". Acest sens este calchiat după modelul rusescului *момент*. De exemplu: *Au fost elucidate cîteva* ***momente*** *ale problemei; ne vom opri la un* ***moment*** *mai important al acestei activități.*

În această situație nouă, cuvîntul este nerecomandabil (în raport cu norma), deși frecvența mare a lui și aria întinsă de răspîndire ne-ar face să credem că

Scanned with OKEN Scanner

într-un viitor nu prea îndepărtat norma îi va deschide uşile. Cu atît mai mult cu cît sensul nou ar avea şi o explicaţie logică: problemele, activităţile ale căror *momente* ne interesează nu sînt altceva decît realităţi existente în *timp* şi spaţiu. Cu alte cuvinte, fiecare aspect sau detaliu al acestor realităţi ar constitui anumite *momente din timpul respectiv.*

Se poate însă presupune şi altceva: odată cu omogenizarea uzului limbii române pe întreg arealul ei (fenomen început după 1989 şi care se intensifică), această abatere ar putea să dispară treptat. În funcţie de context, în cazurile respective pot fi folosite alte resurse lexicale ale limbii: *trebuie subliniate două aspecte, două detalii, două circumstanţe, două chestiuni, două elemente* etc.

MOMENTÁL, vezi **momentan**.

MOMENTÁN. În Basarabia, cuvîntul *momentan* are două „probleme". Prima: vorbitorii se obişnuiesc treptat cu faptul că *momentan* înseamnă nu numai „care durează un moment", dar şi „care are loc în momentul de faţă". Frecvenţa utilizării cuvîntului cu cel de al doilea sens este în creştere, mergîndu-se spre normalitate.

A doua: unii vorbitori, dintre cei mai nepăsători sau... ignoranţi, continuă să spună *mo-mental* în loc de *momentan* (fiind influenţaţi de rusescul *моментально* sau *моментальный*). În urma diminuării treptate a influenţei limbii ruse, această eroare va dispărea.

MONÉDĂ, vezi **a demonetiza**.

MONETÁR, vezi **a demonetiza**.

MONÉTĂ, vezi **a demonetiza**.

MONETĂRÍE, vezi **a demonetiza**.

MONETIZÁ (A), vezi **a demonetiza**.

MOTÍV. Cuvîntul *motiv* este întîlnit şi în sintagma banală *motiv întemeiat*, atît de frecventă şi de obişnuită pentru vorbitori, încît nu-i mai sesizăm defectul pleonastic. Însuşi cuvîntul *motiv* are sensul de „cauză, raţiune; imboldul care împinge la o acţiune sau care determină o acţiune", prin urmare, şi sensul de „temei al unei acţiuni". Deci, a spune *motiv întemeiat* înseamnă aproape a spune *temei întemeiat*. Pentru a evita această dublare de sens, e suficient să spunem pur şi simplu *motiv*, deoarece motiv neîntemeiat nu poate să existe. Dacă motivul nu este întemeiat, înseamnă că el nu este motiv, adică nu constituie o motivaţie, o întemeiere.

În urma acestor raţionamente, s-ar putea crede că îmbinarea *motiv întemeiat* este categoric condamnabilă. Nu trebuie însă să se creadă astfel, pentru că, aşa

Scanned with OKEN Scanner

cum am afirmat mai sus, acest pleonasm a devenit atît de obişnuit, încît este perceput ca fiind normal, după cum sînt considerate normale, adică acceptabile, şi multe alte pleonasme.

Greşeala de faţă a fost demonstrată pe cale raţională, logică, însă faptele de limbă nu întotdeauna sînt conforme cu logica. Prin urmare, pleonasmul *motiv întemeiat* ar fi unul din cele acceptabile sau formale.

MÓTTO. Apele parcă se limpeziseră. Norma (şi DEX, şi DOOM) hotărî să scriem *moto* şi *neto* cu un singur *t*, cu toate că şi primul, şi al doilea se scriu în limba de origine (italiană, germană) cu doi de *t* (*tt*). E unul dintre rarele cazuri în care norma respecta (în cazul neologismelor mai recente) principiul fonetic, încercînd să fie mai aproape de cei ce vorbesc limba română. Şi vorbitorii începuseră să scrie cu un singur *t*, excepţie făcînd doar cei împătimiţi de academismul etimologic.

Dar se vede că se întîmplă ceva cu noi, românii, cu Academia şi cu normele ortografice care la un moment dat „s-au răzgîndit" şi au revenit la ortografia originară, recomandînd vorbitorilor (în noul DOOM) să scrie din nou *motto*. Şi cum erau (normele) în mare preocupare să-l trimită pe *motto* la origini, iată că „au uitat" de *neto*, lăsîndu-l pe vechi, în „haină" românească. Prin urmare, acum vom scrie *motto*, dar *neto*. Asta e!

MÓV, vezi **roz**.

MUŞAMÁ, vezi **a muşamaliza**.

MUŞAMALIZÁ (A). Cuvîntul *muşama*, venit din turcă, este cunoscut de toţi vorbitorii cu sensul de „pînză impermeabilă, folosită în gospodărie pentru protecţia unor obiecte şi pentru alte scopuri". Iar verbul *a muşamaliza* e cunoscut mai puţin, poate pentru că vorbitorul nu simte legătura de sens a acestui cuvînt cu substantivul *muşama* (deşi DEX atestă că *a muşamaliza* este derivat de la *muşama*). Probabil, mai înainte ea totuşi a existat, realizată fiind de expresia *a face* (*ceva*) *muşama* cu sensul de „a ascunde", expresie care o fi apărut pe calea calchierii după model străin. Presupunem că tocmai această expresie a determinat apariţia verbului *a muşamaliza* cu sensul „a ascunde, a acoperi o acţiune urîtă, necinstită". Se poate însă crede că *a muşamaliza* a apărut ca o metaforă, bazată pe ideea de a acoperi, a ascunde. Pentru că şi muşamaua acoperă ceva (de pildă, masa), şi muşamalizînd tot acoperim, ascundem ceva. Esenţialul însă este să ştim sensul corect al lui *a muşamaliza* şi să-l utilizăm în mod adecvat. De exemplu: *Procuratura* ***a muşa-***

Scanned with OKEN Scanner

malizat *o serie de dosare în care erau vizați mai mulți demnitari din conducerea de vîrf.*

MUTUÁL. Adjectivul *mutual* face unor vorbitori anumite probleme, pentru că este asociat în mod greşit, dar motivat, cu adjectivul *mut*, atribuindu-i-se sensul „fără să se vorbească, fără să se spună ceva". Adevărul însă e că *mutual*, provenit din fr. *mutuel*, îşi are originea îndepărtată în latinescul *mutuus* „reciproc", nu *mutus* „mut".

Definiția dată în DEX cuvîntului *mutual* nu-l ajută prea mult pe vorbitor să înțeleagă clar şi să identifice realitățile pe care le poate numi mutuale. După explicația sumară „care se face reciproc şi simultan", DEX dă exemplul *inducție mutuală* care îl duce pe vorbitor în lumea tehnicii, lăsîndu-l să se întrebe singur dacă acest adjectiv se poate folosi sau nu în alte domenii.

Dicționarele franceze sînt ceva mai explicite, dînd definiția „care are loc între două sau mai multe persoane şi care implică un comportament simultan şi reciproc". Prin urmare, *mutual* s-ar putea referi la oameni şi la comportamentele lor. Mai mult, francezii au şi substantivul *mutuelle* care înseamnă „societate ai cărei membri manifestă o atitudine reciprocă (în facerea de bine)". DEX-ul de asemenea atestă *mutualism* „sistem de solidaritate şi de ajutor reciproc", *mutualist* „adept al mutualismului", *mutualitate* „caracterul a ceea ce este mutual".

Vorbitorii care leagă *mutual* de *mut*, adică de *a tăcea*, îl mai confundă cu adjectivul *tacit*, care se referă numai la acorduri, convenții, înțelegeri ce nu sînt exprimate formal, dar sînt subînțelese şi admise ca atare. În această ordine de idei, nu strică să amintim că *tacit* nu trebuie confundat cu *taciturn* care se referă la oameni şi înseamnă „care vorbeşte puțin, tăcut din fire, închis în sine; posac".

În concluzie: vom vorbi despre comportamente, relații şi atitudini mutuale (adică de reciprocitate), despre acorduri, convenții şi contracte tacite (adică neîntocmite în mod special, formal) şi despre oameni taciturni (adică închişi în sine, posaci).

MUTUALÍSM, vezi **mutual**.

MUTUALÍST, vezi **mutual**.

MUTUALITÂTE, vezi **mutual**.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

N

NASÓL. Cuvîntul *nasol*, cu femininul *nasoală*, a fost preluat din idiomul ţigănesc şi a funcţionat mai mult în limbajul argotic al unor pseudointelectuali, însemnînd „(om) urît sau ridicol; (despre obiecte) de proastă calitate; urît, uzat; caraghios".

La ora actuală însă, cuvîntul cu pricina tinde tot mai mult să iasă din „celulele" limbajului argotic, simţindu-se bine mai ales în rîndul studenţilor. Ca urmare, se întîmplă că părinţii din Basarabia, care şi-au trimis progeniturile să facă studii la Bucureşti, le întîmpină cu drag la întoarcere, dar nu le înţeleg „*nasoalele*", astfel încît îţi vine să parafrazezi versul lui Eminescu şi să zici: „Ai noştri tineri la *nasol* învaţă"...

NAVIGÁ (A). Verbul *a naviga* parcă nu ar prezenta dificultăţi, înţelesul lui fiind clar şi ţinînd de nave, de aeronave şi de persoanele care călătoresc cu aceste mijloace de transport. Dar iată că Rodica Lăzărescu, referindu-se la acest verb (a se vedea DCLR), susţine că „enunţul *Pasărea* ***naviga*** *pe cerul senin* este incorect".

În exemplul de faţă, credem că modul în care a fost utilizat cuvîntul *a naviga* este nu numai corect, dar şi artistic, frumos. E vorba de o metaforă reuşită, care porneşte de la comparaţia dintre pasăre şi aeronavă. Şi dacă în imaginaţia artistică pasărea este o aeronavă, de ce nu ar putea naviga?

În general, metafora este una dintre sursele inepuizabile de îmbogăţire a limbii. Majoritatea sensurilor figurate pornesc, de regulă, de la metafore. E recomandabil a se medita în acest sens asupra unor metafore artistice care au devenit fapte de limbă, cum ar fi *microbist, a orchestra* ş.a. Iată şi un exemplu cu *a orchestra*: „*În plan intern,* ***se orchestrează*** *atacuri publice asupra elementului românesc şi se creează o atmosferă ostilă României, o stare de suspiciune, agresivitate, neîncredere şi ură faţă de România*" (Constantin Tănase, *Un proiect politic rusesc*, în *Timpul*, 27 februarie 2007).

Apropo, la ora actuală verbul *a naviga* şi-a mai găsit o utilizare, de altfel foarte intensă. Şi tot metaforică. E vorba de internet. Dacă internetul este comparat cu Oceanul Mondial, de ce nu putem naviga pe el? Putem. Şi navigăm

pe internet. Aceasta e evoluția: navigația a apărut mai întîi pe apă, apoi s-a extins în aer, ca să ajungă și în spațiile virtuale din internet. Mai mult, navigatorii pe internet se numesc *internauți*. Adică, alături de *argonauții* de altădată, au venit mai tîrziu *astronauții, cosmonauții*, iar acum au apărut și *internauții*.

NÉGRU. O bătrînică de la țară a auzit întîmplător, la postul de radio BBC, că docherii din Constanța care lucrează la negru vor face demonstrații și proteste, pentru că munca la negru îi defavorizează. Uimită de această informație, bătrînica nu a ezitat să zică: „Știu că altădată negrii munceau la cei albi, iar acum, ca să vezi, albii muncesc la un negru. Cum s-au mai schimbat timpurile!".

Pe lîngă multitudinea de sensuri și valențe ale cuvîntului *negru*, iată că în uz a mai apărut o locuțiune, *la negru*, care formează îmbinări atît adverbiale (*a munci la negru*), cît și adjectivale (*munca la negru*). Aceste fapte noi de limbă au trebuit să apară pentru a denumi munca în condiții clandestine, de ilegalitate, apărută ca fenomen de amploare determinat de migrația forței de muncă și de lipsa unor mecanisme eficiente de reglementare legală și de supraveghere a relației dintre angajator și angajat. Așadar, *a munci la negru* (și respectiv *muncă la negru*) înseamnă „a munci în condiții nereglementate de lege, deseori de exploatare, fără contract de muncă" (și, respectiv, „muncă în condiții nereglementate de lege, deseori de exploatare, fără contract de muncă").

Normele noastre lexicale (DEX, 1998) rămîn în urmă de aceste realități ale limbii, atestînd locuțiunea *la negru* doar cu sensul „cu preț de speculă", pornindu-se, probabil, de la expresia *preț negru* care înseamnă „preț de speculă". Practic, în același mod procedează și DEL. Dar este plăcut surprinzător că autorii ieșeni ai DEXI au înregistrat cu exactitate ultimele performanțe ale cuvîntului *negru*, numai că nu știm în ce măsură această lucrare (DEXI) are și caracter normativ (în sensul strict al ierarhiei științifice).

NÉTO, vezi **motto**.

NÍȘTE. Deși articolul nehotărît *niște* (care precedă substantive la plural pentru a arăta un număr, o cantitate nedeterminată) este bine cunoscut, am dori totuși să focalizăm atenția vorbitorilor asupra unei subtilități a valorii semantice și, în special, a celei stilistice a acestui cuvînt.

Firește, se poate spune, bunăoară, că *pe imaș păsteau niște oi* sau că *în curtea grădiniței zburdau niște copii*. În cazul dat, articolul *niște* exprimă ca-

Scanned with OKEN Scanner

racterul nedeterminat a ceea ce se spune despre oi sau despre copii, avîndu-se în vedere că nu se ştie nici ce fel de oi erau acolo, nici cîte oi erau, nici ale cui erau oile etc. Acelaşi lucru se poate spune şi despre copii. Dar nu numai atît: acest *nişte* mai lasă să se înţeleagă ideea că informaţiile respective (despre oi sau despre copii) nu numai că nu sînt cunoscute, dar nici nu sînt necesare nimănui. Probabil, ideea de nedeterminare şi cea de impasibilitate provin chiar de la originea cuvîntului *nişte*, adică de la lat. *nescio quid*, ceea ce însemna „nu ştiu ce". Tocmai acest *nu ştiu ce* îi conferă articolului *nişte* şi sensul de „lipsit de importanţă" sau, în funcţie de context – sensul peiorativ de „calitate negativă; lipsă de valoare".

Sensul depreciativ al articolului *nişte* este perceput, în mare măsură, din context. De exemplu, în cazul oilor de pe imaş, el nu apare în prim-plan şi de aceea nu are valoare stilistică, iar în alte cazuri, mai ales cînd contextul permite sau cere să fie intuite anumite interpretări depreciative, sensul cu pricina poate ieşi la suprafaţă, avînd efectele cele mai neaşteptate. Şi e una dacă vorbitorul a intenţionat, prin utilizarea pronumelui *nişte*, să exprime o atitudine de neglijare sau de desconsiderare faţă de cineva, dar e cu totul alta dacă vorbitorul a făcut-o din greşeală, fără a avea atare intenţii. De exemplu, e una să spui *în birou erau cîteva doamne* şi e alta să spui *în birou erau* ***nişte*** *doamne*. Cînd spunem *unii parlamentari au boicotat şedinţa*, nu exprimăm nici o atitudine faţă de parlamentarii respectivi, iar cînd spunem ***nişte*** *parlamentari au boicotat şedinţa*, lăsăm să se înţeleagă ideea că aceşti parlamentari nu prezintă (prin număr, prin convingeri, prin gradul de influenţă asupra publicului etc.) o valoare (prea mare).

La încheierea acestor consideraţii, amintim că atunci cînd într-un enunţ este exprimată o atitudine depreciativă faţă de ceva sau cineva, prezenţa în enunţ a articolului *nişte* accentuează şi mai mult această atitudine. Cel mai edificator exemplu în acest sens îl constituie cunoscutele versuri ale marelui Eminescu: *„Voi sînteţi urmaşii Romei?/* ***Nişte*** *răi şi* ***nişte*** *fameni!"*.

NONGUVERNAMENTÁL, vezi **nonprofit**.

NONPROFÍT. În urma puternicei influenţe engleze, în limba română a apărut o serie de cuvinte cu formantul *non-*, unele dintre ele fiind folositoare prin faptul că denumesc realităţi noi, fără să dubleze denumiri mai vechi (de exemplu, *nonprofit*, *nonstop*), altele însă creînd un balast lexical şi dublînd cuvin-

Scanned with OKEN Scanner

tele deja existente (de exemplu, *nonguvernamental, nonsexual, nonsimetric*). Astfel, pentru mulți vorbitori apare dilema: cum e corect – *neguvernamental* sau *nonguvernamental, asexual* sau *nonsexual, asimetric* sau *nonsimetric*? Se pare că aici răspunsul e la suprafață: orice cuvînt împrumutat este bun, dacă avem nevoie de el, dacă el nu creează probleme şi confuzii.

NONSEXUÁL, vezi **nonprofit**.

NONSIMÉTRIC, vezi **nonprofit**.

NONSTÓP, vezi **nonprofit**.

NUPȚIÁL. Cuvîntul *nupțial* este asociat greşit cu *noapte*, crezîndu-se că înseamnă „de noapte, nocturn". În realitate, ajuns în română prin filiera franceză, el provine din latinescul *nuptiae, -arum*, care înseamnă „nuntă, căsătorie". Aşadar, *nupțial* înseamnă „de nuntă, de căsătorie". Dacă cineva povesteşte despre un obicei nupțial, înțelegem că e vorba de un obicei de nuntă, nu de unul... de noapte sau nocturn.

NÚTRIE. Forma *nutrie* este una dintre biruințele uzului asupra normei, obținută după mulți ani de presiune intensă. Toate reglementările recomandau forma *nutria*, ca în franceză şi germană, iar românii vorbeau şi scriau ca în... română – *nutrie*. Şi iată că noul DOOM „s-a lăsat bătut". În sfîrşit, vom avea conştiința împăcată, vom utiliza forma *nutrie* şi vom declina acest cuvînt ca pe celelalte cuvinte româneşti asemănătoare.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

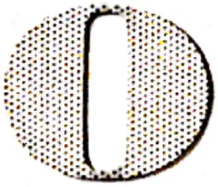

OBŞTÉSC. În afară de cele cîteva expresii cunoscute cu adjectivul *obştesc* (de exemplu, *adunare obştească, control obştesc, a-şi da obştescul sfîrşit*), în Republica Moldova mai există una, *pe baze obşteşti*, care apăruse din necesitatea de a traduce expresia rusească *на общественных началах* cu sensul „care este făcut fără remunerare". Iată un exemplu excerptat de pe foaia de titlu a unui manual de limba latină (de N.S. Grinbaum, C.N. Nicova, A.P. Marciuc, Editura *Lumina*, Chişinău, 1966): *„Prezentul manual e scris şi redactat pe baze obşteşti"*.

La ora actuală creația respectivă se află la periferia vocabularului, avînd o frecvență redusă din două motive: 1. influența limbii ruse asupra celei române a slăbit simțitor; 2. munca neplătită este un fenomen întîlnit tot mai rar.

În cazul în care vom vorbi, totuşi, despre o muncă neplătită sau va trebui să traducem expresia rusească pomenită mai sus, vom spune curat româneşte: *fără remunerare*.

OCUPÁNT, vezi **eliberator**.

OFORMÁ (A), vezi a cadona.

OKÁY. Cuvîntul *okay* (pronunțat *okei* şi abreviat *OK*), împrumutat relativ recent din engleză, cere minimum două explicații. Prima. Venit pe valul puternicei influențe engleze, el a intrat în limbile europene, inclusiv în română, înlocuind aici treptat echivalentele existente, care funcționau de foarte mult timp cum sînt: *ei bine; ne-am înțeles; foarte bine; zis şi făcut; s-a făcut* etc.

A doua. Prin frecvența sa exagerat de înaltă, *okay* riscă să devină (iar pentru unii intelectuali deja a devenit) un cuvînt parazit, exprimînd nu numai disponibilitatea vorbitorului de a negocia, de a întreprinde ceva, dar şi platitudinea, sărăcia de limbaj ale acestuia.

OMOLÓG, vezi **analog**.

OPORTUNITÁTE. Cuvîntul *oportunitate*, împrumutat din limba franceză, avea altădată exact acelaşi sens pe care îl are franțuzescul *opportunité*, şi anume „caracterul a ceea ce este oportun". Cu acest sens este înregistrat în *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRLC), editat acum jumătate de secol (ce-i

drept, aici are şi sensul de „oportunism", devenit astăzi arhaic), în *Dicţionarul limbii române moderne* (DLRM) din 1958 şi chiar mult mai tîrziu, în DEX-ul din 1998.

Dicţionarul universal al limbii române (DULR) al lui Lazăr Şăineanu, ediţia din 1997, cu un registru adus la zi, îi mai înregistrează un sens, cel de „ocazie, situaţie favorabilă, condiţie avantajoasă". Însă acest al doilea sens, discutabil sub aspectul caracterului său literar, nu-şi mai are originea în franceză, ca primul, dar este calchiat după modelul englezescului *opportunity*. Deşi aceste două sensuri vin din limbi diferite, între ele totuşi se întrezăreşte o legătură, pentru că ceea ce este oportun, adică ceea ce are loc la momentul potrivit (primul sens) poate constitui o situaţie favorabilă, o condiţie avantajoasă (sensul al doilea).

Influenţa engleză masivă din ultimii ani, determinată în mare măsură de traduceri orale şi scrise, precum şi de creşterea vertiginoasă a spaţiului de circulaţie a englezei, a făcut ca românescul *oportunitate* să fie utilizat tot mai frecvent cu sensul de „posibilitate, perspectivă de a". Mai mult, se creează impresia că acest sens calchiat, al treilea după ordinea cronologică, dar primul după frecvenţa sa în uz, îl va marginaliza în mod presant pe primul pînă la excluderea totală a acestuia. Totul va depinde de intensitatea expansiunii în continuare a limbii engleze.

ORATÓR. Substantivele *orator* şi *oratoriu* nu trebuie confundate sau, mai exact, nu pot fi folosite unul în locul celuilalt, pentru că ele numesc realităţi cu totul diferite. Confuzia e cauzată, probabil, de necunoaşterea exactă a înţelesului acestora. Primul înseamnă „persoană care rosteşte un discurs în public, care are talentul de a vorbi frumos în public", iar cel de-al doilea – „compoziţie muzicală simfonică de mare întindere, scrisă pe o temă dramatică pentru orchestră, cor şi solişti vocali".

ORATÓRIU, vezi **orator**.

ÓRĂ. Utilizarea cuvîntului *oră* cere două precizări. Prima: forma pluralului, *ore*, se foloseşte doar cînd este vorba de mai multe ore (nu de una singură). De exemplu: *discuţia a durat trei ore*. Atunci cînd indicăm un punct în timp, adică o anumită oră, folosim forma singularului, nu cea a pluralului. Cu alte cuvinte, vom spune *lecţia va începe la ora trei*, nu *la orele trei*.

A doua precizare: substantivul *oră* este de genul feminin, de aceea numeralele care urmează după el trebuie acordate în gen: *ora două, ora douăsprezece*, nu *ora doi, ora doisprezece*.

Scanned with OKEN Scanner

P

PALÍNCĂ. Rodica Lăzărescu ne atenționează (vezi DCLR) că formele *pălincă* și *pálincă* nu sînt literare, recomandîndu-ne doar forma *palíncă* care ar reieși că e literară. DEX-ul însă califică acest cuvînt, în toate formele sale, ca regionalism, adică neliterar. În legătură cu aceasta s-ar putea face două afirmații. Prima: cuvîntul respectiv „a ocupat" demult întreg arealul limbii române, de aceea poate fi inclus fără nici o rezervă în normele lexicale. A doua: cuvîntul provine din maghiară (*pálinka*) și, după cum e lesne de observat, nici una dintre cele două forme discutate nu corespunde cu cea originară. Adevărul e că în unele zone se pronunță *palíncă* (ceva mai aproape de originalul unguresc), iar în altele – *pălíncă* (o pronunțare asimilată fonetic). Credem că ar fi normal să se înregistreze ca literare ambele forme, dînd vorbitorilor toată libertatea de opțiune.

PANAMÁ. Cuvîntul *panama* este cunoscut relativ bine vorbitorului de limbă română, însemnînd „pălărie confecționată dintr-o împletitură din paie obținute din frunze de palmier care crește în Panama". Ceva mai puțin se știe că tot *panama* se numește o țesătură ușoară de bumbac sau de in, care imită împletitura (de asemenea numită *panama*) din care este confecționată pălăria amintită mai sus. Însă pentru vorbitorul nostru este o surpriză să afle că norma atestă două cuvinte *panama*, adică *panama*[1] și *panama*[2], primul însemnînd pălăria și țesătura despre care s-a vorbit deja, iar cel de-al doilea – „afacere frauduloasă de mari proporții; escrocherie deosebit de gravă". Evident, ambele cuvinte își au originea legată de numele propriu Panama. Probabil, este o legătură între numele țării Panama și afacerile frauduloase sau escrocheriile deosebit de grave. Se mai întîmplă aceasta și la români, care au legat numele orașului Brașov de minciuni, palavre și lucruri necinstite, dînd naștere astfel cuvîntului *brașoavă* (care înseamnă „minciună, palavră"). Firește, nu toți brașovenii pot fi numiți mincinoși sau palavragii. La origine era vorba de o aluzie la unele mărfuri din Brașov sau la comportamentul arogant al negustorilor brașoveni din trecut.

PÁNĂ, vezi **a peni**.

Scanned with OKEN Scanner

PARADISIÁC, vezi **paradiziac**.

PARADIZIÁC. Un sondaj realizat ad-hoc demonstrează că majoritatea vorbitorilor de limbă română scriu *paradisiac*, nu *paradiziac*. De ce? Pentru că sînt influenţaţi de forma *paradis*, nu *paradiz*, şi pentru că nu ştiu şi nici nu vor să ştie (că doar nu sînt lingvişti) că adjectivul respectiv provine din fr. *paradisiaque* şi că *s* intervocalic în franceză se pronunţă *z*. De altfel, aceşti vorbitori ar putea să aibă dreptate, pentru că avem o sumedenie de cuvinte împrumutate din franceză pe care le ortografiem conform principiului etimologic, adică aşa cum le scriu francezii, nu cum le pronunţă (de exemplu, *oclusiv* < fr. *oclusif*, *premisă* < fr. *premise*, *episod* < fr. *épisod*). În acest sens, ar fi mai raţional (şi mai echitabil) să fie date ca normă ambele forme, în concurenţă liberă.

PÁRKING. Normele ortografice vechi (vechiul DOOM şi DEX) considerau că substantivul *parching*, împrumutat din engleză, s-a adaptat fonetic în casa limbii române şi de aceea recomandau vorbitorilor să-l scrie *parching*. Iată că a trecut ceva timp (cîţi ani?) şi noul DOOM, proaspăt ieşit, crede că *parching* deja s-a „dez-adaptat", de aceea ne recomandă să ne întoarcem la forma engleză *parking*. Am auzit că doi vorbitori de limba română au pariat că următorul DOOM ne va întoarce iarăşi la *parching*. E şi aceasta o muncă! Ştiinţifică?

PARTÁJ, vezi **a departaja**.

PARTAJÁ (A), vezi **a departaja**.

PARTE LITIGÁNTĂ, vezi **litigios**.

PASTÍLĂ, vezi **tabletă**.

PĂGUBÁŞ, vezi **păgubos**.

PĂGUBITÓR, vezi **păgubos**.

PĂGUBÓS. Cuvîntul *păgubos* este utilizat relativ rar şi uneori inadecvat, cu sensul „care aduce pagube", astfel confundîndu-se cu *păgubitor*, care tocmai înseamnă „care aduce pagube". Confuzia e cauzată, probabil, de faptul că vorbitorul porneşte de la seria sistemică *valoare – valoros, gălăgie – gălăgios, furtună – furtunos*, or, *păgubos* îşi organizează sensul în alt fel decît *valoros, gălăgios, furtunos* etc., însemnînd „care suferă mereu pagube, care nu are noroc în ceea ce întreprinde". Astfel, după cum vedem, *păgubos* nu poate fi confundat cu *păgubitor*, el fiind mai curînd sinonim cu *păgubaş*.

În concluzie, vom spune: *Dănilă Prepeleac era un om* ***păgubos****; convenţia cu Rusia este o afacere* ***păgubitoare****; cumpărătorul a rămas* ***păgubaş***.

PĂLÍNCĂ, vezi **palincă**.

Scanned with OKEN Scanner

PĂMÎNTEÁN. Dacă un basarabean, vorbitor de limbă română, se află undeva departe de casă, de exemplu în Rusia sau în altă țară, pentru a-și cîștiga existența, și dacă acolo îl întîlnește întîmplător pe un alt basarabean, ei se vor numi reciproc *pămînteni*, adică „proveniți de pe aceleași teritorii (pămînturi), din aceeași țară". Mai mult, doi sau mai mulți basarabeni, originari din localități apropiate, se numesc, unul în raport cu celălalt, tot *pămînteni*, chiar dacă se întîlnesc nu neapărat în străinătate, ci în Moldova, dar într-un loc mai îndepărtat de localitățile de origine ale acestora.

Utilizarea cuvîntului *pămîntean* cu sensul arătat mai sus este o calchiere după modelul rusescului *земляк* (din rus. *земля* „pămînt"). După cum se știe, rușii au teritorii (pămînturi) de necuprins, acaparate de-a lungul timpurilor de la alte popoare, inclusiv teritorii nelocuite, astfel încît spațiile și distanțele fantastic de mari i-au făcut nevoiți pe cei care se întîlnesc în aceste spații, dar se trag din aceeași zonă geografică, să se numească reciproc *земляк*, adică „proveniți de pe aceleași pămînturi".

În limba română însă, cuvîntul *pămîntean* nu are acest înțeles, deși norma îl înregistrează cu mai multe sensuri: 1. care trăiește pe Pămînt; 2. născut în țara despre care este vorba; băștinaș, indigen; 3. muritor.

Prin urmare, în cazul în care basarabeanul se pomenește în situația arătată mai sus și caută un cuvînt pentru a-l numi pe un alt basarabean, va trebui să găsească un alt cuvînt decît *pămîntean*. De exemplu: *compatriot, conațional, consătean, din aceeași localitate, din aceeași zonă.*

PĂSÁT, vezi **crupe**.

PĂTIMÁȘ. Cuvîntul *pătimaș* este confundat uneori cu *pătimit* (a se vedea *pătimit*), fiind utilizat ca termen juridic în locul substantivului *victimă*. De exemplu: *„**Pătimașii** au mărturisit în instanță că Maeva avea aptitudini diavolești de convingere"* (*Jurnal de Chișinău*, 7 februarie 2003). Însă între cele două cuvinte este o mare diferență, primul provenind de la *patimă* și însemnînd „stăpînit de o pasiune ajunsă pînă la patimă", iar cel de-al doilea – de la *a pătimi* și însemnînd „(persoană) care a pătimit, a suferit, a îndurat".

Confuzia se explică prin faptul că cele două cuvinte au un aspect sonor asemănător, precum și de faptul că *pătimaș* este sinonim cu *împătimit* (dar nu cu *pătimit*).

PĂTIMÍT. Norma (DEX) înregistrează cuvîntul *pătimit* doar ca adjectiv, cu mențiunea *învechit* și cu sensul de „cu experiență,

Scanned with OKEN Scanner

păţit". *Pătimit*, indiferent dacă este adjectiv, participiu sau substantiv, provine de la verbul *a pătimi*, iar acesta înseamnă „a suferi, a răbda, a păţi, a îndura". Prin urmare, conform sistemului derivaţional, *pătimit* ar trebui să însemne „(persoană) care a suferit, a îndurat". Exact acesta este sensul substantivului respectiv, întîlnit destul de frecvent în uz. Mai mult, acest cuvînt este utilizat des ca termen juridic, fiind un sinonim al lui *victimă*. Iată un exemplu excerptat dintr-o carte apărută recent: *„Iurie Roşca, fiind foarte supărat, organizează la finele lunii mai o răfuială fizică dintre cele mai teribile. Pătimiţii fiind aceiaşi membri ai Frontului Popular – Nicolae Şumleanschi şi Victor Zugravu"* (Trofim Ştefan, *Candela speranţei*, Editura *Esin & Co*, Chişinău, 2005, pag. 49). Curios lucru, însă cea mai recentă sursă lexicografică normativă nu înregistrează cuvîntul *pătimit* sub nici o formă (a se vedea MDA). Probabil, după ce cuvîntul cu pricina a fost atestat în mai multe dicţionare cu menţiunea *învechit*, autorii *Micului dicţionar academic* au considerat că este timpul să-l expedieze la... cimitirul cuvintelor (vorba lui Alexandru Graur). Oare n-au făcut-o prea devreme?

PE. Are dreptate Rodica Zafiu cînd afirmă că „folosirea prepoziţiilor e, cum bine se ştie, unul dintre fenomenele cele mai puţin controlabile şi previzibile. [...] Faptul se explică prin numărul foarte mare de raporturi, mai mult sau mai puţin abstracte, care se exprimă printr-un număr redus de prepoziţii" (Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2001, pag. 164). În acest sens, e de menţionat prepoziţia *pe*, care în ultimul timp face adevărate invazii în „teritoriile" altor prepoziţii. De exemplu, nu chiar demult se spunea, în mod normal, *concediat din motive de sănătate* sau, să zicem, *din motiv că era plecat din localitate*, astăzi auzim tot mai des zicîndu-se *pe motive de sănătate*.

Altădată se spunea, de exemplu, *la 14 ianuarie a avut loc...* sau *la 4 aprilie...* etc., iar azi tot Bucureştiul spune (şi scrie) *pe 14 ianuarie, pe 4 aprilie* etc.

Odinioară se spunea, să zicem, *generalul Lebed era în postul* (sau *la postul*) de secretar al consiliului de securitate, iar la ora actuală se utilizează masiv *pe postul de...*

Modelele franceze, calchiate acum vreo două secole, ne făcuseră să spunem, bunăoară, *a se concentra asupra unei probleme*, dar iată că azi se spune tot mai frecvent şi *a se concentra pe o problemă*.

Scanned with OKEN Scanner

Aceeaşi Rodica Zafiu dă o serie de exemple de utilizare deplasată a prepoziţiei *pe* (pag. 165): „*Cum şi-a «tras» Termovest clădire* ***pe*** *centru...*"; „*Ne găseşti* ***pe*** *ştrand, la Snagov*"; „*I-au furat valiza* ***pe*** *tren*".

Lista exemplelor în care *pe* ia locul altor prepoziţii poate fi continuată, însă, fără a o face în mod special, vom constata următoarele. Avînd şi aşa un număr destul de mare de funcţii, prepoziţia *pe*, prin tendinţa ei de a înlocui în anumite contexte alte prepoziţii (*din, la, în, asupra*), este spectaculoasă. E vorba atît de uzul oral, cît şi de cel scris. Tendinţa e atît de puternică, încît noile funcţii ale acestei prepoziţiei „expansioniste" sînt percepute nu numai ca literare (adică, în conformitate cu norma), dar şi ca fiind la modă. Mai mult, unele dicţionare (de exemplu, DGL) recomandă a se utiliza, alături de *a lucra în postul de*, şi *a lucra pe postul de*.

Un alt fenomen, opus celui despre care am vorbit mai sus, este omiterea prepoziţiei *pe*, cînd ea trebuie să introducă un complement direct, exprimat printr-un pronume relativ. Astfel, se ajunge la construcţii greşite de tipul: *Caut mobilier potrivit pentru locuinţa care am s-o cumpăr; Este o însărcinare care mi-au dat-o anume mie.*

În ambele cazuri, complementul direct exprimat prin pronumele *care* trebuie precedat de prepoziţia *pe*. Greşeala în cauză este determinată chiar de natura pronumelui relativ *care*, pentru că el leagă, ca şi conjuncţia, două propoziţii. Această asemănare face ca relativul *care* să fie interpretat nu ca pronume (ce se declină, fiind precedat în acuzativ de prepoziţia *pe*), ci ca o conjuncţie cu formă invariabilă. Tocmai de aceea în uz întîlnim deseori construcţii de felul: *Studenţii care i-aţi văzut sînt de la Politehnică.*

Însă cuvîntul *care* este pronume şi se comportă ca un pronume. Prin urmare, vom spune numai corect: *Studenţii pe care i-aţi văzut sînt de la Politehnică.*

Ultima remarcă ce trebuie făcută în legătură cu prepoziţia *pe* ţine de omisiunea unor cuvinte sau chiar a unor segmente mai mari de enunţ (în limbajul colocvial omisiunile sînt un fenomen obişnuit). De exemplu, în contextul unui apel telefonic, la Chişinău poţi auzi deseori: *Alo, se poate pe Maria* (*la telefon*)? Din această întrebare (rugăminte) se poate lesne înţelege că apelantul a rugat ca cineva să o invite *pe* Maria la telefon. Enunţul complet ar fi fost: *Alo, se poate să o invitaţi pe Maria la telefon*? Însă comunicarea la telefon (şi nu numai la telefon) cere o anumită economie de timp (evident, care nu afectează conţinutul mesajului), de aceea apelantul a făcut omisiunea, ab-

Scanned with OKEN Scanner

solut normală, arătată mai sus. În această ordine de idei, se pare că unii cultivatori ai limbii fac exces de zel atunci cînd dau de înțeles că în acest enunț eliptic prepoziția *pe* ar vrea să exprime altceva decît *invitați-o pe Maria*. DGL de asemenea „combate" formula eliptică cu *pe*, recomandînd alta, cu prepoziția *cu* (anume ca la Bucureşti): *Alo, cu Maria, vă rog...* Nu ne rămîne decît să-i întrebăm în glumă pe cei care recomandă numai prepozia *cu*: *şi ce doriți să faceți* **cu** *Maria*?

PENÍ (A). Ce poate fi mai cunoscut pentru români decît cuvîntul *pană*, moştenit din latinescul *pinna* şi avînd sensul de „fiecare dintre formațiile epidermice cornoase care acoperă corpul păsărilor"? În drumul său lung, de două milenii, latinescul *pinna* a trecut şi prin forma *peană* pînă a ajuns la *pană*. Şi este absolut firesc, normal, ca acțiunea de a smulge penele de pe o pasăre (pentru a face din ea mîncare) să se numească printr-un cuvînt derivat de la *pană*. Acest cuvînt a fost creat de către moldoveni şi este verbul *a peni*. Ce poate fi mai normal decît să spui că peneşti o găină atunci cînd îi scoți penele pentru a găti din ea o zeamă? Dar, ca să vezi, DEX nu atestă verbul *a peni*. De ce? Pentru că vine din graiul moldovenesc? Din altă cauză? Dar cum să spună atunci românul cînd curăță de pene o pasăre? Pentru a satisface această nevoie de exprimare, DEX atestă numai verbul *a jumuli* care, cică, ar veni din bulgară sau din maghiară. Oare cum s-ar numi această atitudine? Cineva ar putea zice că e o atitudine de reacredință față de limba română.

PERÉTE. Cuvîntul *perete* este cunoscut de toată lumea cu sensul de „element de construcție...". Fiind foarte vechi, moştenit de la latinescul *parietis* şi răspîndit pe tot arealul limbii române, el a dat mai multe expresii, cum ar fi *a (se) da cu capul de pereți, între patru pereți, a vorbi la pereți* etc.

Fiind şi aşa destul de rămuros, cuvîntul cu pricina formează în vocabularul unor basarabeni încă o expresie – *în pereții*. E vorba de un calc după modelul rusesc *в стенах*. Iată un exemplu din *Flux*, 20 decembrie 2000: „*... dintre tinerii care au făcut carte* ***în pereții*** *instituției pe care o conduce, circa 60-70 la sută şi-au găsit serviciu pe potrivă*".

Dacă vorbim în limba rusă, nu e greu să ne dăm seama de intenția autorului care, utilizînd expresia *în pereții instituției*, a vrut să spună că tinerii au făcut studii în instituția respectivă.

În limba rusă *в стенах* înseamnă „în cadrul, în incinta", iar în română locuțiunea *în pereții* nu are decît sens direct, adică „în

Scanned with OKEN Scanner

interiorul pereţilor". De pildă: *„În pereţii casei sînt montaţi stîlpi de beton armat"*.

În concluzie, nu vom spune, bunăoară, că am făcut studii în pereţii universităţii, ai academiei etc., dar chiar la universitate sau la academie.

Cuvîntul *perete* mai formează un calc, tot după model rusesc: *a pune pe cineva la perete* (< rus. *поставить к стенке*) cu sensul „a împuşca pe cineva". Însă în româneşte e corect să spunem nu *a pune la perete*, ci *a pune (pe cineva) la zid* (cu sensul „a împuşca ori a condamna (pe cineva)").

PERFÚZIE, vezi **picurătoare**.

PETRÉCE (A). Acum vreo 15 ani scriam despre păcatele verbului *a petrece* (a se vedea: Alexei Palii, *Cuvîntul şi simţul măsurii*, Editura *Făt-Frumos*, Chişinău, 1995, pag. 38) de care nici azi nu ne-am debarasat, mai ales dacă ascultăm limbajul unor pedagogi care în permanenţă *petrec lecţii*. Calcul *a petrece* (lecţii), ca multe alte belele, ne vine din limba rusă, de la modelul *проводить уроки*.

Cuvîntul *a petrece*, fiind foarte vechi, are o mulţime de sensuri, însă în limba română nu se poate spune *a petrece lecţii*, ci *a preda lecţii, a face lecţii, a da lecţii, a ţine o lecţie, a ţine o conferinţă*.

PIÁN. Deşi forma literară de plural a substantivului *pian* este *piane*, chiar şi în limbajul muzicanţilor se poate auzi varianta neliterară *pianuri*. Bine că în formaţiile muzicale acest instrument se întîlneşte rar şi numai cîte unul (nu două), că de altfel am trece la *pianuri*.

PICURĂTOÁRE. În Basarabia, majoritatea vorbitorilor de limba română, inclusiv specialiştii din domeniul medicinei, utilizează cuvîntul *picurătoare* atunci cînd trebuie să numească o injectare intravenoasă lentă, continuă şi prelungită, picătură cu picătură, a sîngelui sau a unei soluţii sterile (medicamentoase). Cuvîntul *picurătoare* a fost creat şi pus în circulaţie în Basarabia, după modelul rusesc *капельница*, de către specialiştii care nu ştiau că pentru denumirea realităţii respective în română există termenul *perfuzie*. Ca rezultat, astăzi unii specialişti în materie de limbă, precum şi unii medici depun eforturi disperate pentru a combate calcul *picurătoare* şi a repune în drepturile lui termenul medical, literar *perfuzie*. Însă, cuvîntul *picurătoare* nu cedează poziţiile. Vorbitorii neglijenţi şi cei ignoranţi continuă să-l folosească. Evident, dicţionarele nu înregistrează cuvîntul *picurătoare*, iar DEXI atestă numai substantivul *picurător*, însă cu sensul „pipetă".

De ce oare *picurătoare* s-a înrădăcinat atît de bine şi nu se lasă

Scanned with OKEN Scanner

bătut? Pentru că el este motivat prin interjecția *pic-pic-pic*, prin verbul *a picura* şi prin substantivele *pic* şi *picătură*. Vorbitorii îl simt ca pe ceva cunoscut, apropiat. Cuvintele noi, formate de la cele vechi şi asemănătoare cu acestea, sînt motivate prin originea lor şi de aceea sînt însuşite şi memorizate mult mai uşor. Iar normele limbii române, spre deosebire de cele ale limbii ruse şi ale altor limbi, încurajează fără rezerve împrumuturile în detrimentul cuvintelor neaoşe. Iată de ce mulți vorbitori de limba română din Basarabia declară fără jenă că înțeleg mai bine rusa, construită în mare măsură din material autohton, decît româna care se sufocă de împrumuturi, care, după cum recomandă norma, trebuie scrise şi pronunțate ca în limba din care vin. Ce mare noroc că nu am avut „croitori" de norme acum două-trei secole, că dacă i-am fi avut, azi n-am mai spune nici *ciocănitoare*, nici *stropitoare*, nici *camionagiu*, dar am bîlbîi ceva nazal, grasiat sau cine mai ştie cum!

PIÉSĂ, vezi **cîntec**.

PÍLĂ. Cuvîntul *pilă*, provenit de la franțuzescul *pile*, are şi înțelesul de „cap de pod; suport, proptea" (a se compara în acest sens cu alte cuvinte, provenite tot din franceză, cum ar fi *pilon* sau *pilastru*). De aici nu a trebuit mult ca să se ajungă la sensul figurat, dar firesc, de „ajutor (ilegal) dat cuiva de către o persoană influentă pentru a obține un avantaj" şi chiar la sensul extins de „persoană care acordă acest ajutor". Fireşte, un ajutor, precum şi persoana care acordă acest ajutor, înseamnă un sprijin, un suport, o proptea. Transferul de sens este foarte transparent, de aceea nu este clar de ce lingvista Rodica Zafiu vorbeşte în cazul de față de „nesiguranța originii" acestui transfer, căutînd-o prea departe, tocmai la substantivul *pilă*, de origine slavă, care numeşte o bine cunoscută ustensilă (a se vedea: Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2001, pag. 147).

Sensurile semnalate sînt mai puțin cunoscute vorbitorului basarabean, de aceea vrem să le aducem aici în prim-plan. Şi nu numai: tot Rodica Zafiu semnalează că „*pilă* apare, curent, şi cu sensul de concretizare a «beneficiarului», deci a celui în favoarea căruia se acționează", citînd în această ordine de idei şi un exemplu din M. Preda: „...erau nişte fetişcane țîfnoase, cu gura mare (pila contabilului-şef sau a inspectorului de la personal, bănuiesc)". Adică, observă autoarea, enunțul *X e pila lui Y* se poate interpreta, polar, fie că *X e protectorul lui Y*, fie că *X e protejatul lui Y* (Rodica Zafiu, ibidem).

Scanned with OKEN Scanner

Din cele constatate mai sus, trebuie să înțelegem că *pila* mai fermentează în cada cu must. Să o lăsăm să se limpezească.

PILÓT, vezi **pilotare**.

PILOTÁ (A), vezi **pilotare**.

PILOTÁRE. Înțelesul cuvîntului *pilot* nu prezintă dificultăți pentru vorbitorul de limba română, deoarece fiecare îl cunoaşte destul de bine: „persoană care conduce o (aeronavă), care manevrează cîrma unei nave, care ajută la conducerea unor vehicule". Cuvîntul respectiv a dat şi unele îmbinări, cum ar fi *pilot-automat* („sistem tehnic care conduce în mod automat o (aero)navă") sau chiar cuvinte compuse de tipul *stație-pilot* („instalație experimentală în care se obține un produs de probă înainte de fabricarea în serie a acestuia") sau *știință-pilot* („știință care orientează alte discipline prin noțiunile şi metodele ei").

În ultimul timp au apărut, după acelaşi model, şi alte cuvinte compuse cum ar fi *şcoală-pilot* („şcoală în care se aplică, cu titlu de experiment, anumite metode, programe, manuale sau alte materiale didactice noi, pentru ca ulterior să fie implementate la nivel național"), *program-pilot* („program pus în experimentare pentru ca, în cazul unor rezultate reuşite, să fie aplicat pe scară largă") etc.

În contextul acestei metamorfoze funcționale a cuvîntului *pilot*, remarcăm cu surprindere şi o anumită schimbare în conținutul verbului *a pilota*. Pentru început, fenomenul pare a fi ciudat, însă viitorul limbii române, care are (ne)şansa de a deveni limbă *„romgleză"*, ne va obişnui cu el. Iată un exemplu din Raportul Fundației Soros Moldova pentru activitatea desfăşurată în anul 2006, prezentat în varianta inițială într-o romgleză „perfectă": „La atingerea obiectivului de transformare a şcolii în catalizator al schimbărilor din comunitate a contribuit pilotarea (în 7 şcoli) şi extinderea ulterioară (în 15 şcoli) a conceptului de şcoală comunitară..." Autorul acestui exemplu crede că dacă se poate zice ceva despre *o şcoală-pilot*, înseamnă că se poate zice ceva şi despre *pilotarea unui concept*, numai că e greu să ne imaginăm cum este *pilotul* care *pilotează conceptul* într-o *şcoală-pilot*. Probabil, aici este vorba de imaginația vorbitorului român influențat (sau amețit) de banii celui care pilotează coloana noastră vertebrală (deasupra ei sau peste ea, pentru a ne-o strîmba sau strivi). Am putea bănui că autorul frazei cu pricina o fi avut în vedere că respectivul concept a fost experimentat (aplicat, probat) mai întîi în cele şapte şcoli-pilot, iar mai tîrziu a fost extins încă în 15 şcoli. Exact aşa trebuia

Scanned with OKEN Scanner

să zică, dar nu să se angajeze într-un ridicol „pilotaj" de model transcontinental.

PÍUĂ. Cuvîntul *piuă*, de altfel foarte vechi în limba română, a ajuns a fi, cu unele sensuri ale sale, un istorism, utilizîndu-se mai mult în expresia *a bate apa-n piuă*. Dar cui i-ar trebui să ştie forma corectă a pluralului acestui cuvînt? Am auzit însă că un academician a pierdut un pariu de o ladă de bere pentru că nu a ştiut această formă. Să o reţinem (cel puţin din curiozitate): *pive*.

PIUNÉZĂ. Strămoşii noştri latini, atunci cînd au vrut să caute un nume pentru ceea ce numim noi azi *ploşniţă*, au observat că această insectă miroase urît, de aceea au legat numele ei de cuvîntul latinesc *putere* care însemna „a puţi" şi de *nasus* „nas". Francezii au moştenit cuvîntul de la latini într-o formă ca şi cum combinată din *putere* şi *nasus* – *punaise*. După un timp, cînd francezii observaseră că vietatea respectivă, cu corpul turtit, se înfige în corpul omului pentru a-i suge sîngele, au folosit cuvîntul *punaise* şi pentru a denumi o altă realitate, care tot se înfige în ceva, şi anume: „cui cu capul rotund şi plat şi cu vîrful scurt, folosit pentru fixat hîrtii pe perete sau în lemn". După ce franţuzescul *punaise* se îmbogăţise cu acest sens nou, românii l-au împrumutat, dar numai cu sensul de „cui", nu şi cu cel de „insectă". De atunci, avem în limba română cuvîntul *piuneză*.

În unele graiuri, de exemplu în cel moldovenesc, îl întîlnim şi în varianta *pioneză*, recunoscută astăzi (de noul DOOM) ca normă. Dar bine că norma ne permite să scriem *piuneză*, şi nu obligă să adoptăm forma *punaise*, cum o face adeseori. Se vede că aici uzul a fost mai „tare" decît norma.

PLOUÁ (A). Uzul limbii române din Moldova (din ambele părţi ale Prutului) mai înregistrează o formă a conjunctivului prezent al verbului *a ploua*, alta decît cea recomandată de normă, şi anume *să ploaie* (de exemplu, *a început să ploaie*). După cum ştim, norma stabileşte *să plouă*. De ce moldovenii zic *să ploaie*? Pentru că în acest caz ei se conformează sistemului limbii române. Să observăm, bunăoară, o serie de verbe impersonale care numesc fenomene ale naturii. La infinitiv ele se vor prezenta în felul următor: *a ninge, a tuna, a însera, a ploua*. La indicativ prezent ele au formele: *ninge, tună, înserează, plouă*. La conjunctiv prezent, primele trei verbe fac: *să ningă, să tune, să însereze*. Observăm că nici una dintre formele conjunctivului nu corespunde cu cea a prezentului: *ninge*, dar *să ningă*; *tună*, dar *să tune*; *înserează*, dar *să însereze*.

Scanned with OKEN Scanner

Întocmai aşa ar trebui să se întîmple şi cu *a ploua*: *plouă*, dar *să ploaie*. Nimic mai simplu.

Norma însă recomandă: *azi plouă* şi *mîine* tot *să... plouă*. De ce oare norma a mers pe altă cale decît cea a sistemului? Probabil, la stabilirea normei s-a pornit de la alte graiuri, nu de la cel moldovenesc. Iar acele graiuri vor fi pornit de la alt microsistem. De exemplu, de la verbul *a oua*. Observaţi: *găina se ouă* şi *găina trebuie să se ouă*. Adică, nu este nici o deosebire între indicativ şi conjunctiv. Dar ce să-i faci, *dura lex...*

PLURIVÓC. Cuvîntul *univoc* este înregistrat în norme (DEX, MDN) cu sensul de „(despre cuvinte, expresii) care are un singur sens sau păstrează acelaşi sens în orice context", fiind antonim cu *echivoc* – „care se poate interpreta în mai multe feluri, cu două înţelesuri". *Univoc* s-a încetăţenit de minune în uzul limbii române, inclusiv în cel din Basarabia, dar mai mult cu o accepţie extinsă: „(despre afirmaţii, idei, opinii etc.) care este exprimat clar, cu suguranţă, fără nici un fel de îndoială sau de ezitări şi fără loc de interpretare".

Deseori vorbitorii, căutînd un antonim pentru *univoc*, spun *neunivoc*, voind să exprime ideea de „care este exprimat confuz, nesigur, îndoielnic". Firește, în asemenea situaţii vorbitorul ar putea utiliza cuvîntul *echivoc*, însă acesta nu i se pare adecvat, pentru că el nu este perceput ca fiind în opoziţie semantică netă faţă de *univoc*. Probabil, în astfel de cazuri ar fi recomandabil adjectivul *plurivoc*, al cărui sens se află în opoziţie „curată" faţă de sensul lui *univoc* (a se observa contrastul prefixoidelor: *uni-* şi *pluri-*).

Oricum, adevărul e că cele trei cuvinte amintite mai sus (*univoc, echivoc, plurivoc*) se referă nu numai la fapte de limbă, ci şi la manifestări verbale şi intelectuale mai generale, realitate care trebuie să fie reflectată în norme.

POÁMĂ. Cuvîntul *poamă* este utilizat, în special în Basarabia, şi cu sensul de „struguri; viţă-de-vie". Acelaşi sens îl exprimă şi sintagma *struguri de poamă*. Totuşi, dacă *poamă* înseamnă „struguri", ce înseamnă atunci *struguri de poamă*? Nu cumva *struguri de struguri*? Eroarea este evidentă. Probabil, atunci cînd moldoveanul zice *struguri de poamă*, vrea să facă diferenţă între struguri (ciorchini) şi fructele în formă de strugure ale altor plante, cum ar fi cele de coacăză, zmeură, agriş etc. Este discutabil acest caz! Dar noi nu vom discuta, pentru că sensul de „struguri; viţă-de-vie" al cuvîntului *poamă* este regional, şi nu literar. Sensul literar este „fructul comestibil al pomilor". Punct.

Scanned with OKEN Scanner

PONDERÁBIL, vezi **caritabil**.

POPULÍSM, vezi **populist**.

POPULÍST. Oricît ar părea de straniu, cuvîntul *populist*, auzit astăzi atît de frecvent, mai ales în limbajul politic, nu există nici în dicționarele din generația lui DLRLC, nici în DEX. Dar, curios lucru, acest cuvînt care pare să aibă originea clară din latină (*populus*), îl întîlnim în texte de limba rusă (a se vedea, de exemplu, Михаил Бергман, *Вождь в чужой стае*, Москва, *Биоинформресурс*, 2004, pag. 118: «*Популист. На приднестровской беде хочет создать себе имя борца за народное дело.*») şi în dicționarele ruseşti (a se vedea С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва, 2000), dar nu şi în cele românești. Doar MDN îl atestă cu sensul de „(adept) al populismului", iar *populism* avînd, potrivit MDN, tocmai trei sensuri, primul fiind „mişcare politică rusă de la sfîrşitul sec. XIX care preconiza o societate socialistă, contrară industrialismului occidental". Adică, iată de unde ne vin *populist* şi *populism*, cuvinte actuale în discursurile critice la adresa celor care înşeală poporul cu promisiuni deşarte, pentru a-l atrage de partea sa şi a pune mîna pe putere. Ce-i drept, MDN atestă şi sensul al treilea al lui *populism* – „atitudine favorabilă satisfacerii dorințelor poporului, chiar în detrimentul intereselor reale ale acestuia", făcînd referire la limba franceză ca sursă de origine. Iar sursele franceze, cum ar fi *Le petit Larousse*, Paris, 1994, atestă şi *populism*, şi *populist* cu sensurile arătate mai sus. Cuvîntul *populist*, pentru că acesta ne interesează acum, a fost trecut în registrul DEXI-ului, una dintre cele mai recente lucrări lexicografice. Aici îl găsim cu valoare de adjectiv, dar şi de substantiv: „ 1. (persoană) care practică populismul; 2. (*polit.*) (persoană) care are o atitudine demagogică (în politică); care are caracter demagogic". Aşadar, dacă uzul limbii române denotă prezența presantă a lui *populism* şi *populist*, dacă unele surse lexicografice româneşti au dat deja aceste cuvinte şi, cu atît mai mult, dacă ele există deja în registrele lucrărilor normative ale altor limbi, normei noastre nu-i va rămîne decît să le recunoască şi să le înregistreze (noul DOOM a făcut-o deja).

POSÉSIE, vezi **posesiune**.

POSESIÚNE. Ariile de utilizare a cuvintelor *posesiune* şi *posesie* cer anumite precizări. DEX nici nu explică ce înseamnă *posesie*, trimițîndu-l pe vorbitor (utilizator) la *posesiune*. Aceasta e în primul rînd. În al doilea rînd, DEX atestă sensul „proprietate de pămînt; moşie" cu mențiunea *învechit*. E şi firesc, pentru că pe timpul

Scanned with OKEN Scanner

socialismului totalitar românii nu puteau avea în proprietate privată moşii. Autorii DEX-ului s-au gîndit, probabil, că timpul moşiilor, adică şi al posesiunilor, a trecut pentru totdeauna, de aceea i-au ataşat cuvîntului *posesiune* acea menţiune prin care îl împingeau spre „cimitirul cuvintelor". DEXI nu se distanţează prea mult de DEX, dar prezintă totuşi unele nuanţări importante.

Florin Marcu, autorul MDN, a făcut-o şi mai şi: nici nu a înregistrat sensul „proprietate de pămînt; moşie" al cuvîntului *posesiune*, iar *posesie* în general lipseşte din registrul de cuvinte al dicţionarului.

În prezent, mulţi români au (re)devenit proprietari de pămînt, de aceea necesitatea cuvîntului *posesiune* se face tot mai simţită. În afară de aceasta, la ora actuală s-a stabilit şi o diferenţiere semantică (şi funcţională) mai tranşantă a celor două cuvinte. De exemplu, vom spune *am o posesiune nu prea mare în comuna Frumoasa*, dar *aş fi bucuros să fiu în posesia unui tablou de-al lui Grigorescu*. Aici diferenţa e limpede: *posesiune* înseamnă „lot de pămînt", iar *posesie* – „faptul de a poseda". Această diferenţă semantică a fost specificată şi în noul DOOM. Aşteptăm ca viitoarea ediţie a DEX-ului să urmeze exemplul DOOM-ului.

PRECĂTÁ (A), vezi **a cadona**.

PREJUDICIÁBIL. Cuvîntul *prejudiciabil* nu înseamnă ceea ce ar părea la prima vedere. Un vorbitor cu simţul limbii, dacă nu cunoaşte sensul unui cuvînt, încearcă să-l deducă din microsistemul în care acesta ar putea intra. De exemplu, *reparabil* înseamnă „care poate fi reparat", *comparabil* înseamnă „care poate fi comparat", *lăudabil* – „care poate fi lăudat", *demonstrabil* – „care poate fi demonstrat" etc. De aici s-ar putea deduce că *prejudiciabil* înseamnă „care poate fi prejudiciat". Însă deducţia noastră este diametral opusă normei literare care prevede că *prejudiciabil* nu înseamnă „care poate fi prejudiciat", ci dimpotrivă – „care poate aduce prejudicii; păgubitor, vătămător".

În limbă există multe cuvinte care, întocmai ca *prejudiciabil*, ne-ar putea întinde o cursă. De exemplu, *condamnabil* nu înseamnă nici pe departe „care poate fi condamnat", ci tocmai „care trebuie condamnat", iar *construibil*, curios lucru, nu înseamnă „care poate fi construit", ci „(despre terenuri) pe care se poate construi". Fireşte, ar fi ideal ca norma să fie în totală concordanţă cu sistemul limbii, însă, după cum vedem, acest lucru nu întotdeauna este posibil.

PRELUCRÁ (A). Sensul de bază al cuvîntului *a prelucra* este „a modifica forma, dimensiunile, constituţia sau aspectul unui material

Scanned with OKEN Scanner

(pentru a obține produse finite, materii prime etc.)". Astfel, putem prelucra lemnul, piatra, piese din metale, pietre scumpe etc. Mulți vorbitori însă spun că *prelucrează pămîntul*. Despre pămînt e corect să zicem că-l *lucrăm*, nu-l *prelucrăm*. Românește se mai spune *munca pămîntului*, iar atunci cînd intenționăm să vorbim despre unele *munci agricole* concrete, vom spune că *am arat, am grăpat, am discuit*, nu *am prelucrat*.

PRESTÁ (A), vezi **prestanță**.

PRESTÁNȚĂ. Cuvîntul *prestanță* nu are nimic în comun cu verbul *a presta*, așa cum ar putea crede unii vorbitori, pentru că *prestanță* înseamnă „ținută, înfățișare; atitudine impunătoare, demnă", iar *a presta* înseamnă „a îndeplini o muncă, a desfășura o activitate (pentru cineva)". Acțiunea de a presta și rezultatul ei nu se numește *prestanță*, după cum s-ar crede, ci *prestație*, iar persoana care prestează o muncă, o activitate se numește *prestator*.

În ultimul timp, a sporit semnificativ frecvența expresiei *prestări servicii*, care numește diverse întreprinderi ce... prestează servicii populației.

În concluzie, vom spune:

1. Ilașcu a intrat în sala de judecată cu multă ***prestanță****, iar în privirea lui puteai vedea atitudinea de ură și dispreț față de regimul criminal de la Tiraspol, susținut de Moscova.*

2. Întreprinderea „Lex" ***prestează*** *servicii de asistență juridică.*

3. ***Prestația*** *fiecărui angajat trebuie să corespundă, în mod obligatoriu, standardelor de calitate.*

4. Fiecare locuitor al urbei a încheiat patru contracte cu ***prestatorii*** *de servicii, conform cărora vor achita lunar plățile.*

PRESTATÓR, vezi **prestanță**.

PRESTÁȚIE, vezi **prestanță**.

PREZÉNT. Cîndva francezii aveau un obicei conform căruia o persoană care se prezenta în fața alteia cu o anumită problemă (de exemplu, pentru a solicita un sfat, un serviciu, un ajutor etc.) venea, de regulă, cu un anumit cadou. De aici, cuvîntul francez *présent*, legat de verbul *présenter* („a se prezenta"), și-a însușit și sensul de „cadou". Cu această accepție, cuvîntul a fost împrumutat și în alte limbi, de exemplu în rusă și română. La ora actuală, francezii îl consideră neliterar, rușii (S. Ojegov și N. Șvedova) îl atestă cu marcajul *шутливый* „în glumă", iar DEX – cu mențiunea *învechit*.

Pînă aici toate ar fi clare și bune, dacă uzul rusesc și cel românesc nu ar demonstra că acest substantiv *învechit* și spus *în glumă* nu este deloc nici *învechit*, nici spus *în glumă*. El continuă să reflecte realitatea în care trăim, numind „cadourile" pe care le oferim unor medici, angajați de

Scanned with OKEN Scanner

la primării, altor persoane publice etc. Este un cuvînt care se simte bine în realitatea corupției, stînd alături de *mită, şpagă* şi de alte asemenea cuvinte.

PRIETENÍ (A). Curios lucru, însă norma nu atestă verbul *a prieteni* care funcționează în uz cu sensul „a întreține o relație de prietenie". Dacă nu ar funcționa în uz, DGL nu ar fi nevoit să-l combată (a se vedea pag. 135). Cu ce e rău acest verb care tocmai vorbeşte despre perechile de adolescenți aflați la prima dragoste? DGL recomandă ca în loc de *Ion prieteneşte cu Vasile* să spunem *Ion e prieten cu Vasile*. De fapt, în uz nu prea se spune *Ion prieteneşte cu Vasile*, ci *Ion prieteneşte cu Lenuța*. Uzul cunoaşte anumite subtilități care fac distincție între *a prieteni cu cineva* şi *a fi prieten cu cineva*. Ar fi bine ca cei care elaborează normele să le cunoască şi să le înregistreze. Considerăm că ar fi păcat să se piardă asemenea cuvinte cum este *a prieteni*.

PRIVÁ (A), vezi **privat**.

PRIVÁT. Verbul *a priva* înseamnă „a împiedica pe cineva să se bucure de un avantaj, de un drept care i se cuvine, de ceva necesar", iar participiul acestui verb, avînd forma *privat*, înseamnă, după cum e şi firesc, „care este împiedicat să se bucure de un avantaj, de un drept care i se cuvine, de ceva necesar". De exemplu, *privat de libertate* (adică *lipsit de libertate*), *privat de dreptul la opinie* (adică *lipsit de dreptul la opinie*) etc.

Dacă aşa stau lucrurile, cum se întîmplă că adjectivul *privat* înseamnă „particular, individual"? De exemplu, *sector economic privat, viață privată, proprietate privată*. Cu alte cuvinte, cum se întîmplă că participiul *privat* (care poate fi şi adjectiv) şi adjectivul *privat* s-au pomenit cu sensuri aproape opuse, antonimice, primul însemnînd „lipsit, deposedat de ceva", iar cel de al doilea însemnînd tocmai contrariul – „care aparține strict personal"?

Răspunsul la această întrebare merită să fie căutat, deoarece opoziția semantică paradoxală dintre cele două cuvinte (dar de fapt e un singur cuvînt, pentru că participiul se supune conversiei în adjectiv) alterează sistemul semantic al unităților respective şi provoacă dificultăți.

Căutînd răspunsul cu pricina, ajungem la limba franceză, pentru că verbul *a priva* provine de la fr. *priver*, iar adjectivul *privat* – de la fr. *privé*. Însă cercetarea acestor cuvinte din limba franceză nu ne dă prea multă informație, pentru că în franceză găsim aceeaşi situație ca în română. E şi firesc, deoarece limba română a preluat situația respectivă din franceză.

Dacă cercetăm fenomenul în profunzime, vedem că verbul

Scanned with OKEN Scanner

priver provine de la latinescul *privare*, care însemna „a deposeda, a lipsi (pe cineva de ceva)", iar adjectivul *privé* provine de la latinescul *privatus*, care însemna „personal, propriu". Prin urmare, dificultatea din limba română, care ne dă dureri de cap, își are originea tocmai în limba-mamă – latina.

PRIVAȚIÚNE. Vorbitorul de limba română este obișnuit să perceapă și să utilizeze substantivul *privațiune* cu sensul de „faptul de a fi privat sau de a se priva de ceva", asociindu-l cu sintagma *privațiune de libertate*, devenită termen juridic. Însă așa cum se crede că a fost împrumutat din franceză (fr. *privation*) și cum este înregistrat în normă (DEX, MDN), *privațiune*, utilizat în forma pluralului *privațiuni*, ar trebui să mai însemne „lipsă de mijloace necesare pentru existență; sărăcie, mizerie". Un studiu riguros al uzului pe întreg arealul lingvistic românesc ar putea să ofere un răspuns clar privitor la necesitatea înregistrării sau neînregistrării acestui sens cu titlu de normă.

PROBÁ (A), vezi **a măsura**.

PROBLÉMĂ. Deși mizeria, corupția, hoția, delapidările, mita și alte metehne umane și sociale ne fac probleme la tot pasul, influențîndu-ne viața atît la nivel de individ, cît și la nivel de societate, în ultimul timp ne-am obișnuit să rostim, de asemenea la tot pasul, expresia *nu-s probleme* cu multele ei variante de tipul *nici o problemă; care-i problema?; nici un fel de probleme; nici o întrebare* etc.

Expresia ne vine din engleza americană *no problems*, fiind susținută și de echivalentul rusesc *нет/без проблем*, care, la fel, este un calc din engleză. Această nouă unitate de limbă – *nu-s probleme* – cere cîteva precizări.

Prima: în viața americanilor (de unde am preluat modelul) nu există probleme sau, în cel mai rău caz, există incomparabil mai puține decît la noi, unde o mare parte de populație suportă lipsuri grave. Prin urmare, în cazul lor expresia ar fi motivată, iar la noi – nu prea.

A doua: asemenea expresii există și în alte limbi (de exemplu, în franceză – *pas de problèmes*), însă, în cazul uzului de la noi, frecvența lui *nu-s probleme* este atît de mare, încît cineva, auzindu-ne, ar putea crede că trăim în paradis. De aici, ar fi recomandabil să fim mai temperați în utilizarea îmbinării cu pricina (care a devenit un clișeu), pentru că riscăm a ne banaliza și chiar a deveni ridicoli.

A treia: dintre toate variantele care circulă în uz ale expresiei discutate ni se pare că cea mai potrivită este *nici o problemă*.

Scanned with OKEN Scanner

PROFESIONÁL. Cuvîntul *profesional* este confundat deseori cu *profesionist* şi cu *profesionalist*. *Profesional* este un adjectiv (rareori cu valoare adverbială) care înseamnă „care ţine de o profesiune" (de exemplu, *secret profesional, învăţămînt profesional, boală profesională, interes profesional, defect profesional* etc.). Iar *profesionist* este, de cele mai multe ori, un substantiv şi înseamnă „(persoană) cu pregătire şi calificare corespunzătoare pentru a lucra într-un anumit domeniu de activitate". *Profesionist* poate fi pus în opoziţie cu *amator*. De exemplu, despre un fotbalist, un fotograf, un muzicant etc. se poate spune că este un profesionist, nu un amator, sau invers. Deşi *profesionist* poate să apară, în mod normal, ca adjectiv numai cînd însoţeşte şi determină un substantiv-nume de profesie (de exemplu, *şofer profesionist, sportiv profesionist* etc.), totuşi, în uz putem auzi şi îmbinări de tipul *aviz profesionist* (adică, realizat de un profesionist, nu de un amator) şi chiar *ghid de călătorie profesionist*.

Cuvîntul *profesionalist* nu este atestat de normă, el fiind „inventat" şi utilizat uneori ca derivat din *profesionalism*, acesta din urmă însemnînd „conştiinţă legată de practicarea, la un nivel calitativ înalt, a unei îndeletniciri ca profesiune". Această „invenţie" este de prisos, pentru că persoana care-şi face cu măiestrie munca, care cunoaşte foarte bine domeniul în care îşi desfăşoară activitatea este un *profesionist*, nu un *profesionalist*.

PROFESIONALÍST, vezi **profesional**.

PROFESIONÍST, vezi **profesional**.

PROFÉSOR. Cuvîntul *profesor* este, oricît de ciudat ar părea, neclar sub mai multe aspecte.

În primul rînd, sub aspect etimologic. DEX şi alte surse prestigioase nu arată de unde ne-a venit acest cuvînt, ci mai degrabă, ne arată că în franceză există cuvîntul *professeur*, iar în germană – *Professor*. DEXI adaugă la cuvîntul francez şi la cel german pe cel latinesc – *professor, -ris*. DELR nici nu înregistrează cuvîntul *profesor*, iar SDE ne spune că avem de a face cu un împrumut latino-romanic, concretizînd: lat. *professor*, fr. *professeur*, it. *professore*.

În al doilea rînd, sub aspectul pronunţării (accentuării). Norma recomandă două accentuări – pe a doua şi pe a treia silabă (a se vedea noul DOOM). În uz se întrezăreşte o tendinţă de accentuare diferenţiată: în cazul profesorilor de liceu este preferată accentuarea pe silaba *sor*, iar în cazul profesorilor universitari – pe silaba *fe*.

În al treilea rînd, sub aspectul conţinutului. De exemplu, DEX

Scanned with OKEN Scanner

dă următoarea explicație a cuvîntului *profesor*: „persoană cu o pregătire specială într-un anumit domeniu de activitate şi care predă o materie de învățămînt (în şcoală)". Din această explicație am putea înțelege că un profesor de liceu şi unul universitar ar fi acelaşi lucru. DEXI atestă şi expresia *profesor universitar* cu sensul „cel mai înalt grad didactic în învățămîntul universitar; persoană care are acest grad didactic".

În al patrulea rînd, sub aspect lexical şi morfologic. Aici norma parcă ar fi clară, prevăzînd pentru masculin *profesor*, iar pentru feminin *profesoară*, însă această claritate nu este corect prezentată, pentru că *profesor* şi *profesoară* sînt două cuvinte diferite şi de aceea trebuie date în mod separat, nu în cadrul unui singur cuvînt-titlu. În diferențierea de gen, uzul nu întotdeauna coincide cu norma: expresia *profesor universitar* este utilizată şi pentru persoanele de sex feminin. Forma feminină, *profesoară universitară*, ar şterbi parcă ceva din valoarea acestui înalt grad didactic (cel puțin, aşa este percepută forma de feminin). O femeie preferă să i se spună *profesor universitar*, nu *profesoară universitară*. Aşadar, forma de feminin rămîne pentru persoanele care nu au gradul didactic respectiv şi mai ales pentru cele care predau în licee. Probabil, aceasta se întîmplă în urma analogiei cu gradul de doctor (în ştiințe), care are numai forma de masculin (femininul *doctoriță* sau *doctoreasă* înseamnă altceva: „persoană de sex feminin, cu studii superioare, care se ocupă cu tratarea şi prevenirea bolilor umane şi animale").

PROFILÁCTICĂ. Unii vorbitori de limba română confundă cuvintele *profilactică* şi *profilaxie*. S-ar putea presupune că această confuzie este cauzată de limba rusă, pentru că rusescul *профилактика* şi românescul *profilaxie* sînt acelaşi lucru.

Din punctul de vedere al normei, *profilaxie* este un substantiv care înseamnă „ansamblu de măsuri medico-sanitare care se iau pentru prevenirea bolilor", iar *profilactic* (cu toate formele de gen şi de număr: *profilactică, profilactice, profilactici*) este un adjectiv care înseamnă „care apără organismul de boli; preventiv". De exemplu, cînd spunem *profilaxia maladiilor cardiovasculare*, avem în vedere măsurile care se iau pentru a preveni bolile respective. În acelaşi timp, vom spune, bunăoară, *măsuri profilactice, activități profilactice*, avînd în vedere un ansamblu de măsuri şi de activități menite să prevină anumite maladii. Cu alte cuvinte, se mai poate afirma că *profilactic* înseamnă „de profilaxie".

Scanned with OKEN Scanner

PROFILAXÍE, vezi **profilactică**.

PROGNOSTIC, vezi **prognoză**.

PROGNOSTICÁ (A), vezi **prognoză**.

PROGNOZÁ (A), vezi **prognoză**.

PROGNÓZĂ. Acum 50 de ani, cuvîntul *prognoză* era înregistrat în dicționare (a se vedea DLRLC) cu mențiunea *rar*. În plus, sursa indicată nici nu-i dă explicația (definiția), dar ne trimite la cuvîntul *pronostic*, aşa cum se procedează de obicei în cazul cuvintelor neliterare. Iar verbul *a prognoza* lipseşte din registrul DLRLC. Probabil, se proceda ca în dicționarele franceze. Multe dintre acestea, în special cele cu volum mai redus, nici în prezent nu atestă cuvîntul *prognose*, în schimb îl dau pe *pronostic* şi chiar verbul *pronostiquer* (a se vedea, de exemplu, *Le petit Larousse*, Paris, 1995).

Iată că azi lucrurile stau altfel: cuvintele *prognoză* şi *pronostic* concurează „cu demnitate", fiind urmate de o altă concurență – cea dintre verbele *a prognoza* şi *a pronostica*. DEX le înregistrează pe toate patru, numai că din explicațiile prezentate nu se observă vreo diferență de sens între ele. Adică, sînt sinonime. În uz însă, atunci cînd e vorba de întreceri sportive, se dă preferință lui *pronostic* şi *a pronostica*, iar atunci cînd specialiştii birourilor (sau serviciilor) meteorologice fac previziuni pentru zilele ce urmează, preferă să utilizeze cuvintele *prognoză* şi *a prognoza*. Recent s-a anunțat că în Țară există o *Comisie Națională de Prognoză*. Nu prea demult a apărut şi cuvîntul *pronosport* cu sensul de „sistem de loterie în care jucătorii trebuie să prezică rezultatele unor meciuri". Vom urmări evoluția acestui cuvînt.

La cele relatate mai sus vom adăuga încă un detaliu: atît uzul, cît şi norma (a se vedea noul DOOM, dar şi DEXI) atestă şi *prognostic*, şi *a prognostica*. De reținut că DOOM recomandă accentuarea cuvîntului *prognostic* în două feluri: pe penultima şi pe ultima silabă (*prognóstic/prognostíc*).

PROMÓȚIE, vezi **promoțional**.

PROMOȚIONÁL. Utilizarea cuvîntului *promoție* pare să nu trezească dificultăți, sensul acestuia, cunoscut de toți şi atestat de sursele lexicografice, fiind „serie de absolvenți ai unei şcoli, ai unei facultăți etc.; totalitatea persoanelor care absolvesc în acelaşi an un ciclu de învățămînt" (a se vedea DEX şi alte lucrări lexicografice).

Cuvîntul *promoțional* însă, care este perceput ca un derivat de la *promoție*, ne poate face probleme. Este vorba de un „conflict" între sistemul derivațional, la nivel semantic, şi norma literară.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru că, potrivit sistemului amintit, *promoțional* ar trebui să însemne „care ține de promoție, care se referă la promoție" sau, mai concret, „care ține de totalitatea persoanelor ce au absolvit în același an un ciclu de învățământ". Norma însă îl înregistrează cu sensul „care favorizează vînzările (unor mărfuri)", sens care nici pe departe nu pare să fie derivat de la înțelesul substantivului *promoție*. O altă lucrare lexicografică, DEXI, înregistrează cuvîntul *promoție* ca avînd și sensul „campanie publicitară însoțită de oferte promoționale, reduceri de prețuri etc.". Anume de acest sens ține și adjectivul *promoțional*. Uzul, în special textele consacrate economiei, comerțului, marketingului, de asemenea îl atestă cu sensul de „ceea ce se referă la vînzări". Iată cîteva exemple din cartea lui Bob Stone și Ron Jacobs, *Metode de succes în marketingul direct*: *„Multe dintre tehnicile de marketing, instrumentele* ***promoționale*** *și analizele în care sînt angajați acești noi comercianți electronici au fost verificate și folosite timp de multe zeci de ani"*; *„Cea mai mare parte din acțiunile* ***promoționale*** *realizate prin Internet, de la reclamele banner la e-mail, pot fi considerate ca fiind marketing direct"*; *„Comercianții pun întrebări dure referitor la programele lor* ***promoționale***". Sau iată acest cuvînt într-un anunț al Fundației Soros-Moldova, publicat în *Jurnal de Chișinău* din 30 ianuarie 2004: *„Fundația Soros-Moldova anunță pentru anul 2004 programul editare de carte* ***promoțională*** *și științifică din domeniul artei și culturii"*.

Așadar, sistemul semantic al limbii ne sugerează că *promoțional* trebuie să însemne „care se referă la promoție", iar uzul și norma îl înregistrează cu sensul „care favorizează vînzările". Cînd ne referim la normă, avem totuși o anumită rezervă, pentru că o parte dintre dicționarele noastre, chiar cele prestigioase (de exemplu, *DEX*, *DCR*, *DULR*), nici nu atestă adjectivul *promoțional*. Altă parte (de exemplu, *MDN*, *DEI*, *DEXI*) îl înregistrează cu sensul „care favorizează vînzările" sau „referitor la creșterea vînzărilor unei întreprinderi".

În consecință, persoana care dorește să vorbească literar se confruntă cu două întrebări: 1. adjectivul *promoțional* este un cuvînt literar sau nu? 2. Dacă e literar, atunci care este conținutul lui: cel sugerat de sistemul semantic sau cel întîlnit în uz și în unele dicționare?

Iar un vorbitor mai curios s-ar întreba și de unde vine acest cuvînt: de la franțuzescul *promotionnel* (după cum ni-l prezintă *MDN*), din englezescul *promotional* sau poate este derivat din românescul *promoție*?

Scanned with OKEN Scanner

Cercetările asupra uzului şi surselor lexicografice ne sugerează că adjectivul *promoțional* este împrumutat nu din franceză, ci din engleză în ultimii zecedouăzeci de ani. Lipsa cuvîntului *promoțional* din multe dicționare, inclusiv din cele normative, demonstrează că el a apărut abia în ultimul timp, marcat de o puternică influență americană în toate domeniile, inclusiv în limbă. De remarcat un lucru important: în engleză acest cuvînt a venit din latinescul *promovere*, unde era format din *pro* şi *movere* „pentru mişcare". În engleză, dar şi în alte limbi, inclusiv romanice, *a promova* înseamnă a favoriza, a induce, a stimula etc. (a se vedea şi DEIT). E cazul să amintim în această ordine de idei că în limba engleză *promotional* înseamnă „de încurajare", iar în engleza americană mai înseamnă „de reclamă, privind reclama". Expresia *promotion man* înseamnă „intermediar, agent", iar *promotion matter* înseamnă „material de reclamă, de popularizare". Este curios în acest sens să amintim că şi dicționarele franceze arată că *promotionnel* a preluat sensul „care dezvoltă vînzările prin publicitate, expoziții etc." tot din engleză, în 1962 (a se vedea *Le Petit Robert*, 1990). Şi calcul francez *promotion*, cu sensul de „dezvoltare de vînzări", a apărut tot sub influența englezei americane.

Prin urmare, în cazul adjectivului *promoțional*, aşa-zisul conflict între sistem, pe de o parte, uz şi normă, pe de altă parte, este cauzat de influența engleză. Credem că nu vom greşi prea mult dacă îl vom califica drept cuvînt literar, în pofida faptului că el pare să „violeze" relațiile semantice din familia respectivă de cuvinte. Dicționarele normative îl vor înregistra, aşa cum au făcut-o şi cu multe alte cuvinte „rebele". Cu atît mai mult cu cît influența engleză a devenit atît de masivă, încît tinde să afecteze, în mare măsură, vigoarea limbii române. O parte dintre intelectuali interpretează această influență ca pe un factor benefic pentru dezvoltarea limbii. Fireşte, şi adjectivul *promoțional* reprezintă un element de dezvoltare a limbii în corespundere cu apariția noilor relații sociale şi economice la nivel mondial.

În contextul familiei de cuvinte la care ne-am referit aici, este cazul să mai facem o completare relativ la cuvîntul *promoțiune*, care ar putea fi perceput ca o variantă arhaică a lui *promoție*. Tocmai din acest motiv unele dicționare nici nu-l atestă (de exemplu, *DEX*, *DEI*, noul *DOOM*), iar altele îl includ în registru fără a-i da definiția, trimițîndu-l pe utilizator la cuvîntul *promoție* (de exemplu, *DULR*, *DEXI*). Dar iată că *MDN* îl înregistrează cu

Scanned with OKEN Scanner

un sens cu totul neobișnuit, care ar veni tot din engleză: „ridicare a nivelului de viață al claselor defavorizate sau al unui individ la o situație superioară". Așadar, este sau nu *promoțiune* un cuvînt literar? Este el un fapt de limbă sau poate un fapt de vorbire? Poate, *MDN* prea s-a grăbit să-l înregistreze? Timpul va arăta.

PROMOȚIÚNE, vezi **promoțional**.

PROMPT, vezi **exprompt**.

PRONOSPÓRT, vezi **prognoză**.

PRONOSTIC, vezi **prognoză**.

PRONOSTICA, vezi **prognoză**.

PROVOCÁ (A), vezi **provocare**.

PROVOCÁRE. În dicționarele explicative mai vechi ale limbii române (a se vedea bunăoară: I.-A. Candrea, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, București, 1926-1931) verbul *a provoca* e atestat cu mai multe sensuri: 1. a ațința, a stîrni, a întărîta; a îndemna (de pildă, *a provoca la răscoală*); 2. a căuta ceartă cuiva, a se purta în așa fel cu cineva încît acesta să-i ceară socoteală, să caute să se răzbune (de pildă, *a provoca la duel*); 3. a pricinui, a cauza (de pildă, *a provoca somnul*).

Faptul care se cere remarcat aici este că *a provoca*, mai ales cu primul și al doilea sens, putea fi utilizat doar în contexte în care acest verb își profila în prim-plan sensul de „a împinge pe cineva la acte reprobabile" (a se vedea în acest sens și DLRLC). Frecvența cuvîntului în cauză, așa cum demonstrează succesiunea sensurilor înregistrate în dicționarul lui I.-A. Candrea (DEI, 1931), era cea mai mare în contexte în care era vorba de acte anume *reprobabile* (cum ar fi *a provoca o ceartă*) și cu mult mai mică – atunci cînd era vorba de acte neutre (cum ar fi *a provoca milă* sau *a provoca somnul*).

Aproximativ aceleași sensuri le înregistrează și DLRM, editat în 1958. Pe parcursul a vreo 30 de ani (adică, de la anul editării dicționarului lui I.-A. Candrea pînă la anul editării DLRM) verbul *a provoca* nu a cunoscut o evoluție simțitoare, demnă de remarcat, păstrîndu-și în fond sensurile pe care le-a preluat din franceză.

Cuvîntul *provocator*, derivat și de la *a provoca*, în același DLRM, nu mai are trei sensuri ca modelul său *a provoca*, ci numai unul: „care instigă la fapte reprobabile; care atrage atenția asupra sa prin impertinență". Așa cum era de așteptat (după cum se întîmplă de cele mai multe ori în limbă), *provocator* „a moștenit" de la *a provoca* doar ceea ce era relevant, adică ce era legat de fapte reprobabile.

O atenție deosebită merită cuvîntul *provocare*, de asemenea derivat de la *a provoca*, înregistrat în aceleași dicționare vechi

Scanned with OKEN Scanner

ca „faptul de a provoca; aţiţare, întărîtare; îndemnare". Chiar şi dicţionarele mai recente, cum ar fi DEX, atestă sensul: „acţiunea de a provoca şi rezultatul ei".

În DEXI (2007) sînt prezentate trei sensuri ale substantivului *provocare*: „1. întărîtare, aţiţare, instigare; (*jur.*) aducere a cuiva, prin diverse acţiuni ilicite, într-o stare de surescitare favorabilă comiterii unei infracţiuni; 2. chemare, invitare sau obligare la o întrecere, la o competiţie, la o luptă, la un duel etc.; somaţie scrisă, citaţie; 3. (*med.*) producere artificială a unei boli (folosită uneori în medicină ca mijloc terapeutic împotriva altei boli)". Din exemplele excerptate din literatură, care însoţesc cel de-al doilea sens al cuvîntului, observăm că substantivul *provocare* îşi extinsese aria semantică încă în prima jumătate a secolului. Curios lucru: de ce dicţionarele nu au înregistrat acest cuvînt şi cu sensul la care ne-am referit aici?

Odată cu traducerea masivă a diverselor studii din limba engleză, în română a devenit tot mai frecventă utilizarea cuvîntului *provocare* cu sensul de „îndemnare, chemare, invitaţie, stimulare a cuiva la realizarea unui lucru pe care nu l-a mai făcut pînă atunci". Limba engleză are cuvîntul *provocation* cu sensul „provocare, stimulare, incitare", însă el este întrebuinţat rar cu acest sens.

Pentru sensul „îndemnare, chemare, invitare, stimulare a cuiva la realizarea unui lucru pe care nu l-a mai făcut pînă atunci şi care necesită multă energie, îndemînare şi determinare (hotărîre)" în engleză se foloseşte cuvîntul *challenge*.

Aşadar, originea sensului în discuţie mai rămîne neclară. Se cer cercetări ştiinţifice. Oricum, la ora actuală, starea funcţională a substantivului *provocare* este spectaculoasă. S-a ajuns la o situaţie cînd în limba română totul ce stimulează ceva, ce îndeamnă la ceva este numit *provocare*. Iată cîteva exemple pentru confirmare, excerptate din diverse pagini de internet:

1. Atunci cînd munca pe care o depui este ***o provocare****, ideile sînt proaspete, vitalitatea sporită şi personalitatea efervescentă.*

2. Adevărul este însă că europenizarea satului românesc reprezintă cea mai grea ***provocare*** *pentru actuala generaţie de români ajunşi la maturitate.*

3. ***Provocare*** *pentru melomani: întrebări de cultură muzicală.*

4. Cupa Siveco a devenit pentru mulţi dintre participanţi o tradiţie, dar şi o ***provocare*** *pentru debutanţi.*

5. Cum trebuie să fii într-o relaţie – să rămîi ***o provocare****. Cînd* ***provocarea*** *dispare, aproape nici o tipă nu te mai găseşte interesant.*

6. Exporturile – ***o provocare*** *pentru antreprenori şi pentru dezvoltarea economică.*

Scanned with OKEN Scanner

*7. O nouă **provocare**: dezvoltarea socială.*

PROVOCATÓR, vezi **provocare**.

PRUNÁDĂ, vezi **vişinată**.

PRUNÁTĂ, vezi **vişinată**.

PUBLICÁŢIE. Cuvîntul *publicaţie* înseamnă nu numai „tipăritură cu apariţie periodică", dar şi „ceea ce se publică". DEXI dă în acest sens un exemplu din Călinescu: *„Ioanide nu era om de ştiinţă, nu avea publicaţii suficiente"*. E păcat că DGL înregistrează ca greşeală cuvîntul respectiv, atunci cînd este utilizat cu sensul „ceea ce se publică", recomandînd ca el să fie înlocuit cu *lucrări* şi *articole*. În realitate însă, *publicaţie* este o noţiune generică pentru noţiunile *lucrare, articol, studiu, eseu* etc.

PUNCTUÁL. Norma academică a limbii române (DEX) atestă cuvîntul *punctual* cu sensul deja cunoscut de „(despre oameni) care respectă întocmai termenul sau momentul fixat" şi cu un sens care, în gramatică, arată că acţiunea exprimată de un verb se petrece într-un singur moment. Uzul însă, mai ales în stilul elevat (oficial sau ştiinţific), îl atestă şi cu un sens calchiat după modelul francez *ponctuel*, şi anume de „care nu conţine decît un punct, decît un element dintr-un ansamblu (în opoziţie cu *global*)". Acest calc este utilizat chiar de autorii *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM, 2005), în *Notă asupra ediţiei*: *„Precizăm că nu este vorba, în prezenta ediţie, de schimbarea unor norme generale, ci numai de modificări **punctuale** sau, cel mult, de schimbarea ordinii de preferinţă în aplicarea unor reguli"*. S-ar putea ca acest sens („care se referă doar la anumite elemente dintr-un ansamblu") să fie acceptat în viitorul apropiat de normă.

În acest context, observăm că DEXI a şi făcut un pas înainte în delimitarea semantică la care ne refeream ceva mai sus. Astfel, aici cuvîntul *punctual* este „înzestrat" cu următoarele sensuri: 1. (*despre oameni*) care este exact, care respectă întocmai termenul sau momentul fixat; la timp, cu punctualitate; 2. (*despre discuţii, probleme etc.*) care se fixează asupra unui anumit punct, loc, mediu etc. precis; care nu există decît într-un număr restrîns de cazuri; 3. (*gram., despre verbe*) care arată că acţiunea se petrece într-un singur moment.

Astăzi asistăm la profilarea tot mai accentuată încă a unui sens al cuvîntului *punctual*, şi anume, „care este parcurs punct cu punct, fără a omite ceva". Să fim cu ochii pe acest cuvînt.

Scanned with OKEN Scanner

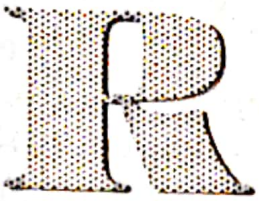

RĂU-PLÁTNIC. Persoanele de la oraş, care plătesc cu multă întîrziere sau nu plătesc defel pentru serviciile comunale, sînt numite *rău-platnici*. Prin aspectul său sonor şi prin forma internă, cuvîntul *rău-platnic* pare să-şi aibă originea în expresia rusească *злостный неплательщик*. Însă faptul că substantivul *rău-platnic* (el poate fi şi adjectiv: *cetăţeni rău-platnici*) poate fi auzit şi la Bucureşti, încearcă să spulbere ideea că această creaţie ar fi un calc după model rusesc.

Oricum, realitatea existenţei unor persoane care nu îşi onorează obligaţiile pecuniare trebuie numită cumva, de aceea va trebui fie să ne împăcăm cu utilizarea lui *rău-platnic*, fie să găsim o altă soluţie. DEX îl atestă pe *platnic* (de la *plată* + suf. *-ic*), formînd cu el cuvintele (sau poate îmbinările) *bun-platnic* şi *rău-platnic*). Însă e de observat că DEX „nu îndrăzneşte" să dea în registrul de cuvinte *bun-platnic* şi *rău-platnic*, aşa cum procedează în alte cazuri, ci le dă la cuvîntul *platnic*, de parcă ne-ar arăta că limba are posibilitate să le formeze. Prin urmare, nici DEX nu e prea sigur de statutul normativ al cuvintelor respective. Dar să vedem ce spune uzul, reflectat în presa scrisă. Este uşor să ne dăm seama că presa, receptivă la sistemul limbii şi capabilă, de regulă, să „legifereze" un cuvînt sau o expresie, foloseşte cu mult curaj, alături de elementele lexicale cunoscute (şi înregistrate în lucrări lexicografice), cuvinte mai puţin cunoscute (de asemenea atestate în lucrări lexicografice), dar şi cuvinte „virtuale", create în spiritul sistemului lingvistic. Aşa se face că unele cuvinte, inexistente la un moment dat în limbă, pot fi create, întrebuinţate şi, cu timpul, acceptate şi înţelese de vorbitorii limbii respective.

Frecvenţa mare a cuvîntului *rău-platnic* în presă vorbeşte despre corespunderea lui, fie şi creat nu prea demult, cu spiritul limbii. Iată doar cîteva exemple din presa în limba română:

1. *În aceste condiţii trebuie să existe o metodă de a-l determina pe* ***rău-platnic*** *să se achite de datorii mai repede. (2005.* Informaţia.ro*)*
2. *Cel mai mare* ***rău-platnic*** *rămîne a fi complexul termoenergetic. (*www.newsmoldova.md*)*
3. *România, Polonia şi Ungaria ocupă primele locuri în rîndul* ***rău-platnicilor*** *pentru companiile exploatatoare franceze. (*www.bursa.ro*)*

Scanned with OKEN Scanner

4. *În general, o persoană primeşte etichetă de „**rău-platnic**" în urma înregistrării unor restanţe, întîrzieri la plata sumelor datorate...* (www.curierulnational.ro)

Fireşte, ar fi putut fi folosit în exemplele citate cuvîntul mai vechi, autohton – *datornic*, care înseamnă „persoană care are de plătit o datorie; debitor". Însă putem observa că acesta nu e lipsit de cusur, pentru că, potrivit normei (a se vedea DEX), el mai înseamnă „persoană care are de primit o datorie; creditor". Regretabil că norma a înregistrat ca fiind literare, în cadrul aceluiaşi cuvînt, două sensuri antonimice („debitor" şi „creditor"), ceea ce creează un echivoc. Probabil, soluţia ar fi să se admită ca normă doar o singură accepţie a lui *datornic*, cea de „persoană care are de plătit o datorie", cu atît mai mult cu cît cealaltă accepţie se întîlneşte în uz (potrivit DEX) doar rar.

Noul DOOM recomandă ca normativă scrierea acestui cuvînt prin cratimă.

DEXI l-a luat în serios pe *rău-platnic*, l-a ortografiat conform normei actuale şi l-a dat în registru. Dar iată că a lăsat lucrul făcut numai pe jumătate: „a uitat" să-l dea şi pe *bun-platnic*.

Noul DOOM înregistrează termenul *bun-platnic*. Ar fi fost prea evidentă îndepărtarea de la uz a normei, dacă acest cuvînt nu ar fi fost pus în drepturile sale de a acoperi o realitate mai mult decît actuală. Astfel, a devenit actuală şi în conformitate cu legităţile economice acordarea creditelor bancare doar persoanelor *bun-platnice*. Fiecare client al unei bănci primeşte (va primi) un cod, a cărui accesare va informa instituţiile de credit cît de *bun-platnic* este el. Calitatea de *bun-platnic* caută în sistemul asigurărilor, în cel al serviciilor etc.

Frecvenţa folosirii cuvîntului *bun-platnic* tinde să crească, fapt determinat de multitudinea de relaţii financiare stabilite, în principal, între persoană şi instituţiile statale.

Această aserţiune vine să fie confirmată din nou de presa scrisă, altfel spus, de uz. Iată doar cîteva exemple:

1. *Medicamente compensate, doar cu adeverinţa de **bun-platnic**.* (www.gardianul.ro)
2. *Rusia devine **bun-platnic**.* (www.zf.ro)
3. *Cazierul fiscal poate arăta dacă partenerul de afaceri este **bun-platnic** sau nu.* (www.adevărul.ro)
4. *În cazul în care descoperim că mai are contractat un împrumut şi la altă bancă, dar este **bun-platnic**, îi acordăm credit.* (www.evenimentul.ro)
5. *Cum poate ajunge un client din **bun-platnic** direct pe „lista neagră" a datornicilor?* (www.businessmagazin.ro)

În încheiere, pentru cei care vor să ştie mai mult, menţionăm că realităţile numite în română

Scanned with OKEN Scanner

prin *rău-platnic* şi *bun-platnic* sînt numite în engleză prin *bad payer* şi, respectiv, *good payer*, în franceză prin *mauvais payeur* şi, respectiv, *bon payeur*, în italiană – *cattivo pagatore* şi respectiv, *buon pagatore*, în rusă *плохой плательщик* şi, respectiv, *хороший плательщик*.

REÁL, vezi **realist**.

REALÍST. Toate dicţionarele explicative ale limbii române de pînă la DEX, inclusiv DEX, înregistrează cuvîntul *realist* cu două sensuri: 1. (*despre lucrări de artă*) care ţine de realism; (*despre oameni*) cu simţul realităţii; 2. adept al realismului. Uzul însă, mai ales în ultimul timp, atestă şi sensul de „care este bazat pe realitate; care ţine seama de realitate". Se spune, bunăoară, că *un proiect este realist*, că *o idee este realistă* etc. Adică, proiectul respectiv (sau ideea) ţine seama de condiţiile realităţii, nu este unul rupt de realitate. Acest sens este deja înregistrat în DEXI. Însă DEXI atribuie acest sens şi cuvîntului *real*: „care este conform cu realitatea", dînd în calitate de exemplu sintagma *impresie reală*.

Probabil, „care este bazat pe realitate" (*realist*) şi „care este conform cu realitatea" (*real*) este acelaşi lucru. Tocmai aici apare şi problema: cum este un proiect bazat pe realitate şi, evident, unul conform cu realitatea? Realist sau real? După DEXI, el poate fi şi realist, şi real. Altfel spus, în acest caz, DEXI atestă o relaţie de sinonimie între *real* şi *realist*.

Uzul însă este împărţit: unii preferă să zică *un plan realist, o idee realistă, o prognoză realistă* etc., iar alţii – *un plan real, o idee reală, o prognoză reală* etc. Adjectivul *real* înseamnă nu numai „care este conform cu realitatea" (aşa cum arată DEXI), dar şi „care poate fi realizat, care poate fi implementat (în realitate)".

Acestea fiind constatările în legătură cu sensurile problematice ale cuvintelor *realist* şi *real*, ne pare totuşi că DEXI este pe calea cea bună, cu atît mai mult dacă ar completa, la o eventuală reeditare, sensul respectiv al cuvîntului *realist* în felul următor: „care ţine seama de realitate; care poate fi implementat (în realitate)".

REALIZÁ (A). Acum vreo cincisprezece ani atrăgeam atenţia vorbitorilor, după ce o făcuseră şi alţi specialişti, asupra utilizării inadecvate a cuvîntului *a realiza*. Din păcate, situaţia nu s-a prea schimbat pînă în prezent. Verbul cu pricina şi azi se mai utilizează cu sensul „a vinde" atît în limbajul oral, cît şi în cel scris, mai ales în presă. Iată un exemplu auzit la postul naţional de radio din gura unui reporter: *„Au fost realizate 6 obiecte ale patrimoniului de stat"*.

Scanned with OKEN Scanner

Repetăm: *a realiza*, potrivit normelor literare, înseamnă „a face să fie real", nu „a vinde". Se poate spune *a realiza un scop, a realiza un vis, a realiza o idee*, pentru că scopul, visul, ideea, dacă nu sînt realizate, pot fi nişte ficţiuni, adică ireale. Dacă le realizăm, ele devin fapte... reale. Însă mărfurile, obiectele, patrimoniul etc. nu pot fi realizate, pentru că ele sînt reale prin esenţa lor. Iar *realizator* înseamnă, la rîndul său, „acel care realizează ceva". De exemplu, *realizatorul unui proiect, realizatorul unei emisiuni* etc.

Dar ce vor totuşi să comunice cei care spun că au realizat nişte mărfuri, nişte obiecte etc.? Evident, ei vor să zică că le-au... vîndut. Exact aşa trebuie să spună, pentru că mărfurile se vînd sau se desfac. Iar persoanele care vînd mărfuri se numesc *vînzători*, nu *realizatori*. În cazul exemplului de mai sus s-ar mai putea spune că obiectele au fost înstrăinate sau privatizate.

Dar cum s-a întîmplat că verbul *a realiza* s-a pomenit cu sensul de „a vinde", iar *realizator* cu sensul de „vînzător"? Răspunsul e simplu: în limba rusă *реализовать* înseamnă „a vinde", iar *реализатор* înseamnă „vînzător".

Atît rusescul *реализовать*, cît şi românescul *a realiza* provin din franţuzescul *realiser* care, în afară de alte sensuri, înseamnă şi „a face o sumă de bani în urma desfacerii unor mărfuri". Tocmai acest sens ruşii l-au interpretat în mod eronat, înţelegînd greşit că se realizează mărfurile, nu banii. Iar modelul rusesc a fost preluat şi de unii basarabeni care au ajuns „să realizeze" porumb, case, haine etc. Evident, această metamorfoză a suportat-o şi cuvîntul *realizator*, care, în limbajul uzual din Basarabia, îl înlocuieşte pe *vînzător*.

Şi încă un detaliu: nu orice vînzător din Republica Moldova este numit *realizator*, ci numai acei care vînd în piaţă (sau în diverse buticuri) marfa altei persoane, nu a lor. Vînzătorul dintr-un supermarket nu este numit *realizator*.

În final, mai subliniem o dată că mărfurile se vînd, se desfac, nu se realizează, iar persoanele care vînd mărfuri se numesc *vînzători*, nu *realizatori*.

REALIZATÓR, vezi **a realiza**.

RECHIZÍTE. În Republica Moldova cuvîntul *rechizite* (numai la plural) este utilizat şi în mod impropriu, în expresia *rechizite bancare*, cu sensul de „date obligatorii care se prezintă într-un act oficial (într-un cont bancar, cont de decontare, cod fiscal etc.)". Acest sens nou al cuvîntului este un calc după rusescul *реквизит*, neacceptat de normă, pentru că

Scanned with OKEN Scanner

în română realitatea respectivă este numită prin expresia *date bancare*. Iar cuvîntul *rechizite* (tot numai cu forma pluralului) are sensul de „totalitatea obiectelor, a materialelor pentru scris (creioane, cerneală, stilouri, radiere etc.) necesare unui elev, funcționarilor (într-un birou) etc." (a se vedea DEXI).

RECLAMÁ (A), vezi **reclamă**.

RECLAMAGÍU, vezi **reclamă**.

RECLÁMĂ. Substantivul *reclamă* este bine cunoscut de vorbitori cu sensul de „activitate prin care se urmărește suscitarea interesului public asupra unor persoane, mărfuri ori servicii" și „produsul concret al acestei activități". De aici, expresia *a face reclamă* înseamnă a desfășura activitatea amintită mai sus.

Și toate ar fi bune dacă această expresie, *a face reclamă*, nu ar avea în limba rusă ca echivalent verbul *рекламировать*. Tocmai acest verb, însemnînd „a face reclamă", i-a determinat pe mulți vorbitori de limbă română să folosească, la fel ca în limba rusă, verbul *a reclama* cu sensul impropriu de „a face reclamă". Producerea acestei erori a fost facilitată de faptul că substantivul *reclamă* și verbul *a reclama* sînt foarte asemănătoare sub aspect fonetic. Or, în ciuda acestei asemănări de formă, ele sînt cu totul diferite din punctul de vedere al conținutului, pentru că *a reclama* nu înseamnă „a face reclamă", ci cu totul altceva, și anume „a pretinde ceva (în baza unui drept)" și „a face o reclamație". Aici atenție: *reclamă* și *reclamație* au sensuri aproape opuse, primul însemnînd laudă, iar cel de al doilea – critică. Adică, atunci cînd facem reclamă unui produs, serviciu etc., noi îi aducem laude pentru a fi comercializat mai ușor pe piață, iar cînd facem reclamație unui produs, îi aducem o critică pentru neajunsurile lui. Iată de ce sînt ridicoli vorbitorii care, folosind verbul *a reclama* pentru a lăuda un produs, în realitate ei critică acest produs.

Faptele expuse mai sus, însemnînd în sens larg o dificultate de limbă, conduc la o altă dificultate: norma (DEX, DEXI) înregistrează două cuvinte *reclamagiu*, adică *reclamagiu*[1] și *reclamagiu*[2]. Primul înseamnă „persoană care face reclamații neîntemeiate, care are mania de a reclama", iar cel de-al doilea – „persoană care își face reclamă; lăudăros". Așadar, din cauza că un singur complex sonor, *reclamagiu*, numește două realități cu totul diferite, vorbitorul este nevoit să creeze un context potrivit care să arate clar despre care reclamagiu este vorba. În caz contrar, poate apărea o confuzie cu totul neplăcută.

RECOMANDÁBIL, vezi **caritabil**.

Scanned with OKEN Scanner

REGRETÁBIL, vezi **caritabil**.

RELÁŢIE. Sensul de „legătură între (două sau mai multe) persoane" al cuvîntului *relaţie* a suferit un transfer, sugerînd şi „persoana cu care este stabilită legătura respectivă" (vezi şi Rodica Zafiu, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2001, pag. 147). Frecvenţa utilizării în uz a cuvîntului *relaţie* cu acest sens este destul de mare, astfel încît următoarea ediţie a DEX se va simţi nevoită să-l ateste. Se va întîmpla, de altfel, ca şi cu substantivul *cunoştinţă* care înseamnă şi „persoană cunoscută şi apropiată în raport cu cineva".

REPARÁBIL, vezi **caritabil**.

RESUSCITÁ (A). *A resuscita* nu înseamnă nici pe departe, cum s-ar părea, „a suscita din nou". *A resuscita* înseamnă „a reînvia, a trezi din nou la viaţă, a reanima", iar *a suscita* înseamnă „a stîrni, a provoca, a da naştere". Atunci cum se explică asemănarea formală dintre aceste două cuvinte (*resuscita= re + suscita*), pe de o parte, şi diferenţa tranşantă dintre înţelesurile lor, pe de altă parte?

Adevărul e că verbul latinesc *suscito, -are* avea mai multe sensuri, inclusiv „a scoate din amorţire; a trezi, a deştepta" (de exemplu, *suscito aliquem somno* „a trezi pe cineva din somn"), dar acelaşi verb mai însemna şi „a aţiţa, a provoca, a înflăcăra" (de exemplu, *suscito viros in arma* „a-i înflăcăra pe bărbaţi la luptă"). Atunci cînd *suscito* era utilizat în primul sens, latinii simţeau nevoia de a arăta că această *deşteptare, trezire* este de fapt o *redeşteptare,* o *retrezire,* o *readucere* la starea normală, de mai înainte. Tocmai de aceea au adăugat la verbul *suscito* prefixul *re-*, ajungîndu-se la *resuscito.*

Atît francezii, cît şi românii au moştenit cuvintele respective din latină, ca verbe deja formate, unul cu sensul de „a reînvia", iar celălalt – de „a provoca". Aceasta înseamnă că în româna modernă verbul *a resuscita* nu mai este echivalent cu *re + a suscita.* Echivalenţa respectivă exista doar în latină. Astfel, în cuvîntul *a resuscita, re-* nu mai este prefix. Aceasta nu ar trebui să ne mire, pentru că asemenea fapte mai există în limba română (de exemplu, *a îmbrăca, a dezbrăca, a încălţa, a descălţa, a încuia, a descuia* etc.).

ROÁDĂ. Majoritatea vorbitorilor din Basarabia cred că substantivul *roadă* este literar, de aceea poţi auzi, bunăoară, exprimări de felul: *am obţinut* ***o roadă*** *bogată, am avut* ***roade*** *din belşug* etc. Însă cuvîntul *roadă* este neliterar, el fiind o variantă populară a substantivului *rod.* Formele

literare de singular–plural sînt *rod–roade*. Prin urmare, vom spune, de exemplu, că *îngrăşămintele organice au asigurat* ***un rod*** *bun*, că *pomicultorii au obţinut* ***roade*** *bogate* etc.

De ce basarabeanul spune, totuşi, *roadă–roade*? Pentru că el înscrie aceste forme în microsistemul *casă–case, mamă–mame, prună–prune, vişină–vişine* etc. care este mai puternic, adică mai viabil decît microsistemul *rod–roade*, ale cărui elemente sînt mai greu de găsit (a se observa: *nod, pod, mod* etc. nu formează *noade, poade, moade*, ci *noduri, poduri, moduri*). Probabil, aceasta este soarta cuvintelor moldoveneşti? în participarea lor la formarea normelor.

ROÁDE, vezi **roadă**.

ROD, vezi **roadă**.

ROM, vezi **baftă**.

ROŞIÁTIC. Pentru o bună parte dintre vorbitorii de limba română cuvîntul *roşiatic*, însemnînd „în care predomină nuanţa de roşu", este mai puţin obişnuit (ca să nu zicem că e cu totul neobişnuit). Aceştia ar fi obişnuiţi cu adjectivul *roşietic*, înregistrat în DEX doar ca variantă (neliterară), deşi *roşiatic*, prin transparenţa sa morfematică şi semantică, nu pare greşit. De ce totuşi norma recomandă *roşiatic*, şi nu *roşietic*? În fond, ambele provin de la adjectivul *roşu* şi ambele se înscriu perfect în sistemul derivativ al limbii române. A se observa: *leşietic*, dar *uşuratic, nebunatic, muieratic, tomnatic, sturlubatic* etc. Probabil că *roşiatic* se atestă pe o porţiune mai mare din arealul limbii române, iar sufixul *-atic* este cu mult mai productiv decît *-etic*.

Acest răspuns însă nu satisface pe deplin curiozitatea vorbitorului nostru, pentru că, în mod normal, formaţiunile cu sufixul *-atic* fac pluralul (masculin şi feminin) cu *-atici, -atice*. A se observa: *uşuratici–uşuratice, nebunatic–nebunatice, muieratic–muieratice* etc. De ce atunci norma nu-i permite vorbitorului să spună aşa cum ar cere sistemul – *roşiatic, roşiatici, roşiatice*, dar îl obligă să spună *roşiatic*, dar *roşietici, roşietice*? Tocmai aici e conflictul dintre... normă şi sistem. De menţionat că nici chiar dicţionarele nu respectă, în acest sens, norma. De exemplu, MDN explică termenul *cromosferă* în felul următor: „strat al atmosferei solare, de culoare *roşietică*, situat deasupra fotosferei".

ROŞIÉTIC, vezi **roşiatic**.

ROTUNJÍ (A). În fond, sensurile verbului *a rotunji* sînt bine cunoscute, cu excepţia, poate, a semnificaţiei de „a mări, a spori" (de exemplu, *a-şi rotunji veniturile, a-şi rotunji conturile* etc.). Însă în Basarabia verbul cu

Scanned with OKEN Scanner

pricina se foloseşte şi cu sensul impropriu de „a termina, a se apropia de sfîrşit, a aduce la bun sfîrşit", calchiat după modelul rusesc *закруглять*ся. Astfel, în uzul oral deseori poţi auzi că *e timpul ca o şedinţă să fie rotunjită* sau că, bunăoară, *o petrecere s-a rotunjit spre dimineaţă* etc. Verbul se întîlneşte uneori şi în literatura artistică. Iată un exemplu chiar dintr-un roman basarabean: „*Pe la miezul nopţii, mirele, observîndu-l pe Costel că doarme buştean, iar pe Serioja că abia îşi ţine deschise pleoapele, i-a dat de înţeles miresei că-i timpul s-o rotunjească*". (Ana Lupan, *La cîntatul cucoşilor*, Chişinău, 1973, pag. 295). Acei care au citit cartea ştiu că mirele (care avea deja doi copii de la prima soţie) i-a dat de înţeles miresei că-i timpul să termine petrecerea, pentru că cei doi copii obosiseră şi trebuiau să doarmă. Iar acei care nu au citit-o (şi mai ales acei care vor să facă joc de cuvinte) ce pot înţelege oare atunci cînd este vorba de un mire, de o mireasă şi de... verbul *a rotunji*?

Gluma e glumă, dar vorbitorii basarabeni trebuie să ştie că verbul *a rotunji* nu are sensul de „a termina, a se apropia de sfîrşit, a aduce la bun sfîrşit".

ROZ. De ce oare norma limbii române literare (de exemplu, DEX) înregistrează cuvîntul *roz* ca fiind un adjectiv invariabil? Adică, de ce norma îl obligă pe vorbitor să zică bunăoară *bujor roz, culoare roz, trandafiri roz, petale roz*, dar nu *bujor roz, culoare rozã, trandafiri rozi, petale roze*, după cum s-ar zice în mod normal *bujor alb, culoare albă, trandafiri albi, petale albe*? Doar numai de aceea că adjectivul *roz* este un împrumut (din franceză), iar adjectivul *alb* este un cuvînt autohton (moştenit din latină – *albus*)? Dar parcă avem puţine cuvinte împrumutate, inclusiv adjective, care s-au adaptat la sistemul limbii române devenind parte inalienabilă a patrimoniului nostru? Cel mai potrivit exemplu la care am putea face referire în acest sens este adjectivul *blond*, tot împrumutat din franceză (fr. *blond*). A se observa cît de firesc s-a conformat acesta la sistemul limbii române: *blond, blondă, blonzi, blonde*. Iar adjectivul *roz*, între altele fie spus, nici nu are nevoie de o adaptare specială, pentru că el se înscrie perfect în microsistemul denumirilor de culori şi în sistemul general de declinare a adjectivelor. Chiar exemplele arătate mai sus demonstrează convingător acest lucru. A se mai observa: *alb, cald, roz; albă, caldă, rozã; albi, calzi, rozi; albe, calde, roze*. Apropo, în uz se fac auzite şi forme ale adjectivului *mov*, de asemenea declarat de normă ca fiind invariabil

Scanned with OKEN Scanner

(*movă, move*). Ar fi o cu totul altă treabă dacă *roz* ar avea probleme de adaptare după cum le au, de exemplu, adjectivele *bleu, bleumarin, bordo, gri, crem* etc.

Aşadar, de ce se insistă că *roz* este un adjectiv invariabil? Apropo, chiar nici în limba franceză adjectivul *roze* nu este invariabil. A se observa două exemple din *Le petit Robert*, Paris, 1900: *joues roses, flamant roze.*

Discordanţa păgubitoare dintre sistemul limbii române şi normele elaborate parcă intenţionat să fie cît mai sofisticate a fost remarcată de-a lungul timpului de mai mulţi specialişti. Mai mult chiar, au fost remarcate şi încercările de a viola norma, inclusiv de către scriitori cu renume, şi de a utiliza cuvintele în conformitate cu sistemul limbii române. Iată, bunăoară, ce scriu în monografia *Limba română corectă* (Bucureşti, 1973, pag. 26) Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban şi Sabina Teiuş: „Există adjective nume de culori (o mare parte sînt împrumuturi mai noi din diverse limbi, în special din franceză) cu formă invariabilă: *bordo, bej, crem, vernil, acaju, bleumarin, kaki, havan, oliv, mov, frez* etc. Dintre acestea, aşa cum arată gramatica, unele adaptîndu-se la flexiunea adjectivelor obişnuite au, în limbajul vorbit, forme deosebite după număr şi gen, de exemplu: *palton bleumarin, bluză bleumarină, ciorapi bleumarini, haine bleumarine,* iar în mediul militar se aude frecvent: *veston kakiu, manta kakie, pantaloni kakii*; de la *havan* s-a format şi un feminin *havană*, iar de la *roz*, un singular feminin *rozā* (*o bluză rozā*) şi un plural *roze*: (Florile) *erau mai mari şi roze, ca obrajii domniei sale* (Sadoveanu)". Mai neglijează şi alţi scriitori norma, nu din ignoranţă sau din rea-credinţă, dar din tendinţa de a respecta sistemul limbii, aşa cum l-a creat poporul. De exemplu, Alexandru Macedonski are o poezie care se numeşte, nici mai mult, nici mai puţin, *Zori roze*, din care citām versul „*Curgeau lumini din ceruri roze*". Iată şi cîteva exemple proaspete din mass-media, luate din internet: *producerea vinurilor roze; spumantele de tipul brut sau sec, albe sau roze; perspectivele rămîn roze; stele roze-n ochi albaştri; flori mari, roze, cu puncte purpurii.*

Aşadar, din cele arătate mai sus concluzia nu poate fi alta decît că, în cazul de faţă (şi în multe altele), norma deseori este în război cu sistemul limbii şi cu uzul.

RUG. În DEX şi în alte lucrări lexicografice cuvîntul *rug* este înregistrat cu sensul „grămadă de lemne pe care se ardeau, în Antichitate, jertfele sau morţii

Scanned with OKEN Scanner

şi, în Evul Mediu, condamnaţii la moarte" (facem abstracţie de omonimul *rug* care, firește, are alt sens). În uz însă, acest substantiv are şi sensul mai larg de „grămadă de lemne care ard sub cerul liber", fără ca acest foc să fie neapărat destinat arderii jertfelor, condamnaţilor sau morţilor. Presupunem că această extensiune de sens ar fi determinată de modelul rusesc *костер*, cu atît mai mult cu cît ea se întîlneşte preponderent în arealul lingvistic românesc dintre Prut şi Nistru. Bunăoară, o grămadă de lemne arzînde, lîngă care se odihneşte (se încălzeşte sau îşi găteşte mîncare) un grup de oameni, în Moldova (din ambele părţi ale Prutului) se cheamă *rug*, iar în alte zone ale României – *foc*. Iată un exemplu în acest sens: *„Atîtea paie, atîtea* ***ruguri*** *mi-am aprins pe celebra mea chelie, încît acestea ar fi putut înlocui tot «Termocom»-ul, cu Antocel împreună"* (Constantin Tănase, *Roza vînturilor*, în *Timpul*, 2 martie, 2007, pag. 5). S-ar putea presupune că în viitor norma va lua în considerare acest sens lărgit şi actualizat al lui *rug*, înregistrîndu-l. Deocamdată, însă, ea atestă acest cuvînt doar ca pe un arhaism.

Cînd spunem „norma", ne referim la DEX, deoarece alte lucrări lexicigrafice (nu se ştie dacă ele au un caracter normativ), cum ar fi recentul DEXI, i-au luat-o înainte normei academice, înregistrîndu-l pe *rug* şi cu sensul al doilea: „grămadă de lemne care arde (pentru a încălzi, a limina etc.)". Credem că e de bine.

RÚGĂ. La postul de radio *Vocea Basarabiei*, în cadrul unui program cu dedicaţii muzicale, moderatorul îndeplinea rugăminţile radioascultătorilor, oferindu-le cîntecele (acum e la modă să se zică *piesele*) solicitate. Părîndu-i-se că substantivul *rugăminte* este deja cam şters de culoare, radiojurnalistul l-a înlocuit cu *rugă*, zicînd ceva de felul acesta: „Îţi îndeplinesc ruga...". Aici, probabil, ar trebui să se facă o precizare, nu atît semantică, cît stilistică.

Deşi cuvintele *rugăminte* şi *rugă* înseamnă, în mare, acelaşi lucru, ambele venind de la verbul *a ruga*, cel de al doilea este de preferat atunci cînd e vorba de o rugăminte adresată divinităţii, pentru că anume el posedă această conotaţie, avînd în acelaşi timp o nuanţă arhaică. Tocmai în această ordine de idei, trebuie să amintim că DEXI înregistrează substantivul *rugă* şi cu următoarele sensuri: „rugăciune"; „serviciu religios care se face pe parcursul păresimilor"; „loc de rugăciune"; „troiţă, cruce"; „serbare a patronului unei biserici creştine; hram".

Dar să nu uităm că *rugă* are şi o nuanţă poetică. Să ne amintim

Scanned with OKEN Scanner

în acest sens de *Rugile* poetului simbolist Ion Minulescu: *Rugă pentru Duminica Floriilor*; *Rugă pentru ziua schimbării la față*; *Rugă pentru iertarea păcatelor*; *Rugă pentru mîntuirea copiilor din flori*; *Rugă pentru ultima rugă*; *Rugă profană* etc. Tot aici am putea pomeni şi zguduitoarea poezie a lui Adrian Păunescu *Rugă pentru părinți*, adusă la sufletul fiecăruia dintre noi de neîntrecutul cîntăreț Ştefan Hruşcă.

Aceste două nuanțe îl deosebesc, în plan stilistic, pe *rugă* de *rugăminte*, lucru care ar trebui luat în seamă, în special de jurnalişti.

RUGĂMÍNTE, vezi **rugă**.

RUJ. Cuvîntul *ruj* este unul dintre cele mai cunoscute, mai ales în cercul femeilor care îl folosesc frecvent. De la el provine şi verbul *a (se) ruja* cu sensul de „a (-şi) da cu ruj pe buze". Apropo, DEX-ul îl recunoaşte numai ca verb reflexiv, adică numai *a se ruja*, uzul însă îl atestă şi ca verb tranzitiv (de exemplu, *a ruja buzele*). Acest lucru a fost specificat în DEXI, care arată că verbul este tranzitiv şi reflexiv.

Pînă aici totul e bine, dar să ne imaginăm pentru moment că un cosmetolog are nevoie să numească acțiunea de a ruja. Evident, va proceda în mod normal, ca orice vorbitor de limbă română, zicînd bunăoară: *printre celelalte proceduri de machiaj rujarea este una foarte importantă.* Cosmetologul a utilizat cuvîntul *rujarea* tot aşa cum ar fi spus *vopsirea* de la *a vopsi*, *colorarea* de la *a colora*, *ungerea* de la *a unge*, *masarea* de la *a masa* şi aşa mai departe. Cu ce e mai rău să spui *rujarea* de la *a ruja*? Dar, ca să vezi, cosmetologul nostru s-a pomenit în conflict cu norma recomandată de DEX, care atestă substantivul *rujare* cu un sens cu totul neaşteptat: „operație de nivelare a grînelor încărcate în vrac în vederea umplerii golurilor, astfel încît capacitatea magaziei să fie folosită la maximum şi încărcătura să nu se poată deplasa în cursul navigației". Adevărul cel mare este că în acest caz norma este în conflict nu numai cu cosmetologul, prin urmare cu uzul, dar şi cu sistemul derivațional al limbii române. Tocmai aceasta şi constituie o dificultate de vocabular.

Curios în acest sens este şi cuvîntul *rujar*, atestat în DEX cu sensul de „lucrător în port, specializat în rujare". Or, într-un limbaj de „specialitate", din cercul femeilor, *rujar* ar putea fi perceput ca „specialist în a da cu ruj pe buze".

Dacă, în continuare, ne interesăm de proveniența cuvintelor *rujare* şi *rujar*, aflăm, colac peste pupăză, că DEX-ul nici nu o cunoaşte, menționînd că etimologia este necunoscută.

Scanned with OKEN Scanner

În legătură cu *ruj* şi *a ruja* s-ar cere precizat încă un detaliu. Evident, *ruj* provine de la franţuzescul *rouge* care a însemnat mai întîi „roşu" şi tocmai mai tîrziu şi-a dobîndit şi sensul de „produs cosmetic folosit pentru a colora buzele". De ce anume cuvîntul *rouge* a căpătat acest sens, şi nu altul? Este limpede, pentru că produsul cosmetic respectiv avea culoare roşie. Pentru că buzele se colorau în roşu. Adică, denumirea produsului cosmetic era motivată de denumirea culorii acestuia. Dar iată că astăzi motivaţia respectivă începe să dispară, pentru că femeile îşi vopsesc buzele în toate culorile spectrului, de la alb pînă la negru. Iar francezii, care şi-au numit marfa *rouge* şi care acum s-au pomenit nevoiţi să producă ruj alb, ruj albastru, ruj violet, ruj negru etc. au strigat: *cherchez la femme!*

R

RUJÁR, vezi **ruj**.

RUJÁRE, vezi **ruj**.

RUSOÁICĂ. O femeie se supărase pentru că a fost numită rusoaică, deşi ea într-adevăr era rusoaică. Persoana cu pricina considera că ea nu este rusoaică, ci ruscă. Doamna vedea în cuvîntul *rusoaică* o nuanţă depreciativă. De ce?

E posibil ca acest cuvînt să trezească asociaţii neplăcute şi în conştiinţa altor oameni, pentru că este perceput greşit. În limba română avem două cuvinte care numesc femeia de naţionalitate rusă: *rusoaică* şi *ruscă*. Cuvîntul *rusoaică* corespunde întru totul normelor şi sistemului limbii române. El e format din tema cuvîntului (*rus-*) şi sufixul *-oaic*, respectînd tiparele derivative ale limbii, după care sînt formate şi alte cuvinte ce numesc reprezentante de diverse naţiuni (de exemplu, *englezoaică, nemţoaică, franţuzoaică*).

Cuvîntul *ruscă*, împrumutat din limba ucraineană şi foarte asemănător cu rusescul *русская*, este neliterar. El a fost utilizat foarte frecvent îndată după 1940, însă în ultimul timp frecvenţa lui a scăzut simţitor, dîndu-i-se preferinţă formei literare *rusoaică*.

Un sufix asemănător cu *-oaic* este *-oai*, care serveşte la formarea cuvintelor augmentative de tipul *căsoaie, cuţitoaie* etc. Mai productiv în acest sens este sufixul *-oi* cu ajutorul căruia de asemenea se formează augmentative (de exemplu, *băboi, moşnegoi, lupoi, buboi* etc.). E de remarcat că majoritatea cuvintelor augmentative au sens ironic, exprimînd atitudinea depreciativă a vorbitorului faţă de obiectele respective. De exemplu, cuvintele *băboi* şi *moşnegoi* comportă o coloratură stilistică spre deosebire de cuvintele *babă* şi *moşneag*, care sînt neutre sub aspect stilistic. Tocmai această coloratură, care

Scanned with OKEN Scanner

exprimă o atitudine depreciativă, a făcut-o pe acea rusoaică să se supere. Însă ea nu a avut dreptate, pentru că atît cuvîntul *rusoaică*, cît şi celelalte cuvinte similare, care numesc reprezentante ale diferitor naţiuni, sînt lipsite de coloratură ironică. De fapt, această coloratură nici nu poate fi justificată pentru toate cuvintele din seria arătată. Ea totuşi este prezentă, dar în alte cazuri, şi anume cînd sînt create forme masculine false de la cele feminine. A se observa: *franţuzoaică–franţuzoi, englezoaică–englezoi, rusoaică–rusoi* etc. Formele *franţuzoi, englezoi, rusoi* etc. sînt într-adevăr peiorative, însă ele nu sînt literare. Cele literare sînt *francez, englez, rus* etc.

Acestea fiind spuse, nu punem totuşi la îndoială faptul că limba reflectă istoria poporului care o vorbeşte, prin urmare, şi atitudinea lui faţă de popoarele cu care a contactat. Bunăoară, românii, care au suferit sute de ani asuprirea turcească, n-au putut să nu reflecte în limbă aceste suferinţe. De exemplu, oamenii care manifestă violenţă pentru a-şi atinge scopurile şi nu vor să înţeleagă adevăruri elementare sînt numiţi... turci. Iar dacă cineva se grăbeşte undeva în mod exagerat şi neîntemeiat, lui i se va spune: *nu te grăbi aşa de tare, că nu vin turcii.*

În limba română s-au păstrat şi unele fapte care reflectă atitudinea vorbitorilor faţă de meteahna ruşilor de a se face stăpîni în casa altor oameni: *dă-i nas lui Ivan, că el se suie pe divan.*

Ca să nu-i supărăm pe ruşi, le amintim că şi ei au în limba lor un frazeologism în care s-a cristalizat o pagină istorică a jugului tătaro-mongol, pe care l-a suportat poporul rus: *незванный гость хуже татарина* (literal: *un oaspete nepoftit este mai rău decît un tătar*). Numai că nu ştim ce zic tătarii despre aceasta.

Cercetarea limbii în raport cu istoria poporului care o vorbeşte este o preocupare foarte interesantă, care cere mult timp, cunoştinţe şi pasiune.

Scanned with OKEN Scanner

SALUTÁBIL. Vorbitorii ştiu că verbul *a saluta* înseamnă, în sensul de bază, „a face un gest sau a rosti o formulă de politeţe la întîlnirea cu cineva sau la despărţire", dar are şi sensul de „a accepta cu entuziasm o idee, o acţiune etc." (a se vedea DEXI). Iar o idee, o acţiune etc. care poate fi salutată cu entuziasm este... *salutabilă*. Din ce tragem această concluzie? Din faptul că o idee care poate fi acceptată este... *acceptabilă*, o ideee care poate fi admirată este *admirabilă* etc. Cu alte cuvinte: care poate fi condamnat – *condamnabil*; care poate fi lăudat – *lăudabil*; care poate fi recomandat – *recomandabil*; care poate fi regretat – *regretabil*; care poate fi reparat – *reparabil*; care poate fi suportat – *suportabil* etc. Aşadar, care poate fi salutat – *salutabil*. E limpede ca lumina zilei. Acesta este sistemul! Atunci de ce norma (DEX, DEXI) nu înregistrează adjectivul *salutabil*, deşi în uz el funcţionează? Cineva ar răspunde: pentru că există cuvîntul *salutar*. Însă răspunsul nu este nici satisfăcător, nici corect, pentru că *salutar* înseamnă altceva decît *salutabil*, şi anume: „care este folositor pentru sănătate, pentru viaţa cuiva; salvator, binefăcător" (în latină adjectivul *salutaris însemna* „binevoitor, folositor"). Şi tot în latină substantivul *salus, salutis* însemna atît „sănătate, bunăstare fizică", cît şi „salutare". Observăm că şi în română şi azi funcţionează aceste sensuri paralele: *a transmite salutări* şi sinonimul *a transmite sănătate*.

Revenind la subiectul de la care am pornit, credem că introducerea cuvîntului *salutabil* în dicţionarele normative este absolut necesară, pentru că o cer uzul şi sistemul.

SALUTÁR, vezi **salutabil**.

SANCŢIONÁ (A). Cum se face că în limba română verbul *a sancţiona* (şi substantivul *sancţiune*) are sensuri aproape contradictorii, antonimice? E o dificultate de limbă? Normele (vezi DEX) atestă că *a sancţiona* înseamnă şi „a aproba, a încuviinţa (de exemplu, un act normativ, o faptă)", dar şi „a pedepsi (de exemplu, o persoană, o faptă)". În aceleaşi norme substantivul *sancţiune* înseamnă atît „aprobare, încuviinţare (de exemplu, a unui act normativ, a unei fapte)", cît şi „pedeapsă pre-

Scanned with OKEN Scanner

văzută de un act normativ pentru cei care îl încalcă". Coexistența în haina materială a aceluiași cuvînt a două idei care aproape se exclud este defectuoasă. Iar defectul conduce, firește, la echivoc. Astfel, dacă vom auzi că *ceva a fost sancționat*, nu vom putea înțelege (fără ajutorul contextului) dacă acel *ceva* a fost aprobat, încuviințat, permis sau, dimpotrivă, a fost pedepsit, penalizat etc.

Dacă încercăm a căuta rădăcina dificultății, ajungem la limba franceză, și anume la etimoanele *sanctionner* și *sanction*, care au același cusur. Cercetarea ne va duce mai departe, pînă la limba latină, la substantivul *sanctio*, tocmai de unde ne vine problema.

Putem face ceva pentru a elimina dificultatea? Probabil, o salvare este contextul care trebuie să ne sugereze sensul (contextual al) cuvîntului. A doua salvare ar fi bogăția de sinonime la care putem apela în funcție de situație (*a aproba, a ratifica, a promulga, a încuviința, a întări, a permite* și dimpotrivă – *a pedepsi, a penaliza, a aplica o pedeapsă, o penalitate, a constrînge* etc.).

SANCȚIÚNE, vezi **sancționa**.

SANDÁLĂ, vezi **sarma**.

SARMÁ. Pentru vorbitorul de limba română din Moldova, cuvîntul *sarma* este atît de neobișnuit și de nefiresc, încît îi face impresia că cineva a trunchiat în mod special frumosul cuvînt *sarmală* pentru a-și bate joc de el. Moldoveanul folosește substantivul *sarmală*, pe care norma îl înregistrează doar ca variantă neliterară. Cuvîntul a fost împrumutat din turcă (← *sarma*), iar moldoveanului nu i-a plăcut să-l asocieze cu alte împrumuturi din turcă, cum ar fi *basma* sau *tava*, dar a preferat să-l compare cu *sandală*, de aceea a ajuns la... *sarmală*. Noroc că în cazul lui *sandală* DEX îi dă dreptate moldoveanului: *sandală* este recomandat ca normă, iar *sanda* ca variantă neliterară.

SCUZÁ (A). Unii vorbitori cred că e corect să spunem *scuze*, iar forma *scuză* ar fi greșită. Adevărul este că ambele forme sînt corecte. Vom explica de ce.

Cuvîntul *scuză* înseamnă „exprimare a regretului pentru o greșeală comisă sau pentru jignire adusă cuiva". Utilizat de regulă în forma pluralului, cuvîntul formează expresii de felul *a(-și) cere* (sau *a(-și) prezenta, a(-și) exprima*) *scuze* (*scuzele*). Într-un anumit context, expresia ar avea bunăoară forma (*îmi*) *cer scuze*. În scop de economie, vorbitorul a omis (*îmi*) *cer*, partea omisă subînțelegîndu-se de la sine și ajungîndu-se la varianta trunchiată, dar considerată corectă – *scuze*. Această formulă, cu sensul „comprimat" într-un singur cuvînt, are și o

Scanned with OKEN Scanner

altă variantă, nu numai corectă, dar şi recomandabilă într-un stil elevat – *scuzele mele.*

În româneşte, verbul *a scuza*, însemnînd „a(-şi) cere scuze", dar şi „a accepta scuzele cuiva", are în mod normal şi forma de imperativ singular (pers. III) *scuză*, şi cea de plural – *scuzaţi.* Prin urmare, este corect să utilizăm aceste forme avînd în vedere sensul „primeşte (sau primiţi) scuzele mele (eventual, ale noastre)".

Aşadar, vom fi bine educaţi şi, atunci cînd o va cere situaţia, vom spune *scuze* sau *scuză.* Principalul este ca această formulă să fie cu adevărat acoperită de regretul real, nu prefăcut, pentru greşeala (vorba sau fapta) comisă.

SCÚZĂ, vezi **a scuza**.

SCÚZE, vezi **a scuza**.

SECULARIZÁ (A). Pe vorbitorul neavizat, dar cu simţul limbii, verbul *a seculariza* îl duce în mod normal cu gîndul la cuvîntul *secular.* Însă *a seculariza* nu provine de la *secular*, nici de la *secol*, ci de la franţuzescul *séculariser* şi înseamnă „a trece în proprietatea statului bunuri aparţinînd bisericii sau mănăstirilor". Dacă verbul cu pricina se referă la persoane, el înseamnă „a trece din viaţa ecleziastică în cea laică". De la *a seculariza* în română s-a format substantivul *secularizare* cu sensul „acţiunea de a seculariza şi rezultatul ei".

Dar cum se explică totuşi legătura dintre franţuzescul *séculariser* şi sensul „a trece (bunuri sau persoane) din viaţa ecleziastică în cea laică"? Substantivul francez *siècle*, ca şi latinescul *saeculum*, a însemnat nu numai „secol", dar şi „generaţie", „vreme, timp". Cu alte cuvinte, legătura se explică prin semnificaţia de a repune în viaţa comună, dintotdeauna, a generaţiilor, adică în viaţa laică. Prin urmare, există totuşi o legătură între *a seculariza* şi *secol.* Foarte vagă, îndepărtată, dar există.

SECULARIZÁRE, vezi **a seculariza**.

SECURÍST. Dicţionarele româneşti, editate pînă în 1945, nu au, firește, în registrul lor cuvîntul *securist*, pentru că el, pur şi simplu, nu exista. Dar nu exista, pentru că nu apăruse realitatea care l-ar fi cerut. Însă nici dicţionarele postbelice sau, mai exact, cele apărute în perioada comunistă, de asemenea, nu-l înregistrează. Şi este clar de ce: pentru că acest cuvînt a apărut tocmai în perioada respectivă pentru a numi persoanele angajate în sistemul Securităţii, un sistem-satrap care funcţiona atît în România Socialistă, cît şi în Basarabia ocupată şi anexată la Uniunea Sovietică. Funcţionarii din acest sistem aveau un registru întreg de sarcini, dintre

Scanned with OKEN Scanner

cele mai monstruoase, care în fond se reduceau la reprimarea pe toate căile, inclusiv la lichidarea fizică, a oricărei persoane a cărei gîndire ieşea din tiparele ideologiei comuniste. Poporul îi numea pe funcţionarii cu pricina *securişti*, punînd în acest cuvînt, în afară de semnificaţia „angajat al Securităţii", şi conotaţia de „trădător, om perfid, vînzător de neam". Tocmai de aceea în limbajul oficial cuvîntul *securist* era evitat, fiind înlocuit cu sintagma *colaborator al Securităţii*. E de menţionat că în situaţii neoficiale, dar totuşi nesigure şi chiar riscante, pentru a denumi realitatea respectivă erau utilizate cuvinte mai colorate de tipul *băieţii* sau *stînjeneii* (a se vedea *Cuvînt-înainte la ediţia a doua a Dicţionarului de cuvinte recente* de Florica Dimitrescu), sau *băieţi cu ochi albaştri* (a se vedea DEXI).

Dicţionarele apărute după 1989, adică după căderea regimului totalitar, au o atitudine diferenţiată faţă de cuvîntul *securist*. DEX-ul din 1998, de exemplu, nu-l înregistrează în nici un fel. DE îl atestă în mod rezervat şi diplomatic cu sensul „lucrător în organele securităţii", iar MDA este ceva mai „generos" dînd două sensuri: 1. persoană care a fost în serviciul Securităţii în perioada comunistă; 2.(depreciativ) persoană care face mult rău celorlalţi (defăimează, persecută etc.). Această din urmă definiţie, dată în MDA, este cu totul inexactă, cel puţin discutabilă, pentru că nu orice „persoană care face mult rău celorlalţi" se numeşte *securist*. Aici se mai cer cîteva precizări. DCR, de exemplu, îl explică pe *securist* în mod neutru, dar mult mai cuprinzător („persoană care execută ordinele Securităţii, angajată sau nu a acesteia"), pentru că *securişti* erau numiţi nu numai angajaţii din organele Securităţii, dar şi întreaga puzderie de persoane care colaborau în mod secret cu Securitatea şi care formau o imensă reţea cu agenţi meniţi să-i spioneze pe oameni, în special pe intelectuali. În popor, aceşti „colaboratori" erau numiţi *informatori* sau *turnători*, iar acţiunea de a denunţa era (şi mai este) numită prin verbul *a turna*. Apropo, francezii îi numesc pe „colaboratorii" respectivi *cafard*, iar Florin Marcu crede că acest cuvînt a intrat şi în română, de aceea l-a înregistrat în MDN. Din păcate, DEX este foarte rezervat (şi circumspect) în prezentarea acestor cuvinte. Iar în Basarabia, cuvîntul *securist* îl are ca sinonim pe *kaghebist*, provenit de la abrevierea rusească KGB (rus. *Комитет государственной безопасности*).

Traian Tandin înregistrează şi o serie de sinonime argotice, destul de impresionantă, ale termenului *turnător*: *calpuzan*,

Scanned with OKEN Scanner

canar, castor, chibit, ciripitor, cîntăreț, clăntău, cobzar, donitar, donitaș, interpret, lătrător, limbă, limonadă, limonagiu, mîrîitor, peți-tor, plescar, rîșniță, sifon, sifonar, surlaș, toboșar, trîmbițar, trom-petist, țambalagiu, vînzător ș.a. (Traian Tandin, *Limbajul infrac-torilor*, Editura *Paco*, București, 1993).

După cum se poate observa din cele expuse mai sus, autorii normelor limbii române vor avea suficient de lucru și la prezenta-rea cuvîntului *securist*.

SECURIZÁ (A). Verbul *a securiza* cu sensul de „a insufla încredere; a asigura paza, securitatea" este destul de recent, astfel încît DEX nici nu-l atestă. În schimb, DEXI și MDN îl înregistrează (*a securi-za*[2]) ca omonim al lui *a securiza*[1] care are înțelesul de „a trata ter-mic o sticlă de geamuri pentru a obține securit".

Toate ar fi fost bune dacă s-ar fi păstrat consecvența și în cazul substantivului *securizare*. MDN în genere nu atestă acest substantiv, iar DEXI îl atestă numai pe *securizare* cu înțelesul „acțiunea de *a securiza*[1] și rezul-tatul ei". Ar fi fost corect să se înregistreze *securizare*[1] cu sensul „tratament termic al sticlei de geamuri pentru a se obține se-curit" și *securizare*[2] cu sensul de „insuflare de încredere; asigurare a pazei, a securității", cu atît mai mult cu cît *securizare*[2] se întîlnește destul de frecvent în uz.

SECURIZÁRE, vezi **a securiza**.

SEX. Pe parcursul „revoluției sexuale" răbufnite în Europa de Est îndată după prăbușirea Imperiului Sovietic, cuvîntul *sex* a suportat o adevărată me-tamorfoză, îmbrățișînd, în afară de sensurile înregistrate în dic-ționare, și semnificația de „act sexual, împreunare sexuală, coit", dar și de „sexualitate". Aceasta din urmă este deja în-registrată în MDN. Iată un exem-plu din Raportul de activitate al Fundației Soros-Moldova pentru anul 2006: „Scopul programului este de a reduce efectele negative de sănătate, cu caracter social și economic, care apar în urma utilizării drogurilor injectabile și practicării *sexului* neprotejat".

Expresia *a face sex* cu sensul de „a avea raporturi sexuale", care ar fi fost un nonsens acum treizeci de ani, astăzi este foarte frecventă în uz, chiar și în cel scris, începînd să-și piardă nuan-ța vulgară (pe care o avea inițial) și devenind o normalitate. Astfel, astăzi ne pomenim a fi martori la o concurență acerbă între mai multe expresii cum ar fi *a face dragoste, a se culca (cu cineva), a face sex*. Multe persoane deja ocolesc sintagma *a face dragoste* (considerată cîndva vulgară, apoi devenită cea mai decentă), știind

Scanned with OKEN Scanner

că pasiunea unor persoane nu are nimic în comun cu... dragostea. S-ar putea întîmpla ca într-un viitor nu prea îndepărtat cuvîntul *dragoste* să devină un anacronism, pentru că (teamă mi-e!) nu va exista realitatea pe care să o numească.

Substantivul *sex* şi-a creat şi o familie de cuvinte (majoritatea venind din engleză), multe dintre ele fiind deja înregistrate în normă. Astfel, unei persoane care are calitatea de a atrage cu farmec deosebit persoanele de sex opus i se spune că are *sexapil* (din engl. *sex-appeal*) sau că este *sexi* (a se vedea şi DCR). Iar o femeie care reprezintă modelul de frumuseţe fizică al unei epoci, ţări etc. se numeşte *sex-simbol* (din engl. *sex-symbol*). Într-un stil familiar, o femeie care îi atrage nespus de tare pe bărbaţi prin formele ei feminine este numită *sex-bomba* sau *bomba-sex*. Mai mult, în uz există deja o nouă sintagmă (care de fapt este un termen ce acoperă o realitate) – *sex comercial* – care tinde să înlocuiască lexemul *prostituţie*, considerat de acum compromis. Iată un exemplu preluat din alelaşi Raport al Fundaţiei Soros-Moldova: „E vorba de prevenirea răspîndirii infecţiei HIV în rîndul grupurilor vulnerabile – utilizatorii de droguri injectabile, persoanele care practică *sexul comercial*, bărbaţii care întreţin relaţii sexuale cu alţi bărbaţi, deţinuţii, şoferii de cursă lungă, migranţii etc.".

Au apărut deja şi la noi magazine (ca în Occident) „care desfac obiecte pornografice sau pentru uz sexual" (a se vedea DCR) care se numesc *sex-magazin* sau, ca în engleză, *sex-shop*. Cu alte cuvinte, metamorfoza cuvîntului *sex* este în plină desfăşurare. Doar timpul le va decide pe toate.

SÉXAPIL, vezi **sex**.

SEX-BÓMBA, vezi **sex**.

SEX-MAGAZÍN, vezi **sex**.

SÉX-SHOP, vezi **sex**.

SEX-SIMBÓL, vezi **sex**.

SÉXI, vezi **sex**.

SÓIA. Vorbitorul de limba română percepe cuvîntul *soie* ca făcînd parte din microsistemul *mazăre, linte, fasole*. Tocmai de aceea s-ar putea întreba: de ce norma recomandă a se scrie *soia*, nu *soie*? Pentru că în limbile franceză şi germană, de unde se presupune că ne-ar fi venit cuvîntul cu pricina, se scrie *soja*, ar susţine autorii normei. Iar un vorbitor care nu se dă bătut ar mai întreba: şi dacă trebuie să scriem ca în limba de origine, de ce scriem totuşi *cartof*, nu ca în germană *Kartoffel*, de unde ne-a venit cuvîntul? De ce scriem totuşi *năut*, nu ca în turcă sau ca în bulgară *nohud* (*nohut*), de unde se crede că ar fi provenit cuvîntul? Pentru

Scanned with OKEN Scanner

că aceste cuvinte, ca multe altele, au evoluat în limba română, îndepărtîndu-se treptat de forma lor de origine, s-ar îndreptăți iarăşi autorul normei. Şi de ce atunci cuvîntul *soia* nu ar avea dreptul „să evolueze" încadrîndu-se în sistemul limbii române şi scriindu-se, ca multe alte cuvinte, în forma nearticulată *soie*, dar stă bătut în cuie în dicționar aproape ca în forma originală *soia*?

Se pare că aici discuția ar intra în impas. Norma într-adevăr recomandă, fără să țină cont de specificul sistemului limbii române, ca multe cuvinte să se scrie ca în limba din care au venit. În acest sens, este elocvent şi substantivul *tibia* („osul lung şi gros al piciorului") care era în latină un substantiv feminin (*tibia, -ae*) şi putea fi preluat în română în forma pe care o au şi alte cuvinte româneşti moştenite din substantivele feminine latineşti (de exemplu, lat. *feta* → rom. *fată*, lat. *auricula* → *oricla* → rom. *ureche* etc.).

SOIÓS, vezi **zolnic**.

SOLICITÁ (A), vezi **solicitudine**.

SOLICITÁNT, vezi **solicitudine**.

SOLICITÚDINE. Unii vorbitori ar putea crede, în mod greşit, că substantivul *solicitudine* şi verbul *a solicita* au vreo legătură de înțeles, după cum au, bunăoară, *solitar* şi *solitudine*. În realitate însă, ele nu au nici o legătură, pentru că *a solicita* înseamnă „a cere (cu stăruință) să i se acorde ceva", iar *solicitudine* are sensul de „atitudine plină de grijă, de prietenie, de bunăvoință față de cineva sau de ceva". Substantivul format de la *a solicita* este *solicitare*, nu *solicitudine*, iar persoana care solicită ceva se numeşte *solicitant*.

E recomandabil a utiliza verbul *a solicita* în limbajul administrativ-oficial, acesta fiind nepotrivit în unele situații proprii stilului familiar. De exemplu, vom spune că ***am solicitat*** *de la primărie o adeverință despre starea familială*, dar *am cerut o gură de apă că muream de sete*. Dacă în primul caz s-ar putea folosi în mod normal şi verbul *a cere*, în cel de-al doilea utilizarea lui *a solicita* ar însemna o inconsecvență stilistică. Cu atît mai mult, persoana care a solicitat (sau a cerut) o adeverință poate fi numită *solicitant*, iar persoana care a cerut (sau, greşit, a solicitat) o gură de apă nu poate fi numită *solicitant*.

SPECIÁL, vezi **specializat**.

SPECIALIZÁT. Cu tot respectul pentru jurnaliştii de la BBC, trebuie să constatăm că la ora actuală, cînd se vorbeşte tot mai mult despre criza alimentară cu care se confruntă lumea, postul amintit de radio ne-a informat că

Scanned with OKEN Scanner

foarte mulţi copii dintr-o ţară au suferit de subnutriţie, de aceea, pentru a fi trataţi, vor avea nevoie de o alimentare *specializată*. De ce *specializată*? Cuvîntul *specializat*, dacă se referă la oameni, la unităţi economice etc., înseamnă „care este pregătit temeinic într-o ramură", iar dacă se referă la domenii, înseamnă „care a căpătat trăsături specifice". Alimentarea nu poate fi *specializată*, dar poate fi doar *specială*, altfel spus „care se deosebeşte de alte obiecte, de alte fenomene etc. de acelaşi gen".

SPORTIST, vezi **a cadona**.

STATALITÁTE. Ce vrea să spună moldoveanul basarabean atunci cînd zice că Republica Moldova şi-a dobîndit mult rîvnita *statalitate*? Probabil, vrea să spună că palma de pămînt numită Republica Moldova are o organizare statală, cu toate atributele necesare unui stat. Exact aceasta au în vedere şi ruşii cînd spun *государственность* (a se vedea С.И. Ожегов şi Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва, 2000). Însă, curios lucru, norma limbii române nu atestă substantivul *statalitate* (a se vedea, de exemplu, DLRLC, DEX, MDN sau DCR). Probabil, pentru că ceea ce ruşii numesc *государственность* noi trebuie să numim *orînduire de stat* sau *organizare de stat*. E de remarcat că nici francezii nu au un cuvînt special care ar echivala cu *statalitate*. Prin urmare, şi vorbitorul basarabean va trebui să înţeleagă că nu are nevoie de statalitate, nici într-un sens, nici în celălalt. Dar cum să înţeleagă, dacă iată că a ieşit DEXI-ul cu *statalitatea* în registru şi cu explicaţia „caracter statal"?

STATUÉTĂ. Un vorbitor inteligent îşi poate pune întrebarea legitimă: de ce oare cuvîntul *statuetă* se scrie cu *e*, iar *statuie* – cu *ie*? Că doar nu este făcută această ortografie românească doar pentru a zăpăci lumea. Iată care este răspunsul.

În limba română, cuvîntul *statuie* este destul de vechi, fiind moştenit din latinescul *statua* sau împrumutat din franceză (fr. *statue*). În acest sens se poate confrunta şi varianta românească învechită *statuă* care a evoluat pînă la forma actuală *statuie*.

Statuetă, însă, este un împrumut incomparabil mai recent din franceză (fr. *statuette*), care este un diminutiv cu sufixul *-ette* şi înseamnă „statuie de dimensiuni foarte mici" (a se compara în acest sens şi alte diminutive franceze asemănătoare: *cabinet, camionnette, pochette* ş.a.).

Iată de ce ne-am pomenit că scriem *statuie*, dar *statuetă*. E bine că norma nu a unificat scrierea acestor cuvinte? Nu se ştie. Se ştie doar că această neunificare constituie, pentru 90 la

sută dintre vorbitori, o dificultate ca multe altele.

STATÚIE, vezi **statuetă**.

STĂRUÍ (A). Unii vorbitori, mai ales din Moldova (din ambele părți ale Prutului), utilizează verbul *a stărui* altfel decît recomandă norma, atît sub aspectul morfologic, cît şi sub cel al conținutului. Astfel, sub aspect morfologic norma atestă cuvîntul *a stărui* ca verb exclusiv intranzitiv, iar sub aspectul conținutului – cu sensul global de „a depune insistență, tenacitate, perseverență; a rămîne statornic".

Vorbitorii despre care am pomenit folosesc cuvîntul cu pricina ca verb reflexiv (*a se stărui*) cu sensul de „a depune multe eforturi pentru a realiza ceva".

După cum se poate observa, deosebirea de conținut este nesemnificativă, cea esențială rămînînd a fi cea de formă (*a stărui* şi *a se stărui*). Relevant în această ordine de idei este faptul că utilizarea neliterară corespunde întocmai cu utilizarea literară a verbului *a se strădui*, de aceea vorbitorii vizați în cazul de față nu au decît să spună *a se strădui* în loc de *a se stărui*. Cu o mică diferență: forma corectă a lui *a stărui* este fără sufixul *-esc* (*eu stărui*), iar forma lui *a se strădui* este cu sufixul *-esc* (*eu mă străduiesc*).

Aşadar, vom spune *eu stărui asupra unui fapt*, avînd în vedere că insist să obțin ceva, dar *eu mă străduiesc să...* , avînd de asemenea în vedere că depun eforturi să obțin ceva, să realizez ceva etc.

De ce, totuşi, vorbitorii vizați mai sus spun *a se stărui*, şi nu aşa cum cere norma – *a stărui*? Pentru că *a stărui* provine, potrivit SDE, din bulgară (*старая се*) ori din sîrbocroată (*старати се*), unde funcționează ca verb reflexiv (indiciul reflexivității este *se*). Acelaşi lucru îl găsim şi în rusă: *стараться*. Prin urmare, vorbitorii menționați se află, de fapt, mai aproape de originea cuvîntului respectiv. Norma însă a preferat forma intranzitivă *a stărui*, probabil pentru faptul că ea are un areal de răspîndire mai extins. Pe de altă parte, norma a preferat reflexivul *a se strădui*, care provine din slavă, *страдати*, unde funcționa nu ca verb reflexiv, ci ca verb intranzitiv.

În această ordine de idei, este folositor să amintim că preluarea verbului *старати се* din arealul sud-slav a fost, probabil, anticipată de împrumutul din slavă al substantivului *страдание* (rom. *strădanie*) cu sensul de „suferință, chin", sens pe care DEX (şi alte surse) nu-l mai înregistrează, în schimb DEXI îl atestă pe bună dreptate cu mențiunea „învechit", ilustrîndu-l chiar şi cu un exemplu dintr-un vechi document românesc: *„Strădania şi învierea Domnului"*.

Scanned with OKEN Scanner

STIMÁBILE. Cuvîntul *stimabil* nu face excepție de la microsistemul adjectivelor terminate în *-bil* și înseamnă, după cum e și firesc, „care poate fi stimat". Folosit însă în forma cazului vocativ, adică *stimabile*, cuvîntul își poate schimba aproape diametral opus sensul, exprimînd nu numai o lipsă de stimă, dar chiar o atitudine persiflantă față de persoana vizată. Să ne imaginăm pentru moment că ne-am adresat către cineva cu vocativul *stimabile* și vom sesiza numaidecît nuanța peiorativă exprimată de forma respectivă. Această nuanță va fi și mai accentuată în cazurile de plasare la vocativ a unor adjective cum ar fi *frumos, deștept* ș.a. Observați: *frumoaso, iar nu ți-ai pregătit temele?; deșteptule, tu ai vrut să vindem casa și să plecăm la București.*

În enunțuri de felul acesta, cuvintele *frumoaso* și *deșteptule* pot exprima intenția vorbitorului de a-l numi pe interlocutorul său *urît* sau, respectiv, *prost*. Iar cînd contextul contribuie la exprimarea sensului depreciativ, nu mai rămîne nici o îndoială că adjectivele discutate exprimă sensuri diametral opuse celor stabilite de normă. Observați: *frumoaso, m-am săturat de tine ca de mere pădurețe; deșteptule, te părăsesc pentru totdeauna.*

Așadar, din cele de mai sus, vom trage o concluzie nu numai despre vocativul adjectivului *stimabil*, dar și al altor adjective, ca să nu facem cumva complimente care ar stîrni rîsul sau, și mai rău, supărarea.

STRANGULÁ (A). Unii vorbitori utilizează, în loc de *a strangula*, o formă apărută, probabil, prin etimologie populară, de la *șreang – a șreangula*. Deși „invenția" e ingenioasă, pentru că *a strangula* se asociază cu *șreang*, e cazul totuși să precizăm că *a strangula* e moștenit din latină (*strangulare*), iar *șreang* provine din germană (*Strang*). Prin urmare, atunci cînd vom avea în vedere sensul „a (se) omorî prin sugrumare", vom spune *a (se) strangula*, nu *a șreangula*, precum zicea un radioascultător la *Vocea Basarabiei*: *„Comuniștii au șreangulat mass-media"*.

STRĂDÁNIE, vezi **a stărui**.

STRĂDUÍ (A SE), vezi **a stărui**.

SUBIÉCT. În cazul cuvîntului *subiect*, DEX-ul a rămas de-o poștă în urma uzului, înregistrînd doar varianta *subiect-subiecte* (substantiv neutru) și neglijînd-o pe *subiect-subiecți* (substantiv masculin). În felul acesta, prejudiciul adus de DEX nu constă doar în faptul că în registrul său nu există forma masculină *subiecți*, ci și în promovarea părerii eronate potrivit căreia ar trebui să spunem, bunăoară, *subiecte*

S

Scanned with OKEN Scanner

de drept internațional, subiecte impozabile etc. Din păcate, unii vorbitori, inclusiv jurişti, deja au fost influențați de această greşeală, răspîndind-o în continuare chiar şi în lucrări de prestigiu. De exemplu: „*Subiectele* obligației civile sînt persoanele între care se creează legătura de drept: creditorul şi debitorul. Privite în cadrul diferitelor contracte civile, *subiectele* obligației capătă denumiri speciale: în contractele de vînzare–cumpărare *subiectele* sînt vînzătorul şi cumpărătorul..." (Dr. Sache Neculaescu, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura Lumina *Lex*, Bucureşti, 2001, pag. 8).

În sfirşit, a venit noul DOOM şi recentul DEXI să repare situația, atestînd ambele forme de plural (*subiecte, subiecți*), adică aşa cum procedează demult dicționarele de specialitate (de exemplu, notăm din *Dicționarul de termeni juridici uzuali* de dr. Ion Pitulescu, dr. Pavel Abraham, Ion Ranete şi Emil Dersidan, Editura *Național*, Bucureşti, 1997: „Categorii de subiecți ai infracțiunii: *subiecți* activi şi *subiecți* pasivi"). Acum vorbitorul se va informa că trebuie să spună, bunăoară, *azi vor fi puse în discuție două subiecte, avem o propoziție cu două subiecte*, dar *este vorba de doi subiecți de drept, subiecți activi* etc.

Dar ce vor face vorbitorii care au în posesie numai DEX-ul?

SUPORTÁBIL, vezi **caritabil**.

SURESCITÁ (A). Fiecare vorbitor care are simțul limbii române şi scrie corect verbul *a excita* şi derivatele acestuia (*excitare, excitat*) va scrie, în aceeaşi cheie, şi verbul *a surexcita* şi derivatele lui (*surexcitare, surexcitat* etc.) cu atît mai mult cu cît în limba franceză, de unde provin ambele, ortografierea lui *surexciter* are aceeaşi explicație ca a lui *exciter*, amîndouă conducînd în retrospectivă la etimonul latinesc *excitare*. Atunci cînd românii au avut nevoie să aibă un cuvînt cu sensul „a excita peste măsură", ei au mers aproape concomitent pe două căi. Prima: au împrumutat din franceză verbul *surexciter;* a doua: au calchiat modelul franțuzesc *surexciter*, creînd pe teren românesc verbul *a supraexcita*. În aceeaşi ordine de idei, vom observa că scrierea lui *a supraexcita* nu creează dificultăți.

Am expus această stare de lucruri ca mai apoi să revenim la normele limbii române care ne obligă să scriem *a excita, excitat,* dar ... *a surescita, surescitat* (a se vedea, de exemplu, DOOMLR, DEX, noul DOOM etc.). Cum se explică această ortografiere? Probabil că acest verb buclucaş, călătorind din franceză pînă în română, „a pierdut" pe drum ceva din ființa sa. Ca rezultat, vorbitorii de limbă română se împart în trei categorii: 1. cei contrariați,

Scanned with OKEN Scanner

care nu ştiu cum să scrie corect cuvîntul cu pricina, pentru că nu înţeleg motivaţia normei; 2. cei care nu consultă norma şi scriu aşa cum scria Liviu Rebreanu, citat de *DLRC*: *„Stai liniştit, nu-i nimic grav... nimic... Epuizare şi surexcitare nervoasă, atît!"*; 3. cei care respectă norma şi scriu aşa cum scria Alexandru Vlahuţă, citat de acelaşi DLRC: *„Şi-n mintea lui încălzită, surescitată de basme, începea să se desfăşure, în tablouri vii, scene atingătoare, al căror erou era el, copilul"*.

SUSCITÁ (A), vezi **a resuscita**.

SUSPECTÁRE, vezi **a suspiciona**.

SUSPICIONÁ (A). DEXI şi MDN înregistrează neologismul *a suspiciona*, neatestat în DEX, însemnînd „a suspecta". Or, aici vorbitorul care simte şi respectă sistemul limbii se poate pomeni într-o capcană, pentru că *suspectare* exprimă acţiunea de a suspecta şi rezultatul ei, iar *suspiciune* nu mai exprimă acţiunea de a suspiciona şi rezultatul ei, ci cu totul altceva, şi anume „lipsă de încredere în cineva; îndoială în ceea ce priveşte corectitudinea, legalitatea faptelor sau onestitatea intenţiilor cuiva". Deocamdată avem, vorba lui Alexandru Graur, un microsistem şchiop, însă nu este exclus ca vreodată să existe şi cuvîntul *suspicionare* (acum el este doar virtual), care va însemna „acţiunea de a suspiciona şi rezultatul ei".

SUSPICIONÁRE, vezi **a suspiciona**.

SUSPICIÚNE, vezi **a suspiciona**.

SUTIÉN. Cuvîntul *sutien* este folosit în uz atît de frecvent în forma sa de plural masculin (*sutieni*, ca alte piese vestimentare cum ar fi *pantaloni, chiloţi* etc.), încît miră că norma îl recomandă numai ca substantiv neutru: *sutien – sutiene*.

S

Scanned with OKEN Scanner

ŞÁNSĂ. Deşi norma (DEX) limbii române înregistrează substantivul *şansă* numai cu sensul de „posibilitate de reuşită, de succes; noroc", în uz poți întîlni foarte frecvent, chiar în limbajul unor intelectuali, exprimări de felul *automobilul a avut toate şansele să se prăbuşească în prăpastie* sau *cîinele a avut şansa să fie sfişiat de lupi* etc. Alte dicționare, mai vechi (de exemplu, DLRLC şi DLRM), de asemenea dau substantivul *şansă* numai cu sensul de „posibilitate de succes; noroc". Curiozitatea acestui decalaj dintre normă şi uz ne duce pînă la originea franceză a cuvîntului *şansă*, ca să constatăm că *Le petit Robert*, Paris, 1990 şi la *Le petit Larousse*, Paris, 1994, arată că în franceză *chance* înseamnă „mod favorabil sau nefavorabil în care se produce un eveniment". Cu alte cuvinte, *chance* poate însemna atît „noroc", cît şi „nenoroc". Curios lucru, *Толковый словарь русского языка*, Moscova, 2000 (de S.I. Ojegov şi N.Iu. Şvedova) de asemenea defineşte cuvîntul *шанс* ca „posibilitate probabilă de a se produce ceva", fără să se specifice dacă evenimentul produs este favorabil sau nu.

Curiozitatea începe să treacă în dezamăgire cînd consultăm cea mai nouă şi, probabil, mai prestigioasă sursă lexicografică românească, DE, şi găsim explicația lui *şansă*: „împrejurare favorabilă; posibilitate de reuşită; noroc". Constatăm, prin urmare, că norma este în discordanță şi cu uzul, şi cu sursa etimologică a cuvîntului. Poate că alcătuitorii dicționarelor noastre s-au sprijinit pe logica firească a lucrurilor, care ar spune că dacă *şansă* înseamnă „împrejurare favorabilă", el nu poate însemna în acelaşi timp şi „împrejurare nefavorabilă". Oricum, vorbitorii nu mai țin cont de normă şi utilizează cuvîntul *şansă* şi într-un fel, şi în altul. Iată şi cîteva exemple: *„Şansele de a greşi sînt reduse considerabil"* (Mihaela Secrieru, *Metode de predare a limbii române*, revista *Limba Română*, Chişinău, nr. 4-6, 2007, pag. 40).

ŞI. Conjuncțiile şi prepozițiile formează fondul instrumentelor gramaticale ale limbii, fiind, spre deosebire de alte cuvinte, mult mai stabile în sensul că nu apar şi nu dispar atît de repede cum se întîmplă, bunăoară, cu substantivele, adjectivele etc. De exemplu,

Scanned with OKEN Scanner

conjuncţia *şi* ne vine tocmai de la latinescul *sic*, servindu-ne cu fidelitate peste două milenii.

Dar iată că se întîmplă ceva sau cu fidelitatea lui *şi* sau, mai curînd, a unor vorbitori de limbă română. Despre ce este vorba? Despre faptul că acest vechi şi necesar *şi* este înlocuit tot mai des, în forma sa scrisă, cu un simbol venit din engleză: &. Printre denumirile în limba română ale magazinelor noastre (şi nu numai ale magazinelor), înlocuite tot mai mult şi mai mult cu denumiri englezeşti (uneori cu greşeli), poţi găsi şi asemenea „îmbinări de cuvinte": *legume & fructe*. În româneşte ar fi normal să se scrie: *legume şi fructe*. De ce oare conjuncţia *şi* a fost înlocuită cu &? Se face economie de energie la scris? Nu cred, pentru că semnul & se scrie (mult) mai greu decît *şi*. Se face economie de pronunţare? Nici atît. Atunci care-i cauza? L-am întrebat pe patronul unui magazin cu o astfel de denumire. S-a uitat mirat la mine, de parcă aş fi fost scos de la naftalină, şi m-a întrebat: „Dar ce, nu ştiţi că aşa e moda?". Aha, e o modă, o tendinţă. Eu i-aş zice: un snobism.

Azi semnul & (e un simbol?) îl poate înlocui pe *şi* în denumiri de cărţi şi de ziare, în titluri de studii şi de articole etc. Nu încerc a căuta sursa şi, mai ales, cauzele înlocuirii în limba engleză a lui *and* prin semnul &. O fi fost şi acolo o sforăială. Dar iată că sforăiala a ajuns şi la noi. E bine? E rău?

În denumirea scrisă pe un butic, semnul invadator & era „îmbrăcat" în blugi rupţi şi cîrpiţi, aşa cum e moda acum. Ce designer ingenios!

Scanned with OKEN Scanner

T

TABLÉTĂ. Cuvîntul *tabletă* a fost împrumutat din franceză, dar nu şi-a dezvoltat sensurile franţuzescului *tablette*, afirmîndu-se în română cu semnificaţiile de „preparat farmaceutic în formă de disc mic" şi „articol publicistic de mici dimensiuni". Această din urmă semnificaţie s-a încetăţenit mult mai ales după nenumăratele tablete de cultivare a limbii, publicate de cunoscutul lingvist Alexandru Graur. E de remarcat că în româna actuală între complexul sonor *tabletă* şi semnificaţia „suprafaţă plană, de regulă rotundă, asemănătoare cu o măsuţă" (a se compara fr. *table* „masă" şi *tablette* „măsuţă") nu mai există nici o legătură (dar în franceză mai este percepută). În schimb, există o relaţie metaforică între *tabletă* „medicament solid, presat în formă de disc mic" şi *tabletă* „articol de proporţii mici de cultivare a limbii", articolul cu pricina fiind perceput ca un medicament pentru asanarea limbajului. E foarte sugestiv şi chiar frumos! Mai mult, la radio BBS am auzit deja vorbindu-se nu numai de *tablete*, dar şi de *pastile* de cultivare a limbii. Iată pînă unde poate ajunge creaţia şi ingeniozitatea jurnalistică!

La ora actuală, în domeniul tehnologiilor informaţionale este utilizat termenul *tabletă grafică*. Acesta numeşte un dispozitiv accesoriu al calculatorului, destinat pentru scris, desenat şi alte scopuri. Termenul este originar tot din franceză, unde *tablette* are şi sensul de „planşetă pentru executarea unei inscripţii".

TACÍT, vezi **mutual**.

TACITÚRN, vezi **mutual**.

TAPÁ (A). În limba română verbul *a tapa* a evoluat spectaculos. Iniţial, cuvîntul era atestat în DLRLC doar cu un singur sens, şi acela argotic, provenit din franceză: „a obţine de la cineva bani, de obicei cu titlul de împrumut, dar fără intenţia de a-i înapoia". Ceva mai tîrziu, DLRM îl înregistrează cu acelaşi sens. DEX înregistrează şi al doilea sens: „a (se) pieptăna în aşa fel încît să se poată da părului o formă înaltă, înfoiată". În sfîrşit, DEXI înregistrează sensul al treilea: „a bate la maşina de scris, a lovi clapele de la pian etc.". Şi toate, într-un fel sau altul, provin de la franţuzescul *taper*, care iniţial

Scanned with OKEN Scanner

avea sensul de „a bate". Chiar şi acolo unde pare să nu existe nici o legătură cu acţiunea de a bate, ea totuşi există. De pildă, acolo unde se bate cu palmele (sau din palme), cu picioarele etc., apare zgomotul, tulburarea, adică apar condiţii tocmai potrivite pentru minciună şi păcăleală, condiţii bune pentru a împrumuta bani cu gîndul de a nu-i mai înapoia. Pieptănatul în răspăr, adică de la vîrful părului spre rădăcină, tot înseamnă nişte lovituri uşoare cu pieptenele, iar loviturile pe tastele maşinii de scris sau pe clapele pianului sînt bătăi chiar în sensul direct al cuvîntului. Nu este exclus ca mîine-poimîine, atunci cînd vom protesta zgomotos, bătînd din picioare, împotriva unor hotărîri „înţelepte" ale parlamentului de la Chişinău, să spunem şi noi ca francezii că am tapat hotărîrea sau am tapat parlamentul. De altfel, DEXI atestă deja substantivul *tapaj* cu două sensuri: 1. zgomot violent şi confuz, produs de lovituri sau de glasuri care răsună în acelaşi timp; 2. protest zgomotos. Mai mult, DEXI s-a grăbit, probabil în mod neîntemeiat, să înregistreze şi franţuzismul *tapeur* (pronunţat ca în franceză: *tapœr*), tot cu două sensuri: 1. persoană care cere adesea bani cu împrumut (fără intenţia de a-i restitui); 2. (*familiar şi peiorativ*) pianist de local. E de mirare că nu a înregistrat şi femininul *tapeuse*, ca să fim chiar ca francezii.

TAPÁJ, vezi **a tapa**.

TAPEUR, vezi **a tapa**.

TARÁNCĂ. DEX atestă cuvîntul *tarancă*, dîndu-i sinonimul „ocheană" (peşte) şi menţiunea *regionalism* (etimologia considerînd-o necunoscută, deşi ea era uşor de găsit în ucraineană, rusă şi, probabil, în alte limbi). DEXI face un pas înainte, găsind etimonul (ucrainescul *маранка*), dar fără să-i dea explicaţia. Cuvîntul *ocheană* (peşte) de asemenea nu este explicat, dîndu-i-se doar sinonimul *babuşcă* (peşte), iar *babuşcă* este în sfîrşit explicat ca „peşte de apă dulce, lung de 10-12 cm, argintiu pe spate, alb pe abdomen şi cu înotătoarele roşii, răspîndit în bălţi şi iazuri".

Subiectul propriu-zis care ţine de cuvîntul *tarancă* este însă altul, şi anume că acest cuvînt este folosit în toată Basarabia, aşa cum se foloseşte şi în limba rusă, cu sensul de „peşte uscat şi bine sărat", preferat atunci cînd se consumă bere. Iniţial, acest peşte sărat era preparat din tarancă, acum însă şi din peşti de alte specii. Adevărul însă este că în româna literară nu există un echivalent care să acopere realitatea „peşte uscat şi bine sărat, consumat, de regulă, cu bere". Prin urmare, ar trebui ca norma să înregistreze şi acest sens.

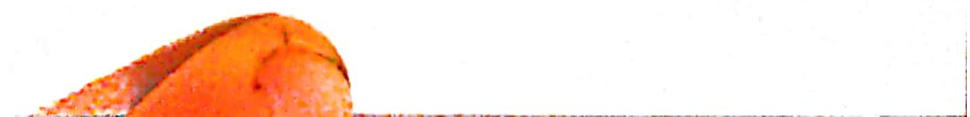

Scanned with OKEN Scanner

TÁTI, vezi **mami**.

TEÁMĂ, vezi **temere**.

TEHNOLOGÍE. Cuvîntul *tehnologie* trece printr-o intensă fază evolutivă sub două aspecte. Primul: cu sensul al doilea, de „ansamblul proceselor, metodelor, operațiilor etc. utilizate în scopul obținerii unui anumit produs", cuvîntul era utilizat pînă nu demult preponderent în industrie (de exemplu, *tehnologia vinului, tehnologia lactatelor, tehnologia zahărului* etc.). În prezent, el a depăşit cu mult „vocabularul industrial", întrebuințîndu-se în toate domeniile în care avem de a face cu procese, metode şi operații (de exemplu, în educație, în comunicare etc.). Al doilea: cuvîntul „a ieşit" nu numai din domeniul industriilor, dar şi din limitele formei gramaticale a singularului, fiind preferată cea de plural (*tehnologii*), probabil pentru că ele („procesele, metodele, operațiile") întotdeauna sînt... multe. De exemplu: „*Dezvoltarea imaginației creative presupune anumite procese de combinare, de conversie, de restructurare continuă a materialului predat, a* ***tehnologiilor*** *educaționale*". Utilizarea pluralului acolo unde odinioară foloseam singularul se înscrie într-o tendință mai generală, de sorginte americană: *politici, comportamente, tehnici* ş.a.

TEMERÁR. Adjectivul *temerar* ar putea sugera unor vorbitori, în mod greşit, ideea de teamă. Or, în realitate, el este departe de a numi vreun calificativ care ține de teamă. Dimpotrivă, el înseamnă „îndrăzneț (peste măsură), cutezător", adică este cu totul opus unui cuvînt care ar exprima un sentiment de teamă. De aceea îl vom folosi în cazurile în care vorbim despre eroi naționali, despre luptători neînfricați, despre persoane care înfruntă greutăți ce depăşesc puterile lor.

TÉMERE. Evoluția frecvenței cuvîntului *temere* şi a raporturilor lui cu sinonimul său *teamă* pare a fi interesantă, cu atît mai mult cu cît unii vorbitori au nevoie să-şi clarifice aceste raporturi.

Substantivul *teamă* ar fi provenit de la presupusul cuvînt latinesc *tima* care, la rîndul său, ar fi un derivat de la verbul *timere* („a se teme, a se îngrijora, a purta de grijă"). Curios lucru, găsim această etimologie doar în DLRM, pe cînd alte surse dau ca etimon verbul *teme* (de exemplu, DEX, DEXI) sau nu dau nici o origine (de exemplu, SDE, DELR).

Pentru vorbitori însă, cuvîntul *teamă* ar prezenta o inconvenientă, pentru că nu are forma de plural. Adică, oricît de multă şi de mare ar fi această teamă, totuna nu o putem exprima la plural. Dar vorbitorul este descurcăreț şi, atunci cînd doreşte să pună mai mult accent pe gra-

Scanned with OKEN Scanner

vitatea sentimentului de teamă, spune *temeri*. Însă forma *temeri* nu este pluralul lui *teamă*, ci al lui *temere*. Indiferent de acest fapt, în ultimul timp observăm o tendință, și anume că în uz frecvența lui *temeri* crește simțitor. Vorbitorul îl marginalizează pe *teamă* spre stilul popular, alături de *frică*, îl ocolește pe *temere*, dînd preferință lui *temeri*, care ar părea mai savant, academic, livresc, adică s-ar potrivi mai mult într-un limbaj mai elevat. S-ar putea întîmpla ca această tendință să se amplifice.

TEMPERÁ (A). Verbul *a tempera* nu este legat în nici un fel de substantivul *temperament* și nici nu numește temperatura (vorbind metaforic) sau efervescența unor fenomene, după cum ar putea crede unii vorbitori. Dimpotrivă, *a tempera* înseamnă „a potoli, a modera, a domoli (un sentiment, o acțiune, o dorință etc.)". De aici și adjectivul *temperat* care se referă la oameni și la acțiunile lor și care înseamnă „potolit, moderat, domolit". Astfel, am putea spune că *după promisiunile făcute de domnul Urecheanu, acțiunile de protest ale studenților chișinăuieni împotriva primăriei s-au mai temperat.*

TEMPERÁT, vezi **a tempera**.

TÉRMEN. Foarte mulți vorbitori nu știu că substantivul *termen* are două forme de plural și de aceea folosesc în mod nepotrivit numai una din ele. Din păcate, asemenea greșeli se întîlnesc des chiar în presă. Iată un exemplu, excerptat din *Flux*, 13 octombrie 2000: "*... îndeplinirea graficului în termenii stabiliți va depinde nu numai de Rusia*".

Vom explica acest caz, pornind mai întîi de la faptul că substantivul cu pricina are, în linii mari, două sensuri. Primul e de „interval de timp în care trebuie să se desfășoare ceva", iar al doilea e de „cuvînt utilizat în limbajul științific sau tehnic" (între altele, ar fi mult mai potrivit ca în locul unui cuvînt cu două sensuri să se dea două omonime, adică *termen*[1] și *termen*[2]).

În cazul în care e vorba de un interval de timp, vom folosi forma de plural *termene*. Prin urmare, în enunțul de mai sus trebuia să se spună *în termenele stabilite*, nu *în termenii stabiliți*. Iată și un exemplu de utilizare corectă a cuvîntului: *Termenele de achitare a datoriilor, prevăzute de contract, au expirat demult.*

În cazul în care e vorba de cuvinte speciale, utilizate în limbajul științific sau cel tehnic, vom folosi forma de plural *termeni*. De exemplu: *dicționar de termeni juridici.*

Deci, să nu confundăm *termene* (interval de timp) cu *termeni* (cuvinte).

TÍBIA, vezi **soia**.

TOÁRCE (A), vezi **tort**.

TORT. În uzul limbii române, prăjitura făcută din mai multe blaturi avînd între ele straturi de cremă, de dulceață etc., acoperită cu o glazură sau cremă, ornată etc., se cheamă în două feluri – *tort* şi *tortă* –, iar norma recomandă numai forma de masculin: *tort*. Aceasta ar fi în primul rînd. În al doilea rînd, ar fi bine ca vorbitorul de limbă română să ştie că acest cuvînt, *tort*, are o istorie mai mult decît spectaculoasă. E interesantă şi... instructivă.

Dicționarele susțin că *tort* cu sensul de „prăjitură" ne vine din germană (*Torte*). Dar să nu uităm că noi mai avem un alt cuvînt, de asemenea *tort*, care înseamnă „fir tors din lînă, cînepă, in sau din alte materii textile". Evident, *tort* „prăjitură" şi *tort* „fir tors" sînt omonime. Dar cum se explică această identitate de forme? Este o coincidență întîmplătoare sau e altceva la mijloc? Nu, nu este o întîmplare.

În limba latină verbul *torqueo, torquere, torsi, tortum* avea mai multe sensuri, inclusiv: 1. a suci, a răsuci, a întoarce, a strîmba; 2. a rostogoli; 3. a azvîrli, a arunca; 4. a schingiui, a chinui. De la acest verb foarte bogat din punct de vedere semantic a provenit verbul românesc *a toarce* cu sensul de „a produce fire textile prin răsucire cu mîna sau cu maşina", precum si substantivul *tort* însemnînd „firul obținut în urma actiunii de a toarce". Printr-o metaforă, azi verbul *a toarce* se referă şi la pisici, mai exact la capacitatea lor de „a produce un sunet asemănător cu sfîrîitul fusului". Curios lucru, în prezent cam puțini ştiu cum sfîrîie fusul (dar mulți nici nu au idee de fus), în schimb ştiu cum toarce pisica. Iată ce face metafora!

Tot de la vechiul verb latinesc ne vin şi cuvintele *a tortura* şi *tortură* cu sensul „a chinui" şi, respectiv „chin". Probabil, la începuturi tortura însemna *răsucirea* mîinilor, picioarelor, a oaselor. Pentru că de la această *răsucire* o fi provenit noțiunea de „tortură".

Acum să revenim şi la *tortul* împrumutat din germană. De ce nemții au preluat din latină forma *tortum* pentru a da denumire prăjiturii lor? Probabil, pentru că acest produs culinar avea inițial o formă *răsucită*, bunăoară, cum este o învîrtită românească, făcută dintr-o foaie subțire de aluat, umplută cu brînză, mere etc. şi modelată în formă de rulou lung, care apoi este *răsucit* în forma unui şarpe în poziție de relaxare. Iar nouă ne-a plăcut tortul nemțesc şi l-am preluat de la ei cu tot cu nume.

După cum am observat, în toate este prezentă ideea de *a răsuci, răsucire, răsucit*, moştenită

Scanned with OKEN Scanner

din latină. Tocmai această idee a făcut ca azi să avem *a toarce* „a produce un fir prin răsucirea unor fibre", *a toarce* „(despre pisici) a produce un sunet asemănător cu sfîrîitul fusului", *tort* „fir textil", *tortură* „chin groaznic", *tort* „produs culinar".

TÓRTĂ, vezi **tort**.

TORTÚRĂ, vezi **tort**.

TÓRŢĂ, vezi **torţionar**.

TORŢIONÁR. Orice vorbitor care cunoaşte cuvîntul *torţă*, dar nu-l cunoaşte pe *torţionar*, va face neapărat o asociere între *torţă* şi *torţionar*, crezînd, probabil, că torţionarul este persoana care duce o torţă. Această ipoteză a fost confirmată de un experiment în care treizeci de respondenţi (care ştiau ce înseamnă *torţă*, dar nu ştiau ce înseamnă *torţionar*) au răspuns că *torţionar* ar fi „persoana care duce torţa". Ipoteza şi rezultatul experimentului nu trebuie să ne mire, deoarece asocierea dintre *torţă* şi *torţionar* este sistemică şi de aceea orice om cu gîndire normală ar putea să o facă.

În realitate însă, asemănarea dintre *torţionar* şi *torţă* este o întîmplare. Cuvîntul *torţionar* provine de la franţuzescul *tortionnaire*, care era la început în exclusivitate adjectiv şi însemna „care serveşte pentru tortură" (a se vedea **tort**). Ceva mai tîrziu a devenit şi substantiv, însemnînd „călău". În ultimul timp însă, locul acestor două sensuri s-a schimbat, *tortionnaire* însemnînd mai întîi „călău", apoi „care serveşte pentru tortură". Exact cu aceste valori cuvîntul a fost împrumutat în română.

Cuvîntul *torţă* provine din italienescul *torcia*, dar poate fi comparat şi cu franţuzescul *torche*, ambele avîndu-şi originea în latinescul *torquere* (a se vedea **tort**) şi însemnînd „baston pe al cărui capăt este înfăşurată o bucată de frînghie îmbibată cu o răşină arzătoare". Tocmai această frînghie *toarsă*, mai bine zis răsucită, ne face legătura cu bătrînul verb latinesc *torquere* („a răsuci"), de la care a pornit cîndva, pe căi foarte sofisticate, şi cuvîntul *torţionar* despre care vorbeam mai sus. Iată de unde vine asemănarea. Prin urmare, ea nu este atît de întîmplătoare.

TRACTÁ (A), vezi **a detracta**.

TRAUMATÍSM, vezi **traumă**.

TRÁUMĂ. Norma (DEX, DEXI) înregistrează substantivul *traumă*, dar nu şi celelalte elemente ale microsistemului, care funcţionează în uz: *traumă, a trauma, traumat, traumare*. Adică, din microsistemul întreg norma atestă numai un singur element – *traumă*. În schimb, norma (a se vedea DOOM) înregistrează elementele

T

Scanned with OKEN Scanner

altui microsistem: *traumatic, traumatism, a traumatiza, traumatizant, traumatizare.*

După cum vedem, primul microsistem, aşa cum este atestat de normă, este „şchiop", deformat, deşi în uz el este complet, normal. Deocamdată nu se ştie de ce norma a realizat această disproporţionare. Probabil, dacă s-a urmărit ideea să nu se suprapună două familii terminologice cu aceeaşi valoare semantică, era cazul să se înregistreze ca standard numai una dintre ele (în funcţie de frecvenţa şi de viabilitatea ei în uz).

Între *traumă* (din primul microsistem) şi *traumatism* (din cel de al doilea) nu este în fond nici o diferenţă, ambele avînd două sensuri, pe care vorbitorii, aşa cum îi obligă norma, vor trebui să le cunoască: 1. nume generic dat leziunilor produse prin lovire, tăiere, înţepare, ardere etc.; 2. stare psihică patologică a unui organism care, nemaiputînd să suporte o excitaţie excesivă, nu mai reacţionează în nici un fel, devenind insensibil la orice alt excitant.

TRĂSNET. Sensul principal al substantivului *trăsnet* este „bubuit provocat de o descărcare electrică din atmosferă; tunet". De la el au derivat mai multe expresii şi conotaţii metaforice (a se vedea DLRLC), iar în ultimul timp şi accepţia de „lucru care surprinde şi impresionează foarte tare". De exemplu, *am primit un cadou trăsnet* ar însemna „am primit un cadou mai mult decît excepţional". Sau: *acest calculator este ultimul trăsnet* ar însemna că „acest calculator este din ultima generaţie, cel mai performant etc.".

E adevărat, cuvîntul *trăsnet* exprima şi pînă în prezent sensul de „surpriză", însă doar de „surpriză neplăcută" şi doar în anumite expresii, cum ar fi *lovitură de trăsnet* sau *a rămîne ca lovit de trăsnet*. De fapt, în aceste cazuri sensurile respective sînt exprimate nu de cuvîntul *trăsnet*, ci de expresiile din care acesta face parte. Or, sensul nou, la care ne referim aici şi pe care îl atestăm ca fiind foarte frecvent în uz (norma deocamdată nu-l înregistrează), este autonom, adică în afara oricăror expresii. A se observa: *un cadou trăsnet, un costum trăsnet, un dans trăsnet, ultimul trăsnet al modei* etc. În toate aceste cazuri, precum şi într-o mulţime de cazuri asemănătoare, cuvîntul *trăsnet* înseamnă „(lucru) care surprinde foarte tare prin calităţile sale ieşite din comun". Acest sens nou e o adevărată metaforă, e proaspăt şi „nonconformist", pentru că pînă în prezent factorul-surpriză al lui *trăsnet* era numai negativ (neplăcut), acum însă este pozitiv (plăcut). Credem că norma ar trebui să-l înregistreze.

Scanned with OKEN Scanner

TRIPARTÍT, vezi **bipartit**.

TU, vezi **voi**.

TÚNDE (A) (SE), vezi **a (se) friza**.

TURNÁ (A). DEX şi DEXI înregistrează omonimele *a turna*[1] şi *a turna*[2], fapt care necesită două precizări.

Prima precizare: *a turna*[1] cu sensul primar „a face să curgă, a vărsa în ceva sau peste ceva" are formele (indicativului prezent singular) *torn, torni, toarnă*, iar *a turna*[2] cu sensul „a produce un film" are formele (indicativului prezent singular) *turnez, turnezi, turnează*. Uneori omonimele în cauză sînt utilizate greşit, de aceea ar trebui clarificate etimologia, valoarea semantică şi sfera de întrebuinţare a lor.

În latineşte, verbul *torno, tornare* avea înţelesul „a învîrti, a schimba direcţia, a da formă, a rotunji". Cuvîntul a fost moştenit în franceză, în română şi în alte limbi romanice.

În franceză, *tourner* a păstrat sensurile din latină, adăugîndu-şi şi altele noi. Cînd apare tehnica de filmat şi, mai tîrziu, cinematograful modern, *tourner* capătă şi sensul „a filma". În acţiunea filmării, francezii au sesizat în special mişcarea de rotire a axului ce poartă pelicula, de aceea această acţiune au denumit-o *tourner* (deoarece cuvîntul moştenise din latină sensul „a roti, a învîrti"). Astfel, verbul a numit la început numai acţiunea îngustă de a expune cu ajutorul aparatului de filmat pelicula cinematografică, iar mai tîrziu şi-a lărgit sfera semantică numind toate lucrările de realizare a unui film.

În limba română, cuvîntul *a turna* a suportat de asemenea o evoluţie interesantă. Pentru a vărsa un lichid dintr-un vas, trebuie să rotim vasul în jurul axei sale cu un număr anumit de grade. Însă acţiunea de a roti era numită încă mai de demult prin *a turna*, verbul în cauză păstrîndu-şi sensul încă din latină. Dar în urma rotirii (turnării), lichidul din vas se vărsa, de aceea *a turna* a început să numească nu numai acţiunea de rotire a vasului, dar şi cea de vărsare a lichidului din vas. La ora actuală, verbul *a turna* şi-a pierdut sensul de „a roti", păstrîndu-l în schimb pe „a vărsa". Astfel, *a turna* şi *a vărsa* au devenit sinonime.

În ultimul timp, *a turna*, împrumutat din limba franceză şi influenţat de elementul lexical românesc pînă la coincidenţa cu acesta, se foloseşte paralel cu *a filma*. Ba mai mult, expresia *a turna un film* are o semnificaţie mai bogată decît *a filma*, numind toate operaţiile tehnice, de regie şi de montare, prin care se realizează filmul.

A doua precizare: în limba română există şi *a turna*[3] cu sensul

Scanned with OKEN Scanner

„a pîrî, a denunța (pe cineva)". DEX și DEXI înregistrează acest sens la *a turna*[1], dar fără nici un temei, pentru că între sensul „a vărsa în ceva sau peste ceva" și sensul „a denunța (pe cineva)" nu există în prezent nici o legătură. De aceea acesta din urmă formează un cuvînt nou – *a turna*[3].

Verbul *a turna* cu sensul „a pîrî" are o sumedenie de sinonime mai ales în limbajul oral și, în special, în cel argotic. Rodica Zafiu înregistrează o parte din ele, lista rămînînd deschisă: *a cînta, a cînta la cobză, a cloncăni, a ciripi, a duce donița, a guița, a lătra, a mîrîi, a umbla cu plosca, a umbla cu pluguşorul, a umbla cu rîşnița, a bate toaca, a bate toba* (Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2001). Autoarea mai citează o serie de sinonime ale acestui verb din dicționarul Ninei Croitoru Bobârniche (*Dicționar de argou al limbii române*, Editura *Amina*, Slobozia, 1996): *a borî, a face cîntarea, a desena, a da pe gheată, a manevra, a deschide pliscul, a da drumul la robinet, a vărsa, a vomita.*

TURNĂTÓR, vezi **securist**.

Scanned with OKEN Scanner

Ţ

ŢÍNTĂ. Pentru vorbitorii de limba română nu este nou faptul că substantivul *ţintă* are şi sensul figurat de „loc spre care este orientată o acţiune, o activitate; scop orientat". Însă trebuie remarcat că în ultimul timp abundenţa de traduceri din engleză a determinat două caracteristici noi care marchează funcţionarea cuvîntului *ţintă*: 1. frecvenţa în uz a substantivului respectiv a crescut simţitor, lăsînd impresia că totul ce era pînă acum *scop, obiectiv, deziderat* etc. tinde să devină sau a devenit deja *ţintă*; 2. cuvîntul *ţintă* a devenit element de compunere a unor noi fapte de limbă a căror definire ca îmbinări sau cuvinte deocamdată este dificilă: *public-ţintă, piaţă-ţintă, auditoriu-ţintă, cumpărător-ţintă* etc., toate acestea avînd sensul de „public, piaţă, auditoriu, cumpărător etc. spre care este orientată atenţia cuiva în vederea realizării unui scop".

Fenomenul semnalat mai sus „a afectat" şi verbul *a ţinti* cu sensul „a(-şi) orienta intenţiile (faptele, cuvîntul) spre ceva în vederea atingerii unui scop". În principiu, exprimarea de felul *a ţinti spre ceva* este cunoscută demult limbii române, însă e mai puţin obişnuit să se spună *a ţinti piaţa, a ţinti publicul, a ţinti auditoriul, a ţinti cumpărătorii* etc. Aceste sintagme, amputate de prepoziţia *spre* (sau *în*) par deocamdată ciudate. La ora actuală pare şi mai ciudat să spunem *piaţă ţintită, public ţintit, auditoriu ţintit, cumpărător ţintit* etc., însă nu va trece prea mult timp şi influenţa engleză ne va obişnui cu toate aceste *ţintiri*, aşa cum se obişnuise în trecutul nu prea îndepărtat vorbitorul basarabean cu rusisme de tipul *kuhne, holodilnik, petruşkă, tvorog* etc. Pentru că întotdeauna ceea ce e străin ni s-a părut mai de valoare.

ŢINTÍ (A), vezi **ţintă**.

ŢINTÍT, vezi **ţintă**.

Scanned with OKEN Scanner

UNIVÓC, vezi **plurivoc**.

ÚRMĂ. Potrivit DEX-ului, locuțiunea adverbială *în urmă* are trei sensuri: *a.* în spate, îndărăt; *b.* mai tîrziu, apoi; *c.* mai demult. În cazul de față ne interesează sensurile al doilea și al treilea care, după cum se poate observa, sînt opuse, fapt care provoacă ambiguitate în vorbire. Bunăoară, construcția *cu doi ani în urmă* numește un cadru temporal ce va urma după doi ani de la momentul vorbirii (sensul *b*), dar și un cadru temporal ce a existat cu doi ani pînă la momentul vorbirii (sensul *c*). Iată două exemple ilustrative, prezentate în DLRLC, referitoare la aceste două sensuri. Sensul *b*: *„În zădar fata moșneagului spunea în urmă că acela este lucrul mînelor sale”* (I. Creangă). Sensul *c*: *„Cu treizeci de ani în urmă era cîmp pustiu pe aici”* (Al. Vlahuță).

Pentru a evita confuzia provocată de locuțiunea adverbială *în urmă*, este recomandabilă structura cu adverbul *acum*, care indică numai un cadru temporal, și anume cel care a existat pînă la momentul vorbirii. Această structură cîștigă tot mai mult teren nu numai în dreapta Prutului, dar și în stînga lui. De exemplu: „Acum un an a fost făcută o faptă bună în stabilirea bunelor relații dintre Rusia, România și Republica Moldova” (*Țara*, nr. 39, 1991).

Pentru unii vorbitori însă, utilizarea locuțiunilor cu adverbul *acum* ridică o problemă. Vorba e că ei folosesc această locuțiune, dar nu renunță la locuțiunea *în urmă*. Drept consecință, se ajunge la o structură hibrid de tipul *acum doi ani în urmă*. Evitarea acestei erori se va face foarte simplu, prin eliminarea „apendicelui” *în urmă*. Vom spune, așadar: *acum o lună, acum un an, acum un secol*, nu *acum o lună în urmă, acum un an în urmă, acum un secol în urmă*.

Scanned with OKEN Scanner

VENÁL. Unii vorbitori ar putea crede că adjectivul *venal* este un derivat de la substantivul *venă*, aşa cum sînt multe alte adjective derivate (de exemplu, *teatru – teatral, infern – infernal, paradox – paradoxal*). Şi dacă ar fi un derivat de la *venă*, ar trebui să însemne „care ţine de venă, care se face prin venă, care circulă prin venă". Or, tocmai acest sens îl are adjectivul *venos*, nu *venal*. Iar adjectivul *venal* are cu totul alt înţeles: „care este lipsit de scrupule, care face orice lucru pentru bani". De exemplu: *Tipul care îl omorîse pe liderul sindicatelor era* ***venal*** *şi declarase cu sînge rece şi fără să-i tremure vocea că el era în stare, pentru anumite sume, uneori destul de mici, să execute diferite comenzi, inclusiv de omucidere.*

VÉNĂ, vezi **venal**.

VIÁBIL, vezi **caritabil**.

VIÓL. Este adevărat că orice viol presupune violenţă, dar este tot atît de adevărat că nu orice manifestare a violenţei este un viol. Pentru unii vorbitori este nevoie de anumite delimitări şi precizări.

Astfel, potrivit DEXI, verbul *a viola* are patru sensuri: 1. (complementul indică legi, convenţii, drepturi etc.) a călca, a nesocoti, a nu respecta; 2. (complementul indică proprietăţi) a intra undeva prin violenţă, a pătrunde cu forţa, a deschide prin abuz sau cu intenţii frauduloase; 3. a comite un viol; a silui, a necinsti (o femeie); a pîngări; 4. fig. *a viola conştiinţa* = a impune prin forţă unele idei.

De verbul *a viola* sînt legate două substantive – *viol* şi *violare*. Substantivul *viol* are un sens îngust şi precis – „act sexual realizat prin violenţă, prin constrîngere".

Substantivul *violare* are un sens mult mai larg – „faptul de a viola; pîngărire, siluire".

Iar *violenţă* (pentru că de la ea am pornit) are un sens şi mai larg, însemnînd „însuşirea celui care are o fire nestăpînită, care se înfurie uşor, care se caracterizează prin lipsa controlului asupra propriilor porniri; manifestare a acestei însuşiri".

În concluzie: vom vorbi despre *violul* sau *violarea* unei femei, dar numai despre *violarea* unei frontiere, a unui act normativ, a unei conştiinţe şi despre *violenţele* verbale din cadrul unor dezbateri parlamentare etc.

Scanned with OKEN Scanner

VIOLÁ (A), vezi **viol**.

VIOLÁRE, vezi **viol**.

VIOLÉNŢĂ, vezi **viol**.

VISCOZITÁTE. De la cuvîntul latinesc *viscosus* a provenit adjectivul românesc *vîscos*, de la care trebuia să se formeze în mod normal substantivul *vîscozitate*. Dar, ca să vezi, norma recomandă să scriem *vîscos*, dar *viscozitate*, nu *vîscozitate*. De ce? Pentru că se crede că *viscozitate* ar fi fost împrumutat din franceză (de la fr. *viscosité*), nu derivat de la *vîscos*. Astfel, norma nu face altceva decît să-i buimăcească pe vorbitori: *vîscos*, dar *viscozitate*. Mai mult, însăşi norma (DEX) se află în confuzie: pe de o parte nu recunoaşte *vîscozitate* ca fiind literar, trimiţîndu-l pe vorbitor la *viscozitate*, iar pe de altă parte, îl explică pe *vîscos* utilizînd cuvîntul *vîscozitate*, pe care nu-l recunoaşte ca fiind literar: „care prezintă vîscozitate".

VIŞINÁDĂ, vezi **vişinată**.

VIŞINÁTĂ. Cuvintele care numesc băuturi (răcoritoare sau alcoolice) din diverse fructe ne provoacă multe dureri de cap (ca să vezi, nu numai băuturile fac dureri de cap, dar şi cuvintele care le numesc). Ar trebui întreprinse anumite cercetări care să facă ordine în acest microsistem al vocabularului, ca ulterior această ordine să fie înregistrată în dicţionarele normative. Avem deja un început sigur: cuvîntul *vişinată* funcţionează în uz, nu contravine sistemului limbii (este format pe teren românesc din *vişină* + suf. *-ată*) şi este atestat în norme (DEX, DEXI). Numai iată că DGL recomandă nu *vişinată*, ci *vişinadă*; *sirop de vişine*; *vişinel*. Iar DD îi arată vorbitorului calea cea dreaptă: *vişinată*, nu *vişinadă*.

După *vişinată* continuăm cu denumirea *zmeurată*: funcţionează în uz, nu contravine sistemului limbii (este format pe teren românesc din *zmeură* + suf. *-ată*) şi este atestat în norme (DEX, DEXI). Şi de data aceasta DGL recomandă nu *zmeurată*, ci *zmeuradă*; *sirop de zmeură*; *zmeurel*. Iar DD nu ia nici o atitudine.

În continuare, începe dezordinea: cuvîntul *prunată* funcţionează în uz, nu contravine sistemului limbii (este format pe teren românesc din *prună* + suf. *-ată*), dar nu este atestat în norme (DEX, DEXI). Şi aici DGL nu întîrzie să ni-l recomande pe *prunadă*. Aceeaşi dezordine o continuă cuvîntul *cireşată* ş.a., pe care DGL se grăbeşte să-l înlocuiască cu *cireşadă* şi *cireşel*. Iar DD nu atestă aici nici o dificultate, deşi unii cred că el este un dicţionar aproape exhaustiv.

De ce oare DGL nu pomeneşte de cuvintele autohtone *vişinată*,

Scanned with OKEN Scanner

zmeurată, prunată etc., dar recomandă surogatele *vişinadă, zmeuradă, prunadă*? Pentru că porneşte de la împrumuturile franceze *limonadă, citronadă, oranjadă* etc., intenţionînd să tragă şi formaţiile băştinaşe prin calapodul străin. Mai mult, DGL recomandă chiar *ananasadă*, combătînd în acelaşi timp denumirile analitice *băutură de ananas, băutură de mere, băutură de mure* etc.

Probabil, în limba română ar fi raţional să existe concomitent trei tipare: tiparul autohton *vişinată*, cel împrumutat *limonadă*, precum şi tiparul analitic *băutură de mere*. Fiecare denumire „va adera", după cum va arăta uzul (dacă normele nu vor recomanda tipare artificiale), la un tipar sau la celălalt.

VIŞINÉL, vezi **vişinată**.

VÍŢĂ-DE-VÍE. De ce oare normele academice ale limbii române sînt supărate pe *viţa-de-vie*? De ce nu înregistrează cuvîntul *viţă-de-vie*? Aşa se putea întreba ani la rînd fiecare vorbitor care căuta în dicţionare să afle cum se scrie corect acest cuvînt. Chiar şi recentul DEXI, mai darnic în registrul său decît alte dicţionare, atestă doar cuvîtul *viţă* (aşa cum o fac şi alte lucrări lexicografice), arătînd sfios între paranteze că acest *viţă* este „adesea determinat prin *de-vie*". Curios lucru, alături de cuvîntul-titlu *viţă*, sub un desen care reprezintă planta cu pricina, stă cuvîntul... *viţă-de-vie*.

Dar iată că, în sfîrşit, noul DOOM a făcut un pas „îndrăzneţ" şi l-a înregistrat: *viţă-de-vie*. Într-adevăr, cu ce este el mai rău decît, bunăoară, *floare-de-colţ* sau *floarea-soarelui*?

VIZAVÍ. În cazul lui *vizavi* ar trebui făcute două remarci. Prima: locuţiunea prepoziţională *vizavi de* cu sensul „faţă de...; în raport cu...; în comparaţie cu...", deşi nu este de dată recentă, era situată pînă nu demult la periferia vocabularului. În prezent a devenit la modă întîlnindu-se destul de frecvent în cazuri cum ar fi *preşedinţia are o politică ambiguă vizavi de regimul separatist de la Tiraspol; PSD şi-a spus cuvîntul vizavi de procesul mineriadelor; Franţa şi Germania au fost foarte rezervate vizavi de invazia SUA în Irak.*

A doua remarcă: în limba franceză există şi substantivul *vizavi*, însemnînd „persoană care se află în faţa cuiva la o masă, la o întrunire etc.". De fapt, acest sens nu a fost împrumutat în română, iar cei care totuşi l-au preluat, nu au creat din el un fapt de limbă, ci un ocazionalism sau, în cel mai bun caz, un fapt izolat de limbaj. De aceea, se pare că DEXI s-a cam grăbit să-l înregistreze cu titlu de standard, chiar dacă a găsit

Scanned with OKEN Scanner

ceva exemple la Caragiale sau la Bacalbaşa, cum ar fi: *„La figura a treia sergentul-major trebuia să vie spre ginere, care era vizaviul miresei"*.

VOI. Se întîmplă ceva cu pronumele personale româneşti, cu cele de politeţe, cu formulele de adresare, dar, probabil, şi cu perceperea valorilor noastre morale. De exemplu, cîntă pe scenă Ştefan Bănică Junior şi le propune celor cîteva sute de spectatori, de cele mai diverse vîrste, să cînte împreună cu el, îndemnîndu-i: „Cîntaţi şi voi!". Apoi mai zice, bunăoară, ceva de felul: „Cînt pentru voi", „vă închin vouă această piesă" etc. E potrivit acest *voi, vouă* în situaţia respectivă? Nu e potrivit? Probabil, nici n-ar merita să fie luat în discuţie acest fenomen, dacă ar ţine doar de comportamentul verbal al unui interpret. Însă fenomenul e mult mai amplu, mai larg. Se adresează cu *tu* şi *voi* moderatorii de emisiuni televizate şi radiofonice, participanţii la diverse adunări, întruniri etc. Nu cred să-şi fi permis vreodată Maria Tănase, Ioana Radu sau Gică Petrescu să se adreseze publicului spectator cu formula *voi*. Nu cred să-şi fi permis acest lucru Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu sau alte personalităţi marcante româneşti. Adică, nu avem oare o tradiţie frumoasă în acest sens? De ce o nesocotim? Azi se trece treptat, iar uneori brusc, de la formulele *dumneata, Dumneavoastră, dumnealor, dumnealui, domnia sa* la *tu, voi, ei, ele*. E bine? E rău? Dacă s-ar realiza un sondaj în acest sens, fiind chestionaţi mai mulţi vorbitori asupra faptului respectiv, publicul audiat ar fi, probabil, împărţit în funcţie de vîrstă, educaţie, principii etice etc. Însă în cazul de faţă nu va fi luat în discuţie acest fapt (pentru a nu aprinde spiritele), constatîndu-se doar evoluţia (dar, poate, involuţia) ce are loc în uz, adică sporirea frecvenţei lui *tu* (singular) şi *voi* (plural) în detrimentul lui *Dumneavoastră* şi *dumneata*.

Scanned with OKEN Scanner

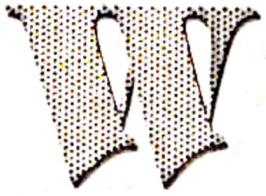

WEEK-END. Vorbitorii de limbă română, mai exact acei care consideră că vocabularul împestriţat de anglicisme este un prestigiu, nu mai spun *sfîrşit de săptămînă* sau *zile de odihnă*, ci stau permanent cu *week-end* pe vîrful limbii. Norma se grăbeşte şi ea să fie în pas cu uzul, însă înregistrează acest *week-end* cu o uşoară rezervă – menţiunea *cuvînt englezesc*. Adică, nu e un cuvînt provenit din engleză, ci un cuvînt englezesc. Lucrurile sînt principial diferite. Pe de o parte, nu-i dăm paşaport cu cetăţenie românească, iar pe de alta, îl înregistrăm într-un dicţionar (normativ!) românesc. Şi dacă nu e un cuvînt cu actele în regulă, DD nu îi prezintă forma de plural *week-enduri*, ci *week-end-duri* (cu dd), nu îi prezintă forma articulată *week-endul*, ci *week-end-ul*. Adică, pe jumătate e al nostru, pe jumătate e străin. E bine? E rău?

WOW. La cele cîteva interjecţii care exprimă uimire şi admiraţie, de tipul *o, oho, olio, ptiu, haiti*, românii l-au adăugat şi pe *wow*, pronunţat ca în engleză *uau*, de unde a şi fost preluat. Acum intelectualii noştri exclamă satisfăcuţi în stînga şi în dreapta: *uau!* Rămîne ca timpul să accepte ori să respingă nou-sosita interjecţie.

Scanned with OKEN Scanner

ZOÁIE, vezi **zolnic**.

ZOIÓS, vezi **zolnic**.

ZOLÍ (A), vezi **zolnic**.

ZÓLNIC. Cercetarea unor cuvinte vechi, care desemnează realități deja apuse, ne oferă deseori surprize frumoase, interesante, chiar captivante, bucurîndu-ne tot așa cum se bucură un arheolog cînd găsește rămășițele unei localități dispărute cu milenii în urmă sau ale unei culturi ascunse adînc în straturile civilizației umane. Nimic mai impresionant!

Un asemenea cuvînt este *zólnic*, neatestat în dicționarele noastre. Dar, ca să ajungem la el, vom săpa mai întîi la rădăcina verbului *a zoli*, înregistrat în DLRLC cu sensul de „a spăla (rufe, lînă)" și cu mențiunea *regional*. Vom încerca să facem lumină sub două aspecte ale acestui verb: 1. al formei (adică al aspectului sonor); 2. al conținutului.

Așadar, primul aspect. De ce *a zoli*, și nu altfel? Pentru că secole la rînd gospodinele noastre spălau pînzele, rufele, lîna cu leșie, care nu era altceva decît o soluție obținută din apă cu... cenușă. Evident, nu era vorba de orice fel de cenușă. Trebuia să știi dacă e cenușă din paie sau din lemne, și încă din ce fel de lemne. Această leșie era o soluție bazică ce făcea spumă, adică, exprimîndu-ne într-un limbaj modern, era cel mai bun „detergent" de pe timpurile acelea. Și totuși, ce are cenușa cu aspectul sonor al verbului *a zoli*? Este foarte simplu: românii au preluat spălatul cu leșie de la popoarele slave care, pornind de la felul în care își numesc ele cenușa, și-au numit în mod corespunzător și acțiunea de a spăla cu leșie: *золити* (ucrainenii), *золя* (bulgarii). Iar în rusește cenușa se numește, nici mai mult, nici mai puțin, *зола*.

Al doilea aspect. Cum era spălatul cu leșie? Fără a face multă teorie, vom reproduce două fraze citate de DLRLC, din care vom înțelege acest lucru: *„Apoi le freacă sau le zoleşte ca să se spele* (cămășile: A. P.), *şi cum a zolit una, o clăteşte"*. (Pamfile); *Într-o zi îi dă un caier de lînă neagră să-l spele pînă l-o albi. Şi pe cînd zolea la fîntînă şi plîngea biata nevastă... iacă vine un moşneag, c-o barbă albă pînă la brîu"* (Vlahuță).

Pe timpul acela, spălatul cu leșie ajungea să transforme lîna neagră în lînă albă (vorba lui

Vlahuță, desigur, în glumă). Și tocmai de aceea nu se știe de ce DEX găsește de cuviință să facă o „precizare" la cele date în DLRLC și prezintă explicația cuvîntului *a zoli* în felul următor: „a spăla (prost) rufele". Probabil, autorii DEX-ului au pornit de la condiția detergenților moderni, uitînd că leșia s-a folosit în alte timpuri.

După ce am clarificat verbul a zoli, ne este mai ușor să revenim la *zolnicul* de la care am pornit și care nu era altceva decît un prosop zolit pînă la alb, care se așternea pe masă sau cu care uneori se acoperea mămăliga ca să nu se răcească. De ce zolnic? Pentru că era zolit pînă la înălbire perfectă. Să mai zică acum DEX că spălatul cu leșie era de calitate proastă!

În legătură cu cele desfășurate, nu ar strica să amintim și de *zolniță*, care era un ciubăr în care se turna leșie și se spălau rufele (evident, pe atunci încă nu erau lighenele de plastic, iar autorii mașinilor de spălat rufe încă nici nu erau născuți). Iar leșia murdară, rămasă în zolniță după spălatul rufelor, se numea *zoaie*, denumire care, probabil, trebuie examinată în legătură cu *zolnița* și cu *зола* din bulgară și ucraineană. De la *zoaie* o fi provenit și adjectivul *zoios* cu sensul „murdar", pe care DEX îl scrie, nu se știe de ce, *soios*.

ZÓLNIȚĂ, vezi **zolnic**.

ZMEURÁDĂ, vezi **vișinată**.

ZMEURÁTĂ, vezi **vișinată**.

ZMEURÉL, vezi **vișinată**.

Scanned with OKEN Scanner

Indicele cuvintelor-titlu prezentate în dicționar

A

a (al, ai, ale) 15
abitir 16
abituriént 16
abonamént 17
abrúpt 18
absolví (a) 18
abstracție 19
abstracțiúne 19
acceptábil 19
accépție 19
accepțiúne 19
accés 19
accidént 20
accíză 20
achitá (a) 20
acordá (a) 21
actór 21
acúză 22
adevărát 22
adícă 22
adineáori 23
adineáuri 24
admirábil 24
adoptá (a) 24
adoptív 24
aféct 25
afectá (a) 25
agentúră 25
agenție 25
agrarián 25
agreá (a) 25
agreement 25
agrément 25
agrișă 25
alambíc 26
alambicá (a) 26
alambicát 26
albástru 26
alibí 26
alienă (a) 27
alienábil 28
alienát 28
alineát 28
alogén 28
alternatívă 28
alúră 29
alvíță 29
amábil 30
amestecá (a) 30
amîndói 30
analizáre 30
analíză 30
analóg 30
ananasádă 31
anghínă 31
anginá 31
angóra 31
angró 31
aniversá (a) 31
aniversáre 32
anticámeră 32
antichitátea 32
anvelopáre 32
apéndice 33
aplicá (a) 33
aplicáre 33
apropó 33
aranjá (a) 34
áripă 34
arogá (a-și) 35
arogánt 35
arogánță 35
asamblá (a) 35
ascendéntă 35
ascensiúne 36
asociá (a se) 36
asociație 36
asociére 36
atenție 36
autoreferát 37
auzí (a) 37
avansá (a) 38
avérsă 38
avíz 38
avizá (a) 39
avizát 39

Scanned with OKEN Scanner

axá (a) 39
azárt 41

B

bábă de zăpádă 42
ba da 42
bádminton 43
ba chiár 43
báftă 44
balotá (a) 44
balotáj 44
ba nu 45
băutúră 45
baróu 45
bip 46
bipartíd 46
bipartít 46
bleu 47
bleumarín 47
blónd 47
bómba-sex 47
braşoávă 47
bunícă 47

C

ca 48
cadoná (a) 48
calmitáte 50
cancerigén 50
cancerogén 51
cancerogenéză 51
cangrénă 51
caráfă 52
carióca 52
cariócă 52
caritábil 52
cartiér 54
cash 55
ca şi 55
cămín 56
căpşúnă 56
cătínă 58
centrá (a) 58
cheş 58
chirpíci 58
cicatríce 59
circuít 59
circulá (a) 60
circuláre 60
circulație 60
cireşádă 60
cireşátă 60
cireşél 60
cîmp 60
cîntec 60
clímax 61
clovn 61
coafór 61
cóbră 62
cócktail 62
cócs 62
codá (a) 63
a codificá (a) 63
cointeresát 63
colác 63
colibrí 63
combustíbil 63
comemorá 64
comemoráre 64
componént 64
comunál 65
comunitár 66
a concediá (a) 66
concédiu 67
concurá (a) 67
condamnábil 67
condescendént 67
cónfer 68
confettí 68
conservá (a) 68
considerație 68
construíbil 69
consultá (a) 69
conştiént 70
conştientizá (a) 70
conştientizáre 70
conştiinciós 70
contagiá (a) 71
contagiós 71
contaminá (a) 71
contaminábil 71
continuá (a) 71
contorizá (a) 71
cóntra 71
contractá (a) 71
contractábil 73
cóntră 73
cooperánt 73
coréct 74
coréctor 75
créier 75
crem 75
crénvurst 75
crevéte 76
criminál 76
crúpe 77

Scanned with OKEN Scanner

culinár 77
culinărie 77
culise 78
cunoştinţă 78
curatór 79
cúră 80
curăţá (a) 80
curăţi (a) 80
curriculár 80
curriculum vitae **80**
cúrsă 81

D

dáns 83
datorítă 83
datórnic 86
dáţi 86
decodá (a) 86
decodificá (a) 86
decomandáte 86
defraudá (a) 86
deliberá (a) 86
deliberát 87
deliberatív 87
deméns 87
démimondén 89
demisioná (a) 89
demonetizá (a) 89
denúnţ 89
denunţá (a) 89
denunţáre, 90
depaná (a) 90
depanáre 91
depanatór 91
depanor 91
departajá (a) 91
de pe 91
depilá (a) 92
deprésie 92
depresiúne 93
dereticătoáre 93
descendénţă 94
descoperí (a) 94
desdăuná (a) 94
desdăunáre 94
deservi (a) 94
deserviciu 94
deservíre 95
desesizá (a se) 95
desistá (a) 95
despieptănát 96
desprejmuí (a) 97
deşocá (a) 97
detailá (a) 97
detaliát 97
detaliére 97
detáliu 97
detalizá (a) 98
detalizáre 98
detractá (a) 98
dezabilitáte 99
dezaboná (a) 99
dezabuzá (a) 99
dezafectá (a) 99
dezaglomerá (a) 99
dezagregá (a) 99
dezaxá (a) 99
dezaxát 99
dezbăierá (a) 99
dezbărá (a) 99
dezmînniá (a) 100
dezvoltá (a) 100
dialóg 100
diásporă 101
din 101
dintre 101
disabilitáte 101
discotécă 102
discúrs 102
distínct 104
distinctív 104
distrá (a se) 104
distráge (a se) 104
dizabilitate 104
dînsul 104
doleánţă 106
doméstic 106
dorí (a) 107
dumneatá 107
dumneavoástră 107
duzínă 107

E

echivóc 109
educatív 109
educaţionál 109
eficientizá (a) 110
eficientizáre 110
eliberatór 110
en détail 112
epilá (a) 112
eşichiér 112
etcétera 112
evoluá (a) 112

Scanned with OKEN Scanner

evolúție, 113
excitá 113
exótic 113
experiénță 114
exprómpt 115

F

facțiúne 116
fán 116
fanát 116
fanátic 117
fărîmătúră 117
feromagnétic 117
feromagnetísm 117
ferós 117
fiér 118
figúră 118
finalizá 118
finisá (a) 118
firimitúră 119
focalizá (a) 119
foehn 119
föhn 119
fondá (a) 119
formatór 120
fracțiúne 120
fráte 120
frezá (a se) 120
frizá (a se) 120
frizér 121
frizeríe 121
fundá (a) 121
fundát 121

G

gangrénă 122
garáfă 122
garderób 122
garderóbă 122
gastronóm 122
gastronómic 122
gastronomíe 122
gay 122
geantă 122
ghíps 122
gípsl23
gri, 123
gril 123
griláj 123
grill 123
grup 123
grúpă 124

H

hái 125
háide 125
halvá 125
hárfă 125
hárpă 126
hazárd 126
hidránt 126
hilár 126
homosexuál 126

I

idée 127
idiotísm 127
ieşíre 127
ignorá (a) 128
ignoránt 128
ignoránță 128
ikebána 128
imágine 129
impáct 130
impactá (a) 132
impactáre 132
impactór 132
in 132
incasábil 132
inclusív 132
incluziúne 132
incluzív 133
incontínuu 133
incriminá 133
incrustá (a) 135
índex 135
infectá (a) 136
infecțiós 136
infestá (a) 136
inflamá (a se) 136
inflamábil 136
informatór 136
inhumá (a) 136
inițiá 136
inițiát 136
institút 136
instituție 136
integrá (a se) 137
integrál 137
integritáte 137
intégru 137
interactív 138

Scanned with OKEN Scanner

interesát 138
internaút 138
interpól 138
interpolá (a) 138
inventá (a) 139
investí (a) 139
inveterát 139
invólt 139
irezistíbil 139

Î

împrumutá 140
încleiá 140
încontínuu 140
încredințát 140
încrezătór 140
încrezút 140
încrustá (a) 141
îndrumá (a) 141
înhumá (a) 141
însemná (a) 141
între 141
întreprinzătór 142
învederát 142
învestí (a) 142

J

jántă 143
júne 143
júntă 143

K

kaghebíst 145
kinetoterapíe 145
kítsch 146
kitschizáre 146
kitschós 146

L

latitúdine 147
lăudábil 147
legéndă 147
licéntă 148
licențiá (a) 148
licențiát 149
litigánt 149
litigiós 149
lucrá (a) 149
lucratív 149
lúme 150

M

maéstru 151
magazín 151
mai 152
máistru 152
majór 152
majorá (a) 153
majorát 153
majoritáte 153
mámi 153
manifestá (a) 154
măsurá (a) 154
măşcát 154
médie 155
médiu 155
menționá (a) 156
mențiúne 156
meritá (a) 156
mestecá (a) 157
meteorológă 157
microbíst 157
mincinós 158
moderá (a) 158
moderát 159
moderatór 159
modúl 159
molipsí (a) 159
molipsitór 159
moméntál 160
momentál 160
momentán 160
monédă 160
monetár 160
monétă 160
monetăríe 160
monetizá (a) 160
motív 160
mótto 161
móv 161
muşamá 161
muşamalizá (a) 161
mutuál 162
mutualísm 162
mutualíst 162
mutualitáte 162

N

nasól 163
navigá (a) 163
négru 164
néto 164
nişte 164

Scanned with OKEN Scanner

nonguvernamentál 165
nonprofít 165
nonsexuál 166
nonsimétric 166
nonstóp 166
nupțiál 166
nútrie 166

O

obştésc 167
ocupánt 167
oformá (a) 167
okáy 167
omológ 167
oportunitáte 167
oratór 168
oratóriu 168
óră 168

P

palíncă 169
panamá 169
pănă 169
paradisiác 170
paradiziác 170
párking 170
partáj 170
partajá (a) 170
parte litigántă 170
pastílă 170
păgubáş 170
păgubitór 170
păgubós 170
pălíncă 170
pământeán 171
păsát 171
pătimáş 171
pătimít 171
pe 172
pení (a) 174
peréte 174
perfúzie 175
petréce (a) 175
pián 175
picurătoáre 175
piésă 176
pílă 176
pilót 177
pilotá (a) 177
pilotáre 177
píuă 178
piunéză 178
plouá (a) 178
plurivóc 179
poámă 179
ponderábil, 180
populísm 180
populíst 180
posésie 180
posesiúne 180
precătá (a) 181
prejudiciábil 181
prelucrá (a) 181
prestá (a) 182
prestánță 182
prestatór 182
prestáție 182
prezént 182
prietení (a) 183
privá (a) 183
privát 183
privațiúne 184
probá (a) 184
problémă 184
profesionál 185
profesionalíst 185
profesioníst 185
profésor 185
profiláctică 186
profilaxíe 187
prognostic 187
prognosticá (a) 187
prognozá (a) 187
prognóză 187
promóție 187
promoțional 187
promoțiúne 190
prompt 190
pronospórt 190
pronostic 190
pronostica 190
provocá (a) 190
provocáre 190
provocatór 192
prunádă 192
prunátă 192
publicáție 192
punctuál 192

R

rău-plátnic 193
reál 195
realíst 195

Scanned with OKEN Scanner

realizá (a) 195
realizatór 196
rechizite 196
reclamá (a) 197
reclamagiu 197
reclámă 197
recomandábil 197
regretábil 198
relație 198
reparábil 198
resuscitá (a) 198
roádă 198
roáde 199
rod 199
rom 199
roşiátic 199
roşiétic 199
rotunjí (a) 199
roz 200
rug 201
rúgă 202
rugămínte 203
ruj 203
rujár 204
rujáre 204
rusoáică 204

S

salutábil 206
salutár 206
sancționá (a) 206
sancțiúne 207
sandálă 207
sarmá 207
scuzá (a) 207
scúză 208
scúze 208
secularizá (a) 208
secularizáre 208
securíst 208
securizá (a) 210
securizáre 210
sex 210
séxapil 211
sex-bómba 211
sex-magazín 211
séx-shop 211
sex-simból 211
séxi 211
sóia 211
soiós 212
solicitá (a) 212
solicitánt 212
solicitúdine 212
speciál 212
specializát 212
sportist 213
statalitáte 213
statuétă 213
statúie 214
stăruí (a) 214
stimábile 215
strangulá (a) 215
strădánie 215
străduí (a se) 215
subiéct 215
suportábil 216
surescitá (a) 216
suscitá (a) 217
suspectáre 217
suspicioná (a) 217
suspicionáre 217
suspiciúne 217
sutién 217

Ş

şánsă 218
şi 218

T

tablétă 220
tacít 220
tacitúrn 220
tapá (a) 220
tapáj 221
tapeur 221
taráncă 221
táti 222
teámă 222
tehnologíe 222
temerár 222
témere 222
temperá (a) 223
temperát 223
térmen 223
tíbia 224
toárce (a) 224
tort 224
tórtă 225
tortúră 225
tórță 225
torționár 225
tractá (a) 225
traumatism 225

Scanned with OKEN Scanner

tráumă 225
trăsnet 226
tripartít 227
tu 227
túnde (a) (se) 227
turná (a) 227
turnător 228

Ţ

ţíntă 229
ţinti (a) 229
ţintít 229

U

univóc 230
úrmă 230

V

venál 231
véna 231
viábil 231
viól 231
violá (a) 232
violáre 232
violénţă 232
viscozitáte 232
vişinádă 232
vişinátă 232
vişinél 233
víţă-de-víe 233
vizaví 233
voi 234

W

week-end 235
wow 235

Z

zoáie 236
zoiós 236
zolí (a) 236
zólnic 236
zólniţă 237
zmeurádă 237
zmeurátă 237
zmeurél 237

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

DE ACELAŞI AUTOR

1. *Calchierea ca aspect al interferenței limbilor*, Chişinău, Editura *Ştiința*, 1991.
2. *Cuvîntul şi simțul măsurii*. Chişinău, Editura *Făt-Frumos*, 1995.
3. *Cultura comunicării* (cinci ediții, 1999-2008). Chişinău, Editura *Epigraf*.
4. *Dicționar explicativ pentru toți* (trei ediții), Chişinău, Editura *Epigraf*.
5. *Dicționar ortografic pentru toți*, Chişinău, Editura *Arc*, 2003.

Scanned with OKEN Scanner

DICȚIONARELE EDITURII *EPIGRAF*

1. *Dictionnaire français-roumain. Au carrefour de la signification (La răscrucea semnificației)*, A. Bujor, 2005.
2. *Dicționar de sinonime-antonime al limbii franceze. Similitudes et contraires*, ed. a II-a, A. Bujor, 2004.
3. *Dicționar de antonime sinonimizat*, ed. a IV-a, E. Grosu, 2007.
4. *Dicționar de educație tehnologică*, (în curs de apariție), I. Şaragov, E. Grosu.
5. *Dicționar de pleonasme*, ed. a IV-a, E. Grosu, 2007.
6. *Dicționar de proverbe şi zicători*, alcătuitor E. Grosu, 2007.
7. *Dicționar de sinonime. Lexic, expresii, locuțiuni*, ed. a II-a, E. Grosu, 2007.
8. *Dicționar explicativ pentru toți*, ed. a III-a (în curs de apariție), A. Palii.

Bun cunoscător al dinamicii ***sistem – normă – vorbire***, autorul prezentului **Dicționar** orientează vorbitorul în folosirea corectă și totodată cu eleganță și adecvare stilistică a limbii române. Lingvist competent, Al. Palii alternează stilul ironic cu stilul grav, demonstrativ, aducînd în sprijinul pozițiilor sale istoria limbii, exigențele distincțiilor semantice și stilistice, deopotrivă în terminologia științifică și în comunicarea lingvistică.

Dumitru Irimia,
profesor, doctor, Universitatea *A.I. Cuza* din Iași

Editura EPIGRAF

Scanned with OKEN Scanner